

Študentska sekcija Slavističnega društva Slovenije
Fakulteta za humanistiko Univerze v Novi Gorici

Mednarodno znanstveno srečanje mladih humanistov

Slovanski jeziki na stičišču kultur

Konferenčni e-zbornik

Nova Gorica, 14. oktober 2015

Študentska sekcija Slavističnega društva Slovenije
Fakulteta za humanistiko Univerze v Novi Gorici

Slovanski jeziki na stičišču kultur

Mednarodno znanstveno
srečanje mladih humanistov

Nova Gorica, 14. oktober 2015

Mednarodno znanstveno srečanje mladih humanistov

Slovanski jeziki na stičišču kultur

Nova Gorica, 14. oktober 2015

Konferenčni e-zbornik

Organizatorji konference

Lidija Rezoničnik in Nina Zavašnik, Študentska sekcija Slavističnega društva Slovenije
Rok Andres in Megi Rožič, Fakulteta za humanistiko Univerze v Novi Gorici

Uredniki konferenčnega e-zbornika

Rok Andres, Lidija Rezoničnik, Megi Rožič, Nina Zavašnik

Tehnično urejanje

Lidija Rezoničnik

Grafično oblikovanje

Piksli.com

Recenzenti

Alja Adam (Fakulteta za humanistiko, Univerza v Novi Gorici), Ljudmil Dimitrov (Katedra za rusko književnost, Fakulteta slovanskih filologij, Univerza v Sofiji in Oddelek za slavistiko, Filozofska fakulteta UL), Boža Krakar Vogel (Oddelek za slovenistiko, Filozofska fakulteta UL), Matej Meterc (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU), Špela Sevšek Šramel (Oddelek za slavistiko, Filozofska fakulteta UL), Željko Oset (Fakulteta za humanistiko, Univerza v Novi Gorici), Vladimir Osolnik (Oddelek za slavistiko, Filozofska fakulteta UL), Katarina Podbevšek (Akademija za gledališče, radio, film in televizijo UL), Tatjana Rojc (Trst)

Izdala

Zveza društev Slavistično društvo Slovenije (Študentska sekcija),
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana

Leto izida

2016

ISBN

978-961-6715-20-1 (pdf)

Izdajo konferenčnega e-zbornika so omogočili

Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, Študentski svet UL FF
in Študentska organizacija UL FF

Za jezikovno ustreznost in prevode prispevkov so poskrbeli avtorji sami.

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.16(082)(0.034.2)
81-112(0.034.2)

MEDNARODNO znanstveno srečanje mladih humanistov (2015 ; Nova Gorica)
Slovanski jeziki na stičišču kultur [Elektronski vir] : [konferenčni e-zbornik] /
Mednarodno znanstveno srečanje mladih humanistov, Nova Gorica, 14. oktober 2015 ;
[organizatorji] Študentska sekcija Slavističnega društva Slovenije [in] Fakulteta za humanistiko
Univerze v Novi Gorici ; [uredniki konferenčnega e-zbornika Rok Andres ... et al.]. - El.
zbornik. - Ljubljana : Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, Študentska sekcija, 2016

Način dostopa (URL): strani <http://641.gvs.arnes.si/studenti.html>

1. Gl. stv. nasl. 2. Andres, Rok 3. Slavistično društvo Slovenije. Študentska sekcija 4.
Fakulteta za humanistiko (Nova Gorica)
284952832

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons. Avtor/ji besedila dovoli/jo
reproduciranje, distribuiranje, dajanje v najem in priobčitev javnosti samega izvirnega
avtorskega dela pod pogoji: priznanje avtorstva, nekomercialno ter brez predelav.

Celotno besedilo licence je na voljo na spletu, na naslovu <http://creativecommons.si/licence>.

Copyright © 2016 Zveza društev Slavistično društvo Slovenije (Študentska sekcija).
Vse pravice pridržane. Razmnoževanje in fotokopiranje dela v celoti ali po delih brez
predhodnega dovoljenja Zveze društev Slavistično društvo Slovenije (Študentska sekcija)
je prepovedano.

International Conference for Young Humanists

Slavic Languages on the Cultural Contact

Nova Gorica, 14 October 2015

Conference e-compendium

Conference Organizers

Lidija Rezoničnik and Nina Zavašnik, Student Section of Slavic Society Slovenia
Rok Andres and Megi Rožič, School of Humanities, University of Nova Gorica

Editors

Rok Andres, Lidija Rezoničnik, Megi Rožič, Nina Zavašnik

Technical Editor

Lidija Rezoničnik

Graphic design and cover

Piksli.com

Reviewers

Alja Adam (School of Humanities, University of Nova Gorica), Ljudmil Dimitrov (Department of Russian Literature, Faculty of Slavic Studies, Sofia University and Department of Slavistics, Faculty of Arts, University of Ljubljana), Boža Krakar Vogel (Department of Slovenian Studies, Faculty of Arts, University of Ljubljana), Matej Meterc (Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language), Špela Sevšek Šramel (Department of Slavistics, Faculty of Arts, University of Ljubljana), Željko Osset (School of Humanities, University of Nova Gorica), Vladimir Osolnik (Department of Slavistics, Faculty of Arts, University of Ljubljana), Katarina Podbevšek (Academy of Theatre, Radio, Film and Television, University of Ljubljana), Tatjana Rojc (Trieste)

Published by

Association of Slavic Society Slovenia (Student Section),
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana

Year of publication

2016

ISBN

978-961-6715-20-1 (pdf)

The publishing of the conference e-compendium enabled by the

Association of Slavic Society Slovenia, the Faculty of Arts Student Council
and the Student Organization of Faculty of Arts, University of Ljubljana

The articles were edited, translated and proofread by the authors.

CIP - Cataloguing-in-Publication
National and University Library, Ljubljana

811.16(082)(0.034.2)
81-112(0.034.2)

INTERNATIONAL Conference for Young Humanists (2015 ; Nova Gorica)
Slavic Languages on the Cultural Contact [Electronic source] : [Conference e-compendium]
/ International Conference for Young Humanists, Nova Gorica, 14 October 2015 ; [organizers]
Student Section of Slavic Society Slovenia [and] School of Humanities, University of Nova
Gorica ; [Editors of Conference e-compendium Rok Andres ... et al.]. - E-compendium. -
Ljubljana : Association of Slavic Society Slovenia, Student Section, 2016

Access (URL): <http://641.gvs.arnes.si/studenti.html>

1. S. uni. title 2. Andres, Rok 3. Slavic Society Slovenia. Student Section 4.
School of Humanities (Nova Gorica)
284952832

This work is licensed under a Creative Commons. Authors of the texts permit reproduction,
distribution, rental and communication to the public of the original single copyrighted work
under the conditions: attribution, noncommercial, without modifications.

The full text of the License is available online at <http://creativecommons.si/licence>.

Copyright © 2016 The Association of Slavic Society Slovenia (Student Section). All rights reserved. Reproduction and photocopying work in whole or in part without prior permission of the Association of Slavic Society Slovenia (student section) is prohibited.

VSEBINA

UVOD

Nina Zavašnik

Mednarodno znanstveno srečanje mladih humanistov, Nova Gorica 2015..... **13**

PLENARNO PREDAVANJE

Ana Toroš

Slovenska literatura na stičišču kultur **15**

RAZPRAVE

Maja Melinc Mlekuž

Didaktično-metodični vidiki pouka slovenščine na slovensko-italijanskem kulturnem stiku **41**

Svetlana Kmecová

Pec sa im pováľala... Materstvo a jeho obraz v slovenskej a slovinskej frazeológii **61**

Veronika Šoster

Predstavitev prevajanja iz slovaščine v slovenščino na primeru avtorskih prevodov poezije Mirke Ábelove **75**

Martin Vrtačnik

Vloga gledališkega lektorja pri oblikovanju govora v slovenščino prevedenih dramskih besedil **85**

Marta Cmiel-Bažant

Načini razumevanja in konstruiranja slovenstva v času prve jugoslovanske države (1918–1941) **95**

Anja Moric

Nesnovna kulturna dediščina kočevskih Nemcev: včeraj in danes, med staro in novimi domovinami **103**

Tanja Badalič

Recepција европских avtoric v slovenskih literarnih delih od začetka 19. stoletja do leta 1918 **117**

Aleksandar Hristov

Град и градско пространство в българската литература от първата половина XX век **125**

Konstantina Puneva

Тяло и телесност в екранизациите по романа на Л. Н. Толстой „Ана Каренина“. Естетически ракурси **133**

Tatsiana Murauyova

Современная белорусская поэзия: от фольклора до постмодернизма (на примере творчества Алеся Рязанова)

139

Yury Bialou

Опыт интерпретации литературных произведений с точки зрения аналитической психологии К. Г. Юнга (на примере повести В. Короткевича «Дзікае паляванне караля Стаха»)

147

PREDSTAVITEV AVTORIC IN AVTORJEV

155

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTION

Nina Zavašnik

International Conference for Young Humanists, Nova Gorica 2015..... **13**

PLENARY SESSION

Ana Toroš

Slovene Literature at Cultural Junctures..... **15**

ARTICLES

Maja Melinc Mlekuž

Didactic-methodological Aspects of Teaching Slovenian in the Slovenian-Italian Cultural Contact Area **41**

Svetlana Kmecová

Peč se je podrla... Motherhood and its Reflection in Slovak and Slovene Phraseologies **61**

Veronika Šoster

Presentation of Translating from Slovakian to Slovenian on the Case of Copyrighted Translations of Mirka Ábelová's Poetry **75**

Martin Vrtačnik

The Role of Theatre Language Consultant in Speech Formation of Drama Texts Translated into Slovene **85**

Marta Cmiel-Bažant

The Ways of Perceiving and Constructing Slovenianness at the Time of the First Yugoslavia (1918–1941) **95**

Anja Moric

Intangible Cultural Heritage of Gottschee Germans: in Times Past and Today, between Old Homeland and New Homelands **103**

Tanja Badalič

Reception of European Female Authors in Slovenian Literary Works from the Beginning of the 19th Century until 1918 **117**

Aleksandar Hristov

City and Urban Space in the Bulgarian Literature of the First Half of the 20th Century **125**

Konstantina PunevaBody and Corporeality in Adaptations of the Novel “Ana Karenina” by Leo Tolstoy. Aesthetic Aspects **133****Tatsiana Murauyova**The Modern Belarusian Poetry: From Folklore to Postmodernism (on the case of Ales' Ryazanov's creativity) **139****Yury Bialou**Experience in the Interpretation of Literary Works from the Perspective of Analytical Psychology of C. G. Jung (on the case of V. Karatkevich's Novel “Wild Hunt of King Stakh”) **147****AUTHORS** **155**

Spoštovani,

pred vami je zbornik pisnih prispevkov z Mednarodnega znanstvenega srečanja mladih humanistov na temo *Slovanski jeziki na stičišču kultur*, ki je 14. oktobra 2015 v organizaciji Študentske sekcije Slavističnega društva Slovenije in Univerze v Novi Gorici potekalo na Fakulteti za humanistiko v Novi Gorici, in sicer v okviru tedna tamkajšnje univerze. Gre za tretje tovrstno srečanje v organizaciji Študentske sekcije, ki študentom slavistike in slovenistike omogoča predstavitev njihovih najnovejših rezultatov in dognanj ter vsako leto gostuje na drugi slovenski univerzi.

Ker je dogodek tokrat potekal v kraju na državnih tromeji, kjer gre za še intenzivnejše prelivanje kultur in mešanje jezikov, se organizatorji nismo omejili zgolj na slavistično-slovenistične teme, temveč smo odprli vrata tudi interdisciplinarnim projektom. V času, ko je humanistika zapostavljena kot nekaj za družbo nepotrebrega, razumljena kot neperspektivna, nedobičkonosna in nekaj, kar zna vsak (in s čimer se ukvarjajo tisti, ki niso bili sposobni za kaj bolj zahtevnega), na drugi strani pa imamo Evropo s pestro paleto kultur in jezikov, skozi in znotraj katere prav zdaj potekajo obsežne migracije, zasnovane na različnih temeljih, katerih posledica so naraščanje strahu, občutka ogroženosti ter negotovosti, stopnjujoča se nestrnost in vzhajajoči nacionalizmi, obenem pa jo vase vsrkava tok globalizacije, je še toliko bolj pomembno in potrebno spregovoriti o posledicah ponavljanjače se zgodovine ter javnost informirati o neznanem, v upanju, da se bosta strah in negotovost s tem polegla. Prav tako je ljudi treba osveščati o tem, da s prihodom nečesa novega večinski jezik in kultura nista ogrožena in ne bosta izumrla. Ker je slavistika ena najbolj ogroženih humanističnih ved, je dobro opozoriti na vse naravne in kulturne danosti, dosežke, pa tudi književnike, umetnike, nobelovce, znanstvenike, glasbenike, inovatorje ..., ki prihajajo iz slovanskega sveta in so Evropi ali celo svetu dali velik doprinos. Takrat bomo razumeli, da so delitve jezikov in kultur na bolj in manj pomembne oz. tiste, ki se jih (ne) splača študirati ali raziskovati, nesmiselne, da se je za ohranitev lastnega jezika in kulture treba truditi, a ne ssovraštvom do drugih, ter da tudi angleščina, h kateri se zatekamo, ne more in ne bo rešila vsega.

Zbornik vsebuje 13 člankov v slovenskem, slovaškem, bolgarskem in ruskem jeziku, nekateri pa so prevedeni še v angleščino. Organizatorji Mednarodnega znanstvenega srečanja *Slovanski jeziki na stičišču kultur* upamo, da boste uživali ob vsrkavanju novih informacij in vam želimo prijetno branje.

Nina Zavašnik

SLOVENSKA LITERATURA NA STIČIŠCU KULTUR

SLOVENE LITERATURE AT CULTURAL JUNCTURES

Prispevek obravnava sodobno slovensko literaturo iz Goriške, Tržaške in Videmske pokrajine (Rezija, Beneška Slovenija), torej literaturo, ki nastaja v Furlaniji – Julijski krajini, v Italiji, ob meji s Slovenijo. Na primerih del posameznih avtorjev (Viljem Černo, Silvana Paletti idr.) so prikazane nekatere značilnosti te literature, med katerimi gre izpostaviti osredotočenost avtorjev na vprašanje obstoja slovenske skupnosti v Italiji in s tem povezano refleksijo o jeziku, identiteti, meji ter »Drugem« v tem prostoru.

Ključne besede: slovenska poezija, manjšinska literatura, Trst, Gorica, Rezija, Beneška Slovenija

The topic of this article is contemporary Slovene literature from the Goriška and Triestine regions and the province of Udine (Resia, Slavia Friulana), therefore, the literature created in Friuli-Venezia Giulia, Italy and along the Slovene-Italian border. Based on examples from various authors and their respective works (Viljem Černo, Silvana Paletti etc.), some characteristics of this literature are presented. A prominent occurrence is the authors' issues surrounding the existence of the Slovene minority in Italy and the correlating reflection on language, identity, the border and "Others" within this space.

Key words: Slovene poetry, minority literature, Trieste, Gorizia, Resia, Slavia Friulana

Spregovoriti o slovenski literaturi na stičišču kultur v letu 2015 predstavlja poseben izziv, še posebej v luči transkulturnosti,¹ ki problematizira pojem nacionalne kulture, ki se je oblikoval in utrdil v 19. stoletju. Upoštevajoč sodobne teoretske premisleke o nacionalni kulturi, bom v predavanju predstavila sodobno literarno ustvarjanje

slovenske skupnosti v Furlaniji – Julijski krajini v Italiji. Izpostavila bom predvsem nekatere značilnosti manjšinske književnosti, kot so tematizacija bivanjskega prostora in »Drugega« v tem prostoru, družbenopolitično aktivna drža in kolektivno izjavljvanje. Pri tem se bom oprla na dognanja humanistične geografije² in literarne imagologije.³

¹ Izraz medkulturnost se uporablja z vidika vase zaprtih kultur, ki slonijo na »čisti« identitarni poziciji. Izraz predpostavlja kulturo kot povezovalni moment nacije, kot kulturo nacije, ki se razlikuje od drugih nacionalnih kultur. Takšna kultura, konceptualizirana v 19. stoletju, je obenem teritorialno in jezikovno zamejena. Tako razumevanje kulture je bilo značilno za nacionalne imaginarije srednjeevropskih držav. Pri tem lahko oblikovanje kulturnih (nacionalnih) identitet razumemo kot proces, ki je heterogene regionalne elemente združil v arbitrarno enoto, tako da lahko govorimo o konstraktu, nastalem glede na porazdelitev moči, zunanjih omejitev in pritiskov. »Kulturna hibridnost« naj bi tako bila značilnost vsake (nacionalne) kulture in (nacionalne) kulturne identitete vsakega posameznika. V današnjem času se zato vse bolj uveljavlja pojem »transkulturnost«, ki ga ne določata več separacija in homogenost (Anderson 1998; Geary 2005; Jurić Pahor 2012).

² Humanistična geografija tradicionalno stroko nadgrajuje z upoštevanjem posameznikovega in skupnostnega dojemanja, zamišljanja in oblikovanja prostora. Njene pojme (občutek kraja, topofilija, brezkrajevnost itd.) lahko s pridom uporabimo pri analizi literarnih del, ki postavljajo v ospredje posameznikovo in kolektivno občutenje in doživljanje bivanjskega prostora (regije). Na podlagi vzorca izbranih besedil lahko tako razberemo, kakšen je odnos skupnosti do bivanjskega prostora in katere pomene mu pripisuje. Več o humanistični geografiji gl. v: Urbanc 2012; Hoelscher 2009; Cresswell 2009.

³ O manjšinski literaturi gl. Deleuze 1995. – Literarna imagologija preučuje podobe tujega v književnosti, ob predpostavki, da vsaka podoba nastane, ko se Jaz (opazujča kultura) zave svojega odnosa do Drugega (opazovane kulture). Takšna perspektiva zahteva upoštevanje ne le literarnega besedila, temveč tudi silnic, ki oblikujejo družbo, njen literarni sistem in socialni imaginarij. Več o literarni imagologiji gl. v: Beller 2007; Pageaux 2008.

V središču današnjega predavanja je torej literarno ustvarjanje na območju, ki je v neposredni bližini Slovenije, Nove Gorice, kjer je Univerza v Novi Gorici in kjer poteka današnje znanstveno srečanje. Gre za območje, kjer se stikajo tri večje jezikovne skupine, slovanska, germanska in romanska. To sem občutila že kot otrok, še posebej v pogovorih z *nono*, doma iz Brd, gričevnate vinorodne pokrajine v bližini Gorice. Nona je bila soloobvezni otrok v času fašizma, obiskovala je italijansko šolo in ni znala slovenskega knjižnega jezika. Z njo sem se zato pogovarjala v njenem »domačem« jeziku, briškem narečju. Narečju, v katerem se stikajo, spajajo in na novo oblikujejo jezikovni elementi vseh treh navedenih jezikovnih skupin. Še danes so tako vilice zame *peroni*, krožnik je ob misli na nono še vedno *tond*, nogavice so *kalcete*.

Ne le narečje, tudi večjezičnost je v preteklosti zaznamovala prostor, v katerem smo. Če se žemo dolgo nazaj v zgodovino, k Primožu Trubarju, utemeljitelju slovenskega knjižnega jezika, moramo omeniti, da je Trubar leta 1563 pridigal v Gorici, in to v treh jezikih, slovenskem, nemškem in italijanskem. Toda večjezičnost ni bila doma le pri Slovencih: Karel Mihael Attems (1711–1774), prvi goriški nadškof, je pri svojem delu uporabljal vse štiri jezike Goriške, torej nemškega, italijanskega, furlanskega in slovenskega. Njegove pridige v slovenskem jeziku, v rokopisu, so shranjene v semeniški knjižnici v Gorici (Attems 1993; Bratuž 1996).

Zavedanje prednosti, ki jih ima večjezičnost na Goriškem, je v zadnjih letih, od vstopa Slovenije v Evropsko unijo, vse bolj prisotno in se med drugim kaže v porastu zanimanja za učenje slovensčine v Gorici pri pripadnikih večinskega, italijanskega naroda. V slovenskih šolah na Goriškem je tako vse več otrok iz neslovenskih oziroma iz narodnostno mešanih družin, kar ob pozitivnih učinkih medkulturnega spoznavanja

v pedagoški proces prinaša tudi številne zadrege, saj se učitelji ob poučevanju slovenščine srečujejo z otroki in dijaki, ki imajo različen nivo znanja slovenskega jezika. S tem v zvezi bi omenila, da je bila na naši univerzi pred kratkim odprta izpostava informacijskega centra za večjezičnost *Bilingualism Matters*, ki so ga leta 2008 ustanovili v Edinburgu.⁴

Toda večjezičnost ni le jezikovni izziv, saj vzopredno z jezikovnimi dilemami razpira paleto vprašanj, povezanih z identiteto. Jezik namreč vzpostavlja družbene vezi, oblikuje modele za pojmovanje sveta (Hoelscher 2009) in določa etnično pripadnost (Dović 2012). V luči teh spoznanj se je pred kratkim končal večletni evropski projekt EDUCA, *Vzgajati k različnosti*,⁵ ki ga je vodil Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI) iz Trsta. Cilj projekta je bil medkulturna vzgoja in osveščanje o prednostih večjezičnosti in medkulturnosti v Furlaniji – Julijski krajini.

Na tej točki se mi zdi pomembno, da zgodovinsko in geografsko osvetlim prostor, ki sem ga do zdaj začrtala v njegovi aktualni jezikovni problematiki. Naša univerza je del Goriške regije, s središčem v Novi Gorici. Na drugi strani meje, v Italiji, je veliko starejše mesto Gorica, ki je danes del dežele Furlanije – Julijske krajine. Ta je razdeljena na štiri pokrajine, slovenska skupnost je prisotna v Goriški pokrajini, Tržaški pokrajini in Videmski pokrajini. Kot nakazujejo že sama imena pokrajin, so glavna mesta teh pokrajin Gorica, Trst in Videm. Zgodovina Slovencev v teh pokrajinah se nekoliko razlikuje: goriški in tržaški Slovenci so bili do konca prve svetovne vojne pod Avstro-Ogrsko, Slovenci v Videmski pokrajini pa so bili do konca 18. stoletja pod Beneško republiko, nato so bili le za krajsi čas priključeni Avstro-Ogrski monarhiji. Že leta 1866 je namreč področje okrog Vidma postalo del Kraljevine Italije, medtem ko je prostor današnje Goriške in Tržaške pokrajine del Italije šele od konca prve svetovne vojne.

⁴ Center *Večjezičnost* velja je namenjen družinam, pedagogom in vsem, ki imajo dvome in vprašanja o vzgoji dvo- ali večjezičnih otrok ali o življenju večjezičnih odraslih. Več o tem gl. http://vecjezicnost.ung.si/?page_id=161&lang=sl_SI. (Dostop 28. 9. 2015.)

⁵ Več o projektu EDUCA gl.: <http://educa-itasko.eu/>. (Dostop 28. 9. 2015.)

Spremenjene politične meje so sooblikovale jezikovne posebnosti in predstave o (narodni) identiteti med slovensko skupnostjo v Italiji. Pomembno vlogo pri oblikovanju, utrjevanju in ohranjanju slovenske narodne identitete so imele slovenske šole.⁶ Od konca druge svetovne vojne je v Goriški in Tržaški pokrajini več slovenskih šol, v katerih se učenci izobražujejo na osnovnošolski in srednješolski stopnji, medtem ko je v Videmski pokrajini le ena osnovna šola s slovensko-italijanskim dvojezičnim programom. Šola je v letošnjem letu praznovala šele 30 let obstoja (1985–2015), sedež ima v Špetru in vključuje vrtec, osnovno in nižjo srednjo šolo, ne pa višje šole (za starostno skupino med 14. in 19. letom). To vpliva na predstave o identiteti in na samo znanje slovenskega knjižnega jezika med Slovenci v Videmski pokrajini, kar se zrcali v njihovem literarnem ustvarjanju, ki je pogosto zapisano v narečju.⁷

Slovenci v Videmski pokrajini živijo v Beneški Sloveniji, Reziji in Kanalski dolini. V Beneški Sloveniji so Slovenci poimenovani po dveh večjih rekah (Teru in Nadiži) oziroma večjih krajih (Čenta, Špeter): nadiški (špetrski) Slovenci ter terski (čentski) Slovenci (Cencic 2008).

Ti predeli Videmske pokrajine so hriboviti, manj razviti in ne nudijo veliko možnosti za preživetje. Ko sem bila pred letom dni ponovno na strokovni ekskurziji v teh krajih, sem sicer lahko uživala v lepoti neokrnjene narave, obenem pa me je presunil pogled na skorajda izumrle vasi, v katere se le občasno, čez konec tedna, vračajo ljudje, ki so si poiskali zaslužek v bližnjih mestih ali celo v tujini. Med tednom se tako večinoma le še tu pa tam vidi kakega ostarelega vaščana.

Med vaščani, ki še vztrajajo na tem območju, so tudi nekateri literarni ustvarjalci. Med njimi bom danes izpostavila predvsem pesnico Silvana Paletti (roj. 1947) iz Rezije iz pesnika Viljema Černa (roj. 1937) iz Beneške Slovenije.

Priznati moram, da mi je bilo za razumevanje pesniške govorce Silvane Paletti v veliko pomoč, da sem se osebno srečala z njo na njenem domu. Tako sem namreč lahko začutila njen vsakdan, iz katerega nastaja njena poezija. Silvana Paletti je sicer upokojena medicinska sestra, ki čisto sama živi v skromnih razmerah v eni izmed vasi v Reziji. Le redkokdaj ima možnost s kom pokramljati, zato pa je postala izjemno senzibilna za obdajajočo jo naravo, kot je razvidno iz naslednjega odломka iz pesmi *Rožica*:

*Na kuncü / wod noga tarinja / pri'
ka sunčacé / jë wstalö, / na rožica jë
pognala. / Na si nategnula / nu si riz-
tegnula / nji vijace, / tej ko wstanë du
/ od ne noće spanjave. / Sunčacé se
ji nasméjnulö, / rosä jë jo pojübila /
wtičaci so ji zapéli, / jüdi so se wstavi-
li, / za jo gledat. / Na kuncü / od noga
tarenja, / ko sunčacé jë šlö / spat, / na
rožica jë se wpähnula, / Nišći ni vi, /
nišći ni zna, / da či to bila ta rožica.*
(Paletti 2003: 103.)⁸

*Na koncu / travnika, / preden je son-
čece / vstalo, / je rožica pognala. / Se
pretegnila, / si lističe / naravnala, /
kot vstane kdo / po nočnem spanju.
/ Sončece se ji je nasmehnilo, / rosa
jo je pobožala, / ptičice so ji zapele*

6 Gl. tudi Pertot in Kosic 2014.

7 Kot zanimivost lahko dodamo, da so ravno v prostoru Videmske pokrajine, kjer se danes slovenska beseda vse bolj umika v ozadje, v 15. stoletju nastali eni najstarejših (poleg Brižinskih spomenikov iz 10. stoletja) zapisov v slovenščini: Starogorski, Videmski in Černjejski (Beneškoslovenski) rokopis.

8 Pesmi Silvane Paletti in Viljema Černa so citirane iz izvirniku in v prevodu v knjižno slovenščino. – Med trenutno živečimi pesniki v Reziji je tudi prejemnik Prešernove nagrade Renato Quaglia, o katerem je bil lani posnet dokumentarni film (RAI, 2014). – V okviru obravnave sodobne literature v Beneški Sloveniji ne moremo mimo literarnega ustvarjanja v Nadiški dolini, izpostaviti gre predvsem pesnico Marino Cernetig s pesniško zbirkijo *Pa nič nie še umarlo*, Trst, ZTT (2007).

/ ljudje so se ustavili, / da bi jo gledali. / Na koncu / travnika, / ko je šlo sončece spati, / je rožica ovenela. / Nihče ne ve, / nihče ne zna, / kdo je ta rožica bila.

Njena poezija izraža bolečino posebne vrste, bolečino osamljenosti, izoliranosti, pomanjkanja, še posebej pa bolečino zaradi izumiranja rezijanske skupnosti,⁹ življenja v njenem domačem okolju, ki ga je še posebej ogrozil potres v letu 1975, ki je povzročil množično izseljevanje prebivalstva. Takole zapiše pesnica:

Stare lipe vasice, / kan šyl wäš glas, / same ližita, / wdarjane na smärti, / kumüj težita düšo / Hišice, cirkvice wškröpjane, / smlide, spadoć, marjoć, / same zapuščane, jöčata, / zadüšjane od toga díma, / od těh skal spadoć.
(Paletti 2003: 33.)

Stare, lepe vasice, / kam je šel vaš glas? / Same ležite, / do smrti zadezte, / komaj še dihate. / Hišice, cerkvice razpokane, / blede, razpadle, omrtvele, / same zapuščene jočete, / zadušene od prahu / skal, ki se rušijo.

Podobno bolečino izraža tudi poezija Viljema Černa, upokojenega profesorja in kulturnega delavca, ki si je vse življenje srčno prizadeval za ohranitev slovenskega narečja in kulturne dediščine ljudi v svoji domači Terski dolini. Njegova poezija je podobno intonirana kot poezija Silvane Paletti, izhaja pa iz drugačnih potreb. Kot mi je sam povedal, ko sem ga obiskala na njegovem domu, samega sebe ne pojmuje kot pesnika, njegova poezija nastaja v želji po ohranjanju terskega narečja, terske kulture in identitete terskih Slovencev. V njegovih pesmih je opazna biblič-

na motivika, saj so njegove pesmi sprva izhajale v skromnem cerkvenem glasilu terskih dolin, z namenom, da bi se slovensko narečje čim bolj razširilo med ljudmi. Posledično njegova poezija ne govori toliko o njegovih lastnih, intimnih doživljanjih, ampak o skupnosti, kateri pripada, bolečini umiranja te skupnosti, bolečini nemoči, da ne more ustaviti tega odtekanja življenja, kot pove že sam naslov njegove zbirke: *Ko polno je noči srce* (2013). Poglejmo kot primer pesem *Niti*:

Kuó nas zadaržuje / živeti kle, / malo judi, / stari, / za plakati nad nami? / Dan za dnjen / so odšli. / Za malo ne bo / še nas za se srenčevati. / Se zaprejo / nova urata. / A mi postanemo, / čemó nositi s Tabo / naše težkosti. / Nas veže trava, / zapuščenè njive, / šumenje Maličáca / med kámanjen Velike lave. / Zvečer čakamo / spanje al smart, / ki na nie odšla / s tieh krajeu.
(Černo 2013: 36.)

Kaj nas zadržuje, / da tu gori še živimo, / vse bolj redki, / stari, / ki tu sami sebe objokujemo? / Drug za drugim / so odšli. / Kmalu še nas / ne bo več tu, / da bi se srečevali. / Še ena vrata / bodo se zaprla. / In vendar ostajamo, / vsak svoje breme / nosimo s Teboj. / Trava / zapuščenih polj nas veže, / žuborenje Maličaca / med kamenjem Velike glave. / Tu ob večerih čakamo / na spanec ali smrt, / ki ni odšla / iz teh krajev.

Kljub nakazanim različnostim pa imata oba pesnika iz Videmske pokrajine nekatere skupne točke, ki ju družijo z ostalimi pesniki iz Rezije ter Beneške Slovenije. Ti pesniki namreč večinoma ustvarjajo v slovenskem narečju (rezijanskem,

terskem, nadiškem). Odločitvi za pisanje v narečju botrujeta običajno dva, med seboj prepletena dejavnika: kot prvo neznanje oziroma pomanjkljivo znanje slovenskega knjižnega jezika, ker niso obiskovali slovenskih šol, kot drugo njihova regionalna identiteta, vezana na ožjo skupnost, v kateri živijo (Rezija, Nadiška dolina, Terska dolina). Posledično je jezik njihove intimne izpovedi narečje, ki so se ga naučili kot otroci in ki ga uporabljajo v družinskem krogu. Preko narečne poezije želijo obenem ohraniti izginjajoči svet, v katerem se je to narečje govorilo. Takole pravi Silvana Paletti v pesmi *Rezijanski glas*:

Tu-w ti rožinëj dulini, / puložanä pod Čaninon, / tej dan vilažni din, / se mi jasnijo lipe biside, / od noga glasa / Iti, jë glas od me zamje. / [...] Iti jë glas, Rozajanski, / ki od vište od sunca, / skryt, ni mörën ... / Zakoj, iti, jë glas / od me duline ... / od me zamje ... / od mëh samih judi.
(Paletti 2003: 27.)

V rožni tej dolini, / položeni pod Kaninom, / kot pomladnega dne / se jasnijo mi lepe besede / nekega glasu. / To glas je moje zemlje. [...] To glas je rezijanski, / ki ga pod sončnim obličjem / skriti ne morem. / Saj to je glas / moje doline, / moje zemlje, / samo mojih ljudi.

Podobno sporočilo je vtkano v pesem Viljema Černa *Moj Bog, poslušaj te besede*:

O ti, ki hodiš med temi razorji, / počij na kámanju, / kier je napisano

íme tve matere, / ki ti je bla dobra / tej nasmejana piesma, / tej luč anu siema sonca, ko ustaja. / Je kle tvega oče zemja, / ki ti je pustu kjuč / anu skópane njive s težkostjo / tou rosi, / de izprosi besiedo, / ki ne rečeš. / [...] Muoj Buoh, posluši tele besiede, / ki božajo pojénje / za to slovjejsko zemjo, / ki nabira podlieske, / zamarzjene od slane, / ko parhaja večer.
(Černo 2013: 6.)

O ti, ki stopaš po tej grudi, / postani ob kamnu / z izpisanim imenom svoje matere, / ki s tabo dobra je bila / kot nasmejana pesem, / kot luč in seme sonca ob prvem svitu. / Tu je zemlja twojega očeta, / ki ti je zapatil ključ / in njive z muko prekopane, / v rosi, / da bi izprosil besedo, / ki je več ne govorиш. [...] Poslušaj, Bog moj, te besede, / vtkane v molitev čiste nežnosti / za to slovensko zemljo, / ki nabira podleske, / zmrznjene od slane, ko se večeri.

Posebna, tragična dimenzija te poezije je v dejstvu, da je avtorski subjekt globoko ukorenjen v domači zemljii, ima izjemno ljubeč odnos do nje (topofilija), se čuti zlitega z domačo pokrajino, ima globoko ozaveščeno povezanost s predniki, s skupnostjo, z običaji v danem prostoru (občutek kraja), obenem pa se zaveda nepreklicnega konca cikličnosti, saj ni novih generacij, ki bi nadaljevale in ohranjale prakso, znanje, dediščino tega prostora, s čimer umira ne le identiteta kraja, ampak ostaja brez realnega temelja tudi posameznikova (pesnikova) identiteta, ki je temu kraju pripadal.¹⁰

S tem v zvezi se, v zelo prikriti obliki, oglaša

10

Izraz občutek kraja označuje subjektivno izkušnjo kraja, ki zajema sklop čustev in občutij (na primer občutek pripadnosti, povezanosti s predniki, ki so živelji, delali in posedovali določeno ozemlje), preko katerih se sooblikuje identiteta posameznika. Topofilija označuje ljubeč odnos med človekom in pokrajino, ki obstaja v imaginariju posameznika. Pogosto gre za idealizirano podobo iz preteklosti (njegovega otroštva). Med njima je vzpostavljena čustvena vez, v literarnem jeziku običajno izražena v oblikah metafore: družinska ali erotična vez (Cresswell 2009; Urbanc 2012).

bolečina lirskega subjekta zaradi nepriznavanja oziroma zaničevanja njegove identitete in jezika s strani »Drugega«. Zatiranje slovenstva je bilo namreč na tem območju še posebej intenzivno.¹¹ Literati tako še danes o tej problematiki spregovorijo v bolj zakriti obliki: po eni strani se najbrž ne želijo izpostavljati, obenem se skušajo izogniti preveč tendenčni, družbenokritični poeziji na škodo umetniške vrednosti literature, po drugi strani zelo verjetno sledijo literarnemu vzorcu, ki se je v slovenski literaturi v Italiji oblikoval v času fašizma in za katerega sta bila značilna posredno (metaforično) prikazovanje »Drugega« in ostra, črno-bela razmejitev med domačo in tujo kulturo: prvoosebni množinski lirski subjekt spregovori v imenu domače (slovenske) zatirane skupnosti, pri čemer vseskozi opozarja, da ga preganja »Drugi«, amoralni antagonist, predstavnik tuje (italijanske) kulture, ki zatira njegovo (slovensko) kulturo (Toroš 2011). Takole zapiše Viljem Černo v pesmi *Beseda*:

Veččas so nas uprašali: / ke jezik uorite, / kako se kličete, / de so nan položli / križ nasprostva. / Peli smo besiedo mater, / živieli z nojan krau, se tresli z mrazon lakote! / Anu vi, parkriti, / senjé kapjate stari strup!
(Černo 2013: 108.)

Večkrat so nas spraševali: / kateri jezik govorite, / kako se imenujete, / da so nam naložili / križ nasprotovanja. // Peli smo besedo mater, / živel i z gnojem krav, / se tresli od mraza lakote! / In vi, prikriti, / še kapljate stari strup!

Tematika zatiranja domače identitete in asimilacijskih pritiskov je nakazana tudi v poeziji Silvane

Paletti, denimo v pesmi *Vse to*:

Wsë isö / zate jä si vibrala / ziz särcon / da ti murëj / poznät glas / od tve / zamje / anu / da ti se ni / vargonjej / byt / dan Rozajän.

(Paletti 2003: 23.)

Vse to / sem zbrala zate / s srcem, / da mogel bi / spoznati glas / svoje / zemlje / in da se ne bi / sramoval / biti / Rezijan.

Druga težava, s katero se spopadajo pesniki iz Videmske pokrajine, ki pišejo v slovenskem naрејju, je omejena družbena interakcija, jezikovna (ne)dostopnost njihove poezije, saj je napisana v jeziku, ki ga razume le peščica ljudi. Pesniki se zato običajno odločijo za dvojezične ali celo večjezične izdaje, s čimer odpirajo vrata svojega pesniškega sveta tudi bralcem, ki ne razumejo njihovega jezika. Pesniki iz Beneške Slovenije, ki se identitetno opredeljujejo kot Slovenci, se pogosto odločijo za prevod pesmi v slovenski knjižni jezik. Nekateri pesniki si želijo tudi bralcev večinskega, italijanskega naroda, tako da njihove pesmi izidejo v izvirniku (v narečju) ter v italijanskem knjižnem prevodu. Zbirka Viljema Černa *Ko polno je noči srce* iz leta 2013 je denimo štirijezična: poleg izvirnika ima še prevod v knjižno italijanščino, furlanščino in knjižno slovenščino. Zbirka Silvane Paletti *Rezijanska srčna govorica* (2003) je trojezična: ob izvirniku sta slovenski in italijanski prevod.¹² Seveda pa k odločitvi za eno-, dvo- ali večjezično zbirko veliko pripomore tudi finančna zmožnost avtorja oziroma založbe, kulturnega društva, ob podpori katerega knjiga izide. Zbirke navedenih avtorjev skoraj brez izjeme izdajajo slovenska kulturna društva in slovenske založbe v Italiji.

11 O zgodovini Slovencev v Beneški Sloveniji gl. v: Cencič 2008.

12 Pesmi Silvane Paletti je iz rezijanščine prevedla Marija Pirjevec. Pesmi je v italijanščino prevedel Roberto Dapit. – Pesmi Viljema Černa so v slovenščino prevedli Ciril Zlobec, Jakob Müller in Tanja Rebula. V furlanščino sta pesmi prevedla Paolo Cerno in Renzo Calligaro. V italijanščino je pesmi prevedel Viljem Černo.

Nekoliko drugačni motivi in tematike se odpirajo danes pišočim slovenskim pesnikom v Goriški pokrajini. Njihova poezija je ravno tako vezana na prostor, v katerem živijo, pri čemer izhajajo iz same zgodovine in travm goriških Slovencev iz obdobja prve polovice 20. stoletja, ki so se obdržale v zavesti skupnosti s transgeneracijskim prenosom (Pertot 2014).¹³ Idejno ozadje pesmi tako pogosto sloni na pokrajinskem mitu (Urbanc 2012) o trpljenju Slovencev na Goriškem v času fašizma, ki se v pesniških delih razkriva v nekaterih ponavljajočih se literariziranih zgodovinskih likih in dogodkih, ki imajo simbolni pomen (denimo zgodba o zastrupitvi Lojzeta Bratuža) (Budal 1987). V delih mnogih je opazna tudi medbesedilna navezava na literarno tradicijo tega prostora, na enega izmed najpomembnejših pesnikov Goriške, Simona Gregorčiča (1844–1906), predvsem na njegovo pesem *Soči*, v kateri je že konec 19. stoletja napovedal krvav spopad med Slovenci in Italijani na Goriškem, ki se je kasneje dejansko zgodil s prvo svetovno vojno in soško fronto, fašizmom ter drugo svetovno vojno. Vse nakanane vidike lahko preverimo ob pesmi goriškega pesnika Janeza Povšeta (1941) *Posoške refleksije IV*:

*Rad imam molt Krasa / in njegovo
hrapavo tišino / rad imam znamenja
ob poti / kjer so naši možje hodili na
vojsko / rad imam Doberdob in pe-
sem o grobu / fantov slovenskih pa
ne samo slovenskih / rad imam še-
petavo Sočo / čeprav je tekla krvava
/ rad imam Gorico ob njenem boku
/ čeprav je prepredena z zamolčano
potrtostjo / rad imam Brda in zamo-
lklo šelestenje trt / rad imam svetlo-
bo tam daleč od morja / rad imam
to skrivnostno deželo / obteženo z
grenko modrostjo / rad ker vztrajno
tipa proti jutri / vztrajno proti jutri.*
(Kravos 2015: 16.)

Navedena pesem je nabito polna simbolnih pomnov, ključ za njihovo razbiranje pa imajo običajno le tisti potencialni bralci, pesnikovi sodobniki, ki izhajajo iz goriškega prostora. Ti bralci večinoma poznajo pokrajinski mit o Goriški, saj je del kolektivnega spomina goriških Slovencev (Bratuž 1996: 6–31). Za ostale bralce je interakcija z besedilom otežena. Če želijo razbrati subtilne simbolne pomene, ki jih pesnik nakazuje v pesemski pripovedi, se morajo seznaniti s politično in kulturno zgodovino Slovencev na Goriškem in na tej osnovi tudi z imaginarijem o Goriški iz prve polovice 20. stoletja, iz katerega pesnik izhaja.

V pesmi *Posoške refleksije IV* je kot prvovidna medbesedilna navezava na pesem *Soči* Simona Gregorčiča, in sicer v obliki parafraze verza iz te pesmi: »in ti mi boš krvava tekla« (Gregorčič 1947: 65–67). Povše takole predela Gregorčičev verz: »čeprav je tekla krvava«. S tem po eni strani poveže svojo pesem s slovensko literarno tradicijo na Goriškem in posledično utrjuje predstavo o obstoju in kontinuumu slovenske literature, slovenske kulture in slovenske identitete na Goriškem, po drugi strani parafrazirani Gregorčičev verz odpira novo pomensko polje v Povšetovi pesmi, in sicer poglavje o zatiranju in trdoživosti slovenstva na Goriškem, od konca 19. stoletja do pesnikove sodobnosti.

Posebno poglavje goriške zgodovine se nadalje v obravnavani pesmi Janeza Povšeta odpira v verzih »rad imam Doberdob in pesem o grobu / fantov slovenskih«, ki se navezujeta na znano slovensko uglasbeno pesem *Oj, Doberdob* oziroma znani verz iz te pesmi: »Doberdob, slovenskih fantov grob« (Prelovec 1999: 22). Pesem govori o prvi svetovni vojni, natančneje o soški fronti oziroma o spopadu med avstrijsko in italijansko vojsko, ki je potekal na Doberdobski planoti in v katerem je umrlo veliko slovenskih (in neslovenskih) vojakov.¹⁴

13

O kolektivni travmi gl. v: Volkan 2006.

14

Več o ofenzivi pri Doberdobu gl. v: Klavora 2007. – O zaledju soške fronte gl. v: Svoljšak 2003.

Poleg tega v pesemsko pripoved pronica spomin na dogajanje na Goriškem po prvi svetovni vojni, v času fašizma, ko je v tem prostoru potekalo načrtno, prisilno in nasilno poitalijančevanje slovenskega prebivalstva. To je bilo vidno predvsem v prepovedi rabe slovenskega jezika na vseh ravneh družbe.¹⁵ Na navedena dejstva Povše v pesmi *Posoške refleksije IV* opozarja z besednimi zvezami, ki zrcalijo prepoved domačega jezika in posledično mukotrpo tišino: »molk Krasa«, »hrapava tišina«, »šepetava Soča«, »zamolčana potrtost«, »zamolklo šelestenje«.

V Povšetovo poezijo se nadalje vpletajo utrinki iz zgodovine Goriške po drugi svetovni vojni, denimo v pesmi z naslovom *Meja II*:

Meja me je ulovila, / ulovila in razpotegnila / v črto meje, v njeno črto, / in zdaj sem spremenjen, / ne maram nič od tega, kar nisem jaz, / nikogar ne pripušcam k sebi, / ljubezen mi je nadvse nadležna, [...] ker zdaj je v meni meja, / meja je v meni, bil sem ji podoben / in me je v ulovu zamjetve slednjič / vklenila v noč svoje mrzloobmejnosti.

(Kravos 2015: 12.)

Pesnik od bralca pričakuje, da pozna problematiko državne meje med nekdanjo Jugoslavijo in Italijo, ki je bila postavljena po koncu druge svetovne vojne in ki je bila obenem meja med dvema ideološkima poloma, zahodnim, kapitalističnim svetom in komunističnim vzhodom. Zato je bila v začetku neprehodna, močno zastražena, in številni poskusi prebegov so se končali s smrtjo. Meja je globoko zarezala v življenje na Goriškem: nasilno je pretrgala družinske in

prijateljske vezi, saj so ljudje lahko živel le nekaj sto metrov narazen, vendar v dveh različnih državah, in se zato niso mogli več srečevati. Poleg tega je meja povzročila številne nevšečnosti in vplivala na gospodarstvo. Ljudje, ki danes živijo na širšem območju Nove Gorice, na slovenski strani, so namreč izgubili mesto, središče s šolami in vsemi drugimi ustanovami, ki podeželje vežejo na mesto. Iz potrebe po mestu v delu Goriške, ki je ostal na jugoslovanski strani, se je tako po drugi svetovni vojni začela gradnja novega, sodobnega mesta, Nove Gorice.¹⁶ Pesem torej nastaja iz občutenja nastanka meje na Goriškem in njenih posledic. Meja je namreč globoko zarezala ne le v krajevno zgodovino, temveč tudi v osebno zgodovino in identiteto vsakega posameznika v tem prostoru.

Tematizacija meje na Goriškem je bila še posebej aktualna v letih vstopanja Slovenije v Evropsko unijo in schengensko območje, s čimer je bila, med drugim, odpravljena notranja meja med Italijo in Slovenijo oziroma med Gorico in Novo Gorico. David Bandelj (roj. 1978), predstavnik mlajše pesniške generacije na Goriškem, je denimo v pesmi *Ob meji s cinizmom razkrival travmatične, več desetletij trajajoče izkušnje obmejnega prebivalstva*. Takole pravi:

Paradne uniforme / ki z gosjim / korkrom / lebdijo nad človekom // in ni je / krote kifeljske / ki bi gledala v prtljažnike // prešvercal sem celo to pesem // pha // ali ni moje / za omejene // no / potem omejujete omejene in ne mene // MEJO vidim in / se ji sMEJEm.

(Bandelj 2000: 12.)

15 Prepovedana je bila raba slovenskega jezika v šolstvu, sodstvu, uradih, javnem življenju sploh; prepovedana sta bila slovenski tisk in petje slovenskih pesmi; slovenski krajevni napisni in slovenska lastna imena so bila poitalijančena. Več o tem ter o zgodovini Slovencev v Italiji gl. v: Kacin Wohinz 2001; Čermelj 1965.

16 Priporočam ogled dokumentarnega filma *Moja meja* (scenarij Nadja Velušček; režija Anja Medved in Nadja Velušček). Gorica: Kinoatelje, 2005.

Kot vidimo, se tudi v primeru poezije goriških avtorjev srečujemo z občutkom povezanosti posameznika in skupnosti s prostorom, ki mu pripadata, podobno torej kot v poeziji obravnavanih avtorjev iz Videmske pokrajine. To je še posebej opazno v poeziji goriškega pesnika Jurija Paljka (1957), v kateri zasledimo metaforično zlitje medlirskim subjektom in razpoznavnim elementi domače pokrajine, v danem primeru reke Soče:

... / Nocoj sem Soča v Podgori, / nocoj sem miren, dekle / zato se nasmej! [...] Nocoj sem Soča, dekle, / miren in tih.
(Kravos 2015 20.)

Pesnik nadalje s pomočjo jezika večinskega, italijanskega naroda mestoma opozarja na prisotnost »Drugega«, ki zavzema mesto tujca ali celo antagonist. Premišljeno izbrane besede in besedne zveze (»krvavo vino«) pri tem namigujejo na dogodke iz polpretekle zgodovine Goriške, v času fašizma:

Zasanjal bi trte, / Vipavo pod njimi, / cipreso na Bregu, / zasanjal kozarec krvavega vina! / »Buona sera, arrivederla, signore!« / Sanj ni več, ni.
(Kravos 2015: 22.)

Literarna podoba ogrožajočega tujca, ki se je oblikovala v slovenski literaturi v Italiji v času fašizma, se torej ohranja tudi v sodobni goriški poeziji. Pesniki prek nje opozarjajo na krhkost slovenske obmejne identitete, identitete manjštine:

mama v polje sama se izgublja, / oče v burjo med trtami kriči; / piha, piha, piha. // Zebe me. / Kot zebe

lahko le v tujini ljudi.
(Kravos 2015: 22.)

Poglejmo še eno, idejno podobno zasnovano pesem Jurija Paljka, ki razkriva pesnikovo doživljanje Gorice (občutek kraja), pri čemer Gorico personificira in jo uvidi kot speče dekle:

Skoraj bi se mi zapisalo mesto Trst. / A je le Gorica. / Manjša vas. / Vsaj fašistov ni. / Ezulov je manj. / Če so, ne kričijo. / Skoraj bi rekel Trst. / A je Gorica. / Manj po trohnobi diši, / samo malce manj po smrti smrdi. / Skoraj bi napisal Trst. / A je blaga, speča Gorica.
(Kravos 2015: 24.)

Literarna podoba Gorice oziroma personifikacija Gorice kot spečega dekleta bi se lahko navezovala na italijansko literarno tradicijo konca 19. stoletja in začetka 20. stoletja, ki je na podoben način literarizirala mesto Trst (*quella Trieste*).¹⁷ S to literarno vzporednico prehajamo na zadnji sklop predavanja, selimo se namreč na Tržaško, v Trst, na stran slovenske tržaške literature.

Literarno ustvarjanje Slovencev v tem prostoru je bilo skozi celotno 20. stoletje še posebej intenzivno. Razloge za to gre kot prvo iskati v dejstvu, da je bil Trst na pragu 20. stoletja eden od centrov slovenskega literarnega ustvarjanja (Dolgan 2012). Najbrž je literarno ustvarjanje Slovencev v tem prostoru spodbudila tudi množična literarna produkcija italijansko govorečih Tržačanov, ki so od druge polovice 19. stoletja v literaturi utrjevali ireditistično idejo o priključitvi Trsta k Italiji in obenem prek literature oblikovali regionalno italijansko identiteteto (t. i. *triestinità*). Slovenski tržaški avtorji so na drugi strani v lastnih delih utrjevali mit o »slovenskem Trstu«.¹⁸

¹⁷ Več o tem gl. v Toroš 2011.

¹⁸ Več o tem gl. v: Toroš 2011; Toroš 2014.

Slovenska tržaška literatura nima težišča le v poeziji, temveč tudi v dramatiki in pripovedništву, če samo omenimo mednarodno priznanega pisatelja Borisa Pahorja, Alojza Rebulo, Vladimira Bartola in Miroslava Košuto. Posledično je literarno ustvarjanje Slovencev v Tržaški pokrajini bolje poznano in pogosteje predmet literarnovednih obravnav kot slovensko literarno ustvarjanje v Goriški pokrajini in Videmski pokrajini. Tako so že nastale tipologije slovenske tržaške literaturre, ki so jih izdelali pomembni slovenski literarni zgodovinarji, kot so Taras Kermäuner, Boris Paternu in Jože Pogačnik, živeči v Sloveniji, pa tudi Miran Košuta in Marija Pirjevec, slovenska literarna zgodovinarja iz Trsta. Za slovensko tržaško literaturo preteklih desetletij je slovenska literarna stroka ugotavljala, da njene posebnosti izvirajo po eni strani iz ločnosti od matične domovine (Slovenije), po drugi iz njenega »mediteranskega temperamenta« oziroma »mediteranskosti« (Paternu 1994: 18; Košuta 1995: 392; 1996: 168; Pirjevec 2001: 400), pri čemer ohranja vezi s slovensko literarno tradicijo. Sidrišče slovenske tržaške literature predstavlja refleksija usode slovenstva na Tržaškem, in s tem v zvezi imajo slovenski literati iz Trsta posebno skrben odnos do slovenskega jezika, ker je bil ta v času fašizma prepovedan.

V navedenih tipologijah je morebiti ostalo prezrto, da se v delih slovenskih tržaških avtorjev, podobno v delih slovenskih avtorjev iz Goriške in Videmske pokrajine, konstantno pojavlja »Druži«, ki v literarnem besedilu zavzame predvidljivo vlogo: vlogo ogrožajočega tujega gospodarja, čigar delovanje je usmerjeno v uničenje slovenstva oziroma domače kulture. Govorimo torej lahko o literarni matrici, ki se je na Tržaškem oblikovala na začetku 20. stoletja kot posledica takratnih družbenopolitičnih razmer. Kot smo že nakazali ob poeziji avtorjev iz Goriške in Videmske pokrajine, je za ta literarni model značilno črno-belo prikazovanje slovenskih in neslovenskih (večinoma italijanskih) likov: slovenski liki so z mo-

ralnega vidika pozitivni liki, žrtve politično in ekonomsko močnejšega tujca – Italijana. Ta je prikazan enostransko, zgolj kot moralno degradiran antagonist, pri čemer so v ospredju njegova nasilna dejanja do slovenske skupnosti na Tržaškem, brez osvetlitve okoliščin za takšno ravnanje.

Nov pogled na slovensko skupnost na Tržaškem, ki se skuša izviti iz navedenega literarnega modela, ponujajo denimo prozna dela Eveline Umek, rojene v Trstu leta 1939. Pisateljica skuša v svojih delih razbiti podobo o identitetno enoviti slovenski skupnosti na Tržaškem, pri čemer tenkočutno razkriva kompleksnost vprašanja narodne identitete posameznika in skupnosti na Tržaškem.¹⁹ Pri tem opozarja na občutljivost in ranljivost posameznika, na družinske konflikte in stiske, ki se porajajo kot posledica identitetnih opredelitev. Novejše literarne študije v tem problemskem okviru ugotavljajo, da se v njenih romanih, *Frizerka* (2005) in *Zlata poroka* ali *Tržaški blues* (2010), srečujemo s sestavljenimi, fluidnimi identitetami »slovenske« skupnosti na Tržaškem, za razliko od slovenskih fiksnih identitet, ki so bile značilne za slovenske tržaške romane 20. stoletja.²⁰

Literarni model Eveline Umek, ki želi izhajati iz aktualne problematike Slovencev v Italiji oziroma skuša postaviti ogledalo »slovenski« skupnosti v Furlaniji – Julijski krajini, bo najbrž v prihodnosti vse bolj prisoten v literaturi tega prostora na stičišču kultur, ki postaja zaradi migracijskih procesov kulturno vse bolj raznolik.

VIRI

Bandelj, David, 2000: *Klic iz nadzemlja*. Trst: Mladika.

Černo, Viljem, 2013: *Ko pouno noči je sarce*. Goriča: Goriška Mohorjeva družba – Čedad: Kulturno društvo Ivan Trinko.

19 O vprašanju narodne identitete na Tržaškem gl. tudi: Pertot in Kosič 2014.

20 Več o tem gl. v: Stekar 2014.

Gregorčič, Simon, 1947. *Zbrano delo, prva knjiga*. Ljubljana: DZS.

Kravos, Marko (ur.), 2015. *Slovenski pesniki z Goriškega v Italiji. 47. mednarodno srečanje pisateljev, [Bled]*, 2015. Ljubljana: Slovenski center PEN.

Paletti, Silvana, 2003: *Rozajanski serčni romonenj*. Ur. Roberto Dapit. Ljubljana: ZRC.

LITERATURA

Anderson, Benedict, 1998: *Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: SH - Zavod za založniško dejavnost.

Attems, Karel Mihael, 1993: *Slovenske pridige*. Ur. Lojzka Bratuž. Trst: ZTT.

Beller, Manfred idr. (ur.), 2007: *Imagology: the cultural construction and literary representation of national characters: a critical survey*. Amsterdam – New York: Rodopi (Studia Imagologica: Amsterdam Studies on Cultural Identity; 13).

Bratuž, Lojzka, 1996: Kulturnozgodovinska podoba Gorice. Bratuž, Lojza (ur.), 1996: *Gorica v slovenski književnosti: izbor poezije in proze*. Gorica: Goriška Mohorjeva Družba. 6–31.

Budal, Lučana (ur.), 1987: *Lojze Bratuž: ob 50-letnici smrti: 1937–1987*. Gorica: Zveza slovenske katoliške prosvete.

Cencic, Mira, 2008: *Beneška Slovenija in njeni Čedermaci*. Škofije: Društvo za negovanje rodoljubnih tradicij organizacije TIGR Primorske.

Cresswell, Tim, 2009: Sense of Place. Warf, Barney (ur.): *Encyclopedia of human geography*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.

Čermelj, Lavo, 1965: *Slovenci in Hrvatje pod Italijo med obema vojnoma*. Ljubljana: Slovenska matica.

Dapit, Roberto, 2001: *Rezija*. Ljubljana: Založba Družina.

Deleuze, Gilles idr. 1995: *Kafka [za manjšinsko književnost]*. Prev. Vera Troha. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.

Dolgan, Marjan, 2012: Prestolnica in središča slovenske književnosti. *Slavistična revija*. 401–414, 415–429.

Dović, Marijan, 2012: Mreža spomenikov slovenske literarne kulture kot semiotično prilaščanje (nacionalnega) prostora. *Slavistična revija*. 339–350, 351–363.

Geary, Patrick J., 2005: *Mit narodov: srednjeveški izvori Evrope*. Ljubljana: Studia humanitatis.

Hoelscher, Steve, 2009: *Imaginative geographies*. Warf, Barney (ur.): *Encyclopedia of human geography*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.

Jurić Pahor, Marija, 2012: Transkulturnacija in kulturna hibridnost: dva ključna pojma postkolonialnih študijev kot izziv za proučevanje nacionalnih in etničnih identitet. *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja*. 36–65.

Kacin Wohinz, Milica idr., 2000: *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000*. Ljubljana: Nova revija.

Košuta, Miran, 1995. Sodobno slovensko slovstvo v Italiji. *Slavistična revija*: 377–401.

–, 1996: *Krpanova sol*. Ljubljana: CZ.

Klavora, Vasja, 2007: *Doberdob: kraško bojišče: 1915–1916*. Celovec: Mohorjeva družba.

Pageaux, Daniel-Henri, 2008: Uvod v imagologijo. Pageaux, Daniel-Henri: *Imagološke razprave*. Ur. Tone Smolej. Ljubljana: Institutum Studiorum Humanitatis, Fakulteta za podiplomski humanistični študij. 17–52.

Paternu, Boris, 1994. Šest tržaških pesnikov. Pirjevec, Marija (ur.): *Kar naprej trajati*. Trieste: Založba Devin. 6–35.

Pertot, Suzana idr., 2014: *Jeziki in identitete v prečepu: mišljenje, govor in predstave o identiteti pri treh generacijah maturantov šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji*. Trst: Slovenski raziskovalni inštitut SLORI.

Pirjevec, Marija, 2001: Tržaška zgodba. Pirjevec, Marija (ur.): *Tržaška knjiga: pesmi, zgodbe, pričevanja*. Ljubljana: Slovenska matica. 374–403.

Prelovec, Zorko (prir.), 1999: Oj, Doberdob (ponarodela). *Pesem o svobodi [Glasbeni tisk]: pesmi slovenske prebuje in upora za moški zbor*. Ljubljana: Zveza združenj borcev in udeležencev NOB mesta Ljubljane. 22.

Stekar, Daniela, 2014: Sestavljeni narodni identitete v romanu Eveline Umek Zlata poroka ali Tržaški Blues. *Jezik in slovstvo*. 17–25.

Svoljšak, Petra, 2003: *Soča, sveta reka: italijanska zasedba slovenskega ozemlja (1915–1917)*. Ljubljana: Nova revija.

Toroš, Ana, 2011: *Podoba Trsta in Tržaškega v slovenski in italijanski poeziji prve polovice 20. stoletja*. Nova Gorica: Univerza.

– –, 2014: Triestinità and tržaškost: common points and differences. *Slovene studies*. 39–54.

Urbanc, Mimi idr., 2012: Na stičišču literature in geografije: literatura kot predmet geografskega preučevanja na primeru slovenske Istre. *Slavistična revija*. 297–316, 317–337.

Volkan, Vamik D., 2006: *Killing in the name of identity: a study of bloody conflict*. Charlottesville: Pitchstone.

SLOVENE LITERATURE AT CULTURAL JUNCTURES

The topic of this article is contemporary Slovene literature from the Goriška and Triestine regions and the province of Udine (Resia, Slavia Friulana), therefore, the literature created in Friuli-Venezia Giulia, Italy and along the Slovene-Italian border. Based on examples from various authors and their respective works (Viljem Černo, Silvana Paletti etc.), some characteristics of this literature are presented. A prominent occurrence is the authors' issues surrounding the existence of the Slovene minority in Italy and the correlating reflection on language, identity, the border and "Others" within this space.

Key words: *Slovene poetry, minority literature, Trieste, Gorizia, Resia, Slavia Friulana*

Speaking on the topic of Slovene literature at cultural junctures in 2015 poses a challenge, especially in the light of transculturalism,¹ which problematises the concept of national culture that formed and solidified in the 19th century. Taking into account modern theoretical reflections on national culture, in this lecture I will present the contemporary literature created by the Slovene

minority in Friuli-Venezia Giulia, Italy. I will highlight certain characteristics of the minority's literature, namely the distinctive thematisation of their living space and the "Others" within this space, the active socio-political stance and collective declaration. For this I will be relying on the findings of humanistic geography and literary imagology.²

1 The term "interculturality" is used from the perspective of closed cultures that depend on a "clean" identity position. The word predisposes that culture is a connective moment for a nation, as the nation's culture that differs from other national cultures. Such a culture, conceptualised in the 19th century, is territorially and linguistically confined. The mentioned comprehension of culture was characteristic for the national imaginaries of central European countries. The formation of (national) identities can be seen as a process, which united the heterogeneous regional elements into an arbitrary whole. Therefore, we can deem it a construct that came to be according to the distribution of power, outside restrictions and pressures. "Cultural hybridity" is supposed to be a characteristic of all (national) cultures and the (national) cultural identity of each individual. That is why nowadays the term "transcultural" is ever more recognised and differentiated from the old notion of culture, characterised by separation and homogeneity. Therefore, the term "transcultural" does not stem solely from the discovery that due to migration currents and globalisation, today's cultures are much more connected than in the past and less homogenous. Transculturalism represents a new perspective on culture, which should be taken into consideration even when discoursing about nationalism (Anderson 1998; Geary 2005; Jurić Pahor 2012).

2 For more on minority literature see: Deleuze 1995. Literary imagology studies the foreign imagery in literature, stemming from the assumption that each image is formed when "I" (the observing culture) realises its relationship to the "Other" (observed culture). Such a perspective demands the consideration of not only the literary text, but also the forces that shape society, its literary system and the social imaginary. For more on literary imagology see: Beller 2007; Pageaux 2008. Humanistic geography usually upgrades the field by taking into account the individual's and community's perception, vision and formation of the space. Its contemporary terms (sense of place, topophilia, placelessness etc.) can benefit the analysis of literary works, that place at the forefront the individual and collective perception and experience of their living space (region). Based on the sample of chosen works, we can discern the community's attitude towards their living space and the meaning it holds for them. For more on humanistic geography see: Urbanc 2012; Hoelscher 2009; Cresswell 2009.

The heart of today's lecture is therefore the literary production within this region, in the immediate vicinity of Nova Gorica, Slovenia, the setting of The University of Nova Gorica and the proceedings of today's scientific conference. Three large language groups, Slavic, Romance and Germanic, meet in this area. I felt the impact of this already as a child, especially when conversing with my "nona"³ living in Brda, a hilly and wine-growing region near Gorizia. She was a school-aged child in the fascist era, attending an Italian school and unskilled in the standard Slovene language. I, therefore, spoke with her in her "native tongue", that is - the Brda dialect. A dialect in which linguistic elements from all three language groups make contact, fuse and create new ones. Even today I call 'vilice' (fork) 'peroni' and at the thought of my grandmother I associate 'krožnik' (plate) with 'tond' and 'nogavice' (socks) with 'kalcete'.

In the past, our current setting was not only defined by dialect, but also by multilingualism. If we look far back into history, to Primož Trubar, the father of the standard Slovene language, we must mention the sermon he gave in Gorizia in 1563, speaking in three languages: Slovene, Italian and German. Multilingualism was not reserved solely for the Slovenes: Karel Mihael Attems (1711-1774), the first archbishop from Gorizia used all four languages in the Goriška region: Slovene, Italian, Friulian and German. The manuscripts of his Slovene sermons are held at the seminary library in Gorica (Attems 1993; Bratuž 1996).

In the years since Slovenia joined the EU, awareness of the advantage of multilingualism is ever more widespread and is reflected in the increasing interest to learn Slovene in Gorizia among the majority Italian population. Increasing numbers of children from non-Slovene or nationally-mixed families are attending Slovene scho-

ols in Gorizia. In addition to the positive effects of intercultural communication, many awkward situations occur during the pedagogical process, as teachers have students with varying degrees of knowledge of the Slovene language. I would like to mention that we recently opened up a branch of the *Bilingualism Matters* information centre for multilingualism, which was founded in Edinburgh in 2008.⁴

Multilingualism is not merely a linguistic challenge, as parallel to the linguistic dilemmas, myriad questions about identity follow. Language namely forms social bonds, worldview models (Hoelscher 2009) and determines ethnic belonging (Dović 2012). In light of these findings, a three year European project entitled 'EDUKA - Educating for Diversity'⁵ lead by the Slovene Research Institute (SLORI) recently ended. Their goal was multicultural education and raising awareness on the advantages of multilingualism and interculturalism in Friuli-Venezia Giulia.

At this point I find it fitting to shed some light on the historical and geographical aspects of this area, as I have only spoken about its current linguistic problems. Our university is part of the Goriška region, with its centre in Nova Gorica. Across the border, on the Italian side, lies the older city of Gorizia, which is now part of the Friuli-Venezia Giulia region. This region is divided into four provinces, with the Slovene minority present in three of those provinces: Gorizia, Trieste and Udine. The history of the minority within these provinces differs: those living in the Gorizia and Trieste provinces were under the Austro-Hungarian Empire until the end of the First World War. On the other side, those living in the province of Udine were under the Republic of Venice until the end of the 18th century, living under the Austro-Hungarian regime for only a short time. The Udine province became part of the Kingdom

³ Slovene dialect word for grandmother (it. *nonna*).

⁴ The centre *Bilingualism Matters* is intended for families, pedagogues and all who have doubts and questions about raising bi- or multilingual children or the lives of multilingual adults. More on this topic: http://vecjezicnost.ung.si/?page_id=161&lang=sl_SI.

⁵ For more on this project see: <http://eduka-itaso.eu/>.

of Italy already in 1866, whereas the Gorizia and Trieste provinces only joined the kingdom after WWI.

The changing borderlines contributed to the formation of linguistic peculiarities and notions of (national) identity among the Slovene community in Italy. From the 19th century onwards, Slovene schools had the important role of shaping, solidifying and preserving the Slovene national identity.⁶ Since the end of the Second World War, several Slovene schools are operating in the Gorizia and Trieste provinces, encompassing primary and secondary education levels, whereas there is only one multilevel school with Slovene -Italian bilingual classes. The school only celebrated its 30th anniversary (1985-2015) this year. Its headquarters are in Špeter, it includes a kindergarten, primary and middle school, but not high school (14 - 19 age group). It has a big impact on the perception of identity and the knowledge of standard Slovene among the Slovene community in the province of Udine, which is reflected in their literary production, written mostly in dialect.⁷

The Slovene community in the province of Udine live in Slavia Friulana, Resia and Kanal valley. Within Slavia Friulana, the Slovene community is divided into two groups, named after two larger rivers (Torre, Nadiža) or rather larger settlements (Čenta, Špeter): “nadiški (špetrski)” (Nadiža or Špeter) Slovenes and “terski (čentski)” (Torre or Čenta) Slovenes (Cencic 2008).

The aforementioned parts of the Udine province are hilly, less developed and offer few opportunities for survival. When I returned to this area last year on a scientific excursion, I enjoyed the untouched natural surroundings, but was stricken

at the sight of almost abandoned villages, whose inhabitants return at the weekend or from time to time, after finding employment in nearby cities or even abroad. During the week, you can only see an elderly villager here and there.

Among the few who still persist there, we also find literary creators. Today I will present two of them: poetess Silvana Paletti (born 1947) from Resia and poet Viljem Černo (born 1937) from Slavia Friulana.

I must admit, meeting Silvana Paletti face to face in her home helped me immensely to understand her poetic language. It gave me insight into her everyday life, which is the base for her poetry. Paletti is a retired nurse, living alone in modest conditions in a Resian village. She rarely has time to chat to others, but this has made her incredibly sensitive to the surrounding nature, clearly seen in this excerpt.

*Na kuncü / wod noga tarinja / pri'
ka sunčacë / jë wstalö, / na rožica
jë pognala. / Na si nategnula / nu
si riztegnula / nji vijace, / tej ko
wstanë du / od ne noće spanjave. /
Sunčacë se ji nasmějnulö, / rosä jë
jo pojübila / wtíčaci so ji zapëli, /
jüdi so se wstavili, / za jo gledat. /
Na kuncü / od noga tarenja, / ko
sunčacë jë šlö / spat, / na rožica jë
se wpähnula, / Nišći ni vi, / nišći ni
zna, / da či to bila ta rožica.*

(Paletti 2003: 103.)⁸

*Na koncu / travnika, / preden je son-
čece / vstalo, / je rožica pognala. / Se
pretegnila, / si lističe / naravnala, /*

6 See also Pertot and Kosic 2014.

7 Interesting fact: the province of Udine, where Slovene is falling ever more into the background, was once the setting where the oldest Slovene manuscripts were created in the 15th century: the Stara gora manuscript, Udine manuscript and Cergneu (Slavia Friulana) manuscript.

8 The poem *Rožica* (*Little flower*). Silvana Paletti's and Viljem Černo's poems are quoted in the original and the standard Slovene language. Among the poets still living in Resia is the Prešeren Award recipient Renato Quaglia. Last year a documentary was made about him (RAI, 2014). While studying contemporary literature from Slavia Friulana we cannot forget the literary production in the Nadiža valley, namely the poetess Marina Cernetig and her collection *Pa nič nie še umarlo* (Nothing has died yet), Trieste, ZTT (2007).

*kot vstane kdo / po nočnem spanju.
/ Sončece se ji je nasmehnilo, / rosa
jo je pobožala, / ptičice so ji zapele,
/ ljudje so se ustavili, / da bi jo gle-
dali. / Na koncu / travnika, / ko je
šlo sončece spat, / je rožica ovenela. /
Nihče ne ve, / nihče ne zna, / kdo je
ta rožica bila.*

Her poetry exudes a special kind of pain, the pain of loneliness, isolation, need, and especially pain due to the Resian community⁹ dying out. One of the biggest risks to the community was the earthquake of 1975, which triggered mass emigration. The poetess wrote:

*Stare lipe vasice, / kan šyl wäš glas, /
same ližita, / wdarjane na smärti, /
kumüj težita düšo / Hišice, cirkvice
wškröpjane, / smlide, spadoč, marjoč,
/ same zapuščane, jöčata, / zadušja-
ne od toga dřima, / od těh skal spadoč.*
(Paletti 2003: 33.)

*Stare, lepe vasice, / kam je šel vaš
glas? / Same ležite, / do smrti zade-
te, / komaj še dihate. / Hišice, cer-
kvice razpokane, / blede, razpadle,
omrtvete, / same zapuščene jočete, /
zadušene od prahu / skal, ki se rušijo.*

The professor and cultural worker Viljem Černo's poetry speaks of a similar pain. He has been striving to preserve the Slovene dialect and cultural heritage of the people living in his native valley of Torre. The tone of his poetry resonates with that of Paletti's, but stems from different needs. As he told me himself, when I visited him at his home, he does not think of himself as a poet. His poetry comes from the wish to preserve the Torre dialect, culture and identity.

Biblical motifs are noticeable in his poetry, as he first published his work in a small church newsletter from the Torre valley. The intent was to spread the knowledge of the dialect among the people as much as possible. Consequently, his poetry is less about his personal intimate experiences, and more about the community he belongs to, the pain due to its slow death, due to the powerlessness to stop the outflow of life, as communicated by the title of his collection *Ko polno je noči srce (When the Heart is Full of Night)* (2013). Let us look at the poem *Niti (Nor)* as an example:

*Kuó nas zadaržuje / živeti kle, /
malo judi, / stari, / za plakati nad
nami? / Dan za dnjen / so odšli. /
Za malo ne bo / še nas za se srené-
vati. / Se zaprejo / nova urata. / A
mi postanemo, / čemó nositi s Tabo
/ naše težkosti. / Nas veže trava,
/ zapuščenè njive, / šumenje Ma-
liščáca / med kámanjen Velike lave.
/ Zvečer čakamo / spanje al smart,
/ ki na nie odšla / s tieh krajeu.*
(Černo 2013: 36.)

*Kaj nas zadržuje, / da tu gori še ži-
vimo, / vse bolj redki, / stari, / ki tu
sami sebe objokujemo? / Drug za
drugim / so odšli. / Kmalu še nas /
ne bo več tu, / da bi se srečevali. / Še
ena vrata / bodo se zaprla. / In ven-
dar ostajamo, / vsak svoje breme /
nosimo s Teboj. / Trava / zapuščenih
polj nas veže, / žuborenje Mališčaca /
med kamenjem Velike glave. / Tu ob
večerih čakamo / na spanec ali smrt,
/ ki ni odšla / iz teh krajev.*

Despite the visible differences, the two poets from the province of Udine have shared characteristics,

9

Resians distinguish between themselves and Slovenes, between "we" and Slovenes. They call Slovenes *ti Buški* or *ti Bolški* (referring to the people living in Bovec, the hilly region of Slovenia that borders on Resia) (Dapit 2001).

which unite them with other authors from Resia and Slavia Friulana. These authors write mainly in their Slovene dialect (Resian, Nadiža, Torre). Two main intertwined reasons are normally behind the decision to write in dialect: the lack of knowledge of standard Slovene, as they did not attend Slovene schools. The other reasons being, that their identity is regional, tied to the small community where they live (Resia, Nadiža valley, Torre valley). Consequently, the language of their intimate confessions is their dialect, the one they learnt as a child and use in family circles. Through dialect poetry they also wish to preserve the fading world in which the dialect is spoken. Silvana Paletti wrote in the poem *Rezijanski glas* (*Resian voice*):

Tu-w ti rožinëj dulini, / puložanä pod Čanïnon, / tej dan vilažnji din, / se mi jasnijo lipe biside, / od nogu glasa / Iti, jë glas od me zamje. / [...] Iti jë glas, Rozajanski, / ki od vište od sunca, / skryt, ni mörën ... / Zakoj, iti, jë glas / od me duline ... / od me zamje ... / od mëh samih judi.
(Paletti 2003: 27.)

V rožni tej dolini, / položeni pod Kaninom, / kot pomladnega dne / se jasnijo mi lepe besede / nekega glasu. / To glas je moje zemlje. [...] To glas je rezijanski, / ki ga pod sončnim obličjem / skriti ne morem. / Saj to je glas / moje doline, / moje zemlje, / samo mojih ljudi.

A similar message is embedded in Viljem Černo's poem *Moj Bog, poslušaj te besede* (*My God, listen to these words*):

O ti, ki hodiš med temi razorji, / počij na kámanju, / kier je napisano ime tve matere, / ki ti je bla dobra / tej nasmejana piesma, / tej luč anu siema sonca, ko ustaja. / Je kle tvega oče zemja, / ki ti je pustu kjuč / anu skópane njive s težkostjo / tou rosi, / de izprosi besiedo, / ki ne rečeš. / [...] Muoj Buoh, posluši tele besiede, / ki božajo pojénje / za to sloviejsko zemjo, / ki nabira podlieske, / zamarzjene od slane, / ko parhaja večer.
(Černo 2013: 6.)

O ti, ki stopaš po tej grudi, / postani ob kamnu / z izpisanim imenom svoje matere, / ki s tabo dobra je bila / kot nasmejana pesem, / kot luč in seme sonca ob prvem svitu. / Tu je zemlja tvojega očeta, / ki ti je zapatil ključ / in njive z muko prekopane, / v rosi, / da bi izprosil besedo, / ki je več ne govoriš. [...] Poslušaj, Bog moj, te besede, / vtakne v molitev čiste nežnosti / za to slovensko zemljo, / ki nabira podleske / zmrznjene od slane, ko se večeri.

An especially tragic dimension of this poetry is the author's symbiosis with their native land, he has a very loving relationship with it (topophilia), he feels at one with the landscape and has a close bond to his ancestors, his community, this area's customs (sense of place), while also being aware of the impending end to cyclical, as there are no new generations to carry on their practise, knowledge and heritage. With it dies not only the identity of the area, but the author's identity, based in this space, is left without real foundations.¹⁰

10

The term "sense of place" denotes the subjective experience of a place, that encompasses a range of emotions and feelings (e.g. the feeling of belonging, being connected to your ancestors, who lived worked and owned the land), through which an individual's identity is formed. "Topophilia" denotes the loving relationship between an individual and the surroundings in their imaginary. Most often it is an idealised image from the past (their childhood). An emotional bond is formed between them, expressed in literature through metaphors: either a familiar or erotic bond (Cresswell 2009; Urbanc 2012).

Relating to this, the lyrical subject's pain is being expressed very subtly due to the "Other's" disdain for his identity and language. The oppression of Slovenes was especially intensive in this area.¹¹ Writers still speak on this subject albeit in a subtle way. On one hand they most likely do not wish to expose themselves, and they might not want to sacrifice the artistic value of their work with too much social critique. On the other hand, they most likely follow the literary pattern which developed in Slovene literature in Italy during the fascist era, where the depictions of the "Other" was indirect (metaphorical) and a harsh black-and-white delineation between the native and foreign culture: the first person lyrical subject speaks on behalf of the native (Slovene) oppressed culture, always reporting on the persecution dealt out by the "Others", the amoral antagonists and representatives of the foreign (Italian) culture, who suppresses his (Slovene) culture (Toroš 2011). Viljem Černo writes in his poem *Beseda* (Word):

Veččas so nas uprašali: / ke jezik uorite, / káko se kličete, / de so nan položli / križ nasprostva. / Peli smo besedo mater, / živieri z nojan krau, se tresli z mrazon lakote! / Anu vi, parkriti, / senjé kapjate stari strup!
(Černo 2013: 108.)

Večkrat so nas spraševali: / kateri jezik govorite, / kako se imenujete, / da so nam naložili / križ nasprotovanja. // Peli smo besedo mater, / živeli z gnojem krav, / se tresli od mraza lakote! / In vi, prikriti, / še kapljate stari strup!

The theme of native identity suppression and the pressure to assimilate is also found Silvana Paletti's poetry, for example in the poem *Vse to (All this)*:

Wsë isö / zate jä si vibrala / ziz särcon / da ti murëj / poznät glas / od tve / zamje / anu / da ti se ni / vargonjej / byt / dan Rozajän.
(Paletti 2003: 23.)

Vse to / sem zbrala zate / s srcem, / da mogel bi / spoznati glas / svoje / zemlje / in da se ne bi / sramoval / biti / Rezijan.

Another challenge authors from the province of Udine writing in a Slovene dialect are faced with is limited social interaction, the linguistic inaccessibility of their poetry, as it is written in a language known only to few. Authors therefore normally opt for bilingual or even multilingual publications, which opens up doors even for readers who do not speak their language. Authors from Slavia Friulana, who identify as Slovene, often decide to translate their work into standard Slovene. Others wish to have readers from the majority Italian population, so their works are published in the original language (dialect) and in an Italian translation. Viljem Černo's collection *Ko polno je noči srce* (*When the Heart is Full of Night*) is in fact quadrilingual - besides the original, one can read it in Italian, Friulian and standard Slovene. Silvana Paletti's collection *Rezijanska srčna govorica* (*Resian Speech of the Heart*) (2003) is trilingual - the original was published with the Italian and Slovene translations.¹² The decision to publish a mono-, bi- or even multilingual collection hinges on the financial capability of the author, or rather the publisher or cultural society that assists with

11 For more on the history of Slovene in Slavia Friulana see: Cencic 2008.

12 Silvana Paletti's poems were translated from the Resian dialect by Marija Pirjevec. Roberto Dapit translated them into Italian. Viljem Černo's poem were translated into Slovene by Ciril Zlobec, Jakob Müller and Tanja Rebula. Paolo Cerno and Renzo Calligaro translated them into Friulian. Viljem Černo translated them into Italian.

the publication. The aforementioned author's collections are almost exclusively published by Slovene cultural societies or Slovene publishing houses in Italy.

Contemporary Slovene authors from the Goriška region are tied to different themes and motifs. Their poetry is also linked to their native surroundings, gathering inspiration from the history and trauma of the Goriška Slovenes from the first half of the 20th century that was preserved in the community's consciousness through "transgenerational" transfer (Pertot 2014).¹³ Often, the poetry is based ideationally on the "regional myth" of the suffering in Goriška during the fascist era, which is unveiled in the poetry through reiteration of certain literised historic events and figures that have symbolic importance (e.g. the poisoning of Lojze Bratuž) (Budal 1987). One of the longest-standing intertextual references found in many Goriška authors' works is to the region's literary history and one of Goriška most important authors, Simon Gregorčič (1844-1906). Most often they reference his poem *Soči* (*To the River Soča*), wherein he predicted already at the end of the 19th century the bloody battle between the Slovenes and Italians, which was later realised during the First World War, the Soča Front, fascism and the Second World War. All indicated perspectives can be reviewed alongside the Goriška poet Janez Povšet's (born 1941) poem *Posoške refleksije IV* (*Posočje reflections IV*):

Rad imam molk Krasa / in njegovo hrapavo tišino / rad imam znamenja ob poti / kjer so naši možje hodili na vojsko / rad imam Doberdob in pesem o grobu / fantov slovenskih pane samo slovenskih / rad imam šepetavo Sočo / čeprav je tekla krvava / rad imam Gorico ob njenem boku / čeprav je prepredena z zamolčano potrtostjo / rad imam Brda in zamotolklo šelestenje trt / rad imam svetlobno tam daleč od morja / rad imam

to skrivnostno deželo / obteženo z grenko modrostjo / rad ker vztrajno tipa proti jutri / vztrajno proti jutri (Kravos 2015: 16.)

I like the silence of Karst / and its still roughness / I like the sign posts along the road / where our men marched to war / I like Doberdob and the song about the graves / of Slovene men, not just Slovene / I like the whispering Isonzo, / although it was red from blood / I like Gorizia at her side / although it is interwoven by concealed grief / I like Collio/ Brda and dull rustle of the vineyards / I like light which comes from the see / I like this mysterious land / burdened by bitter wisdom / I like it because it keeps looking for tomorrow / it keeps looking.

(Transl. by Ifigenija Simonović)

The poem *Posoške refleksije IV* is filled with symbolic meaning, but only the potential readers, his contemporaries from the Goriška region, hold the key to unlock their meaning. They know of the "regional myth" about Goriška as it is a part of their community's consciousness (Bratuž 1996: 6-31). Others find interaction with the text more difficult. To decode the subtle hidden meanings the author wrote into his narrative poem, they must first educate themselves on the history and cultural background of the Slovenes living in the Goriška region and subsequently, the Goriška imaginary from the first half of the 20th century that the author's work stems from.

The most noticeable intertextual reference in *Posoške refleksije IV* is to Simon Gregorčič's poem *Soči*, paraphrasing the verse *in ti mi boš krvava tekla* ("and you will flow full of blood") (Gregorčič 1947: 65-67). Povše restructures the

line as *čeprav je tekla krvava* ("even though she flowed full of blood"). In doing so, he links his work to the Slovene literary tradition in the Goriška region and solidifies the notion of the existence and the continuum of Slovene literature, culture and identity in the Goriška region. On the other hand, Gregorčič's paraphrased verse opens up a whole new field of meaning in Povše's poem, namely a chapter in the history of his region, a time of oppression and endurance of the Slovene people from the end of the 19th century up until the author's present day.

A special chapter of the Goriška region's history opens up in the poems lines *rad imam Doberdob in pesem o grobu / fantov slovenskih* ("I love Doberdob and the poem about the grave / of Slovene boys") which reference a well-known Slovene poem set to music *Oj, Doberdob* (*Hey, Doberdob*) and its famous quote *Doberdob, slovenskih fantov grob* ("Doberdob, a grave for Slovene boys") (Prelovec 1999: 22). The poem speaks about the First World War, more specifically the Soča Front or rather the battle between the Austrian and Italian armies that took place on the Doberdob plateau which resulted in many deaths on both sides.¹⁴

Additionally, the memory of the events that took place in the Goriška region after WWI, during the fascist era, namely the planned, forced and violent Italianisation of the Slovene community trickles into the narrative poem. The forced assimilation meant the Slovene language was banned in all social circles and platforms.¹⁵ Povše references these events by using phrases that reflect the ban of his native language and the laborious silence: *molk Krasa* (Karst's silence), *hrapava tišina* (coarse hush), *šepetava Soča* (whispering Soča), *zamolčana potrtost* (unspoken misery), *zamolklo šelestenje* (muted rustling).

Povše's poetry references points in Goriška history after WWII, like in the poem entitled *Meja II* (*Border II*):

Meja me je ulovila, / ulovila in razpotegnila / v črto meje, v njeno črto, / in zdaj sem spremenjen, / ne maram nič od tega, kar nisem jaz, / nikogar ne pripuščam k sebi, / ljubezen mi je nadvse nadležna, [...] ker zdaj je v meni meja, / meja je v meni, bil sem ji podoben / in me je v ulovu zamejitve slednjič / vklenila v noč svoje mrzloobmejnosti

(Kravos 2015: 12.)

A border caught up with me, / it caught me and elongated me / up to its line, the line of the border, / and now I am changed, / I don't want anything of all this, which is not me, / I don't let anybody reach me, / love seems most bothersome [...] because the border is inside me now, / the border inside, I resembled it / and it caught me at the end, at the last survey, / it chained me into the darkness of its cold landmark.

(Transl. by Ifigenija Simonović)

The poet expects the reader to be aware of the issues surrounding the border between the former Yugoslavia and Italy which was established after WWII and was also the border between ideological poles, the western capitalist world and the eastern communist world. This means the border was at first closed, well-guarded and many attempts to cross it ended in death. The border cut a deep wound into life in the Goriška region: it violently cut ties with friends and family;

14 For more on the battle of Doberdob see: Klavora 2007. For more on the surroundings of the Soča Front see: Svoljšak 2003.

15 The Slovene language was banned from use in schools, courts, offices and public spaces; Slovene literary media and singing Slovene songs were banned; Slovene regional signs and proper names were Italianised. For more on this and the history of Slovenes in Italy see: Kacin Wohinz 2001; Čermelj 1965.

people lived only a few hundred metres apart, but were in completely different countries and therefore could not meet. In addition to this, the border also caused problems in the economy. Those who lived in the wider region surrounding Nova Gorica, on the Slovene side, lost their town, their cultural centre with schools and all the other institutions that draw the countryside into the town. Out of the need for a town in the Goriška region on the Yugoslav side of the border, the building of a new modern town, Nova Gorica, started after WWII. The poem was created through his experience of the border and its consequences, which cut deeply into not only the regional history but also the personal history of each individual in this region and their identity.

Discussions over the border in the Goriška region were especially topical in the years when Slovenia was entering the European Union and the Schengen Area, which consequently removed the border between Slovenia and Italy or rather Nova Gorica and Gorizia. David Bandelj (born 1978), a representative of the younger generation of poets in the Goriška region, spoke with cynicism in his poem *Ob meji* (*Along the border*) about the traumatic decades-long experiences of the border residents. He says:

Paradne uniforme / ki z gosjim / korkom / lebdijo nad človekom // in ni je / krote kifeljske / ki bi gledala v prtljažnike // prešvercal sem celo to pesem // pha // ali ni moje / za omejene // no / potem omejuje omejene in ne mene // MEJO vidim in / se ji sMEJEm.

(Bandelj 2000: 12.)

As seen, the poetry of authors from the Goriška region also contains the feeling of personal and communal unity with the space in which they belong, similar to the aforementioned poetry of authors from the province of Udine. This is especially visible in Goriška author Jurij Paljk's (born 1957) poetry, in which we find the meta-

phorical union between the lyrical subject and recognisable elements of the native landscape, in this case the river Soča:

... / Nocoj sem Soča v Podgori, / nocoj sem miren, dekle / zato se nasmej! [...] Nocoj sem Soča, dekle, / miren in tih.

(Kravos 2015: 20.)

Tonight I am Isonzo, a river at Podgora, / tonight I am calm, my maiden, / give me a smile! [...] Tonight I am Isonzo, my maiden, / peaceful and silent.

(Transl. by Ifigenija Simonović)

Further on, the poet uses the language of the majority Italian population to bring awareness to the presence of the “Other”, claiming the role of the foreigner or even the antagonist. The carefully chosen words (*krvavo vino* “bloody wine”) hint at the event in the Goriška region’s recent past, during the fascist era:

Zasanjal bi trte, / Vipavo pod njimi, / cipreso na Bregu, / zasanjal kozarec krvavega vina! / »Buona sera, arrivederla, signore!« / Sanj ni več, ni.

(Kravos 2015: 22.)

I would dream up vines, / Vipava river under the vineyards, / cypress at Breg, / I would dream up a glass of blood red wine! / “Buona sera, arrivederla, signore!” / Dreams are gone, gone.

(Transl. by Ifigenija Simonović)

The threatening foreigner’s literary image, shaped in the literature of the Slovene minority in Italy during the fascist era, is continued in the contemporary poetry of the Goriška region. The poet uses it to shed light onto the frail identity of Slovene border residents, the minority’s identity:

*mama v polje sama se izgublja, /
oče v burjo med trtami kriči; / piha,
piha, piha. // Zebe me. / Kot zebe
lahko le v tujini ljudi.*
(Kravos 2015: 22.)

*My mother walks into the fields,
alone, / my father cries to the wind in
the vineyard; / the wind is blowing,
blowing, blowing. // I am cold. / As
cold as only people in exile can ever be.*
(Transl. by Ifigenija Simonović)

Let us look at another of Paljk's poems, ideationally similarly structured, which shows the author experiencing Gorizia ("sense of place"). In the poem he personifies and experiences the town as a sleeping girl.

*Skoraj bi se mi zapisalo mesto Trst.
/ A je le Gorica. / Manjša vas. / Vsaj
fašistov ni. / Ezulov je manj. / Če so,
ne kričijo. / Skoraj bi rekel Trst. / A
je Gorica. / Manj po trohnobi diši,
samo malce manj po smrti smrdi. /
Skoraj bi napisal Trst. / A je blaga,
speča Gorica.*
(Kravos 2015: 24.)

*I nearly wrote down the name of the
town Trieste. / But it is only Gorizia.
/ A small village. / There is no fascist
there, if nothing else. / Less of emi-
grants. / If there are any, they don't
shout. / I almost said Trieste. / But it
is Gorizia. / There are less rot in the
air. / I almost wrote Trieste. / But it is
gentle, sleeping Gorizia.*
(Transl. by Ifigenija Simonović.)

The literary image or rather the personification of Gorizia as a sleeping girl could be a reference to the Italian literary tradition at the end of the 19th century and the beginning of the 20th, which similarly literised the city of Trieste (*quella Trieste*).¹⁶ With this literary parallel we move onto the last part of today's lecture, we're migrating to the Trieste region, the city Trieste, to the Slovene Triestine literature.

Throughout the 20th century, the literary production of Slovenes in this area was especially intensive. The reason behind this can be found in the fact that Trieste was one of the centres of Slovene literary production at the threshold of the 20th century (Dolgan 2012). The literary production of the Slovenes was most likely encouraged by the mass literary production of Italian Triestines, who solidified the irredentist idea of Trieste joining the Kingdom of Italy and who shaped the regional Italian identity through poetry (the so-called triestinità) starting in the second half of the 19th century. In the other community, the Slovene Triestine authors were solidifying the myth of the "Slovene Trieste".¹⁷

The Slovene Triestine literature does not lean solely on poetry, but also delves into dramatics and storytelling, for example the works of internationally acclaimed author Boris Pahor, Alojz Rebula, Vladimir Bartol in Miroslav Košuta. Consequently, the literary production of Slovenes from Trieste is better known and more often the subject of literary discussion than the literary production in the Goriška region and province of Udine. Due to this, many typologies of Slovene Triestine literature have already been written by important Slovene literary historians like Taras Kermauner, Boris Paternu and Jože Pogačnik, who live in Slovenia and Miran Košuta and Marija Pirjevec, Slovene literary historians living in Trieste. The Slovene literary professionals gathered that Slovene Triestine literature of past de-

¹⁶ I recommend watching the documentary *Moja meja (My border)* (screenplay by Nadja Velušček; direction by Anja Medved in Nadja Velušček). Gorica: Kinoatelje, 2005.

¹⁷ For more on this see: Toroš 2011.

cades was characterised by the separation from the homeland (Slovenia) and its “Mediterranean temperament” or rather “Mediterranean-ness” (Paternu 1994: 18; Košuta 1995: 392; 1996: 168; Pirjevec 2001: 400), through which it held on to its ties to the Slovene literary tradition. Reflection upon the fate of the Slovene community in the Triestine area was an anchoring point for Slovene Triestine literature. In respect to that, Slovene authors from Trieste have an especially respectful stance towards the Slovene language, as it was forbidden during the fascist era.

The “Other” that constantly appears in the works of Slovene Triestine authors, similarly seen in the works of authors from the Goriška and Udine regions, seems to have been overlooked in the aforementioned typologies. This “Other” takes on the predictable role of the threatening foreign master, whose goal is to destroy the Slovene community or rather the native culture. We could call this a literary matrix which formed in the Triestine area at the start of the 20th century in response to the socio-political conditions of the day. Just like in the works of authors from the Goriška and Udine regions, the literary model for the Slovene Triestine literature is characterised by the black-and-white depiction of Slovene and non-Slovene (mainly Italian) characters. The Slovenes are morally speaking positive characters, the victims of a politically and economically stronger foreigner - the Italian. The latter is depicted as a one-sided, morally degraded antagonist, with his violent actions towards the Slovene community in Trieste at the forefront, without any background information as to the cause of this behaviour.

A new view on the Slovene community in Trieste, which is trying to develop from the established literary model, is presented in the works of Evelina Umek, born in Trieste in 1939. In her works, she tries to dismantle the notion of a uniform Slovene identity within the community in Trieste by carefully revealing the complex questions of identity for the

individual and the community in Trieste. She also sheds light on the individual's fragility and sensitivity, the family quarrels and distress that arises due to defining identity. New literary studies done within this issue's framework have established that her novels *Frizerka (Hairdresser)* (2005) and *Zlata poroka ali Tržaški blues (The Golden Anniversary or The Triestine Blues)* (2010) introduce composite, fluid identities of the “Slovene” community in Trieste, which differ from the fixed Slovene identity characteristic of the Slovene Triestine novels from the 20th century.¹⁸

Evelina Umek's literary model hopes to originate from the topical issues of the Slovene community in Trieste, or rather it wishes to reflect back at the community in Friuli-Venezia Giulia. It will most likely be ever more present in the literature from this area of cultural junctures, which is becoming more and more culturally diverse due to migration processes.

SOURCES

- Bandelj, David, 2000: *Klic iz nadzemuja* (The Call from Beyond). Trieste: Mladika.
- Černo, Viljem, 2013: *Ko pouno noči je sarce* (When the heart is full of night). Gorica: Goriška Mohorjeva družba (Gorica St. Mohor's society) – Čedad: Ivan Trinko Cultural Society.
- Gregorčič, Simon, 1947. *Zbrano delo, prva knjiga* (Collected works, book one). Ljubljana: DZS.
- Kravos, Marko (ed.), 2015. *Slovenski pesniki z Goriškega v Italiji. 47. mednarodno srečanje pisateljev*, (Slovene poets from Goriška in Italy. 47th international poets' meeting) [Bled], 2015. Ljubljana: Slovene PEN centre.
- Paletti, Silvana, 2003: *Rozajanski serčni romonenj* (Resian Speech of the Heart). Ed. Roberto Dapit. Ljubljana: ZRC.

BIBLIOGRAPHY

- Anderson, Benedict, 1998: *Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma* (Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism). Ljubljana: Studia Humanitatis publishing house.
- Attems, Karel Mihael, 1993: *Slovenske pridige* (Slovene sermons). Ed. Lojzka Bratuž. Trieste: ZTT.
- Beller, Manfred et al. (ed.), 2007: *Imagology: the cultural construction and literary representation of national characters: a critical survey*. Amsterdam – New York: Rodopi (Studia Imagologica: Amsterdam Studies on Cultural Identity; 13).
- Bratuž, Lojzka, 1996: *Kulturnozgodovinska podoba Gorice* (The Sociohistorical image of Gorica). Bratuž, Lojza (ed.), 1996: *Gorica v slovenski književnosti: izbor poezije in proze*. (Gorizia in Slovene literature: selected prose and poetry). Gorica: Goriška Mohorjeva Družba. (Gorica St. Mohor's society). 6-31.
- Budal, Lučana (ed.), 1987: *Lojze Bratuž: ob 50-letnici smrti: 1937-1987* (Lojze Bratuž: on the 50th anniversary of his death: 1937-1987). Gorica: Association of Slovenian Catholic Educational Societies.
- Cencič, Mira, 2008: *Beneška Slovenija in njeni Čedermaci* (Slavia Friulana and her Čedermaci). Škofije: Patriotic Association TIGR.
- Cresswell, Tim, 2009: Sense of Place. Warf, Barney (ed.): *Encyclopedia of human geography*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.
- Čermelj, Lavo, 1965: *Slovenci in Hrvatje pod Italijo med obema vojnoma* (Slovenes and Croats under Italy in the interwar period). Ljubljana: Slovenska matica.
- Dapit, Roberto, 2001: *Rezija* (Resia). Ljubljana: Družina publishing house.
- Deleuze, Gilles et al. 1995: *Kafka [za manjšinsko književnost]* (Kafka: Toward a Minor Literature). Tr. Vera Troha. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- Dolgan, Marjan, 2012: Prestolnica in središča slovenske književnosti. *Slavistična revija* (The capital and centre of Slovene Literature. Slavicist journal). 401-414, 415-429.
- Dović, Marijan, 2012: Mreža spomenikov slovenske literarne kulture kot semiotično prilaščanje (nacionalnega) prostora. *Slavistična revija* (The web of Slovene literary cultural monuments as a semiotic claiming of (national) space. Slavicist journal). 339-350, 351-363.
- Geary, Patrick J., 2005: *The Myth of Nations: The Medieval Origins of Europe*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Hoelscher, Steve, 2009: Imaginative geographies. Warf, Barney (ed.): *Encyclopedia of human geography*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.
- Jurić Pahor, Marija, 2012: Transkulturnacija in kulturna hibridnost: dva ključna pojma postkolonialnih študijev kot izliv za proučevanje nacionalnih in etničnih identitet. *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja* (Transculturalization and cultural Hybridity: Two key notions of postcolonial studies as a challenge in teaching national and ethnic identities. Discussions and Material: journal for national questions). 36-65.
- Kacin Wohinz, Milica et al., 2000: *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000* (The history of Slovenes in Italy 1866-2000). Ljubljana: Nova revija (New Review).
- Košuta, Miran, 1995. Sodobno slovensko slovstvo v Italiji. *Slavistična revija*. (Contemporary Slovene Literature in Italy. Slavicist journal). 377-401.
- -, 1996: *Krpanova sol* (Krpan's salt). Ljubljana: CZ.
- Klavora, Vasja, 2007: *Doberdob: kraško bojišče: 1915-1916* (Doberdob: The Karst Battlefield:

- 1915-1916). Klagenfurt: St. Mohor's Society..
- Pageaux, Daniel-Henri, 2008: Uvod v imagologijo (Introduction to Imagology). Pageaux, Daniel-Henri: *Imagološke razprave*. Ed. Tone Smolej. Ljubljana: Institutum Studiorum Humanitatis, Fakulteta za podiplomski humanistični študij. 17-52.
- Toroš, Ana, 2011: *Podoba Trsta in Tržaškega v slovenski in italijanski poeziji prve polovice 20. Stoletja* (Trieste and its surroundings, as pictured in Slovene and Italian poetry from the first half in the 20th century). Nova Gorica: University in Nova Gorica.
- Paternu, Boris, 1994. Šest tržaških pesnikov (Six Triestine Poets). Pirjevec, Marija (ed.): *Kar naprej trajati* (Keep on Enduring.) Trieste: Devin publishing house. 6-35.
- -, 2014: Triestinità and tržaškost: common points and differences. *Slovene studies*. 39-54.
- Pertot, Suzana et al., 2014: *Jeziki in identitete v precepu: mišljenje, govor in predstave o identiteti pri treh generacijah maturantov šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji* (Language and Identity in Dilemma: Opinions, Speech and Notions of Identity of three generations of matriculants from Slovene schools in Italy). Trieste: Slovene research institute SLORI.
- Pirjevec, Marija, 2001: Tržaška zgodba (Triestine story). Pirjevec, Marija (ed.): *Tržaška knjiga: pesmi, zgodbe, pričevanja*. (Triestine book: songs, stories, testimonies.) Ljubljana: Slovenska matica. 374-403.
- Urbanc, Mimi et al., 2012: Na stičišču literature in geografije: literatura kot predmet geografskega preučevanja na primeru slovenske Istre. *Slavistična revija* (At the juncture of literature and geography: literature as the subject of geographical studies based on the example of Slovene Istria. Slavicist journal). 297-316, 317-337.
- Volkman, Vamik D., 2006: *Killing in the name of identity: a study of bloody conflict*. Charlottesville: Pitchstone.
- Prelovec, Zorko (ad.), 1999: Oj, Doberdob (Hey, Doberdob) (folk song). *Pesem o svobodi [Glasbeni tisk]: pesmi slovenske prebuje in upora za moški zbor* (The Freedom Song [Music sheets]). Ljubljana: League of Associations of Veterans and Participants in the National Liberation War of Slovenia. 22.
- Stekar, Daniela, 2014: Sestavljeni narodni identiteti v romanu Eveline Umek Zlata poroka ali Tržaški Blues. *Jezik in slovstvo* (Composite national identities in Evelina Umek's novel The Golden Anniversary or Triestine Blues. Language and Literature). 17-25.
- Svoljšak, Petra, 2003: *Soča, sveta reka: italijanska zasedba slovenskega ozemlja (1915-1917)* (Soča, holy river: Italian occupation of Slovene territory (1915-1917)) Ljubljana: Nova revija (New Review).

DIDAKTIČNO-METODIČNI VIDIKI POUKA SLOVENŠČINE NA SLOVENSKO-ITALIJANSKEM KULTURNEM STIKU

DIDACTIC-METHODOLOGICAL ASPECTS OF TEACHING SLOVENIAN IN THE SLOVENIAN-ITALIAN CULTURAL CONTACT AREA

V prispevku so predstavljeni izsledki obsežne aplikativne (primerjalne) empirične raziskave, ki so podali diagnozo narodne zavesti med mladimi na obeh straneh meje ter prognозo družbenega razmerja, kar bo zlasti v zamejskem prostoru vplivalo na prihodnjo didaktično strukturo pouka književnosti, podrobnejše diferenciranje ciljev, didaktičnih strategij, gradiv in metod pouka. Podane so ugotovitve, ki bodo služile kot vodilo pri sestavi nadaljnjega kurikuluma in učbenikov za književnost na šolah druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Italiji.

Ključne besede: pouk književnosti, didaktika književnosti, cilji pouka književnosti, slovenska šola v Italiji, narodna identiteta

The article presents the results of a comprehensive applicative (comparative) empirical research, which have presented a diagnosis of national consciousness among young people on both sides of the border and the prognosis of social relationships, which will (especially in the area behind the border) affect the future didactic structure of literature classes, a more precise differentiation of objectives, didactic strategies, materials and methods of lessons. The paper will offer findings, which will serve as a guide in the composition up further curriculum and textbooks for literature on secondary schools with Slovenian teaching language in Italy.

Key words: literary classes, literary didactic, objectives of literary class, Slovenian school in Italy, national identity

Prek besedil (fragmentov in citatov), avtorjev, njihovih poetik, bralcev, kritikov in posrednikov ima literatura na nacionalni (družbeni) ravni kot eden od sistemov družbene komunikacije motivacijsko moč ohranjanja in spreminjanja stališč, vrednot in procesov v družbenem dogajanju (Krakar Vogel 2006: 66–69). V slovenski skupnosti v Italiji se literaturo od vedno dojema kot kulturni kapital oz. sooblikovalko narodne pripadnosti in družbene identitete posameznika. V šolah s slovenskim učnim jezikom v Italiji je tako velik poudarek namenjen poznavanju literarnega razvoja, razumevanju in vrednotenju zgodovinskega dogajanja in posledično razvoju naroda. Velika pozornost je namenjena tudi širšim vzgojnim ciljem, tj. oblikovanju estetskih in etičnih vrednot dijakov, predvsem pa oblikovanju merit in argumentov, ki

temelijo na obstoječem znanju, kar se ne nazadne kaže tudi pri zahtevah končnih maturitetnih pisnih nalog iz slovenščine. Razvijanje slovenske pripadnosti je v šolah s slovenskim učnim jezikom v Italiji sicer zakonsko predpisano, vendar so učitelji slovenščine v zadnjem času, ob povečanem vpisu otrok iz narodno mešanih oz. povsem neslovenskih družin, soočeni s številnimi novimi izzivi (Melinc Mlekuž 2014a: 47).

V skladu z italijanskimi ministrskimi smernicami za slovensko manjšino poteka pri pouku slovenščine na srednjih šolah druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Italiji v veliki meri poučevanje književnosti, predvsem slovenske, precej manj je jezikovnega pouka. Podobno stanje je bilo pri gimnazijskem pouku slovenščine v Sloveniji pred

korenito kurikularno prenovo, pri kateri je prišlo v ospredje predvsem razvijanje splošne sporazumevalne in literarnobralne zmožnosti, vsebinska in procesna znanja pa so bila nekoliko potisnjena v ozadje.¹ Poučevanje literature kot teksta v kontekstu posledično pripomore k razvoju kulturne zavesti dijakov. Ta se kaže na osebni, narodni in medkulturni² ravni. Velik poudarek je namenjen poznавanju literarnozgodovinskega razvoja, razumevanju in vrednotenju zgodovinskega dogajanja, medpredmetnemu povezovanju,³ pa tudi oblikovanju merit in argumentov, ki slonijo na literarnih kritikah in recepcijah. Boža Krakar Vogel (2013: 3) pravi, da je tako spoznavanje literature kot sistema⁴ pri literarnem pouku podlaga za celosten razvoj tistih ključnih zmožnosti, pri katerih je literatura ključna sestavina, torej predvsem sporazumevalne, kulturne in širših socialnih zmožnosti.

Predhodne raziskave (Kodre 2008, Melinc 2007, 2008) so glede narodne zavesti podale ugotovitve, ki so bile izhodišče za novo raziskavo, med drugim z izsledki, da je pouk književnosti zmerno priljubljen in ima zato razmeroma ugodne možnosti za razvijanje narodne zavesti, da ima pri tem veliko vlogo učitelj, da se med šolskimi predmeti narodna zavest v največji meri razvija ravno pri pouku slovenščine ter da je pri pouku književnosti v slovenskih šolah v Italiji vzgoji za narodno zavest namenjeno več pozornosti kot v Sloveniji. Kakovost narodne identitete pa se na obeh straneh meje v praksi vseskozi spreminja.

Z raziskavo smo želeli preveriti, kako pouk književnosti v slovenskih šolah na slovensko-i-

talijanskem kulturnem stiku s svojo didaktično strukturo in zanimivostjo vpliva na vzgojo narodne pripadnosti. Predpostavljalci smo namreč, da prav pouk književnosti ponuja veliko priložnosti za spodbujanje in obravnavo teh vprašanj. Perotova (1990) pravi, da primarna socializacija in socializacija na drugih področjih ne sooblikujeta občutka pripadnosti slovenski skupnosti samo z uporabo slovenskega jezika, temveč prej z implicitnimi vsebinami in bolj subtilnimi izrazi individualnega in družbenega obnašanja, ki učinkujejo na družbeni ravni. Pri pouku književnosti sta poudarjeni tako kognitivna kot konativna raven. Osredotočili smo se na konativno, afektivno vzgojno raven, ki preko procesa čustvovanja vpliva na vzgojo narodne pripadnosti. Predpostavljam namreč, da je prav slovenska šola in zlasti pouk književnosti glavni temelj slovenstva, od katerega je odvisen obstoj slovenske skupnosti v Italiji.

1 RAZISKOVALNI VZOREC

Raziskavo smo opravili med dijaki in profesorji na slovensko-italijanskem kulturnem stiku. Sodelovalo je 231 dijakov 3. in 4. letnikov in 25 učiteljev slovenščine iz srednjih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Italiji in 189 dijakov 3. letnikov ter 18 učiteljev slovenščine iz Slovenije.⁵ Skupno torej 420 dijakov in 43 učiteljev, kar zadošča za statistično relevanten vzorec anketiranih, na katerem je mogoče opraviti statistično korektno analizo in iz nje izpeljati veljavne sklepe. Obseg vzorca omogoča tudi sklepanje o reprezentativnosti na ce-

¹ V zadnjih letih se tudi v Sloveniji ponovno opozarja na pomen stvarnega, sistemskega znanja in spodbuja k preučevanju literature kot teksta v kontekstu tudi po načelih sistemске didaktike (Krakar Vogel 2011, 2013).

² Gre za neke vrste dano dejstvo, kateri se pripadniki manjšinskih skupnosti ne morejo izogniti in se s tem pojavom neprestano srečujejo. Ker pagrevtem primeru zastalno sobivanje dveh različnih etničnih in jezikovnih skupnosti, je vrednota spoštovanja sosedin in kulturnega međetičnega dialoga v bistvu vsakdanja skrb, zato je posledično tudi prisotna v literarnem ustvarjanju (Cergol 2014: 65).

³ Rezultati primerjalne empirične raziskave so pokazali, da anketirani dijaki in učitelji slovenskih šol v Italiji, v primerjavi z anketiranci iz Slovenije, više vrednotijo učiteljevo vlogo, da svoj predmet povezuje z vsebinami drugih predmetov. To so še dodatno potrdili nekateri učitelji slovenščine, ki so poročali, da namenjajo medpredmetnemu povezovanju veliko pozornosti, z namenom predstaviti bodisi sinhrono dogajanje (z vpetostjo v različne okoliščine in različna področja) bodisi diahrono sprehajanje med dobami, literarnimi besedili v preteklosti in sedanosti.

⁴ T. i. sistemsko teorijo v slovenskem prostoru utemeljujejo M. Hladnik (1995, 2001), M. Juvan (1997, 2000), M. Dović (2004), U. Perenič (2008, 2014), sistemsko didaktiko književnosti pa poleg B. Krakar Vogel (2011, 2013) še M. M. Blažić (2013).

⁵ Naš cilj je bil oblikovati številčno in strukturno primerljiva vzorca dijakov slovenskih šol v Italiji in Sloveniji.

lotno populacijo, ki jo predstavlja (dijaki na slovensko-italijanskem kulturnem stiku). Srednješolce oz. v zamejskem prostoru t. i. višješolce⁶ smo izbrali, ker gre za starostno skupino, ki že oblikuje svoja lastna stališča in vrednote. Krakar Voglova (2013: 17, po Appleyard 1991) pravi, da sistemsko tvorbene potenciale bralec do določene mere lahko razvija šele na stopnji razmišljajočega bralca in bralca interpreta, kar je pri nas na stopnji srednje šole, nekako med 14. in 18. letom.⁷ Pertotova (1990: 4) povzema nekatere strokovnjake (npr. Mead 1966, Erikson 1968, Rogers 1951), ki menijo, da se občutek stalne identitete ter časovne in prostorske kontinuitete pojavi šele v pozni adolescenci, ko človek izoblikuje o sebi relativno stabilno podobo, ki ga sprembla skozi življenje. Po novejših spoznanjih (npr. Gergen 1977) občutek lastne identitete oz. pojmovanje samega sebe ni stabilen, ampak spremenljiv. Nekatere oznake o sebi so stalne, druge pa spremenljive. Neubauer (1976, v Pertot 1991: 5) navaja, da spremembam niso podvržena najgloblja čustvena stanja, individualne vrednote in vse tisto, kar predstavlja edinstvenost posameznega človeka. Torej tiste značilnosti, ki so v življenju posameznika najintimnejše in najpomembnejše, in ki se v življenju najprej razvijejo.

2 INTERPRETACIJA NEKATERIH RAZISKOVALNIH VPRAŠANJ

V raziskavi o vplivu pouka književnosti na oblikovanje slovenske narodne zavesti, opravljeni v aprilu in maju 2014, smo postavili štiri hipoteze in jih v večji meri tudi potrdili.

H1: Književni pouk v okviru predmeta slovenščina je s stališča dijakov in učiteljev na obeh straneh

meje proces, ki s svojo didaktično strukturo (cilji, vsebinami, metodami) in zanimivostjo (spodbujanjem pozitivnih stališč) pomembno prispeva k vzgoji narodne pripadnosti.

H2: Pri spodbujanju narodne pripadnosti imata pomembno vlogo tudi učitelj slovenščine in šolski kurikulum.

H3: Učitelji slovenščine na italijanski strani meje imajo bolj poudarjeno potrebo po izražanju zavesti o narodni pripadnosti kot njihovi kolegi na slovenski strani, kar kažejo njihova stališča in ravnanje pri pouku slovenščine.

H4: Zavest o narodni pripadnosti je pri dijakih slovenskih srednjih šol drugje stopnje v Italiji bolj razvita kot pri njihovih vrstnikih v Sloveniji, kar kažejo njihova stališča in ravnanja v vsakdanjem življenju.

Hipotezo 1 smo preverjali tudi s pomočjo korelacji med nekaterimi odgovori anketiranih dijakov in učiteljev na slovensko-italijanskem kulturnem stiku. Preverili smo povezanost med oceno zanimivosti pouka književnosti in samoopredelitvijo narodne pripadnosti anketiranih dijakov, torej ali obstaja statistično značilna povezava med zanimivostjo pouka književnosti in narodno pripadnostjo dijakov. Izkazalo se je, da pri odgovorih dijakov in učiteljev slovenščine iz srednjih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Italiji obstaja statistično značilna povezanost odgovorov na ti dve vprašanji. Komur je književni pouk zanimiv,⁸ je tudi bolj narodno zaveden – čuti pripadnost slovenskemu narodu, je na to ponosen in se zanima za to vprašanje. Pri anketiranih dijakih iz Slovenije tudi obstaja statistično značilna povezanost odgovorov, a je šibkejša kot pri zamejskih dijakih.

6 Višje srednje šole oz. srednje šole druge stopnje v Italiji so povsem primerljive srednjim šolam v Sloveniji; vanje se lahko vpisajo učenci, ki so končali petletno osnovno in triletno splošnoizobraževalno in obvezno nižjo srednjo šolo.

7 Alenka Žbogar (2003: 41, po Appleyard 1994) pravi, da se bralec kot mislec oblikuje prav v času pubertete (od 11. do 19. leta), torej v srednji šoli. V tem času odkriva notranji jaz, kar se kaže v intenzivnejšem ambivalentnem in konfliktnem čustvovanju. Pojavil naj bi se t. i. razrepljeni jaz – nasprotje med notranjim jazom in zunanjim svetom.

8 Prav zanimivost snovi oz. učenčeve zanimanje za snov naj bi pomenilo kar 99 % uspešnega poučevanja (Grosman 2000: 15, po Chomsk 1988: 181). Grosmanova poudarja, da trajne učinke, torej trajno jezikovno znanje in zmožnosti, lahko doseže samo prepričljiv pouk, torej pouk, ki učence prepriča o smiselnosti načrtovanega cilja in dejavnosti, ki vodijo do cilja. (Grosman 2008: 55.)

Analizirali smo tudi povezanost ocene pomembnosti razvijanja zavesti o narodni pripadnosti pri književnem pouku in oceno samoopredelitve narodne pripadnosti dijakov. Za dijake v Sloveniji in Italiji velja, da sta odgovora statistično odvisna, pozitivno povezana. Torej so dijaki, ki ocenjujejo, da je razvijanje zavesti o narodni pripadnosti pri pouku književnosti bolj pomembno, tudi bolj narodno zavedni (njihova povprečna ocena samoopredelitve narodne pripadnosti je višja). Zanimale so nas tudi korelacije med ocenami dijakov, v kolikšni meri pri pouku književnosti spodbujajo odnos do slovenske tradicije in zgodovine ter občutek slovenske narodne pripadnosti, in njihovimi ocenami samoopredelitve narodne pripadnosti. Tako za dijake iz Slovenije kot tudi dijake srednjih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Italiji, ki smo jih zajeli v raziskavo, velja, da so odgovori statistično odvisni, pozitivno povezani. To pomeni, da bolj kot se dijaku zdi, da pri pouku književnosti spodbujajo odnos do slovenske tradicije in zgodovine ter občutek narodne pripadnosti, bolj se tudi sam čuti narodno zaveden. Povezanost si lahko razlagamo obojesmerno. Torej narodno bolj zavedni dijaki cilje pouka književnosti, povezane s spodbujanjem narodne zavesti, bolj opazijo, večje spodbujanje odnosa do slovenske tradicije in zgodovine ter občutka narodne pripadnosti pri pouku književnosti pa vpliva na večjo samoopredelitev narodne pripadnosti dijakov.

Zanimive rezultate nam je dala primerjava povezanosti ocen pogostosti posameznih aktivnosti oz. pristopov in metod pri pouku književnosti ter povprečnimi ocenami samoopredelitve narodne pripadnosti dijakov. Za dijake iz Slovenije se je izkazalo, da sta odgovora statistično odvisna z oceno samoopredelitve narodne pripadnosti dijakov v primerih povezanosti spoznavanja slovenskega literarnozgodovinskega razvoja in pogovora o literarnih osebah. Ostali odgovori med seboj niso statistično značilno povezani, tj. branje in interpretacija književnih besedil, spoznavanje življenja in dela slovenskih književnih ustvarjalcev, gledanje ekranizacij in poslušanje uglašbitev, primerjanje naše književnosti z drugimi in umeščanje literature v kontekst drugih kulturnih dejavnosti, vsi v povezavi z odgovorom ocene samoopredeli-

tve narodne pripadnosti. Če povzamemo, so tisti anketirani dijaki iz Slovenije, ki so ocenili, da pri pouku književnosti pogosteje spoznavajo slovenski literarnozgodovinski razvoj, tudi svojo samoopredelitev narodne pripadnosti ocenili višje.

Pri dijakih srednjih šol drugе stopnje s slovenskim učnim jezikom v Italiji velja, da so odgovori statistično značilno odvisni v skoraj vseh primerih – branje in interpretacija književnih besedil, spoznavanje literarnozgodovinskega razvoja, življenja in dela slovenskih književnih ustvarjalcev, pogovor o literarnih osebah, primerjanje naše književnosti z drugimi in umeščanje literature v kontekst drugih kulturnih dejavnosti – vsi v povezavi z odgovorom ocene samoopredelitve narodne pripadnosti. Odgovori so pozitivno povezani, kar pomeni, da je pogostejše izvajanje teh dejavnosti pri pouku književnosti povezano z večjim občutkom narodne pripadnosti dijakov. Pri zamejskih dijakih velja, da z oceno samoopredelitve narodne pripadnosti ni statistično značilno povezana le ena dejavnost – gledanje ekranizacij in ilustracij slovenskih literarnih del ter poslušanje uglašbitev.

Hipotezo 1 lahko potrdimo. Izkazalo se je namreč, da so tisti dijaki, ki jim je književni pouk zanimiv, tudi bolj narodno zavedni – čutijo večjo pripadnost slovenskemu narodu, so na to ponosni, se za to vprašanje zanimajo; to velja predvsem za zamejske dijake. Rezultati so pokazali, da so tisti dijaki, ki pripisujejo razvijanju zavesti o narodni pripadnosti pri pouku književnosti večji pomen, tudi bolj narodno zavedni oz. je njihova povprečna ocena samoopredelitve narodne pripadnosti višja. Ravno tako velja, da bolj kot se dijakom zdi pomembno, da pri pouku književnosti spodbujajo odnos do slovenske tradicije in zgodovine ter občutek narodne pripadnosti, višja je njihova ocena samoopredelitve narodne pripadnosti.

Analiza odgovorov na drugi sklop vprašanj potrjuje drugo hipotezo (H2), da imata pri spodbujanju narodne pripadnosti pomembno vlogo tudi učitelj slovenščine in šolski kurikulum. Hipotezo 2 smo preverjali tudi s pomočjo korelacij med nekaterimi odgovori anketiranih dijakov in učiteljev na srednjih šolah druge stopnje s

slovenskim učnim jezikom v Italiji ter dijakov in učiteljev na srednjih šolah v Sloveniji. Zanimala nas je povezanost med ocenami dijakov, kakšen je po njihovem mnenju dober učitelj, in njihovimi povprečnimi ocenami samoopredelitve narodne pripadnosti. Pri anketiranih dijakih iz Slovenije velja, da so v povezavi z njihovo oceno samoopredelitve narodne pripadnosti odgovori statistično značilno odvisni v primerih ocen naslednjih lastnosti učitelja: *Opozarja na kakovostno rabo slovenskega jezika, Opozarja na slovensko kulturno tradicijo, Opozarja na kulturne znamenitosti v okolju, Skupaj z dijaki obiskuje kulturne prireditve in Spodbuja narodno pripadnost z zgledom. Ostali odgovori, tj. Dobro razlaga snov, Predmet povezuje z vsebinami drugih predmetov, Dijke spodbuja k branju besedil z narodno tematiko, Spodbuja organizacijo skupnih kulturnih prireditev dijakov slovenske in drugih narodnosti na šoli*, niso statistični značilno povezani v povezavi z odgovorom ocene samoopredelitve narodne pripadnosti.

Pri dijakih srednjih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Italiji se je izkazalo, da so v povezavi z njihovimi povprečnimi ocenami samoopredelitve narodne pripadnosti statistično značilno odvisno povezane ocene naslednjih lastnosti učitelja: *Dobro razlaga snov, Opozarja na kakovostno rabo slovenskega jezika, Dijke spodbuja k branju besedil z narodno tematiko, Opozarja na slovensko kulturno tradicijo, Opozarja na kulturne znamenitosti v okolju, Skupaj z dijaki obiskuje kulturne prireditve, Spodbuja organizacijo skupnih kulturnih prireditev dijakov slovenske in drugih narodnosti in Spodbuja narodno pripadnost z zgledom. Edino odgovor Predmet povezuje z vsebinami drugih predmetov ni statistično značilno povezan z ocenami samoopredelitve narodne pripadnosti dijakov.*

Hipotezo 2 lahko potrdimo. Po oceni anketiranih učiteljev slovenščine in dijakov je v povprečju ravno slovenščina med šolskimi predmeti najpomembnejša za razvijanje narodne pripadnosti. Potrdilo se je tudi, da imajo lastnosti in ravnanja učitelja slovenščine v srednjih šolah druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Italiji zelo velik vpliv na oblikovanje narodne pripadnosti zamejskih dijakov. Sicer v nekoliko manj-

ši meri, a vseeno statistično značilno, pa lahko dokažemo povezanost med ravnjanji učitelja in narodno pripadnostjo dijakov tudi pri dijakih iz Slovenije.

Tudi hipotezo 3 lahko potrdimo. Izkazalo se je namreč, da imajo anketirani učitelji slovenščine na srednjih šolah druge stopnje s slovenskim učnim jezikom bolj poudarjeno potrebo po izražanju zavesti o narodni pripadnosti kot njihovi kolegi na slovenski strani. To se kaže tudi v tem, da pri pouku književnosti pogosteje obravnavajo slovenski literarnozgodovinski razvoj ter spoznavajo življene in delo slovenskih književnih ustvarjalcev, kot to sicer v povprečju počnejo učitelji slovenščine iz Slovenije.

Hipotezo 3 smo preverjali tudi s pomočjo korelacji med nekaterimi odgovori. Izkazalo se je, da so si učitelji slovenščine v Sloveniji in Italiji po ravnanjih in stališčih precej različni, za vse pa velja, da bolj kot je učitelj narodno zaveden, bolj pomembno se mu zdi pri pouku slovenščine razvijanje narodne pripadnosti. Pokazalo se je, da učitelji slovenščine srednjih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Italiji, ki so bolj narodno zavedni, pri pouku književnosti bolj spodbujajo odnos do slovenske tradicije, do slovenske zgodovine in občutek narodne pripadnosti. Medtem ko za učitelje slovenščine iz Slovenije to ne drži. To pomeni, da v srednjih šolah v Sloveniji, zajetih v raziskavo, pogostost izvajanja različnih dejavnosti za spodbujanje narodne pripadnosti pri pouku književnosti ni odvisna od učiteljeve narodne pripadnosti. Velja celo, da lahko nekateri učitelji slovenščine v Sloveniji pri pouku književnosti pogosteje izvajajo nekatere izmed naštetih dejavnosti, pa imajo nižje ocene lastne opredelitve narodne pripadnosti. Vsi odgovori pri učiteljih slovenščine v Sloveniji pa so pozitivno povezani. To pomeni, da so narodno bolj zavedni učitelji višje ocenili pomembnost naštetih pristopov in metod, ki označujejo dobrega učitelja slovenščine.

H4 smo med drugim preverili tudi z analizo sklopa 13 vprašanj za samoopredelitev narodne pripadnosti iz vprašalnika MEIM (Multigroup Identity Measure), ki ga Phinneyeva (1992) označuje kot

»ethnic identity search/achievement«.⁹ Izkazalo se je, da je v povprečju narodna pripadnost anketiranih dijakov srednjih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Italiji višja od narodne pripadnosti anketiranih srednješolcev v Sloveniji. Največje razlike med dijaki iz Slovenije in Italije so se pokazale pri odgovorih oz. opredelitvah *Aktivno sodelujem v organizacijah (društvi ipd.), v katerih so predvsem pripadniki slovenske narodne skupnosti in Sodelujem na kulturnih in literarnih prireditvah, ki jih organizira slovenska narodna skupnost.* Zamejski dijaki so se z njimi namreč v povprečju bolj strinjali. Večje kulturno udejstvovanje zamejskih dijakov v primerjavi z dijaki iz Slovenije so potrdili tudi drugi odgovori na naša vprašanja. Izkazalo se je namreč, da so anketirani dijaki srednjih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Italiji kulturno bolj dejavni, in sicer se v prostem času pogosto oz. zelo pogosto slovenskih literarnih in kulturnih prireditev udeležuje 21 % dijakov (60 % redko), v Sloveniji pa se pogosto oz. zelo pogosto takih prireditev udeležuje manj kot 4 % dijakov.

Sicer pa analiza rezultatov kaže, da ravnanja dijakov slovenskih srednjih šol druge stopnje v Italiji le deloma odslikavajo njihova stališča in visoko povprečno oceno samoopredelitev narodne pripadnosti. Tako večina zamejskih dijakov (kar 75,3 %) raje bere knjige v italijanskem jeziku in samo 2,6 % raje v slovenščini. Prav tako anketirani dijaki zamejskih šol v manjši meri obiskujejo knjižnice kot njihovi vrstniki v Sloveniji. Zanimiv je tudi podatek, da ima skoraj 40 % zamejskih dijakov doma več knjig v italijanščini, skoraj 41 % pa približno enako v slovenščini in italijanščini. V povprečju pri pogovoru in pisni komunikaciji s prijatelji in znanci večinoma uporabljajo slovensko narečje, v veliki meri pa tudi kombinacije različnih jezikovnih zvrsti. Potrdilo se je, da izkazu-

jejo najvišjo stopnjo narodne pripadnosti dijaki, ki imajo obo starša Slovenca, najmanjšo pa tisti, pri katerih sta obo starša italijanske narodnosti. Hipotezo 4 lahko potrdimo le delno.

3 SKLEP

Analiza odprtih vprašanj v raziskavi je pokazala, da si želijo učitelji slovenščine v danih okoliščinah pri dijakih razvijati manj obremenjeno narodno zavest. Podobne odzive opaža Jadranka Cergol (2014: 67) tudi pri mlajših slovenskih literarnih ustvarjalcih v Italiji, ki o narodni zavesti sicer razmišljajo in jim pomeni enega ključnih motivov pripovedovanja, se jo pa trudijo doživljati neobremenjeno in ji želijo dati nov pomen v današnji medkulturni družbi.¹⁰ Če je bila pri starejših avtorjih ravno vrednota narodnosti najbolj opazna vrednota v manjšinski literaturi, pa Cergolova (2014: 65) pri mlajših avtorjih opaža relativizacijo nacionalnega, ki ga pojasnjuje z dejstvom, da gre za iskanje načina, kako preseči narodno ogroženost in sprejemati rodovno pripadnost kar se da naravno, neobremenjeno, svobodno.¹¹

Na splošno bi torej mogli podati sklep, da ima pouk književnosti pri spodbujanju narodne zavesti velik pomen. Še bolj izrazito se to kaže v srednjih šolah druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Italiji, pri katerih se v mnogih segmentih narodna zavest bolj poudarja. Raziskava je pokazala, da se učitelji slovenščine na srednjih šolah druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Italiji zavedajo, kako pomembno je njihovo delo in predvsem zasnova pouka slovenščine za ohranjanje slovenske narodne skupnosti v Italiji.

Analiza odgovorov je pokazala, da se kažejo potrebe po sestavi novih učbeniških kompletov za književni pouk, ki bi vsebovali tudi odlomke del

⁹ Pri sestavi in interpretaciji tega vprašanja smo se opirali na že narejeno raziskavo Marianne Kosic (2004).

¹⁰ Številne empirične raziskave potrjujejo, da je vprašanje narodne identitete še vedno prisotno. Socialni psiholog Michael Billig (1999:157–158) pravi, da v razvitih državah ljudje na splošno ne pozabljajo svoje identitete. Če jih vprašajo, kakšna je njihova nacionalnost, bodo le redko odgovorili, „pozabil sem“, čeprav za njihove odgovore ni nujno, da so tako odkriti.

¹¹ David Bandelj (2010: 437) ugotavlja, da se mlajši zamejski avtorji ne otepajo več manjšinskih in identitetnih kompleksov, temveč skušajo živeti svojo slovensko danost neobremenjeno in neproblematično, kar pripelje tudi do primerov, ko slovenski pisci raje pišejo v italijanščini oz. nemščini ali ustvarjajo celo dvojezično.

mlajših zamejskih avtorjev.¹² Po mnenju učiteljev naj bi novi učbeniki za književnost, po zgledu učbenikov za pouk italijanščine, vsebovali tudi nekatere jezikovne naloge, jezikovna vzgoja v trieniju v italijanskem šolskem sistemu namreč ne poteka posebej, ampak preko obravnave literature pri pouku književnosti.¹³

Smiselnost načrtnega razvijanja literarnobralne zmožnosti v povezavi z razvijanjem splošne sporazumevalne zmožnosti pri pouku slovenščine utemeljuje tudi Krakar Voglova (2013: 7), in sicer pravi, da bi lahko oz. morale dejavnosti branja in tvorjenja raznovrstnih eno- in dvogovornih besedil potekati po enakih načelih, kot poteka sprejemanje in tvorjenje besedil pri jezikovnem pouku. Predlaga na primer, da učenec ali dijak o prebranem leposlovnem besedilu bere dodatno strokovno besedilo, lahko tvori tudi poročilo, posluša govorni nastop sošolca ipd., gre torej za priložnost povezati književni in jezikovni pouk. V italijanskem šolskem sistemu je ta praksa poučevanja jezika preko književnosti že uveljavljena, vendar je iz odgovorov anketiranih učiteljev razvidno, da je jezikovno znanje dijakov slovenskih šol v Italiji preslabo, da bi to tudi zadostovalo. Potrebujejo sistematično jezikovno razlago, in to v vseh petih letnikih, ne zgolj v bieniju.

Pri nekaterih dijakih in učiteljih slovenskih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom smo pri analizi odgovorov na vprašanja odprtega tipa zaznali jezikovno nesamozavest oziroma samokritiko, da slovenskega jezika ne obvladajo dovolj, hkrati pa je ravno ta zaskrbljenost privedla do jezikovne togosti. Izkazalo se je namreč, da v literaturi velikokrat s težavo in neodobravanjem sprejemajo mešanico jezikovnih zvrsti, torej odstopanja od slovenskega knjižnega jezika. Podobno opažajo tudi Cergolova (2014), Košuta (2008), Pirjevčeva (2011), Milanijeva in Dobran (2010), in sicer, da

jezikovna nesproščenost privede celo do pretirane skrbi za jezik, iskanja vsebinske literarnosti, skladne klasične lepote in posledično izogibanja jezikovnemu eksperimentiranju. Ob tem je potrebno izpostaviti, da pouk slovenščine ne more v celoti prevzeti odgovornosti za razvijanje sporazumevalne zmožnosti. Učenci pri njem sicer razvijajo zmožnost razumevanja, interpretiranja, vrednotenja in tvorjenja besedil, ne morejo usvojiti rabe jezika v vseh predmetno specifičnih situacijah, kar so opozorili tudi anketirani zamejski učitelji slovenščine. Krivdo za slabše jezikovno znanje svojih dijakov namreč pripisujejo tudi temu, da nekateri učitelji drugih predmetov na slovenskih šolah v Italiji učnega jezika, torej slovenščine, ne obvladajo v zadostni meri.¹⁴ Po mnenju kar 83 % anketiranih učiteljev slovenskih šol v Italiji se za ves učiteljski kader zamejskih šol izkazuje potreba po večjem številu strokovnih izobraževanj, in sicer iz didaktike književnosti in jezika, predvsem pa s področja slovenskega jezikoslovja. Sicer pa se je kar 66,7 % anketiranih učiteljev slovenščine iz Italije v zadnjih treh letih udeležilo slovenističnega seminarja ali kongresa, da bi se seznanili z novostmi v stroki, poglobili določene teme, se srečali s kolegi iz Slovenije, predvsem pa, po navajanju mnogih anketirancev, zaradi stika z živo slovenščino (Melinc Mlekuž 2014b: 278). Zamejskim učiteljem slovenščine je omogočen tudi enoletni študij na fakultetah v Sloveniji. Mnogi prednost te izkušnje vidijo prav v izpopolnitvi v didaktiki jezika in književnosti, pa tudi stiku z živo slovenščino. Veliko pozornosti bi bilo potrebno nameniti tudi sodelovanju med šolami na slovensko-italijanskem kulturnem stiku v Gorici in Novi Gorici ter Trstu in Kopru. Učitelji in dijaki so namreč poleg šolskega dela kot pomemben dejavnik razvijanja narodne zavesti izpostavili tudi avtentično učenje – izmenjave dijakov, ekskurzije v Slovenijo, skupno projektno delo. Iz analize odgovorov iz raziskave sodeč, kaže v šolah v Sloveniji razmisliti

12 Mlajši slovenski avtorji v Italiji pišejo o tematikah, povezanih z identiteto, identitetno krizo, generacijskimi konflikti, zvestobo lastnim koreninam in tradiciji ali pa uporu proti tem (Milani, Dobran 2010, v Cergol 2014: 66).

13 Krakar Voglova (2011: 274) zagovarja opazovanje in razumevanje jezika v literarnih besedilih z instrumentarijem, razvitim pri pouku jezika.

14 Tudi v raziskavi Inštituta za civilizacijo in kulturo leta 2008 smo osnovnošolce in srednješolce v Sloveniji spraševali, katero zvrst slovenskega jezika povečini uporabljajo učitelji pri drugih predmetih (ne pri slovenščini). Analiza rezultatov je pokazala, da mešana raba zbornega in pokrajinskega pogovornega jezika krepko presega rabo zborne oziroma knjižno pogovorne slovenščine.

o večji izbiri besedil z narodno tematiko v berilih, tudi sodobnih in satiričnih, okrepiti medpredmetno povezovanje vsebin iz slovenske kulture ter spodbuditi k reflektirjanju pomena slovenske kulture za slovensko narodno identiteto v učnih načrtih in pri pouku.

LITERATURA

Bandelj, David, 2010: Literature of Slovenians in Italy: a subsystem of Slovenian supernational system? *Interlitteraria* 5/2. 432–441.

Cergol, Jadranka, 2014: K pojmovanju manjšinske literature: študija primera literarne produkcije dveh manjšinskih skupnosti. Žbogar, Alenka (ur.): *Recepcija slovenske književnosti. Obdobja* 33. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 63–70.

Grosman, Meta, 2000: Izzivi in področja medkulturne vzgoje. Štrukelj, Inka (ur.): *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije* 1. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje. 11–22.

Grosman, Meta, 2008: Ali je književni pouk lahko prepričljiv za učence? Krakar Vogel, Boža (ur.): *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Obdobja 25. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Kodre, Petra, 2008: *Vzgoja za krepitev zavesti o narodni pripadnosti pri pouku književnosti v 20. stoletju*. Ljubljana: Slavistično-društvo Slovenije.

Kosić, Marianna, 2004: Senso d'appartenenza etnico e territoriale sul confine di Gorizia. Rupel, Aldo (ur.): *Collana Tesi di laurea*. Gorica: SLORI. 60–111.

Košuta, Miran, 2008: *E-mejli: eseji o mejni literaturi*. Maribor: Litera.

Krakar Vogel, Boža, 2006: Književna vzgoja in ključne kompetence. *Vzgoja in izobraževanje: revija za teoretična in praktična vprašanja vzgojno izobraževalnega dela* 37/1. 66–69.

Krakar Vogel, Boža, 2011: Razvijanje kulturne zmožnosti pri pouku slovenščine. Kranjc, Simona (ur.): *Meddisciplinarnost v slovenistiki. Obdobja* 30. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 271–278.

Krakar Vogel, Boža, Blažič, Milena Mileva, 2013: *Sistemski didaktika književnosti v teoriji in praksi*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.

Melinc Mlekuž, Maja, 2007: Literarna vzgoja – izhodišče za razvijanje nacionalne pripadnosti.

Novak Popov, Irena (ur.): *Stereotipi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 221–224.

Melinc Mlekuž, Maja, 2014a: Maturitetna pisna naloga iz slovenščine na slovenskih šolah v Italiji: odraz kulturne zmožnosti zamejskih maturantov. *Slovenščina v šoli* 17/3–4. 42–48.

Melinc Mlekuž, Maja, 2014b: Vzgoja narodne pripadnosti pri književnem pouku. Žbogar, Alenka (ur.): *Recepcija slovenske književnosti. Obdobja* 33. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 271–278.

Melinc Mlekuž, Maja, 2015: *Pouk književnosti kot dejavnik oblikovanja narodne zavesti na območju slovensko-italijanskega kulturnega stika*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Melinc Mlekuž, Maja, Brglez, Alja idr., 2008: *Teza o (ne)priljubljenosti slovenščine kot obveznega šolskega predmeta v Sloveniji: raziskovalno poročilo*. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo.

Milani, Nelida, Dobran, Roberto, 2010: *Le parole rimaste: storia della letteratura italiana dell'Istria e del Quarnero nel secondo Novecento*. Pula: Pietas Iulia; Rijeka: Edit.

Pertot, Suzana, 1990: *Problemi identitete, razvoja identitete in identitetne vzgoje v življenju na narodnostno mešanem področju*. Magistrska na-

loga. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo.

Pertot, Suzana, 1991: *Tostran meje: družbene predstave o narodnostni identiteti pri slovenskih predadolescentih v Trstu*. Trst: IRRSAE.

Phinney, Jean S., 1990: Ethnic identity in adolescents and adults: Review of Research. *Psychological Bulletin* 108. 499–514.

Phinney, Jean S., 1992: The Multigroup Ethnic Identity Measure: A new scale for use with diverse groups. *Journal of Adolescent Research* 7. 156–176.

Pirjevec, Marija, 2011: Periodizacija slovenske književnosti na Tržaškem (od 16. do 20. stoletja). *Annales, Series historia et sociologia* 21/2. 353–362.

Vogel, Jerica, 2007: Podoba zamejstva in pouk slovenskega jezika v slovenski srednji šoli. Košuta, Miran (ur.): *Živeti mejo. Zbornik Slavističnega društva Slovenije* 18. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 237–245.

Vogel, Jerica, 2009: Slovenščina v šoli – le poseben učni predmet ali sestavni del vsakega predmeta? *Vzgoja in izobraževanje. Revija za teoretična in praktična vprašanja vzgojno izobraževalnega dela* 40/2. 15–21.

Žbogar, Alenka, 2003: Srednješolske književne vsebine na recepcionskem situ. *Jezik in slovstvo* 48/5. 39–50.

DIDACTIC-METHODOLOGICAL ASPECTS OF TEACHING SLOVENIAN IN THE SLOVENIAN-ITALIAN CULTURAL CONTACT AREA

The article presents the results of a comprehensive applicative (comparative) empirical research, which have presented a diagnosis of national consciousness among young people on both sides of the border and the prognosis of social relationships, which will (especially in the area behind the border) affect the future didactic structure of literature classes, a more precise differentiation of objectives, didactic strategies, materials and methods of lessons. The paper will offer findings, which will serve as a guide in the composition up further curriculum and textbooks for literature on secondary schools with Slovenian teaching language in Italy.

Key words: literature classes, literature didactics, objectives of literature classes, Slovenian school in Italy, national identity

On a national (social) level, as one of the systems of social communication, the literature has motivational power of maintaining and changing attitudes, values and processes in social events. This happens through texts (fragments and citations), authors, their poetics, readers, critics and agents (Krakar Vogel 2006: 66-69). In Slovenian community in Italy literature has always been perceived as a cultural capital or as a co-creator of national affiliation and social identity of an individual. Therefore, in schools with Slovenian teaching language in Italy a great emphasis is put on the knowledge of literature development, understanding and evaluation of historical events and consequently to development of the nation. Great attention is also given to broader educational objectives, namely to formation of aesthetic and ethical values of students, especially to formation of criteria and arguments based on existing knowledge, which is ultimately reflected in the requirements of the final graduation essays in Slovenian. Developing the Slovenian affiliation in schools with Slovenian teaching language in Italy is required by law, however, teachers of Sloveni-

an are recently, with increased enrolment of children from ethnically mixed or completely non-Slovene families, faced with many new challenges (Melinc Mlekuž 2014a: 47).

In accordance with Italian ministerial guidelines for Slovenian minority, in Slovenian classes in secondary schools of second level with Slovenian teaching language in Italy, in majority the teaching of literature takes place, mainly Slovenian, and much less teaching of language grammar. A similar situation was in high school lessons of Slovenian in Slovenia prior to radical curricular reform, in which came to the fore in particular the development of general communicative and literary-reading ability, however, substantive and procedural skills were somewhat pushed into the background.¹ Teaching literature as text in the context consequently contributes to the development of cultural awareness of students. The latter is reflected on personal, national and inter-cultural² level. Great emphasis is given to the knowledge of literary historical development, understanding and evaluation of historic events,

cross curriculum integration,³ as well as the formation of criteria and arguments based on literary criticism and reception. Boža Krakar Vogel (2013: 3) says that such understanding of literature as a system⁴ in literature classes is a basis for comprehensive development of those key capabilities, in which literature is a key component, therefore, primarily communicative, cultural and wider social abilities.

Previous researches (Kodre 2008, Melinc 2007, 2008) made observations on the national consciousness, which were a starting point for a new study, among other things, with the results that teaching of literature is moderately popular and, therefore, has relatively favourable opportunities for the development of national consciousness, that a teacher has the major role in this, that within school subjects national consciousness is largely developed precisely in Slovenian lessons, and that in Slovenian schools in Italy bringing up the national consciousness is given greater attention than in Slovenia. The quality of national identity, on both sides of the border, in practice, is constantly changing.

With this research we want to check how the teaching of literature in Slovenian schools on the Slovenian-Italian cultural contact, with its didactic structure and attraction, impacts the education of ethnic affiliation. We presumed that literature education offers plenty of opportunities for promotion and discussion of these issues. Pertot (1990) says that primary socialization and socia-

lization in other areas do not shape the sense of belonging to the Slovenian community only with the use of Slovenian language, but rather with implicit content and more subtle expressions of individual and social behaviour, which have effect on a social level. In teaching of literature are highlighted both cognitive and conative level. We focused on the conative, affective educational level, which through the process of emotions impacts the education of ethnic affiliation. We assumed that precisely Slovenian school and especially literature lessons are a major cornerstone of Slovenerhood, from which depends the existence of the Slovenian community in Italy.

1 RESEARCH SAMPLE

The research was conducted among students and professors at Slovenian-Italian cultural contact. The research included 231 students from 3rd and 4th grade and 25 teachers of Slovenian from secondary schools of second level with Slovenian teaching language in Italy, and 189 students from 3rd grade and 18 teachers of Slovenian from Slovenia.⁵ A total of 420 students and 43 teachers, which is sufficient for a statistically significant sample of respondents, which can be used for statistically correct analysis and derive valid conclusions from it. The sample size also allows the conclusion on the representativeness for total population which is represented (students at the Slovenian-Italian cultural contact).

High school students or the so called college stu-

1 In recent years, also in Slovenia we recall the importance of substantive, systemic knowledge and encourage the study of literature as a text in the context, also according to the principles of system didactics (Krakar Vogel 2011, 2013).

2 It is a kind of a given fact, which the members of minority communities cannot avoid and are constantly faced with this phenomenon. However, since in this case this is a permanent coexistence of two different ethnic and linguistic communities, the value of respecting your neighbour and cultural interethnic dialogue is basically a daily care, and consequently it is also present in the literary creation (Cergol 2014: 65).

3 The results of comparative empirical studies have shown that surveyed students and teachers of Slovenian schools in Italy, compared to respondents from Slovenia, gave greater value to the role of the teacher that he associated his subject with the content of other subjects. This is further confirmed by some teachers of Slovenian who have reported , that they devote much attention to curriculum integration , in order to present either synchronous events (with involvement in different circumstances and different areas), or diachronic walking between periods, literary texts in the past and present.

4 The so called system theory in Slovenian space is justified by M. Hladnik (1995, 2001), M. Juvan (1997, 2000), M. Dović (2004), U. S Perenčić (2008, 2014), and systemic didactics of literature, in addition to B. Krakar Vogel (2011, 2013), also M. M. Blažič (2013).

5 Our goal was to create numerical and structurally comparable samples of students of Slovenian schools in Italy and Slovenia.

dents in the minority area⁶ were chosen, because this is the age group that already forms its own views and values. Krakar Vogel (2013: 17, according to Appleyard 1991) says that the reader can develop systematically generative potentials to a certain extent only at the stage of the reflective reader and the reader interpreter, which at the level of secondary school, somewhere between the age of 14 and 18 years.⁷ Pertot (1990: 4) summarizes some of the experts (e.g. Mead 1966, Erikson 1968, Rogers 1951), who believe that the sense of continuing identity and the temporal and spatial continuity does not occur until late adolescence, when an individual formulates a relatively stable picture about oneself, which accompanies him through life. According to the latest knowledge (e.g. Gergen 1977) sense of self-identity or concept of oneself is not stable, but variable. Some tags about oneself are permanent, while others are variable. Neubauer (1976, in Pertot 1991: 5) states that the changes do not affect the deepest emotional states, individual values and everything that represents the uniqueness of each human being. Those are features which are in lives of individuals most intimate and important, and that first develop in life.

2 INTERPRETATION OF CERTAIN RESEARCH QUESTIONS

In a study on the impact of literature teaching on the formation of Slovenian national consciousness, carried out in April and May 2014, we set four hypotheses and to a greater extent confirmed them.

H1: Literature classes in the framework of the school subject Slovenian language is from the perspective of students and teachers on both sides of

the border, a process that with its didactic structure (objectives, contents, methods) and attractiveness (promoting positive attitudes) contributes significantly to the education of national affiliation.

H2: In promoting national affiliation an important role is played by Slovenian language teacher and school curriculum.

H3: Teachers of Slovenian on the Italian side of the border have more emphasized need to express awareness of national affiliation than their colleagues on the Slovenian side, as shown by their attitudes and conduct in teaching Slovenian.

H4: Awareness of national affiliation of students in Slovenian secondary schools of second level in Italy is more developed than with their peers in Slovenia, which indicate their attitudes and behaviour in everyday life.

Hypothesis 1 was also examined by using correlations between certain responses of surveyed students and teachers at the Slovenian-Italian cultural contact. We checked the connection between the assessment of the attractiveness of literature classes and self-determination of nationality of the surveyed students, i.e. whether there is a statistically significant link between attractiveness of literature classes and national affiliation of students. It turns out that in answers of students and teachers of Slovenian in secondary schools of second level with Slovenian teaching language in Italy there is a statistically significant correlation between answers to these two questions. Whoever finds literature lessons interesting,⁸ is also more nationally conscious – feels allegiance to the Slovenian nation, is proud of that and is interes-

⁶ Upper secondary schools or secondary schools of second level in Italy are comparable to secondary schools in Slovenia; enrolled may be students who have completed a five-year elementary and three-year general-education and obligatory lower secondary school.

⁷ Alenka Žbogar (2003: 41, according to Appleyard 1994) says that the reader forms as a thinker during puberty (from ages 11 to 19) that means in high (secondary) school. During this time he uncovers the inner self, which is reflected in the intense ambivalent and conflicted feelings. It then appears the so called split self – the contrast between the inner self and the outer world.

⁸ The attractiveness of the content or student's interest for the content supposed to be the 99% of successful teaching (Grosman 2000: 15, according to Chomsky 1988: 181). Grosman stresses that lasting effects, thus permanent linguistic skills and capabilities, can only be achieved through convincing lessons, through lessons that convince students about the reasonableness of the planned objectives and activities that lead to the goal. (Grosman 2008: 55).

ted in that issue. When we interviewed students from Slovenia, we found statistically significant correlation between responses, but it is weaker than in students on the other side of the border.

We also analyzed the correlation of assessment of the importance of developing national affiliation in literature classes and evaluation of students' self-determination of national affiliation. For students in Slovenia and Italy it is considered that the answers are statistically dependant, positively associated. Therefore, students, who estimated that developing awareness about national affiliation in literature classes is more important, are more nationally conscious (their average score of self-determination of national affiliation is higher). We were interested also in the correlation between the grades of students, to which extent in the teaching of literature the grades are encouraging attitude towards Slovenian tradition and history and a sense of Slovenian national affiliation, and their assessment of self-determination of national affiliation. Thus, students in Slovenia as well as students of secondary schools of second level with Slovenian teaching language in Italy, which were captured in the survey, it is considered that the answers are statistically independent, positively related. This means that, the more the student thinks that that literature classes are encouraging attitude towards the Slovenian tradition and history and a sense of national affiliation, the more he/she feels nationally conscious. Connection can be explained bidirectional. Thus, nationally more conscious students are more aware of the objectives of literature teaching that is related to the promotion of national consciousness; and greater encouragement of attitude towards the Slovenian tradition and history and a sense of national affiliation in literature classes have an impact on greater self-determination of national affiliation of students.

Interesting results were gained through a comparison of connectivity of frequency scores of individual activities or approaches and methods for teaching literature, and average estimates of self-determination of national affiliation of students. For students from Slovenia, it turned out that answers are statistically dependent on the evalua-

tion of self-determination of national affiliation of students in cases of association with knowledge of Slovenian literary history development and conversation on literary persons. Other answers are not statistically significantly associated, ie. reading and interpretation of literary texts, learning about the life and work of Slovenian literary artists, watching screenings and listening to setting to music, comparing our literature with other, and positioning the literature in the context of other cultural activities, all answers in connection with the answer on assessment of self-determination of national affiliation. To sum up, those interviewed students from Slovenia, which estimated that in teaching literature they often learn Slovenian literary historical development, also rated higher their self-determination of national affiliation.

In secondary schools of second level with Slovenian teaching language in Italy it is considered that the answers are significantly dependent in almost all cases - reading and interpretation of literary texts, learning about the literary history development, life and work of Slovenian literary artists, conversation about literary persons, comparing our literature with others, and placement of literature in the context of other cultural activities – all in connection with the answer on assessment of self-determination of national affiliation. Responses are positively related, which means that more frequent implementation of these activities in teaching literature is associated with an increased sense of national affiliation of students. For students living in neighbouring countries it is considered that the assessment of self-determination of national affiliation is not statistically significantly associated only with one activity - watching screening and illustrations of Slovenian literary works and listening to settings to music.

Hypothesis 1 can be confirmed. It turns out in fact, that those students, who find literature lessons interesting, are more nationally conscious - they feel more loyal to the Slovenian nation, are proud of it, are interested in this issue; this applies particularly to neighbouring countries - minority students. The results showed that those

students, who attributed greater importance to development of awareness of national affiliation in literature classes, are more nationally conscious or their average score of self-determination of national affiliation is higher. It is also true that the more students feel important, that in literature classes an attitude towards the Slovenian tradition and history and a sense of national affiliation is encouraged, the higher their score of self-determination of national affiliation.

Analysis of the replies to the second set of questions has confirmed the second hypothesis (H2), which says that in promoting national origin an important role is also played by a teacher of Slovenian and school curriculum. Hypothesis 2 was also examined by using correlations between certain responses of surveyed students and teachers in secondary schools of second level with Slovenian teaching language in Italy, and students and teachers in secondary schools in Slovenia. We were interested in the relationship between the assessments of students, what they believe to be a good teacher, and their average assessments of self-determination of national affiliation. In interviewed students from Slovenia, it is considered that in connection with their assessment of self-determination of national affiliation, responses significantly depend in the case of assessments of the following characteristics of a teacher: *Teacher draws attention to the quality of use of the Slovenian language, Teacher draws attention to Slovenian cultural tradition, Draws attention to the cultural heritage in the environment, Together with students attending cultural events and Promotes national affiliation by example.* Other responses, i.e. *Good explanation of content, The subject is linking the content of other subjects, Encourages students to read texts with a national theme, Encourages the organization of joint cultural events of Slovenian students and other nationalities at the school,* are not statistically significantly associated in connection with the answer on assessment of self-determination of national affiliation.

In students from secondary schools of second level with Slovenian teaching language in Italy is evident that, in relation to their average assessments of self-determination of national affiliation, sta-

tistically significantly related are assessments of the following properties of teacher: *Good explanation of content, Draws attention to the quality of use of the Slovenian language, Encourages students to read texts with a national theme, Recalls the Slovenian cultural tradition, Draws attention to the cultural heritage in the environment, Together with students attending cultural events, Encourages the organization of joint cultural events of Slovenian students and other nationalities and Promotes national affiliation by example.* Only the answer *The subject linking the content of other subjects* is not statistically significantly associated with assessments of self-determination of national affiliation of the students.

Hypothesis 2 can be confirmed. According to estimates by interviewed teachers of Slovenian and students, on average, precisely Slovenian language among academic subjects is most important for the development of national affiliation. It was confirmed also that the properties and behaviour of teachers of Slovenian in secondary schools of second level with Slovenian teaching language in Italy, have a great influence on the formation of national affiliation of students living in neighbouring countries. However, to a lesser extent, but still statistically significant, we can prove the connection between teacher practices and national affiliation of students also in students from Slovenia.

Also the hypothesis 3 can be confirmed. It turns out in fact, that interviewed Slovenian language teachers in secondary schools of second level with Slovenian teaching language, have more emphasized need to express awareness of national affiliation than their colleagues on the Slovenian side. This is also reflected in the fact that in literature classes they more often treat the Slovenian literary historical development and learn about the life and work of Slovenian literary creators, as on average this is done by Slovenian language teachers from Slovenia.

Hypothesis 3 was also examined by using correlations between some answers. It turns out that teachers of Slovenian in Slovenia and Italy are very different according to practices and attitudes,

however, it is true for all, that the more the teacher is nationally conscious, the more important he thinks developing national affiliation is in teaching Slovenian. It has been shown that teachers of Slovenian in secondary schools of second level with Slovenian teaching language in Italy, that are more nationally conscious, are more encouraging the attitude towards Slovenian tradition of Slovenian history and a sense of national belonging in literature classes. While for teachers of Slovenian in Slovenia this is not true. This means that in secondary schools in Slovenia, that were included in the research, the frequency of various activities for the promotion of national affiliation in literature classes is not dependent on the teacher's national affiliation. It even applies to some teachers of Slovenian in Slovenia in literature classes that they often carry out some of these activities, while they have lower assessment of self-determination of national affiliation. All replies of teachers of Slovenian in Slovenia are positively related. This means that more nationally conscious teachers gave higher assessment to the importance of the above approaches and methods that characterize a good teacher of Slovene.

H4 was also checked by analysis of set of 13 questions for self-determination of national affiliation from the questionnaire MEIM (Moultigroup Identity Measure), which Phinney (1992) referred to as »ethnic identity search/achievement.⁹ It turns out that on average the ethnic affiliation of respondents of secondary schools of second level with Slovenian teaching language in Italy is higher than the national affiliation of the surveyed high school students in Slovenia. The biggest differences between students from Slovenia and Italy have shown in responding and definitions I actively participate in organizations (associations etc..), where are mainly members of the Slovenian ethnic community and I participate in cultural and literary events organized by the Slovenian national community. Minority students on average agreed more with these statements.

Greater cultural participation of the minority students compared with students from Slovenia was also confirmed by other answers to our questions. It turns out in fact that the interviewed students of secondary schools of second level with Slovenian teaching language in Italy are more culturally active, namely in their free time they frequently or very often attend Slovenian literary and cultural events – 21% of students (60% rarely), while in Slovenia frequently or very often such events are attended by less than 4% of students.

Furthermore, analysis of the results shows that the behaviour of students of Slovenian secondary schools of second level in Italy only partly reflect their views and high average assessment of self-determination of national affiliation. Thus, most of the minority students living in neighbouring country (75.3%) prefer to read books in Italian language and only 2.6% rather read in Slovenian. Also the surveyed minority students living in neighbouring country schools visit libraries to a lesser extent than their peers in Slovenia. It is also interesting that almost 40% of minority students living in neighbouring country own more books in Italian, and almost 41% own about the same number of books in Slovenian and Italian. On average, in conversation and written communication with friends and acquaintances, they mostly use Slovenian dialect, and to a large extent also a combination of different language varieties. It was confirmed that the highest degree of national affiliation is exhibited by students whose both parents are Slovenian, while the lowest is exhibited by those whose both parents are of Italian nationality. Hypothesis 4 can be confirmed only partially.

3 CONCLUSION

Analysis of open questions in the survey indicated that teachers of Slovenian wish in given circumstances to develop less-burdened national consciousness in students. Similar responses were observed by Jadranka Cergol (2014: 67)

also in young Slovenian writers in Italy, who contemplate about national consciousness and is one of the key motifs of their narrative, however, they are trying to experience an unburdened national awareness and want to give it a new meaning in today's intercultural society.¹⁰ In older authors, precisely the value of nationality was the most noticeable value in minority literature, however, Cergol (2014: 65) notes in younger authors the relativisation of national, which she explains with the fact, that it means finding ways how to overcome the national threat and accept lineage affiliation in a natural, unburdened, and free manner.¹¹

In general, therefore, we could make a conclusion that the teaching of literature is of great importance in promoting national consciousness. This is even more reflected in secondary schools of second level with Slovenian teaching language in Italy, where in many segments the national consciousness is more highlighted. The research showed that teachers of Slovenian in high schools of second level with Slovenian teaching language in Italy are aware of the importance of their work and the formation of the Slovenian lessons for the preservation of the Slovenian national community in Italy.

The analysis of answers has shown that indicated are needs to draw up new textbook sets for literary education, which would also include excerpts of works of young Slovenian authors living in neighbouring countries.¹² According to the teachers the new textbooks for literature, following the example of textbooks for teaching Italian, should also contain some language tasks; language education in the Italian school system does not take place separately, but through reading literature in literature classes.¹³

The reasonableness of planned development literary-reading capability in conjunction with the development of general communicative competence in teaching Slovenian is also justified by Krakar Vogel (2013: 7), namely she states that activities of reading and producing a variety of single and conversational texts should follow the same principles as receiving and forming of texts in language classes. She suggests, for instance, that a pupil or student when reading the fictional text also reads additional expert text, he may produce a report, listens to a performance of classmate, etc.; this is therefore a chance to connect literature and language classes. In Italian school system this practice of teaching language through literature is already in place, but the responses of the surveyed teachers show that the language skills of students of Slovenian schools in Italy is too weak that this would also suffice. They require systematic linguistic explanation, namely in all five grades, not only in bieni.

In some students and teachers of Slovenian schools of second level with Slovenian teaching language, in the analysis of responses to open-ended questions we perceived linguistic insecurity and self-criticism that their Slovenian language is not proficient enough, but at the same time, precisely this concern led to a linguistic rigidity. It turns out in fact, that in literature they often with difficulty and disapproval accept a mixture of language varieties, i.e. deviations from the Slovenian literary language. Similarly, also noticed Cergol (2014), Košuta (2008), Pirjevec (2011), Milani and Dobran (2010), namely that the linguistic nervousness can even lead to excessive worries about language searching of content literariness, consistent classical beauty and consequ-

10 Numerous empirical studies have shown that the question of national identity is still present. Social psychologist Michael Billig (1999: 157-158) says that in developed countries, people generally do not forget their identity. If they are asked what their nationality is, they rarely answer, 'I forgot,' even though their answers did not necessarily have to be so frank.

11 David Bandelj (2010: 437) notes that younger minority authors do not wriggle out minority and identity complexes, but try to live their Slovenian reality without burdening and unproblematically, which also leads to situations where Slovenian writers prefer to write in Italian, respectively in German or even create bilingual texts.

12 Younger Slovenian authors in Italy write about topics related to identity, identity crisis, generational conflicts, loyalty to one's roots and tradition, or rebellion against the latter (Milani, Dobran 2010, in Cergol 2014: 66).

13 Krakar Vogel (2011: 274) defends observation and understanding of language in literary texts with instrumentation, developed in language teaching.

ently to avoidance of linguistic experimentation. It is necessary to point out that Slovenian lessons cannot fully assume responsibility for developing communicative competence. In literature classes, students are developing the ability to understand, interpret, evaluate and create texts; however, they are unable to assimilate the use of language in all subject-specific situations, as was highlighted also by interviewed Slovenian Minority teachers. The blame for weak language skills of their students is also attributable to the fact that some teachers of other subjects in Slovenian schools in Italy do not master sufficiently the teaching language – namely Slovenian.¹⁴ According to 83% of the interviewed teachers of Slovenian schools in Italy, the entire teaching staff of Slovenian schools in neighbouring countries demonstrates the need for more professional training, namely in didactics of language and literature, especially in the field of Slovenian linguistics. Otherwise, 66.7% of the surveyed teachers of Slovenian in Italy in the last three years participated in Slovenian seminar or Congress to learn about the novelties in the profession, to deepen certain topics, met with colleagues from Slovenia, and in particular, according to many respondents, to provide the contact with live Slovenian (Melinc Mlekuž 2014b: 278). The teachers of Slovenian in neighbouring countries also have the opportunity for one-year study in faculties in Slovenia. Many see the advantage of this experience in the improvement of the didactics of language and literature, as well as in contact with live Slovenian. Great attention should also be paid to cooperation between schools on the Slovenian-Italian cultural contact in Gorizia and Nova Gorica, and Koper and Trieste. Teachers and students, apart from schoolwork, as an important factor in the development of national consciousness also highlighted authentic learning – exchange of students, field trips to Slovenia, joint project work. Judging from the analysis of the responses from the survey, it looks that in schools

in Slovenia we should consider a larger selection of texts with a national theme in the readings, as well as modern and satirical, strengthen the interdisciplinary integration of content from Slovenian culture and encourage them to reflect on the importance of Slovenian culture for the Slovenian national identity in the curriculum and in the classroom.

LITERATURE

Bandelj, David, 2010: Literature of Slovenians in Italy: a subsystem of Slovenian supernational system? *Interlitteraria* 5/2. 432–441.

Cergol, Jadranka, 2014: K pojmovanju manjinske literature: študija primera literarne produkcije dveh manjinskih skupnosti. Alenka Žbogar (ur.): *Recepcija slovenske književnosti*. Obdobja 33. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 63–70.

Grosman, Meta, 2000: Izzivi in področja medkulturne vzgoje. Inka Štrukelj (ur.): *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije* 1. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje. 11–22.

Grosman, Meta, 2008: Ali je književni pouk lahko prepričljiv za učence? Boža Krakar Vogel (ur.): *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Obdobja 25. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Kodre, Petra, 2008: *Vzgoja za krepitev zavesti o narodni pripadnosti pri pouku književnosti v 20. stoletju*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.

Kosic, Marianna, 2004: Senso d'appartenenza etnico e territoriale sul confine di Gorizia. Aldo Rupel (ur.): *Collana Tesi di laurea*. Gorica: SLORI. 60–111.

14

Also in the survey of the Institute for Civilization and Culture in 2008, students from primary and secondary schools in Slovenia were asked which kind of Slovenian language is mainly used by teachers in other subjects (not in Slovenian lessons). Analysis of the results showed that the mixed use of literary and regional colloquial language goes far beyond the use of literary colloquial Slovenian

- Košuta, Miran, 2008: *E-mejli: eseji o mejni literaturi*. Maribor: Litera.
- Krakar Vogel, Boža, 2006: Književna vzgoja in ključne kompetence. *Vzgoja in izobraževanje: revija za teoretična in praktična vprašanja vzgojno izobraževalnega dela* 37/1. 66–69.
- Krakar Vogel, Boža, 2011: Razvijanje kulturne zmožnosti pri pouku slovenščine. Simona Kranjc (ur.): *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Obdobja 30. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 271–278.
- Krakar Vogel, Boža, Blažič, Milena Mileva, 2013: *Sistemski didaktika književnosti v teoriji in praksi*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Melinc Mlekuž, Maja, 2007: Literarna vzgoja – izhodišče za razvijanje nacionalne pripadnosti. Irena Novak Popov (ur.): *Stereotipi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 221–224.
- Melinc Mlekuž, Maja, 2014a: Maturitetna pisna naloga iz slovenščine na slovenskih šolah v Italiji: odraz kulturne zmožnosti zamejskih maturantov. *Slovenščina v šoli* 17/3–4. 42–48.
- Melinc Mlekuž, Maja, 2014b: Vzgoja narodne pripadnosti pri književnem pouku. Alenka Žbogar (ur.): *Recepcija slovenske književnosti*. Obdobja 33. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 271–278.
- Melinc Mlekuž, Maja, 2015: *Pouk književnosti kot dejavnik oblikovanja narodne zavesti na območju slovensko-italijanskega kulturnega stika*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Melinc Mlekuž, Maja, Brglez, Alja idr., 2008: *Teza o (ne)priljubljenosti slovenščine kot obveznega šolskega predmeta v Sloveniji: raziskovalno poročilo*. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo.
- Milani, Nelida, Dobran, Roberto, 2010: *Le parole rimaste: storia della letteratura italiana dell'Istria e del Quarnero nel secondo Novecento*. Pula: Pietas Iulia; Rijeka: Edit.
- Pertot, Suzana, 1990: *Problemi identitete, razvoja identitete in identitetne vzgoje v življenju na narodnostno mešanem področju*. Magistrska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo.
- Pertot, Suzana, 1991: *Tostran meje: družbene predstave o narodnostni identiteti pri slovenskih predadolescentih v Trstu*. Trst: IRRSAE.
- Phinney, Jean S., 1990: Ethnic identity in adolescents and adults: Review of Research. *Psychological Bulletin* 108. 499–514.
- Phinney, Jean S., 1992: The Moultingroup Ethnic Identity Measure: A new scale for use with diverse groups. *Journal of Adolescent Research* 7. 156–176.
- Pirjevec, Marija, 2011: Periodizacija slovenske književnosti na Tržaškem (od 16. do 20. stoletja). *Annales, Series historia et sociologia* 21/2. 353–362.
- Vogel, Jerica, 2007: Podoba zamejstva in pouk slovenskega jezika v slovenski srednji šoli. Miran Košuta (ur.): *Živet mejo. Zbornik Slavističnega društva Slovenije* 18. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 237–245.
- Vogel, Jerica, 2009: Slovenščina v šoli – le poseben učni predmet ali sestavni del vsakega predmeta? *Vzgoja in izobraževanje. Revija za teoretična in praktična vprašanja vzgojno izobraževalnega dela* 40/2. 15–21.
- Žbogar, Alenka, 2003: Srednješolske književne vsebine na recepcionskem situ. *Jezik in slovstvo* 48/5. 39–50.

PEC SA IM POVÁĽALA... MATERSTVO A JEHO OBRAZ V SLOVENSKEJ A SLOVINSKEJ FRAZEOLÓGII

PEČ SE JE PODRLA... MOTHERHOOD AND ITS REFLECTION IN SLOVAK AND SLOVENE PHRASEOLOGIES

Autorka sa vo svojom príspevku venuje jazykovému, konkrétnemu frazeologickému obrazu ženy ako matky v slovenčine a slovinčine. Materstvo sa vo všeobecnosti vníma ako jedna z najdôležitejších úloh v živote ženy. Autorka skúma, ako sa rozličné aspekty tejto úlohy odzrkadlili v slovenských a slovinských frazémach. Frazeologický materiál člení do niekoľkých tematických okruhov: na jednotky týkajúce sa fyziologických predpokladov materstva, jednotky súvisiace s tehotenstvom a jednotky vzťahujúce sa na samotný pôrod dieťaťa. Analyzuje aj frazémy reflektujúce vzťah matky a dieťaťa. Konštatuje, že frazémy zo tohto významového pola, najmä tie, ktoré sa týkajú rozličných fyziologických procesov ženského tela, sú vzhľadom na spoločenské tabu vyjadrené zväčša eufemisticky. Z konštrukčného hľadiska sa konfrontačná charakteristika analyzovaného tematického pola zameriava tak na vlastné frazémy, ako aj na paremiológiu oboch jazykov.

Kľúčové slová: slovenská frazeológia, slovinská frazeológia, žena, matka, materstvo

The author deals in her paper with the linguistic, phraseological image of woman as a mother in Slovak and Slovene languages. Motherhood is considered one of the most important roles in a woman's life. The author examines how various aspects of the role are reflected in Slovak and Slovene phrasemes. The phraseological material is divided into several groups: units related to physiological predispositions of motherhood, pregnancy, labour, units expressing the relationship between a mother and her child. The author comes to a conclusion that the phrasemes of the groups mentioned above, particularly those related to various physiological processes of a woman's body, are mostly euphemistic expressions of the phenomena, as they are considered social taboos. The contrastive description includes word-groups as well as paremiological units of both languages.

Key words: Slovak phraseology, Slovene phraseology, woman, mother, motherhood

1 ÚVOD

Materstvo je nepochybne najdôležitejším poslaním ženy, v ktorom ju muž ani v období prenatálneho vývoja plodu, ani počas samotného pôrodu nijako nemôže zastúpiť. Rovnako je iba ľahko nahraditeľná aj v neskoršej výchove a starostlivosti o dieťa. Dnes sa väčšina bádateľov zhoduje na tom, že „matriarchát nemožno chápať akotzv. gynekokraciu, ted dominantné postavenie žien v spoločnosti a existenciu „náčelníčok“ nemožno predpokladať na žiadnom stupni,

ľudského vývoja“ (Krekovič 2013: 14). Je však známe, že celým obdobím praveku sa tiahne uctievanie kultu Veľkej matky, ktoré pretrvalo až do pohanských, ba i kresťanských čias, keď sa čiastočne transformovalo do podoby mariánskeho kultu. Ako dôsledok rešpektovania rímskokatolíckeho učenia o manželstve a rodine boli na Slovensku bežným javom mnohodetné rodiny, pričom 12–16 pôrodov roľníckych žien bolo ešte v prvých

desaťročiach 20. storočia skôr pravidlom ako výnimkou (Stoličná 2000). Slovinské zdroje uvádzajú na začiatku 20. storočia 6,5 živonarodených detí¹ na jednu ženu (Šircelj 2006).

Čas, keď sa žena stáva matkou, patrí k prelomovým momentom jej života, a to nielen z hľadiska fyzického a psychického, ale aj z hľadiska jej sociálneho statusu. Žena v minulosti získala všetky práva až po narodení dieťaťa, no v prípade, ak išlo o dieťa narodené mimo manželstvo, jej status prudko klesol. Spoločenskú hodnotu ženy veľmi dlho určovala najmä schopnosť porodiť mužovi potomkov. Bezdetné manželstvo sa považovalo za nenaplnené, nepožehnané, aj preto na Slovensku k prvým gratuláciám mladomanželom patrilo želanie *Do roka proroka <a po roku výskoka>*, v slovinskom prostredí napríklad *Bog vama daj dosti otrok in malo nadlog*. Skutočnosť, že deti mali v manželstve nenahraditeľný význam, reflektuje slovinská frazéma *zakonski blagoslov*, ako aj paremiologické jednotky *Manželstvo bez detí málo má potechy* a *Zakon brez otrok, brez sonca dan*. Bezdetné manželské páry ostávali mimo spoločenského života v obci, lebo proces rastu detí bol tým, čo rodinu vťahovalo do obyčajovo-spoločenského diania lokálnej komunity (ELKS1 1995).

O funkcií a hodnotovom vnímaní materskej roly v živote ženy aj v spoločnosti svedčí veľký počet frazém, ktoré patria do významového pola „materstvo“. Možno ich rozčleniť do týchto základných tematických podskupín:

- a) biologicko-fyziologické predpoklady materstva,
- b) fyzický a psychický stav ženy počas gravidity,
- c) spoločenský status rodičky, pôrod a jeho priebeh,
- d) alúzie na laktáčny proces a dojčenie,
- e) vzťah matky (macochy) a dieťaťa,
- f) spoločenský status nemanželského dieťaťa.

Cieľom nášho príspevku je opísanie špecifickú skupinu slovenských a slovinských frazém, patriacich do konceptu „matka“, analyzovať a porovnať ich z hľadiska ekvivalencie aj motivácie vzniku. Väčšina analyzovaných frazém svedčí o kladnom vnímaní konceptu „matka“ v oboch jazykoch. Existujú medzi nimi takisto výnimky, na ktoré by sme chceli poukázať. Bude nás zaujímať aj spôsob, akým sa podieľajú na utváraní spomenutého konceptu, a tým i frazeologického obrazu ženy-matky v porovnatávaných jazykoch. Ako zdroje pri získavaní výskumného materiálu nám v dôsledku absencie relevantných prekladových slovníkov slúžili najmä výkladové a frazeologické slovníky, paremiologické zbierky a internetové zdroje, ktorých zoznam uvádzame na konci príspevku. Analyzujeme staršie, ako aj novšie jednotky, pričom sa ich výskyt v jazyku snažíme usúvzažniť so zmenami pomerov v spoločnosti. Pokiaľ ide o terminológiu, vychádzame zo slovenského frazeologického pojmoslovia, ktoré je spracované v publikácii *Frazeologická terminológia* (1995), z hľadiska konštrukčnej klasifikácie frazém akceptujeme východiská prezentované Jozefom Mlackom v monografii *Tvary a tváre frazém v slovenčine* (2007).

2 BIOLOGICKO-FYZIOLOGICKÉ PREDPOKLADY MATERSTVA

Indikátorom pohlavnej zrelosti ženy je cyklický (mesačný) fyziologický proces odohrávajúci sa v jej tele, v slovenčine nazývaný najčastejšie *menštruácia, períoda, hovor. menzes, ženské veci či mesiaciky*, v slovinčine *menstruacija, mesečna čišča, mesečna krvavitev, mesečno perilo, hovor. menzes, ta rdeča*. V minulosti sa tento proces vnímal veľmi ambivalentne, na jednej strane pozitívne, lebo bol ukazovateľom zdravia a príslubom plodnosti, na druhej strane sa počas neho žena považovala za nečistú, v magickom zmysle aj za nebezpečnú, preto sa mala držať v ústraní (Beňová 2010). Mesačné cykly ženy

neboli verejne diskutovaným javom, patrili do oblasti tabu, čo do istej miery pretrváva i dodnes. Táto tabuizácia sa v jazyku odráža vo frazeologických zástupných pomenovaniach. Väčšina jednotiek tejto podskupiny má hovorový charakter, čo možno vysvetliť tým, že v spisovnom jazyku sa daný jav pomenúva termínmi, zatiaľ čo používateľia jazyka k nemu v bežnej reči vyjadrujú svoj vzťah a s tým spojené emócie, čím sa vytvára priestor na vznik frazeologických jednotiek. Ešte by sme chceli spomenúť skutočnosť, že mnohé zo spojení tejto podskupiny možno označiť za akés „kódy“. Máme tým na mysli fakt, že sa používajú takpovediac *medzi nami dievčatami*, takže príslušníci opačného pohlavia zväčša ani nevedia, o čom je reč.

Jedným zo spomínaných zástupných pomenovaní pre ženský mesačný cyklus je slovesná frazéma ľudového pôvodu *mať svoj čas* (SSJ1 1959: 194). V slovinčine sme jej náprotivok našli v nárečovej lexike,² a to v jednotke *imetи svoј cajt*. V súčasnom hovorovom jazyku je frekventovanejšia jednotka *mať svoje dni*, jej slovinský ekvivalent s komponentom deň sme nezaznamenali, z reklamy však do jazyka prešlo ustálené slovné spojenie pomenúvajúce ženský mesačný cyklus *tisti dnevi v mesecu*. Napriek tomu, že táto frazéma vyjadruje fyziologický stav ženy, používa sa i v súvislosti s mužmi (porov. aj *muži majú svoje dni* v názve komédie K. Magnussona alebo v texte reklamy na značku alkoholického nápoja Fernet Stock). Slovenský jazyk pozná i frazému *mať svoj deň*, resp. *nemať svoj deň*, kde však zmena čísla z plurálu na singulár v komponente *deň* celkom mení význam frazémky, ktorá sa zvykne používať v situáciách, keď sa niekomu veľmi darí, resp. nedarí.

V slovenčine je azda najpoužívanejšou hovorovou frazémou tejto podskupiny jednotka so stavbou slovesnej syntagmy *mať (dostať) krámy*. *Slovník súčasného slovenského jazyka* (SSJ2 2011:

785) uvádzá pri lexéme *krám* jej tretí význam „(obyč. pl. *krámy*, hovor.) pravidelné mesačné krvácanie z maternice, menštruácia“, pričom ako exemplifikáciu dokladá spomínané lexikálne varianty *mať, dostať krámy*. Necharakterizuje ich ako frazeologické, hoci podľa nášho názoru majú všetky základné vlastnosti typické pre frazeologiu (expresívnosť, ustálenosť, prenesenosť významu). K frazemam analyzovaného významového spektra patria tiež ich sémantické varianty v zápornom tvare *nemať, nedostať krámy*, ako aj frekventovaná hovorová frazéma (*nečakať krámy*). Motívacia ich vzniku nie je celkom zreteľná, dala by sa azda odvodiť od ďalšieho významu, prípadne synónym lexikálnej jednotky *krám*, t. j. *haraburda, rároha, daromnica* – čiže niečo, čo je nepotrebné, prekáža, je na prífaž, frazemy teda odrážajú už spomínané ambivalentné vnímanie javu. Zo slovensko-slovinského porovnávacieho aspektu ide o prípad bezkvivalentnej frazemy, kedže v slovinskom jazyku sme jednotku s podobným komponentovým obsadením nezaznamenali. Zo sémantického hľadiska tu patria takisto hovorové jednotky *mať (čakať, dostať) návštevu*, ako aj *nemať (nečakať, nedostať) návštevu*. V slovenčine majú pomerne vysokú frekvenciu výskytu, ale v slovinčine sa komponent *návšteva*, teda *obisk*, prípadne sloveso *obiskati* používa len v spojení s toponymickými komponentmi *Krvavec* a *Amerika*.

Frazeologické fondy oboch jazykov disponujú frazemami *teta (tetka) z Ameriky : teta iz Amerike*, ktoré podľa potreby možno dopĺňať ďalšími fakultatívnymi slovesnými alebo mennými komponentmi, napríklad *Prišla (príde) teta (tetka) z Ameriky, imeti teto iz Amerike na obisku* atď. Slovinským špecifíkom je frazéma s variantným toponymickým komponentom *teta s Krvavca*, používaná väčšinou v tvare *imetи тето с Krvavca на обиску*, kde Krvavec je vrch v Kamniško-Savinských Alpách so známym lyžiarskym strediskom. Súvislosť medzi pomenovaním vrchu

2

Konkrétnie ide o nárečia, ktorými sa hovorí v severnej časti Slovinska, v Zádrečskej doline, medzi obcami Gornji Grad a Nazarje – autorom pokusného zväzku slovníka Slovar hovorov Zadrečke doline med Gornjim gradom in Nazarjami (Poskusni zvezek A – H) je Peter Weiss. Samozrejme, nie je vylúčené, že sa táto frazeologická jednotka vyskytuje i v iných slovinských nárečiach.

a mesačným krvácaním je dostatočne zreteľná a významovo priezračná. Pri komponente teta Janez Keber (2011: 433) konštatuje, že ide o akúsi personifikáciu javu, teda ženského mesačného cyklu s typickým ženským príbuzenským pomenovaním. Stým možnosúhlasiť, menej zrejmá je však motivácia, resp. výber toponymického komponentu frazém *teta* (*tetka*) z Ameriky : *teta iz Amerike*, o to viac, že v oboch jazykoch existujú frazeologické jednotky s identickým toponymickým komponentom – *mať <bohatého> strýka (strýčka)* z Ameriky v slovenčine a *stric iz Amerike* v slovinčine s významom 'solventný a štedrý človek, podporovateľ', resp. 'mať takého podporovateľa'.

Ďalšie frazémy s významom 'obdobie pravidelného mesačného krvácania u ženy' sú zaujímavé z hľadiska vzťahu medzi motiváciou a jej jazykovým stvárnením, pričom motivácia je u oboch rovnaká a úplne zrejmá, v každom jazyku si však používateľia zvolili iný obrazný prostriedok. Ide o jednotky so stavbou mennej syntagmy *jahodový týždeň* (*jahodové dni*) v slovenčine a *paradajz teden* v slovinčine. Sú to novšie, hovorové frazémy, ktoré sa v komponentovom obsadení čiastočne zhodujú. Obe obsahujú explicitne vyjadrený časový komponent vzťahujúci sa k obvyklému trvaniu mesačného cyklu, sú podobne motivované, pričom tenor je identický, vehikulum čiastočne posunuté, ide teda o prípad symetricko-asymetrickej formálno-štruktúrnej ekvivalencie (Ďurčo, Meterc 2013).

Do tejto tematickej podskupiny patrí aj jednotka súvisiaca s hormonálnymi zmenami v tele ženy pred začiatkom mesačného cyklu, ktoré spôsobujú takisto zmeny v jej správaní, podráždenosť, nervozitu a pod. Je to frazéma so stavbou slovesnej syntagmy *mať pms* : *imet pms*, kde skratka PMS znamená predmenštruačný syndróm.³ Internetová stránka *Razvezani jezik*, teda otvorený slovník živej slovinčiny, uvádza

pri nej význam 'mať zlú náladu bez dostatočného dôvodu'. Ide o hovorovú jednotku, slovníky ju nezachytávajú, v internetovej komunikácii je však oblúbená, a to najmä u mladších používateľov. Napriek tomu, že telesné a psychické zmeny vyjadrené skratkou PMS môžu prebiehať iba v tele ženy, ustálené slovné spojenie sa v súčasnosti používa i v súvislosti s mužmi.

Ďalším znakom biologickej povahy a zároveň fyziologickým predpokladom materstva je panenstvo, resp. jeho strata. Panenský stav sa v súlade s kresťanskými predpismi a spoločenskými normami pokladal pri vstupe do manželstva za morálnu nevyhnutnosť. V praxi išlo najmä o symbolickú čistotu dievčaťa, svadobný obrad sa vnímal ako prechodový rituál jeho prijatia medzi vydáte ženy (ELKS1 1995). Sexuálny styk pred svadbou bol spoločenstvom tolerovaný, pokiaľ nedošlo k otehotneniu ženy (Beňová 2010). Panictvo muža sa nevyžadovalo. Oba jazyky poznajúviaceré jednotky vzťahujúce sa na poctivosť dievčaťa (napríklad v slovenčine polysémantická frazéma *byť čistý (nevinný) ako lalia*, v slovinčine *dekliška nedotknjenosť*), ako aj na jej stratu (v slovenčine napríklad *stratiť zelený vienok (veniec)*, *prísť o poctivosť*, v slovinčine *izgubiti venček (krancelj)*, *izgubiti nedolžnosť*.) Panenstvo sa teda v jazyku chápe ako vzácná hodnota, o ktorú možno dievča pripraviť, ktorú môže ľahko stratiť (Kedron 2014).

V oboch porovnávaných jazykoch je prostredníctvom frazém vyjadrená aj blízkosť časového limitu, keď sa žene končí optimálny vek na porodenie dievčaťa, resp. keď zrelá žena po dieťati veľmi túži, konkrétnie *Tikajú jej biologické hodiny (hodinky)* v slovenčine a *Tiktaka ji biološka ura* v slovinčine. Slovné spojenie *biologické hodiny* sa sice používa aj v iných významoch súvisiacich so zmenami ľudského tela pod vplyvom času, najčastejšie však práve v spojitosti s túžbou ženy po dieťati a jej optimálnym vekom na otehotnenie.

3

Slovinská internetová stránka Razvezani jezik uvádza i ďalšie žartovné vysvetlenia skratky PMS: Prosím, malo strpnosti!, Prehistoric Monster Syndrome či pomanjkanje seksa.

3 FYZICKÝ A PSYCHICKÝ STAV ŽENY POČAS GRAVIDITY

V minulosti bol vzťah spoločenstva k tehotnej žene dvojznačný – na jednej strane pozitívny, no na druhej strane sa považovala za nečistú (Beňová 2010). Tehotná žena nemala v práci žiadne úľavy a v spoločenskom styku sa jej nevenovala zvláštna ohľaduplnosť (ELKS2 1995). V súčasnosti sa situácia do veľkej miery mení, tehotenstvo a fyziologické javy, ktoré ho sprevádzajú, sa odtabuizúvajú, muži so svojimi tehotnými manželkami (družkami, priateľkami) navštievujú lekára, sú prítomní pri pôrode a pod. Preto nie je ničím výnimočným počuť z ich úst napríklad vyjadrenia typu *Sme tehotní*, v slovinčine *Noseča sva*.

Do tejto podskupiny patrí viacero všeobecne rozšírených internacionálnych frazém so stavbou slovesnej syntagmy. V niektorých sa tehotenstvo chápe ako fyziologický stav, napríklad *nosiť dieťa pod srdcom : nositi otroka pod srcem; dieťa je na ceste : otrok je na poti*; v iných ako stav spojený s očakávaním dieťaťa (Kedron 2014), napríklad *byť v nádeji (úfnosti, očakávaní) : biti v <vesele> pričakovanju, byť v inom (druhom, požehnanom) stave : biti v drugem (blagoslovjenem) stanju (stanu)*. V slovenčine existuje i hovorová frazéma *byť v tom*. Posvätnosť obdobia gravity zreteľne vyplýva zo slovinskej frazémy *biti blagoslovljená*, veľké očakávania rodiny spojené s narodením dieťaťa zase z frazém *pričakovati vesel dogodek, pričakovati naraščaj*. Slovné spojenie očakávať prírastok <do rodiny> je frekventované aj v slovenčine, slovníky ho však nehodnotia ako frazému.

Slovenčina pozná v súvislosti s tehotenstvom frazeologické jednotky, v ktorých komponentovom zložení sa nachádza lexéma *brucho*, t. j. názov časti ženského tela, kde je zmena jej stavu najviditeľnejšia – *chodiť s bruchom (bruškom) a mať brucho*, ako aj lexéma *život*, ktorá sa v staršej slovenčine tiež používala vo význame *brucho – mať požehnaný (plný, hrubý) život*. I v hovorovej slovinčine existuje ustálené slovné spojenie *priti s trebuhom*. Fyzický vzhľad

tehotnej ženy vyjadruje slovenská jednotka staršieho datovania *byť hrubá*.

Snahu vyhnúť sa explicitnému pomenovaniu faktu tehotenstva, pravdepodobne i udalostí, ktoré mu predchádzajú, badať v slovinských spojeniach typu *Pri mojem bratu so naročili, Pri mojem bratu čakajo či Pri sosedovih bodo kupili*, v slovenčine napríklad *Naši mladí čakajú, Zamiesili si dievčatko (chlapčeka), Priletí k nim bocian a podobne*.

Vo frazeologickom fonde slovenčiny nájdeme tiež staršiu jednotku s významom 'byť tehotná' *cítiť sa (matkou)*, ako i ďalšie jednotky, ktoré svedčia o tvorivosti a fantázii ľudu na jednej strane a potrebe vyjadriť sa o danom jave eufemisticky na druhej strane. Nachádzame ich najmä v nárečiach a dnes sa už takmer nepoužívajú, napríklad *najesti se trafojina (trafoje, tenteline)* v slovinčine a *byť v tiaži, Chorá je na mladé kosti* v slovenčine. Posledná z nich odzrkadluje v minulosti časte vnímanie tehotenstva ako choroby, nie ako prirodzeného stavu.

4 SPOLOČENSKÝ STATUS RODIČKY, PÔROD A JEHO PRIEBEH

Do tejto podskupiny sme zaradili frazemy s významom 'rodiť, porodiť'. V minulosti bola rodiaca žena, najmä kvôli nízkej úrovni zdravotnej starostlivosti, často v ohrození života. Túto skúsenosť odráža slovenská paremiologická jednotka *Žena, keď rodí, je jednou nohou v hrobe*. SSKJ uvádza i frazeologickú jednotku *darovati življenje na oltar materinstva* s významom 'zomrieť pri pôrode'. Práve pre nebezpečenstvo smrti počas pôrodu sa vytvoril na ochranu ženy a dieťaťa celý rad magických rituálov. Pri pôrode v domácnosti bola, ak to čas dovolil, prítomná pôrodná baba (babica), ktorá sa po úspešnom pôrode neskôr zúčastňovala aj krstu. Komponent (pôrodná) baba : *babica* sa zachoval v paremiologických fondoch oboch jazykov v jednotkách *Veľa báb dieťa zmárni a Medzi mnohými babami*

i dieťa sa stratí v slovenčine a *Veliko babc - kilav otrok (dete)* v slovinčine. Pôvodný význam sa rozšíril na všeobecnejší význam 'nie je dobré, ak na niečom spolupracuje príliš veľa ľudí'. Pri pôrode a v období poňom však neboli ohrozený len život matky, ale často aj dieťaťa. Výsledkom mnohých po sebe nasledujúcich tehotenstiev bola postnatálna regulácia početnosti detí, ktorá však nebola len slovenským špecifikom a vyplývala z nízkej zdravotnej starostlivosti o dojčatá. Ešte v rokoch 1921–1930 bolo na Slovensku na 1000 pôrodov manželských detí až 167 zomretých detí do jedného roka (Stoličná 2000: 180). Podobný všeobecný údaj zo slovinského prostredia nemáme k dispozícii, čiastkové údaje⁴ však takisto svedčia o vysokej úmrtnosti detí v tomto období. V fažkých situáciách bola pre ľudí útechou viera v Boha a odovzdanie sa do jeho vôle. Frazeotextéma *Pán Boh dal, Pán Boh vzal* sa v slovenskom prostredí používala na vyjadrenie odovzdania sa do vôle Božej aj v súvislosti so smrťou dieťaťa, jej slovinským ekvivalentom je jednotka *Bog je dal, Bog je tudi vzel*.

Pôrod a všetky fyziologické procesy, ktoré ho sprevádzali, patrili do oblasti spoločenského tabu, preto sú jednotky tejto podskupiny neraz eufemistickým vyjadrením jeho očakávania a priebehu. Azda najznámejšie z nich sa týkajú interpretácie príchodu na svet určenej detskému adresátovi: v slovenčine *Bocian im priniesol bábätko*, resp. *Prišiel k nim bocian*, v slovinčine *Štoklja ti bo prinesla bratca* a pod. Pôvod majú údajne vo všeobecne rozšírenej predstave, že deti prichádzajú z vodnatých oblastí (Georges 1995).

Ďalšími jednotkami tejto podskupiny sú frazémy *Pec sa im pováľala : Peč se je podrla*. Vo

frazeologickej fonde starzej slovenčiny nájdeme i podobné spojenie vzťahujúce sa na muža, ktorého žena porodila, a to *Komín sa mu zvalil*. Bežní používateľia ich už dnes nepoznajú.⁵ Majú v sebe zakódovanú predstavu, že niečo, čo bolo predtým v celku, sa rozsypalo, rozpadlo a zároveň sú prikrášleným, takpovediac skrytým vyjadrením rodenia, o ktorom sa kedysi nesmelo priamo hovoriť (napríklad ako odpoveď deťom, ktoré nechápu, prečo nesmú ísť domov, ale musia zostať vonku (Keber 2011: 669). Ak vezmeme do úvahy, že žena je považovaná za strážkyňu rodinného krbu, ohňa, potom je zrejmá i súvislosť medzi ňou a komponentom *pec* v uvedenej frazeologickej jednotke, ako aj podobnosť medzi spadnutím pece a pôrom. Pri takejto interpretácii sa nám však vynára otázka, o čom vlastne hovorí notoricky známa slovenská detská pesnička *Pec nám spadla*.⁶ Podobnú motiváciu, teda rozpadnutie sa predtým kompaktného celku, by sme azda mohli nájsť i za vznikom starších slovenských jednotiek *Obruč praskla či kolesá lámať*, v slovinčine *Kola so se potrla*. Do tejto kategórie patria i otázky, ako napríklad *Ešte si v jednom kuse?* v slovenčine či *A si še v enem kosu?* v slovinčine, ktoré sa často kladú tehotnej žene tesne pred pôrom. Citované frázy nie sú v tomto význame zachytené v slovníkoch ani v paremiologických zbierkach, v hovorom jazyku sa však bežne používajú, okrem spomínaného významu i vo význame 'byť zdravý, bez úrazu'. Hoci ich zatiaľ nemožno klasifikovať ako frazeologickej jednotky, istotne stoja niekde na hranici medzi volnými slovnými spojeniami s preneseným významom a ustálenými spojeniami.

K jednotkám tohto typu patrí aj slovesná frazéma *dostaťs do Ríma a jej parciálne slovinský ekvivalent iti v Rim*. Ich motivácia vzniku nie je celkom zreteľná. Janez Keber (2011) ju vníma v súvislosti

4 Bližšie pozri napr. Rožman, Irena, 2004: *Peč se je podrla! : kultura rojstva na slovenskom podeželju v 20. storočju*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo a Hudales, Jože, 1997: *Od zibeli do groba*. Velenje: Kulturni center Ivana Napotnika.

5 V slovinském korpusu GigaFida nájdeme sice deväť záznamov s touto jednotkou, všetky sa však týkajú knihy Ireny Rožman *Peč se je podrla*, ktorá podáva etnologický pohľad na kultúru rodenia na slovinskom vidiek v minulosti, preto sa autorke zdalo vhodné použiť túto frazému ako názov. Overovaním u rodených hovorcov slovinčiny sme však zistili, že ju nepoznajú. V slovenskom korpusu sme nenašli žiadny záznam s touto jednotkou.

6 Bližšie pozri Auxová, Darina, 2011: Interpretáčne možnosti ustálených obrazných prostriedkov v umeleckom teste. Kerulová, Marta; Brunclík, Jozef; Lauková, Silvia (ur.): *Interpretáčny rozmer literárnych textov minulosti*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. 235–244.

s potrebou hovoriť o záležostiach spojených so sexuálnym životom a pôrodom v inotajoch, čo platilo dvojnásobne v neštandardných situáciách, napríklad pri mimomanželskom otehotnení. Najmä v takýchto prípadoch posielali rodičia tzv. prespanky na dlhší čas k príbužným a pod., kde porodili, prípadne nechali dieťa niekomu na výchovu, čím vyriešili nepríjemnú, resp. spoločensky nevhodnú situáciu. *Rím* sa dostal do komponentového obsadenia frazém *dostať sa do Ríma* a *iti v Rim* na ospravedlnenie dlhšej neprítomnosti dievča či ženy zrejme preto, lebo išlo o najznámejšie kresťanské pútnické miesto.⁷ Uvažovať možno aj o ich frazeologickej kontaminácii s jednotkami *Všetky cesty vedú do Ríma* : *Vse poti vodijo v Rim*, keďže tehotné ženy mali pred sebou jedinú spoločnú ťažkú cestu s rovnakým cieľom, a to pôrod. Ďalším možným vysvetlením je podobnosť medzi náročnosťou putovania do večného mesta a pôrodom. Za zmienku stojí, že hoci je táto frazeologická jednotka staršia a v slovenčine sa už nepoužíva, v slovinčine je stále živá. O tom svedčí fakt, že je zaradená medzi heslá internetovej stránky *Razvezani jezik*, otvoreného slovníka živej slovinčiny.

Niekteré ďalšie slovenské jednotky odrážajú kultúru rodenia, napríklad zvyk oddeliť posteľ rodičky kútnou plachtou,⁸ ako je to v starších ustálených spojeniach *ísť* (*pójst, dostať sa, chystať sa*) *do kúta* (*do postielky, za plachtu*). Za parciálne slovinské ekvivalenty by sa mohli považovať jednotky *biti v <otreški> postelji* a *v kot se udariti*. Podobne nesie významy 'byť tesne pred pôrodom' alebo 'nedávno porodiť' i staršia slovinská slovenská frazeologická jednotka *ležati na porodu*.

Vo frazeologickej fondoch oboch jazykov nájdeme i jednotky, ktoré obsahujú implicitnú informáciu o už zmienenom zlomovom,

možno až osudovom okamihu v živote ženy, ktoré sú nositeľmi významu 'prihlížil sa pôrod, nastal čas pôrodu', napríklad slovenská jednotka *Naplnili sa jej dni*. Táto jednotka je polysémantická a môže niesť i význam 'zomrela', pričom v tomto význame môže byť zámeno ženského rodu nahradené tiež zámenom rodu mužského. Jej parciálnym ekvivalentom v slovinskom jazyku je frazéma *Bliža se ji njen čas*.⁹ Podobný odtienok osudovosti majú aj slovenské ustálené spojenia ťažká hodina, ktorá okrem významu 'pôrod' príznačne nesie i význam 'chvíľa ťažkého rozhodovania' alebo <*Prišla jej*> ťažká hodinka, teda '(nastal) pôrod'.

Alternatívnym spôsobom (komponent *dieťa* tu vystupuje explicitne v priamom neprenesenom význame) vyjadrujú narodenie dieťaťa i jednotky *doniesť* (*priniesť, priviesť*) *dieťa na svet* : *spraviti otroka na svet* alebo dvojica frazém *poviť dieťa* : *poviti otroka*. Staršie slovenské slovníky uvádzajú i jednotku *vyvolať niekoho* (*niečo*) k životu, ktorá okrem významu 'splodiť, porodiť' má aj prenesený význam 'pričiniť sa o vznik niečoho'. Z konštrukčného hľadiska ide o všetkých uvedených prípadoch o frazémy so stavbou slovesnej syntagmy.

Matka sa v básnickom jazyku vníma ako osoba, ktorá človeku (dieťaťu) daruje život. *Slovník slovenského jazyka* (SSJ1 1959: 232) popri poetickom ustálenom slovnom spojení *darca života* s významom 'slnko' uvádza aj spojenie *darkyňa života* pomenúvajúce ženu, matku. Matka je teda buď darkyňou života dieťaťu: *dati* (*darovať*) *niekomu život* : *dati* (*darovati, podariti*) *življenje otroku* alebo darkyňou dieťaťa, potomka otcovi, rodine v slovinskej jednotke *podariti* (*pokloniti*) *komu otroka*. Druhý význam slovenskej

⁷ J. Keber (2012: 808) okrem slovenskej frazemy *iti v Rim* uvádzá, že táto jednotka existuje i v nemčine v podobe *sie ist nach Rom gereist*, v iných jazykoch podobnú jednotku s komponentom *Rím* nenašiel, v slovenčine však existuje. Ako zaujímavosť uvádza zastaranú peterburgskú frazeologickú jednotku *sťeždit* v Moskvu s významom 'zbaviť sa tehotenstva, porodiť'. Možno teda predpokladať, že vzorec *ísť do x* sa mohol na rôznych miestach dopĺňať i inými geografickými názvami podľa toho, kde sa jednotka používala.

⁸ Obdlžníková textilia slúžiaca na priestorové oddelenie šestonedielky od ostatného priestoru v reálnom i magickom zmysle (ELKS 1995:298).

⁹ V nárečí i *Proh cajtu gre* (Weiss 1998: 119).

frazémy *darovať niekomu život* je vyjadrením myšlienkového obsahu 'nezabit'; neodsúdiť na smrť niekoho'. Slovné spojenia typu *Darovala mu syna (dcéru)* a pod. sa používajú aj v slovenčine, nehodnotia sa však ako frazeologické jednotky.

Po pôrode nasledovalo pre ženu obdobie šestonedelia, t. j. šesť týždňov, keď sa mala zotaviť, aby sa mohla opäť plnohodnotne zapojiť do života spoločenstva. V tradičnom prostredí mohlo toto obdobie trvať aj kratšie (2–3 týždne). Ukončovala ho tzv. *vádzka alebo i úvod, vývodky*, v slovinčine *vpeljevanje*, teda „prechodový magicko-purifikačný obrad zabezpečujúci magickú očistu rodičky a zároveň ukončujúci izoláciu ženy od rodiny a spoločenstva“ (Beňová 2010: 164). Skúsenosti ľudu s uvedeným javom vyjadruje slovinská paremiologická jednotka *Kadar gre žena po porodu pred sedmim tednom k vpeljevanju (prezgodaj vstane), je njena smrt podprta z rženo bilko*. V Slovinsku ešte i dnes staré matky varujú svoje vnučky, aby si dali pozor, lebo *Šest tednov po porodu je smrt pod posteljo*.¹⁰

5 ALÚZIE NA LAKTAČNÝ PROCES A DOJČENIE

Napriek tomu, že samotné dojčenie frazeológia nijako špeciálne nereflektuje, vo frazeologických fondoch oboch jazykov sa vyskytuje viacero jednotiek s komponentmi <materinské> *mlieko*, ktoré symbolizujú útly vek, mladosť, niekedy i s ironickým podtónom. K takým frazémam patria slovenské frazémy *mať materinské mlieko na brade*, *Ešte mu materinské mlieko tečie po brade*, ktoré sa používajú s ironickým odtienkom vo vzťahu k primladému, neskúsenému človeku. V slovinčine sa v podobnom význame používajú ustálené spojenia *Njega se še mleko drži*, *Ta še po mleku diši*. Podobný význam má i zväčša posmešné hodnotenie *Ešte by mohol mater cicat*. Jeho logickým protipólom je slovenská frazéma *odrást od cecka* s významom

'dospiet'. Materinské mlieko má podobnú symbolickú funkciu vo frazémach *prijímať (osvojiť si) niečo <už> s materinským mliekom : dobiti (piti) kaj že z materinim mlekom*, teda 'osvojať si niečo odmalička'.

Špecifické životné situácie, javy a skúsenosti s nimi sa odrážajú i v špecifických jazykových prostriedkoch, v našom prípade vo frazeologických jednotkách. Takoto životnou skúsenosťou je dojčenie inou ženou, nie vlastnou biologickou matkou. Ženy si dojčením cudzích detí dokonca zarábali, Slovenky však nie až v takej miere ako slovinské alexandrínky v Egypte. Kedže dojky trávili so svojimi „druhými“ deťmi celé dni, často si s nimi vytvorili hlbší a srdečnejší vzťah, než ich vlastné matky, ktoré ako manželky mužov z vyšších kruhov žili bohatým spoločenským životom. Najmä v tejto súvislosti sme v slovinčine zaznamenali frazeologickú jednotku *mama po mleku* vyjadrujúcu vzťah medzi dojkami a ich chovancami. Táto frazéma nie je zatiaľ zachytená v slovníkoch a je, samozrejme, prítomná najmä v diskurze, ktorý sa týka spomínaného javu, avšak objavuje sa, hoci v neveľkom počte, i v slovinskem korpusе *Gigafida*. Ako protipól na vyjadrenie biologického materstva sa tu používa spojenie *mama po krvi*. Vzťah medzi skutočnými, biologickými deťmi a chovancami alexandríniek potom vyjadrujú ustálené spojenia *sestra po mleku a brat po mleku*, posledné z nich uvádzia i *Slovar slovenskega knjižnegaja jezika* (1994: 561) s významom 'človek, ktorého dojčila tá istá žena'.

6 VZŤAH MATKY (MACOCHY) A DIEŤAŤA

Do tejto podskupiny možno zaradiť jednotky reflektujúce rôzne aspekty materinskej výchovy a starostlivosti. Ako dva protipóly na pomyselnej škále starostlivosti o dieťa resp. vzťahu k nemu by sme mohli uviesť dve slovenské frazémy – jednotku *krkavčia matka (mat', mater)* s

10

S tému pôrodu súvisí i problematika pohlavia novonarodeného dieťaťa a jej odraz vo frazeológii. O tom bližšie pozri Dobriková, Mária, Kmecová, Svetlana, 2016: Fenomen časa v življenju ženske skozi prizmo slovaškych in slovenskych frazemov. Kržišnik, Erika; Jakop, Nataša; Jemec Tomazin, Mateja (ur.): *Prostor in čas v frazeologiji*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 357–366.

významom 'nedbanlivá, zlá matka, i taká, ktorá zavraždila svoje dieťa' na jednej strane a jednotku *opičia láska* s významom 'prehnaný, nekritický citový vzťah a starostlivosť matky alebo i otca k dieťaťu'. Obe majú jednoznačne negatívnu konotáciu. Parciálnym slovinským ekvivalentom prvej z uvedených frazém je *kukavičja mati*, ktorej motivácia je zrejmá, nie je však natoľko používaná a expresívna ako jej slovenský náprotivok. Slovinčina pozná aj spojenie *opičja ljubezen*, no *Slovar slovenskega knjižnega jezika* ho nezaraduje medzi frazeologické jednotky (porov. SSKJ 1994: 776).

Väčšiu skupinu frazém v oboch jazykoch predstavujú jednotky vyjadrujúce fakt, že deti vždy zdedia podobu alebo vlastnosti svojich rodičov, pričom dcéry sú obrazmi svojich matiek a synovia otcov. V slovenčine sú to napríklad jednotky *Aká matka, taká Katka, <taká celá jej čeliadka>*; *Ako stará vyhráva, tak mladá tancuje*; v slovinčine napríklad *Kakšna matka, taka Katka; Kakor mati prede, tako hči tke.*¹¹ Do tejto podskupiny by sme mohli zaradiť i parémie typu *Sova nevysedí sokola* či *Kar mačka rodi, miši lovi*.

Medzi paremiologickými jednotkami nájdeme aj mnoho takých, ktoré vyjadrujú rozličné príkazy, skúsenosti či rady, napríklad zásadu, že rodičov si treba ctiť – *Nezaslúži dôvery, kto klaje otcu, materi alebo Otca, mať nemáš drať* v slovenčine a *Kdor matere ne uboga, ga tepe nadloga*¹² či *Kdor mater tepe, mu roka usahne* v slovinčine. O nemožnosti splatiť dlh, ktorý má dieťa voči matke za to, že ho priviedla na svet a vychovala, vypovedajú napríklad parémie *Dievka sa iba vtedy materi odslúži, keď jej dieťa pridojí* v slovenčine a *Otrok šele takrat plača materi, kadar ji <ob smrti> glavo umije* v slovinčine. V ďalšej skupine nájdeme rôzne rady matke pri výchove dcéry – napríklad *Keď sa dievča cez prah prevrhne, nech ju už matka*

hotuje na vydaj v slovenčine či Če mati s hčerjo na plesišče zahaja, ji že tam plenice v roke podaja v slovinčine.

Napriek tomu, že materstvo a vzťah matky a dieťaťa sa vo všeobecnosti vníma pozitívne, nachádzame vo frazeologických fonoch oboch jazykov i frazemy, v ktorých matka nefiguruje ako pozitívny prvok, ale ako symbol závislosti, neochoty dospieť, nesamostatnosti u detí v období, keď by už samostatné mali byť. Takúto situáciu reflektujú frazeologické jednotky s významom 'byť nesamostatný, báť sa samostatne konáť' *držať sa maminej (materinej) sukne, držať sa mamy (matere) za sukňu*. Po vstupe do manželstva zamieňa matku v úlohe dominantnej osoby manželka, čo je situácia, ktorú reflektujú jednotky *držať sa ženinej sukne, držať sa ženy za sukňu*. V slovinčine existuje ich frazeologický ekvivalent *držati se materinego krila*, variant s obrazom ženinej sukne sme v slovníkoch nezaznamenali, nevylučujeme však, že môže fungovať ako určitá forma aktualizácie frazemy.¹³ Azda ešte výraznejšie vyjadruje závislosť na matke či žene, nesamostatnosť a nepriebojnosť synonymná slovenská frazeologická jednotka *sedieť materi (mame) na (pri) sukni*. Z oboch týchto frazém cítiť veľmi silnú, zdvojenú prítomnosť ženského prvku (explicitne matka, žena; symbolicky sukňa), preto mohli byť pociťované mužmi v tradičnom patriarchálnom spoločenstve ako veľmi urážlivé. Podobným nelichotivým vyjadrením o mužovi sú frazeologické jednotky s ironickým zafarbením *<byť> mamičkin miláčik (synček, maznáčik, vojačik)* a ekvivalentná slovinská jednotka *mamin ljubljenček (sinček)*. Za zmienku stojí fakt, že v slovenčine existuje i frazema s podobným zložením *<byť> matkina dcéra*, ktorá na rozdiel od predchádzajúcej jednotky neobsahuje sémy 'nesamostatný' či 'rozmažnaný', ale má význam 'podať sa na svoju matku'. V slovinčine existuje

11 Porov. *Aký otec, taký syn : Kakršen oče, takšen sin.*

12 V tejto podobe je paremiologická jednotka uvedená v zbierke F. Kocbeka a I. Šašľa *Slovenski pregorovi, reki in prilike* (1934).

13 V korpusе GigaFida nájdeme napr.: „Pojdi v spalnico in počakaj tam, jí je naročil. Zavedal se je, da je strahopetec, toda sam pri sebi si je dopovedoval, da je strahopetec več vrst in da sam vsekakor ni takšna šleva, da bi se skrival za ženinim krilom. Paulino je prijel za ramie. Nikar me ne sprašuj. Če me imáš res rada, boš počakala tukaj, dokler ne bosta odšla.“ Pozri <<http://www.gigafida.net/Concordance/Search? q=ženino+krilo>>

frazéma *<biti> materina hči* v identickom význame. Z uvedeného možno vyvodiť záver, že analyzovaným jednotkám dodáva expresivitu a ironické zafarbenie prítomnosť deminutívnych komponentov v ich zložení.

V dnešnej dobe ostávajú deti, najmä synovia žiť s rodičmi v jednej domácnosti dlhšie, než bývalo zvykom v minulosti, pričom nezanedbateľným faktorom sú ekonomicke dôvody, ale aj fakt, že je to pohodnejšie. Tento myšlienkový obsah vyjadruje novšia jednotka *mama hotel*, hojne sa vyskytujúca najmä v hovorovom jazyku, ale napríklad aj v publicistických textoch tak v slovenčine, ako i v slovinčine (tu aj v tvaroch *hotel Mama, mamahotel* a pod.).

Špecifickou životnou situáciou, ktorá našla odraz vo frazeológii, je strata vlastnej matky z dôvodu jej úmrtia alebo kvôli rozvodu či rozchodu rodičov. Slovenské paremiologické jednotky v súvislosti s prvým citovaným dôvodom konštatujú: *Ked' umrie otec, sú deti polosiroty, ked' umrie matka, sú celé a Sirota bez otca, horšia (väčšia) bez matere*, čím nijako neznižujú úlohu otca v rodine, len hodnotia dominantný význam matky pre dieťa. Na označenie „novej matky“, ktorú otec privedie do rodiny, disponuje slovenčina a slovinčina lexikálnymi jednotkami *macocha* a *mačeha*. Slovinčina pozná i staršie výrazy *krušna mati* či *pisana mati*, ktoré sú synonymné významom, avšak rozdielne v konotácii – *pisana mati* je 'zlá macocha' vo výzvyčajnom ponímaní, zatiaľ čo *krušna mati* je 'nevlastná matka, živiteľka'. V tradičných rodinách ľarchu výchovy manželových detí niesla najmä macocha. Neskôr sa starala aj o prípravu výbavy dcér atď. Ak mala aj vlastné deti, neraz ich uprednostňovala, z toho vznikol obraz zlej macochy v ústnej ľudovej slovesnosti, hlavne v prísloviach a rozprávkach (ELKS 1995). Podľa Krátkeho slovníka slovenského jazyka je *macocha* „nevlastná matka, prenesene zlá, nestarostlivá matka“ (2003: 308), podobne, ako „otcovu druhú

ženu vo vzťahu k jeho deťom z predchádzajúceho manželstva, expr. i zlú, nestarostlivú matku“, definuje lexému *mačeha* i Slovar slovenskega knjižnegaja jezika (1994 : 512). Podľa Kateriny Kedron (2014: 94) sa „macocha a jej vplyv javí ako svojrázne „antonymum“ k rodičom a ich výchove“. Všetky spomínané fakty sa vo frazeológii premietli do jednotiek *byť od macochy* s významom 'nemať plné práva, byť zaznávaný' alebo *byť niekomu macochou*, teda 'prejavovať málo povinnej starostlivosti'. Absolútnym slovinským ekvivalentom druhej z nich je frazéma *biti komu mačeha*, ktorej variantom je napríklad jednotka *obnašati se (vesti se) kot mačeha* a pod. V slovenčine ďalej nachádzame frazému *zachovať sa macošsky*, jej slovinskými ekvivalentmi sú jednotky *<po> mačehovsko ravnati s kom (čim), vesti se (obnašati se) mačehovsko* a pod. Zatiaľ čo lexéma *macocha* v týchto frazeologických jednotkách sa vzťahuje na ženu, spojenia, ktorých komponentmi sú odvodeniny, ako napríklad *macošky*, *mačehovsko* môžu vypovedať o správaní sa kohokoľvek. Kolektívna skúsenosť s daným javom sa odrazila i v ľudovej slovesnosti, teda v rozprávkach, piesňach a paremiologických jednotkách. I tu je macocha vykreslená vo veľkej väčšine prípadov negatívne – v slovenčine napríklad *Macocha – čertova socha; Macocha – psia rázsocha; Macochy, macochy, povešať na sochy, a moju macochu na najvyššiu sochu!*, v slovinčine napríklad *Kolikor mačeh dobríh, toliko vran belih*. Ludová múdrost však pamätá i na výnimky potvrdzujúce pravidlo, preto napríklad medzi slovenskými frazeotextémami staršieho dáta nachádzame aj konštatovanie *Daktorá macocha je lepšia ako vlastná matka*.

7 SPOLOČENSKÝ STATUS NEMANŽELSKÉHO DIEŤAŤA

V porovnaní s dnešným meniacim sa trendom, väčšina detí sa v minulosti narodila v manželskom zväzku. Prípady odklonu od tejto normy sa

považovali za neželateľné a odsúdeniahodné. Hanba a následky padali na hlavu matky a jej dieťaťa, žena bola morálne zodpovedná za následky predmanželských či mimomanželských vzťahov (SEL 2004). Nemanželské deti spoločenstvo považovalo za druhotriednych ľudí, o čom svedčia i hanlivé pomenovania *pankhart*: *pankrt*¹⁴ či *bastard* v oboch porovnávaných jazykoch, v slovinčine i *fačuk* alebo *kukavica*. Slovenský frazeologický fond obsahuje viacero jednotiek, ktoré vyjadrujú význam 'otehotnieť mimo manželského zväzku alebo pred jeho uzavretím', a to buď opäť eufemisticky, napríklad *istiť pred zvonením do kostola, dostať sa pod čepiec bez svadby, Rybku (vtáčka) zjedla, Prv krstenie ako veselie, Mala partu, vzal ju čert alebo explicitne hanlivo*, napríklad *prísť (dostať sa) do hanby*. Jednotka *priviesť dievča (ženu) do hanby* nesie význam 'zneuctiť'. O dieťati, ktoré sa narodilo z nemanželského zväzku, pričom otec bol neraz neznámy, resp. potomka neuznal za svojho, sa hovorievalo, že ide o *dieťa z úhora, Pod plotom ho našli alebo Otca mu kozub zabil*. Známym faktom je, že dievčatá – slúžky (v slovinčine dekla) si museli u svojich pánov plniť i iné než bežné pracovné povinnosti okolo domácnosti, pričom sa tiež často stali slobodnými matkami. Táto skúsenosť sa odráža v starnej slovenskej jednotke *Odišla zo služby so živým mrváňom*. Analogické pomenovania pre slobodnú matku či nemanželské dieťa sa nám v slovinčine doteraz nepodarilo nájsť, bezpochyby však existujú minimálne v nárečiach. Nezákonitá žena, s ktorou má muž vzťah, sa v slovinčine označuje starším výrazom *postranska žena*, slovník uvádza i nárečovú jednotku *leva žena* (SSKJ 1994: 1700). V slovenčine sme ich frazeologické ekvivalenty nezaznamenali, existuje však hovorový výraz s podobnou motiváciou *bokovka*, označujúci tak neveru samotnú, ako aj ženu či muža, s ktorým bola daná osoba neverná. Výsledkom nevery je *postranski otrok* alebo *levi otrok*, v niektorých oblastiach Slovinska *ledični otrok*, identický význam nesie i frazéma *sad prepovedane ljubezni*. V slovenčine je podobne motivovaná lexikálna jednotka *lavoboček*, ktorá však označuje iba nemanželské dieťa v šľachtických alebo panovníckych rodinách. Všetky citované frazémy patria do starších frazeologických fondov oboch jazykov a dnes, v zmenených spoločenských

pomeroch, keď už slobodné matky či nemanželské deti nie sú ničím výnimocným, nevznikla zrejme potreba nahradíť ich frazeologickými neologizmami.

V prípade zúfalej situácie z dôvodu neželaného tehotenstva sa žena niekedy rozhodla dieťa nedonosiť. Po tzv. anjeličkárkach (v slovinčine mazačka) bol napriek tomu, že ich služby stáli mimo zákon, vždy dopyt, preto prirodzene existovala i ponuka. Častým následkom neodborného zásahu bolo úmrtie ženy v dôsledku vykrvácania alebo infekcie (ELKS1 1995). V slovenskom frazeologickom fonde evidujeme frazému *pomôcť (žene) od dieťaťa s významom 'urobiť potrat'*. V slovinčine sme v tejto súvislosti zaznamenali nárečové ustálené spojenia *Ga je spravila (spovila), Si je dala odpravíti, Šel je po Savi*. Za zmienku stojí i nefrazeologický slovinský výraz *detomor*, ktorý slovenčina nepozná.

8 ZÁVER

Matka je pre človeka najdôležitejšou bytosťou. Je symbolom láskavosti, starostlivosti, nehy a ochrany. Materstvo je požehnaním pre manželstvo i pre spoločenstvo. Jeho význam sa odzrkadlil aj vo frazeológii, a to jednak veľkým počtom jednotiek, jednak šírkou situácií a javov, ku ktorým sa vyjadrujú. Vo frazeológii sa ukazuje i všeobecne rozšírený pozitívny obraz materstva, t.j. pozitívne vnímanie konceptu „matka“. V tomto tematickom poli však nachádzame i frazémy, ktoré vypovedajú o niektorých negatívnych aspektoch materstva – o prílišnej závislosti dieťaťa od matky, o nekritickej, až chorobnej rodičovskej láske, či na druhej strane o zanedbávaní materinských povinností, o postoji spoločnosti k nemanželským deťom a ich matkám a pod. Osobitnou kategóriou, akousi negáciou biologickej matky, je nevlastná matka, teda macocha, ktorej sú na základe skúseností ľudu pripisované negatívne vlastnosti, premietnuté i do frazeológie. Najmä frazémy, ktoré vypovedajú o rozličných fyziologických procesoch, ako sú: menštruačia, tehotenstvo, pôrod a pod., podliehali a do veľkej miery stále podliehajú spoločenskému tabu, preto vyjadrujú spomínané javy eufemisticky, alternatívnymi pomenova-

niami alebo lexikálnymi jednotkami aluzívneho charakteru, ktoré sa často vyznačujú špecifickou obraznosťou. Ich počet však svedčí o dôležitosti všetkých frazeológiou reflektovaných a komentovaných javov v živote ženy. Napriek tomu, že frazémy tohto sémantického poľa patria už svojou prirodzenosťou ku konceptu „žena“, niektoré z nich sa začali používať i v súvislosti s mužmi, čo možno hodnotiť ako charakterizáciu jedného pohlavia pripisovaním atribútov opačného pohlavia (Kedron 2014). Kultúrna a historická príbuznosť a geografická blízkosť oboch krajín sa premietli aj do jazyka, teda do konkrétnych frazeologických jednotiek, medzi ktorými sme zaznamenali mnoho jednotiek s rozličným stupňom ekvivalencie. Existujú medzi nimi aj frazémy, ku ktorým sa nám frazeologický ekvivalent nájsť nepodarilo. Je to napríklad slovenská frazéma *<Prišla jej>* ľažká *hodina* (*hodinka*) či slovinská jednotka *mama po mleku*, ktorej výskyt svedčí o veľmi špecifickej historickej skúsenosti žien konkrétneho slovinského regiónu.

VIRI

Bojc, Etbin, 1987: *Pregovori in reki na Slovenskom*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Fink Arsovski, Željka et al., 2006: *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb: Knjigra.

Habovštiaková, Katarína; Krošláková, Ema, 1996: *Frazeologický slovník. Človek a príroda vo frazeológii*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

Keber, Janez, 2011: *Slovar slovenských frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. [SSF]

Kocbek, Fran; Šašelj, Ivan, 1934: *Slovenski pregovori, reki in prilike*. Celje: Družba Sv. Mohorja v Celju.

Korpus slovenskega jezika Gigafida:
[<http://www.gigafida.net>](http://www.gigafida.net).

Krátkey slovník slovenského jazyka, 2003: Ján Kačala, Mária Pisárčiková (ur.). Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. [KSSJ]

Malý frazeologický slovník, 1988: Smiešková, Elena. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Razvezani jezik, prosti slovar žive slovenščine: <<http://razvezanijezik.org>>.

Slovar slovenskega knjižnega jezika, 1994: Bajec, Anton (ur.). Ljubljana: DZS. [SSKJ]

Slovenský národný korpus: <<http://korpus.juls.savba.sk>>.

Slovník slovenského jazyka 1 – 5, 1959–1968: Peciar, Štefan (ur.). Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. [SSJ1–5]

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G, 2006: Buzássyová, Klára; Jarošová, Alexandra (ur.). Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. [SSSJ1]

Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L, 2011: Buzássyová, Klára; Jarošová, Alexandra (ur.). Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. [SSSJ2]

Weiss, Peter, 1998: *Slovar govorov Zadrečke doline med Gornjim gradom in Nazarjami. Poskusni zvezek (A–H)*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC.

Záturecký, Adolf Peter, 2005: *Slovenské príslovia, porekadlá, úslovia a hádanky*. Bratislava: Slovenský Tatran.

LITERATURA

Auxová, Darina, 2011: Interpretáčné možnosti ustálených obrazných prostriedkov v uměleckom teste. Keruľová, Marta; Brunclík, Jozef; Lauková, Silvia (ur.): *Interpretačný rozmer literárnych textov minulosti*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. 235–244.

- Baš, Angelos (ur.), 2004: *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Beňová, Kamila, 2010: Žena v tradičnej kultúre Slovenska: menštruácia, panenstvo, materstvo (so zameraním na nečistotu a tabu). *Antropowebzin* 3/2010. 161–168. <<http://www.antropoweb.cz/media/document/benova-k.pdf>>.
- Botík, Ján; Slavkovský, Peter (ur.), 1995: *Encyklopédia ľudovej kultúry* –2. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Botíková, Marta; Švecová, Soňa; Jakubíková, Kornélia, 1997: *Tradítie slovenskej rodiny*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Dobríková, Mária; Kmecová, Svetlana, 2016: Fenomen časa v življenju ženske skozi prizmo slovaških in slovenskih frazemov. Kržišnik, Erika; Jakop, Nataša; Jemec Tomazin, Mateja (ur.): *Prostor in čas v frazeologiji*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 357–366.
- Ďurčo, Peter; Meterc, Matej, 2013: Ekvivalentnosť slovaških in slovenskih pregorov. Pristop k tipologii ekvivalentnosti. Jesenšek, Vida; Babič, Saša (ur.): *Več glav več ve. Frazeologija in paremiologija v slovarju in vsakdanji rabi*. Maribor, Ljubljana: Oddelek za germanistiku, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, ZRC SAZU Ljubljana, Inštitut za slovensko narodopisje. 80–96.
- Georges, Robert A.; Jones, Michael Owen, 1995: *Folkloristics : an introduction*. Bloomington: Indiana University Press.
- Hudales, Jože, 1997: *Od zibeli do groba*. Velenje: Kulturni center Ivana Napotnika.
- Kedron, Katerina, 2014: *Genderové aspekty ve slovanské frazeologii (na materiálu běloruštiny, polštiny a češtiny)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze.
- Krekovič, Eduard, 2013: Mužská a ženská populácia v archeologických náleزوach. Nádaská, Katarína (ur.): *Muž a žena - vzťahové súvislosti v kontexte múzejných zbierok*. Bratislava: Zväz múzeí na Slovensku, Etnologická sekcia, Múzeum mesta Bratislavky. 13–19.
- Kržišnik, Erika, 2005: Frazeologija v luči kulture. Stabej, Marko (ur.): *Večkulturnost v slovenskom jazyku, literatúri in kultúri. 41. seminar slovenskego jezika, literature in kulture: zbornik predavanj*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiku Filozofske fakultete, Univerza v Ljubljani. 67–81.
- Kržišnik, Erika, 2008: Viri za kulturološko interpretacijo frazeoloških enot. *Jezik in slovstvo* 53/1. 33–47.
- Marc Bratina, Karin, 2009: *Izražanje abstraktnega v slovenskih istrskih govorih*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- Miko, František et al., 1985: *Frazeológia v škole. Učebné texty pre štúdium slovenského jazyka*. Nitra: Pedagogická fakulta v Nitre.
- Mlacek, Jozef, 1984: *Slovenská frazeológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatelstvo.
- Mlacek, Jozef, 2001: *Tvary a tváre frazém v slovenčine*. Bratislava: Stimul.
- Mlacek, Jozef; Ďurčo, Peter et al., 1995: *Frazeologická terminológia*. Bratislava: Stimul.
- Nanut, Mirela et al., 2014: *Aleksandrinke*. Nova Gorica: Goriški muzej Kromberk.
- Rožman, Irena, 2004: *Peč se je podrla! Kultura rojstva na slovenskem podeželju v 20. stoletju*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
- Snoj, Marko, 1997: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Stoličná, Rastislava (ur.), 2000: *Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

Stramljič Breznik, Irena, 2005: Družina v slovenskih pregororih in frazemih. Kržišnik, Erika; Eismann, Wolfgang (ur.): *Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani. 251–266.

Šircelj, Milivoja, 2006: *Rodnost v Sloveniji od 18. so 21. stoletja*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.

PREDSTAVITEV PREVAJANJA IZ SLOVAŠČINE V SLOVENŠČINO NA PRIMERU AVTORSKIH PREVODOV POEZIJE MIRKE ÁBELOVE

PRESENTATION OF TRANSLATING FROM SLOVAKIAN TO SLOVENIAN ON THE CASE OF COPYRIGHTED TRANSLATIONS OF MIRKA ÁBELOVÁ'S POETRY

Prispevek se na primeru avtorskih prevodov poezije Mirke Ábelove, ki je izdala dve samostojni pesniški zbirki, naslovenjeni *Striptíz* (2011) in *NA!* (2014), ukvarja s predstavljivijo prevajanja iz slovaščine v slovenščino. Ábelová je v slovaškem javnem prostoru zelo aktivna in prepoznavna, njena poezija je neposredna in sproža polemike zaradi aktualnih tematik iz sveta politike in kulture. V slovenskem kulturnem prostoru njena poezija še ni poznana. Pri obravnavi avtorskega prevoda so podane razlage za prevajalske odločitve, izpostavljene so prevajalske dileme z vidika semantike in stilistike. Dodatno je problematika osvetljena tudi skozi osebno korespondenco z avtorico. Pojasnjene so nekatere splošne prevajalske ovire med slovenščino in slovaščino. Namen prispevka je v slovenski prostor vnesti delček slovaškega literarnega diskurza, ki pri nas ni zelo prisoten.

Ključne besede: Mirka Ábelová, slovaščina, slovaška poezija, prevajanje, literarno povezovanje

The article deals with the presentation of translation from Slovak to Slovene language, taking the literary translations of Mirka Ábelová's poetry as an example. Ábelová published two poetry collections, titled *Striptíz* (2011) and *NA!* (2014). She is very active and well-known to the Slovak public space; her poetry is blunt and is arousing polemics because of the current themes from world politics and culture. However, her poetry is not present in the Slovene culture scene yet. The study of the literary translation offers explanations for some of the translator's decisions; translation dilemmas of linguistic and semantic nature are stressed. Problems of translation are further highlighted through personal correspondence with the author. Some of the general translation obstacles between Slovene and Slovak are explained. The purpose of the article is to bring a small piece of Slovak literary discourse to Slovene literary sphere where it is underrepresented.

Key words: Mirka Ábelová, Slovak language, Slovak poetry, translation, literary integration

Mirka Ábelová je mlada slovaška pesnica, ki po razmeroma kratkem času na domači sceni že sproža polemike v kritičkih vodah in spreminja poglede javnosti na poezijo. Rodila se je leta 1985 v Bojnicah na Slovaškem, danes pa živi in ustvarja v Bratislavi, kjer je tudi študirala novinarstvo. V svoji karieri je bila aktivna na mnogo področjih; bila je urednica domačih novic na radiu *Slovenský rozhlas* (Slova_FM 2012), od leta 2014 pa na *Rádiu_FM* vodi lastno rubriko imenovano *Nedelňa chvíľka poézie_FM*, v kateri se predstavlajo različni slovaški pesniki in pesnice.

Postala je predstavnica za stike z javnostjo pri *Greenpeaceu*. Ukvarja se tudi s pisanjem besedil za češkega rock glasbenika Davida Kollerja (Andraščíková in Luha 2014). Ábelová v intervjujih rada pove, da je pisanje njen življenje. Pomembna značilnost njene poezije je odkritost, še bolj tipično pa je pisanje o odnosih. Ljudje namreč živimo skozi odnose, brez njih ne moremo. Čeprav so jo kritizirali tako zaradi njene odkritosti kot tudi zaradi pisanja o odnosih, ki naj bi bilo v poeziji že preveč klišejsko, sama pravi, da tako najbolje izrazi (Slova_FM).

Prvenec Ábelove *Scriptíz* je izšel leta 2011 pri založbi Ikar. Zbirko je poimenovala *Scriptíz*, ker se v pesmih „razgalja“, zanimivo pa je, da kot pravi sama, je danes ne bi več naslovila tako. Navdih za pesmi je jemala predvsem iz odnosov, pa tudi iz dogodkov, ki so se je v tistem času dotaknili (Slova_FM 2012). Svojo drugo zbirko z naslovom *NA!* je izdala leta 2014 prav tako pri založbi Ikar. Zbirka je razdeljena na dva dela; prvi je bolj tradicionalen – v njem se nahajajo njene klasične pesmi o odnosih, drugi del pa predstavlja bolj eksperimentalna poezija. V tej zbirki se je uspela tudi ponorčevati iz sebe, saj je uporabila veliko samironije, zato deluje bolj sproščena od prve (Holetzová 2014). Obe njeni zbirki sta prevajalsko zanimivi, saj se po eni strani nenehno ukvarjata z družbeno realnostjo, po drugi strani pa raziskujeta sodobnost pesniškega jezika. Poezija Ábelove je tako za prevajalca zelo 'hvaležna', saj se izkaže za dialoško in odprto, vseeno pa je za prevajanje potrebno dobro poznavanje obeh jezikov in razlik med njima.

Splošnih stvari, pri katerih je potrebno biti pri prevajjanju pazljiv, je, ne glede na podobnost obeh jezikov, kar nekaj. Problematična je že dvojina, saj imajo samostalniki v slovaščini samo dve števili, ednino in množino, dvojine pa ne (Vaňko 2004: 110). Zaradi tega je potrebno dvojino razbirati iz konteksta, kar pri poeziji Mirke Ábelove na splošno ni problematično, saj se posebno pri njenih bolj intimnih pesmih zelo jasno kaže. Še ena izmed stvari je besedni red. Kljub temu da slovenščina in slovaščina kot pregibna jezika nimata slovnično ustavljenega besednega reda (Vaňko 2004: 274), je nespretno preveden besedni red navadno glavni krivec, da prevodi večkrat zvenijo okorno in zatikajoče ne glede na pravilno prevedene posamezne besede. Še večja težava je samo prepoznavanje zaznamovanega besednega reda, saj je mogoče v slovaščini ravno na ta način velikokrat prepoznati pogovornost. Zato je ohranjanje takega besednega reda, da bi tudi jezik prevoda ohranil občutek te pogovornosti, za prevajalca poseben izziv. Med slovanskimi jeziki so posebna kategorija še t. i. lažni prijatelji, oziroma medjezikovno enakozvočje. Slovaško-slovensko enakozvočje se najbolj vidno oblikuje

pri tistih leksemih, ki imajo korenine v praslovanščini, saj je prvotna beseda v obeh jezikih razvila svoj pomen, med katerima ni nobene povezave; taka beseda je npr. otrok (Vaňko 2004: 68). Drugi tip enakozvočja pri prevajanju slovanskih jezikov pa je težje prepoznaven, saj gre za delno prekrivnost v semantiki in neprekrivnost v zaznamovanosti, predvsem v stopnji ekspresivnosti.

Pri prevajjanju poezije Mirke Ábelove se je sedala pojavilo tudi nekaj specifičnih problemov. Naj na tem mestu poudarimo, da je avtorica prispevka hkrati tudi avtorica prevodov in da gre v nadaljevanju prispevka kljub dosledni rabi tretjeosebne glagolske oblike za avtoričin lastni pogled na prevajalske odločitve. Ábelová piše v prostem verzu, zato je prevajalčeva nalogga namesto iskanja rime osredotočena na to, da poskusi obdržati ritem izvornega besedila. Prevajanje je bilo usmerjeno v to, da bi pesmi ob branju ritmično učinkovale enako kot v originalu, čeprav je predvsem pri kratkih verzih to malo težje. Pesnica je tudi zelo nekonsistentna pri zapisovanju velikih ter malih začetnic in ločil, pri čemer je bil njen način zapisovanja ohranjen in ni bil poenoten. Še ena pereča in zelo konkretna težava je nedoločna oblika glagola; v slovenščini, recimo, glagol 'razžreti ga' deluje bolj knjižno od t. i. kratkega nedoločnika 'razžret ga', kar takoj vzpostavi razliko v dojemaju zapisanega. V slovaščini pa je situacija drugačna, saj se glagoli v nedoločni obliki končajo na ī, tu torej *rozleptať ho*. Slovaščina v tej kategoriji torej nima možnosti izbire, slovanščina pa imam dve možnosti in ena izmed njiju je zaznamovana. Zato se mora morebitna zaznamovanost, ekspresivnost ipd. kazati na drugih mestih. V tem primeru je bila izbrana bolj knjižna oblika glagola, torej »razžreti«, saj Ábelová sicer piše sodobne pesmi na zelo sproščen in neobremenjen način, a je njen jezik kljub temu zelo knjižen (s pogovornimi prvinami) in ne ravno slengovski ali v celoti pogovorni, kamor bi bolj sodile skrajšane oblike nedoločnikov. Vseeno je to ena izmed prevajalskih dilem, ki bi se jim bilo vredno še dodatno posvetiti.

1 PREVODI IZ ZBIRKE *STRIPTÍZ* (2011)

Iz avtoričinega prvenca *Striptíz* iz leta 2011 so bile za prevod in analizo izbrane skupno štiri pesmi. Vse izbrane pesmi govorijo o odnosih med ljudmi, ki so za njeno poezijo ključni; odnosi so bili izrazita tematika predvsem v obravnavanem prvencu, v drugi zbirki se je avtorica osredotočala tudi na družbene probleme. Spodaj so prevodi razvrščeni po takšnem vrstnem redu, kakor si pesmi sledijo v zbirki, in sicer sta original in prevod med seboj soočena, pod pesmimi pa so zapisani komentarji nekaterih specifičnih zagat, ki jih je bilo potrebno ob prevajanju razrešiti.

H_2SO_4

Vtieravé spomienky na teba
pravidelne zabíjam chemickými
pokusmi

Potvory
chceli by vliezť do mozgu a rozleptať
ho
ako kyselina, ktorú si mi vylial na
srdce

Bola sírová a tak mi v hrudi bije
ementál
(Ábelová 2011: 30.)

H_2SO_4

Vsiljive spomine nate redno ubijam
s kemijskimi poskusi

Pošasti
hočejo zlesti v možgane in jih razžreti
kot kislina, ki si mi jo zlil na srce

Bila je žveplena in zdaj mi v prsih
bije ementalec¹

Pesem H_2SO_4 za prevod ni preveč problematična, saj je jezik zelo jasen. Tu se je pojavila dilema glede nedovršne glagolske oblike, ki je bila v prevodu ohranjena v bolj knjižni obliki, kar velja tudi za vse ostale glagole v vseh prevodih pesmi. Vreden komentarja je tudi lažni priatelj *sírový*, ki v slovaščini pomeni žveplen, in ne sirov, a za prevajalca naj ne bi predstavljal večjega izziva. Je pa res, da se v slovenskem prevodu izgubi besedna igra, ki se povezuje s sirom ementalcem v zadnji kitici, toda glede na ton pesmi izguba ni velika, nadomestitev pa je praktično nemogoča brez velikega posega v pesem. Seveda se morda izgubi nekaj humornosti, ki sprosti sicer precej težko vzdušje, toda že sama podoba luknjastega sira ob koncu prevedenega verza je, po mojem mnenju, zadosten element za tak učinek. Besedno igro na sir je tu nemogoče nadomestiti, lahko pa bi spremenili celotno pomensko navezavo na sir in poiskali kako drugo stvar, toda to bi bil na koncu prevelik poseg v samo bistvo pesmi, zagotovo bolj nasilen, kakor je sama izguba besedne igre. Pogojnik v drugi kitici je bil izpuščen namenoma, saj je ritmično v slovenščini bolje učinkoval povredni naklon.

Matematika

Tri pivá nalačno
a pätnásť cigariet
potrebujem na to
aby mi začalo byť jedno
čo sa s nami deje
Osemnásť hodín samoty
a dva kilometre behu
potrebujem na to
aby som pochopila
že niektoré vzťahy sa aj končia
Dvadsať sklamani
a jeden a pol roka natvrdo
potrebujem na to
aby som si zrátala
že je to veľa preplakaných nocí

*Vždy som mala štvorky z matiky
no nemusím byť Einstein
aby som pochopila
že ja plus ty sa rovná nule
(Ábelová 2011: 46.)*

Matematika

*Tri piva na tešče
in petnajst cigaret
potrebujem za to
da bi mi že enkrat bilo vseeno
kaj se z nama dogaja
Osemnajst ur samote
in dva kilometra teka
potrebujem za to
da bi ugotovila
da se nekatera razmerja tudi končajo
Dvajset razočaranj
in leto in pol napora
potrebujem za to
da bi si izračunala
da je to veliko prejokanih noči*

*Vedno sem imela dvojke pri
matematiki
toda ni treba biti Einstein
da bi ugotovila
da je jaz plus ti enako nič*

Pri pesmi *Matematika* pride do izraza avtoričina zabavljaviška narava, saj se tu pritožuje nad neljubim šolskim predmetom in ga poveže z neuspešnim ljubezenskim odnosom. Zanimiva je zagata pri prevajanju ocene, saj ima slovaški šolski sistem ocene v obratnem vrstnem redu kot slovenski, tako da se štirica v originalu prevaja v slovensko dvojko.

Minúta ticha

*chcela by som ti toho tolko povedať
no to hlasné ticho medzi nami
je také strašne nástojčívé
(Ábelová 2011: 47.)*

Minuta tišine

*hotela bi ti toliko vsega povedati
ampak ta glasna tišina med nama
je tako strašno vztrajna*

V pesmi *Minuta tišine* se srečamo s poprej omenjenim problemom dvojine, ki pa se hitro razpozna, saj je zelo jasna iz motiva o zamolčanih stvareh med dvema človekom. Pesem je primer avtoričine intimnejše lirike, ki se izrazito osredotoča na medčloveške odnose. Tu se tudi kaže specifika slovaškega jezika, ki zelo rad kopiči besede (*chcela by som ti toho tolko povedať*), kar je v slovenščini nekoliko težje ohranjati. Zato je prva kitica v originalu dolga sedem besed, v prevodu pa šest, vendar na žalost še vedno zveni precej neizčiščeno, a je število besed potrebno za ohranitev ritma v pesmi. Ob prevajanju sem se odločala med kar nekaj različicami (»rada bi ti toliko vsega povedala«, »želeta bi ti toliko vsega povedati«, »toliko vsega bi ti imela povedati«), na koncu pa sem se odločila za »hotela bi ti toliko vsega povedati«, predvsem zaradi najbolj ustreznega zvočnega in ritmičnega ujemanja z izvirnim verzom. V zadnjem verzu najdemo tudi besedo »strašno«, ki se v obeh jezikih uporablja kot pridevnik ali prislov ter lahko zavzema tako negativen kot pozitiven pomen ter poudarja intenzivnost izrečenega. Zaradi pomenskega prekrivanja je v tem primeru beseda v prevodu ohranjena kot prislov.

Keby ľudia

*Keby ľudia vzali farby
a natreli si nimi nahé telá
a počúvali by maliehavý spev svrčkov
a váľali by sa spolu po bledých
plochách našich životov
vytvorajúc obraz ružových miest a
letných tancovačiek
aj Warhol by nad ich dielom
zložil klobúk
(Ábelová 2011: 70.)*

Ko bi ljudje

*Ko bi ljudje vzeli barve
in si z njimi namazali gola telesa
in bi poslušali neumorno pesem
čričkov
in bi se skupaj valjali po bledih
površinah naših življenj
in ustvarili sliko rožnatih mest in
poletnih plesov
bi tudi Warhol pred njihovim delom
snel klobuk*

Pesem *Ko bi ljudje* je predstavljala večji zalogaj z več prevajalskimi zagatami. Na prvi pogled se zagotovo opazi ponavljanje veznika *a* na začetku verzov, kar ustvarja poseben ritem. Kljub temu da slovaščina ne pozna druge ustreznice za veznik 'in' (kot obstaja v slovenščini 'ter'), je bilo v tem primeru ponavljanje ohranjeno. Drugo težavo je predstavljalo deležje *vytvarajúc*, ki bi ga v slovenščino lahko prevedli kot »ustvarjajoč«, a je deležje pri nas precej zapostavljena glagolska oblika in bi v tej pesmi delovalo preveč knjižno, morda celo arhaično, zaradi česar bi zvenelo neslovensko. Najboljša rešitev v tem primeru je bila ponovitev veznika »in« na začetku verza, ki mu sledi osebna glagolska oblika, kar pomaga tudi pri ohranitvi ritma iz originala. Zelo zanimiva težava pa je nastala pri zadnjem verzu. V slovenščini se je namreč v zadnjem času uveljavil izraz 'kapo dol' v pomenu 'pohvaliti delo nekoga, z občudovanjem', kar nikakor ne sodi v umetniški kontekst Andyja Warhola, saj se v slovenščini izraz pogosteje uporablja pri, recimo, športnih dosežkih in je obenem zaznamovan. Sploh pa bi možen prevod »dal kapo dol« zvenel izredno okorno, če že ne popolnoma neustrezno. Zato je na koncu obveljal čisto knjižni prevod, torej »snel klobuk«.

2 PREVODI IZ ZBIRKE NA! (2014)

Iz avtoričine druge pesniške zbirke z naslovom *NA!* so prav tako prevedene štiri pesmi. Podobno kot v prvi zbirki se avtorica tudi v tej ukvarja z odnosi, a se že opaža večja kritičnost tako do družbe, ki se oklepa lastnih omejitvev, in klišejev

(*hipsterjem*), kot tudi do sebe in svoje javne podobe, ki je v času od izida prvenca že bolj formirana (*for sale*). Zanimivi sta tudi bolj umirjeni in intimni *sama sem ter tišina*.

hipsterom

*mesto je plné hipsterov
také plné, že sa nedá vpratať do ulíc
fotia sa LOMO fotákmi, v ktorých sa
zasekáva film
tlačia vŕzgajúce bicykle
do moleskinov píšu básne
oháknutí
v okuliaroch s rámom, čo ukradli
Ginsbergovi
všetci tak odporne BIO
s cool hudbou v slúchadlách
umelo umeleckí
sedia ako paraziti na každom rohu
nájdeš medzi nimi svojich bývalých
niekdajších kamošov, čo trčia zo
zadku literárному magnátovi
sú tam frajery spevákov
kultovozaprdených kapiel
sú tam ich speváci
poslucháči
ľudia so psami z útulku
je tam
vlastne celý mainstreamový
underground
v meste, kde sa nedá dýchat
v meste plnom hipsterov*
(Ábelová 2014: 9.)

hipsterjem

*mesto je polno hipsterjev
tako polno, da se ne da stiščati v ulice
fotkajo se z LOMO fotkiči, v katerih
se zatika film
potiskajo škripajoča kolesa
v moleskine pišejo pesmi
načičkani
v očalih z okvirjem, ki so jih izmknili
Ginsbergu
vsi tako ogabno BIO
s kul glasbo v slušalkah*

*umetno umetniški
sedijo kot paraziti na vsakem vogalu
med njimi najdeš svoje bivše
nekdanje kolege, ki molijo iz riti
literarnega magnata
tam so punce pevcev kultnognih
skupin
tam so njihovi pevci
poslušalci
ljudje s psi iz zavetišč
tam je
praktično ves mainstream
underground
v mestu, kjer se ne da dihat
v mestu polnem hipsterjev*

*kam by si zaradil svoju tvorbu
prečo sa Scriptíz volá Scriptíz
ako prepínaš zo spravodajstva do
poézie
ako sa chytá múza za pačesy
a kde sú súčasné trendy*

*v kuchyni je bordel
treba vyvešať bielizeň
rožky sú plesnívé
čo asi robí Rado?
a na tú reportáž dnes nemáš
mozgovú kapacitu
(Ábelová 2014: 10.)*

for sale

*včasih je težko
dajati intervjuje
pričakujejo bistre odgovore
da povzdigneš duha
izobraziš študente*

*kam bi umestil svoja dela
zakaj se Scriptiz imenuje Scriptiz
kako preklopiš z novic na poezijo
kako se zgrabi muzo za lase
in kje so sodobni trendi*

*v kuhinji je kaos
treba je obesiti perilo
kifeljčki so plesnívi
kaj pa počne Rado?
za to reportažo pa danes res nimaš
možganske kapacitete*

Pesem *hipsterjem* je posmehljivo kritična do subkulture hipsterjev, ki so, po avtoričinem mnenju, vsi enako neizvirni v svoji narejeni izvirnosti. Pri prevajanju se je pojavilo več izzivov, najbolj zabaven je bil pri prevodu »trčia zo zadku«. V slovaščini gre za prenovljeni frazem iz frazema *liezť niekomu do zadku*. Moj prvotni namen je bila sicer uporaba besedne zvezne 'lesti v rit', na koncu pa sem zaradi težnje po ohranitvi ironije izbrala »molijo iz riti«. Tako imamo v obeh primerih prenovo frazema. Še en prevajalski problem je predstavljala beseda *oháknutí*, ki pomeni 'izborno oblečen', v kontekstu pesmi pa mora izražati negativno konotacijo, zato je bila izbrana beseda »načičkani«, saj se pomensko nanaša na oblačila in ima hkrati negativen prizvok. Zanimiva dilema je nastala tudi pri verzu *fotia sa LOMO fotákmi*, kar bi lahko poknjiženo prevedli v »fotografirajo se z LOMO fotoaparati«, a je bila raje izbrana pogovorna oblika osebne glagolske oblike in samostalnika (»fotkajo« in »fotkiči«) zlasti zaradi ohranitve duha in dinamike pesmi.

for sale

*poskytovať rozhovory
je niekedy ľažké
očakávajú múdre odpovede
že povznesieš ducha
dovzdelás študentov*

Pri prevodu pesmi *for sale* sta nastali dve dilemi. Prva se je dotikala besede *bordel*, ki se nanaša na stanje v kuhinji. V originalnem besedilu je to kar močno zaznamovana beseda, ki opisuje splošno nečistočo in nered – v slovenščini je tako zaznamovana mogoče beseda 'štala', ki pa ni bila uporabljena zaradi svojega preobširnega pomenskega obsega, saj je v rabi v kontekstu neugodne situacije, medtem ko je *bordel* uporabljan izključno za nered v prostoru ali v glavi. Zato je bil na koncu izbran bolj nevtralen prevod, in sicer »kaos«. Druga dilema je bila bolj kulinaričnega

značaja; zapletlo se je pri izrazu *rožky*, ki označuje značilno slovaško pecivo (poznano tudi na Češkem), podobno rogljičkom, vendar ni narejeno iz listnatega testa. Zato ni bil izbran najbolj očiten prevod 'rogliči', saj bi bil napačen, poiskali smo nekakšno slovensko ustreznicu, torej 'kifeljci'. Ker pa je v slovenščini ta beseda postala pogovorno poimenovanje za organe pregona, je bila nazadnje izbrana pomanjševalnica, torej »kifeljčki«, ki se celo lepo vklopi v register slovaškega jezika, v katerem so pomanjševalnice izredno priljubljene.

som sama

vzduch vonia morom
za oknom ohňostroj
pripomína prvú svetovú

už by bol možno čas
prestať sa trhať

čas na intimitu prepletených nôh pri
pozeraní TV
čas, keď plújem čierňavu z plúc na
všetky strany

moji muži sa zjavia vždy len tak
možno by už bol opäť čas
(Ábelová 2014: 13.)

sama sem

zrak diší po morju
za oknom ognemet
spominja na prvo svetovno

mogoče bi bil že čas
da bi se nehali ukvarjati z drugimi

čas za intimo prepletenih nog ob
gledanju TV
čas, ko pljuvam saje iz pljuč na
vse strani

moji moški se vedno pojavijo kar tako
mogoče bi bil že skrajni čas

Pesem *sama sem* za prevajanje ni bila preveč problematična, se pa zaradi drugačne sintakse v slovenščini izgubi kratkost prvih dveh kitic, saj se, recimo, verz *prestať sa trhať* iz trobesednega spremeni v kar sedembesednega, kar je ravno obratno od primera v pesmi *Minuta tišine*. Ker pa so verzi v zgornji pesmi precej različnih dolžin, se ritem ne poruši.

ticho

učím sa mlčať
namiesto hodu tanierom umývam
riad
učím sa mlčať
tak plačem potichu
odpovedám holými vetami
balkón
potajomky cigareta
učím sa mlčať, dýchať
slová sú bumerang
tak nechávam zrást pery
celkom mi to ide
on zapína rádio
(Ábelová 2014: 33.)

tišina

učím se molčati
namesto metanja krožnikov umívam
posodo
učím se molčati
jočem potiho
odgovarjam s preprostimi stavkami
balkón
na skrivaj cigaretu
učím se molčati, dihati
besede so bumerang
pustim zarasti ustnice
kar dobro mi gre
on prižge radio

V *tišini* je prišlo pri prevajanju do izgube besedne igre, in sicer pri besedni zvezi *hod tanierom*. Ta se lahko namreč razume dobesedno kot metanje krožnikov, je pa tudi pomenska aluzija na športno disciplino, saj se metu diska v slovašči-

ni reče *hod diskom*, torej bi bil to nekakšen 'met krožnika'. Ta dvojnost se pri prevodu sicer izgubi, a vseeno sporočila pesmi ne poruši drastično. Lahko bi sicer poskusili s podobno prenovitvijo poimenovanja športa v slovenščini, a nekomu, ki pred seboj ne bi imel izvirnega besedila, bi verz »namesto meta krožnikov umivam posodo« deloval predvsem nespretno preveden in besedna igra sploh ne bi prišla do izraza. Zanimiv je tudi stavek *celkom mi to ide*, kar je v pogovornem registru fraza, tako je bila uporabljena podobna ustrezница v slovenščini. V prevodu je obakrat izpuščena beseda *tak*, ki je v pesmi sicer uporabljena za to, da še bolj pojasnjuje dogajanje. Lahko bi jo prevedli v smislu »in tako jočem potih«, toda takšen prevod bi preveč zmotil ritem pesmi – nekatere besede, ki so v slovaščini pogosto uporabljeni (*to, tak*), bi namreč v slovenskem prevodu zvenele okorno in bi bile bolj v napoto kot v pomoč.

3 PREVOD KOT MOST MED KULTURAMA

V procesu prevajanja smo se nekajkrat obrnili tudi na avtorico samo. Ábelová je bila vedno pripravljena pomagati in skozi korespondenco smo se dotaknili tudi pomena prevajanja poezije zanjo. O tem je zapisala:

Preklad považujem pre básnika za veľmi dôležitý. Kedže poézia nemá takú výhodu, ako hudba, že jej rozumie každý a tým pádom môže zaujať ľudí de facto kdekoľvek na svete, je odkázaná práve na dobrý preklad. Ten pomáha šíriť slová a myšlienky autora aj do iných kútov sveta ako je ten, v ktorom sa hovorí autorovým jazykom. Poézia tak môže pokračovať v ceste k čitateľovi. Veľmi obdivujem prácu prekladateľov, pretože musí byť veľmi zložité zachovať »tón«, náladu básne, rôzne tie slovné hračky a odťienky jazyka.²

Pri prevajanju literature je vedno osrednja komunikacija, ki se vzpostavlja med dvema jezikoma in kulturama. Brez recepcije besedila namreč ni komunikacije. Prevod je drugotna forma literarne komunikacije, ki ne ustvarja nove verige, ampak nadaljuje že obstoječo linijo avtor – delo – sprejemnik. Prevajalec nastopa v tej verigi v dveh vlogah; v odnosu do dela kot sprejemnik in v odnosu do bralca prevoda kot izumitelj novega teksta. Najpomembnejša stvar pri prevajanju je ustvarjanje prevoda z estetsko funkcijo (Vilikovský 1984: 52–53). Prevajalec mora vedno prevajati idejnoestetski obseg, katere nositelj je neko delo (prav tam: 58). Ključno za prevod je tudi ohranjanje konteksta, ki ga mora prevajalec uspešno prenesti v nov kulturni prostor. Prevod tako deluje v dveh kontekstih, postane del dveh literatur (prav tam: 59–61). Zaradi tega je pomembno, da se spodbuja prevajanje literature, saj lahko kvalitetna literatura v drugem prostoru predstavlja svojo kulturo, obenem pa bogati ciljno. To velja tudi v primeru slovaščine in slovenščine, saj gre za jezika slovanskih kultur, ki med seboj nista preveč prevajani, zato je potrebno spodbujati in nadaljevati komunikacijo med njima. Posledično bosta z več prevodi dobre literature obe kulturi pridobili. Rezultati kvalitetne prevajalske komunikacije so namreč mnogoteri in pozitívni; kulturi lahko spoznata svoje podobnosti in razlike, s pomočjo literature se širi obzorja, obenem pa se vzpostavlja pomemben medkulturni dialog, ki je vedno pozitiven. Dve kulturi, ki se med seboj dobro poznata, sta si namreč bliže, zato lahko prihaja do več komunikacije, do boljšega pregleda družbene in fiktívne realnosti ter do bolj odprtih umov na obeh straneh.

2

»Mislim, da je prevod za pesnika zelo pomemben. Ker poezija nima take sreče kakor glasba, ki jo razume vsakdo in lahko tako navduši ljudi v bistvu kjerkoli na svetu, je odvisna prav od dobrega prevoda. Ta pomaga širiti besede in misli avtorja tudi do drugih delov sveta, kot je tisti, kjer se govoriti avtorjev jezik. Poezija lahko tako nadaljuje svojo pot proti bralcu. Zelo občudujem delo prevajalcev, ker mora biti zelo zahtevno ohraniti „ton“, občutek pesmi, vse mogoče besedne igre in odtenke jezika.« (prevod V. Š.)

VIRA

Ábelová, Mirka, 2011: *Scriptíz*. Bratislava: Ikar.

Ábelová, Mirka, 2014: *NA!* Bratislava: Ikar.

LITERATURA

Andraščíková, Stanislava in Luha, Marián, 2014:
Rozhovor – Mirka Ábelová: So žurnalistikou bu-
dem randiť aj nadalej. *Masmedialne.info* <<http://www.masmedialne.info/rozhovor-mirka-abelova-so-zurnalistikou-budem-randit-aj-nadalej/>>.
(29. 9. 2015.)

Holetzová, Katarína, 2014: Mirka Ábelová: Každý
chce byť najlepší žijúci básnik. *Pravda.sk* <<http://kultura.pravda.sk/kniha/clanok/310835-mirka-abelova-kazdy-chce-byt-najlepsi-zijuci-basnik/>>. (1. 10. 2015.)

Juraj, Vaňko. *Slovaška slovnica za Slovence*. Lju-
bljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slavistiku,
2004.

Slova_FM Juraja Kušnierika -- Mirka Ábelová,
Scriptíz, 29. 2. 2012 Radio_FM:
<https://www.youtube.com/watch?v=l0_9CzuSgbk>. (10. 9. 2015.)

Vilíkovský, Ján, 1984: *Preklad ako tvorba*. Bra-
tislava: Slovenský spisovateľ.

OBLIKOVANJE ODRSKEGA GOVORA NA OSNOVI V SLOVENŠČINO PREVEDENIH DRAMSKIH BESEDIL

THE ROLE OF THEATRE LANGUAGE CONSULTANT IN SPEECH FORMATION OF DRAMA TEXTS TRANSLATED INTO SLOVENE

V dramskem gledališču je jezikovne, literarne in kulturne stike moč spremljati v uprizoritvenem procesu. V slovenskih dramskih gledališčih se načeloma uprizarjajo v slovenščino prevedena besedila iz najrazličnejših tujih jezikovnih in kulturnih okolij. Članek zato izpostavlja pomen upoštevanja jezikovnih, literarnih in kulturnih stikov pri prevajanju tujih dramskih besedil v slovenščino in posledično nujnost izostrenega jezikovnega čuta gledališkega lektorja in drugih sodelujočih v uprizoritvenem procesu pri oblikovanju odrskega govora, saj je od omenjenega odvisna kakovost končne uprizoritve.

Ključne besede: literarni prevod, medkulturni stiki, dramsko gledališče, odrski govor, kognitivizem

In drama theatre linguistic, literary and cultural links can be observed during the staging process. In Slovene dramatic theatres, in principle, texts from various foreign languages and cultural environments, translated into Slovene, are being staged. Thus, the article highlights the importance of the recognition of linguistic, literary and cultural links when translating foreign dramatic texts into Slovene and, consequently, the urgency of heightened linguistic sense of theatre language consultant and others who cooperate in the formulation of the stage speech during the staging process, as the quality of the final performance is dependent on all that.

Key words: literary translation, intercultural contacts, dramatic theatre, stage speech, cognitivism

1 DRAMSKA BESEDILA V FUNKCIJI MEDKULTURNEGA STIKA

»Vsa srečanja z besedili iz drugih/tujih kultur/.../ prinašajo medkulturni stik, se pravi, da jih bemo in sprejemamo v medkulturnem položaju, v katerem se kot bralci oz. gledalci z izvirno slovensko kulturo srečujemo z besedili, filmsko pri-povedjo in drugimi kulturnimi tvorbami iz neke neslovenske oz. tuje kulture (Grosman 2004: 25).«

»Druge kulturne tvorbe«, ki prinašajo medkulturni stik, so tudi uprizoritve besedil v dramskem gledališču, tj. gledališču, ki »uprizarja dramska besedila in uveljavlja govor kot pomembno igral-

sko izrazilo« (*Gledališki terminološki slovar*, v nadaljevanju GTS). V procesu nastajanja gledališke uprizoritve je namreč moč zaznati jezikovne, literarne in kulturne stike kulture, iz katere izvira neko dramsko besedilo, in tudi kulture, v katero je besedilo prevedeno. To na neki način potrjuje tezo, da je gledališču kot ustanovi in dejavnosti stičišče kultur immanentno. Dejstvo je, da »glavni del medkulturnega prenosa besedila poteka prav na ravni jezika in je v veliki meri odvisen od spremnosti prevajalčevega manipuliranja z izraznimi možnostmi« (Onič 2008: 140).

Naj uvodoma opredelimo (književni) prevod naploh. Prevajanje je »komunikacijski proces, ki omogoča učinkovito premagovanje jezikovnih, časovnih, prostorskih in drugih mej« (Ožbot

2012: 13), globalizacija sveta pa je pripeljala »do stalnih stikov med pripadniki različnih kultur in jezikovnih skupnosti in do prej nepredstavljive potrebe po medsebojnem spoznavanju in medjezikovnem ter medkulturnem sporazumevanju« (Grosman 2004: 17).

Slovenska kultura je izrazito prevodna, saj prevajanje zasledimo že v *Brižinskih spomenikih* in Dalmatinovi *Bibliji*; prek teh in kasnejših prevodov se je slovenska književnost vzpostavila v vseh svojih žanrih (Ožbot 2012: 26–27). V triadi dramatika – poezija – proza je bila v času razvoja nacionalne zavesti Slovencev v ospredju dramatika z deli A. T. Linharta, poezija in proza sta se na Slovenskem razvili kasneje (prav tam: 27–30). V povezavi z nemščino se v 19. stol. pojavijo nasprotovanja prevajanju, od 30. let 20. stol. so bili prevodi iz nemščine vse manj problematični (prav tam: 30), danes pa nov politični položaj v Evropi zahteva vse več prevajanja (prav tam: 42), tudi književnega, ki ostaja »njapogostejša oblika medkulturnega posredovanja književnosti v medkulturnem položaju« (Grosman 2004: 43). Književnemu prevodu se pripisuje »večjo moč in vpliv, kot ju ima izvirno besedilo« (prav tam: 45), poleg tega pa je treba književni prevod razumeti predvsem kot »pojav v ciljni kulturi, njebove funkcije, položaj in besedilna identiteta so določljivi le znotraj te kulture in njene posebne sestavljenosti /.../, zato ga je nesmiselno umeščati med obe kulturi« (prav tam: 75).

Sicer pa se tradicionalno jezikoslovje s prevodi ni veliko ukvarjalo (Ožbot 2012: 180–181). Šele besediloslovje in analiza diskurza (ter premiki v literarni vedi, npr. recepcionske in postkolonialne študije (prav tam: 183)), »sta pokazala na temeljno relevantnost upoštevanja besedilne perspektive za vsakršno k funkciji, ne k formi naravnano proučevanje jezika« (prav tam: 181) oz. sta omogočila »prej nepredstavljive razčlenitve sestavin in

delovanja besedil ter jezikovnih rab« (Grosman 2004: 45). Ta izhodišča so ključna pri prevajanju dramatike¹ in oblikovanju odrskega govora.

2 PREVAJANJE DRAMSKIH BESEDIL

Kako prevesti dramsko besedilo, je specifično vprašanje. Sodobno prevodoslovje sicer ponuja »smernice in drobne praktične nasvete« (Onič 2008: 147), a prevajalske norme niso izolirane, temveč povezane s funkcijo prevoda, pričakovani naslovnikov, s sistemom in mehanizmi odločanja o prevodu in za prevod (Grosman 2004: 74).

Angleški profesor P. Newmark (2000: 269–270) piše, naj prevajalec drame upošteva potencialnega gledalca: prevod naj bo jedrnat, podan v čim bolj sodobnem jeziku in primeren za odrsko uprizoritev. Gledališka lektorica N. Šumi meni, da je gledališče zavezano vsakokratni sedanjosti in živemu govoru, zato je »pisanje dramskega dialoga zmeraj močno odvisno od substandarda« (Šumi 1986/87: 73), s katerim ima po njenem mnenju marsikateri slovenski prevajalec objektivne težave, se mu pa »ponuja izjemna priložnost, da za modele izvornega dialoga ustvarjalno izumlja govorne ustrezničke v ciljnem jeziku« (prav tam: 74). Tako Newmark (2000: 304) kot Šumijeva (1986/87: 74) se strinjata, da je treba pri učinkovitem odrskem govoru kot gledališkem znaku, tj. »vsako odrsko ali igralsko izražilo, ki gledalcu kaj sporoča« (GTS), računati s prepričljivo igralsko interpretacijo: »Merilo, ali je prevod dober ali ne, je namreč v končni fazi v roki igralca, ki ustvarjeni konstrukt transponira v igro ali pa ostane na pol poti med deklamacijo in igro« (Šumi 1986/87: 76). Poleg tega se pri dramskih besedilih lahko pojavi potreba po njihovem ponovnem prevodu, saj je proces staranja prevoda prav pri dramah najочitnejši; dramska besedila morajo biti »govorljivi

1

Da potreba »po temeljitejšem premisleku vprašanj o jezikovnem pomenu in o prevajanju« (Grosman 2004: 51) obstaja, kažeta nedavni srečanji o književnem prevodu v povezavi z gledališčem: na Slovenskem gledališkem inštitutu so 6. 10. 2015 razpravljali o gledališkem prevodu oz. prevajanju za gledališče, na mednarodnem prevajalskem simpoziju Društva slovenskih književnih prevajalcev pa so 9.–11. 10. 2015 govorili (tudi) o prevajanju za oder in govorni karakterizaciji literarnih oseb v prevodu.

va in razumljiva oz. sprejemljiva za vsakokratno občinstvo v slušni obliku» (Grosman 2004: 64). To v nadaljevanju potrdi primer iz prakse.

3 PREVEDENA DRAMSKA BESEDILA V PRAKSI

V slovenskih dramskih gledališčih se načeloma uprizarja v slovenščino prevedena besedila, kar dokazujejo njihovi repertoarji. Po eni strani gre za posledico (tradicionalnega) pomanjkanja (kvalitetnih) izvirnih dramskih besedil v slovenščini, po drugi strani pa prevodi seznanjajo občinstvo s tujimi gledališkimi novitetami; npr. trenutna repertoarna usmerjenost Mestnega gledališča ljubljanskega (v nadaljevanju MGL) »sledi tistim načelom, ki zapovedujejo gledališču živ, polemičen, sproten dialog s sodobnostjo. Nabor besedil in tematik je zajet iz moderne (sočasne) drame, klasične igre so v program MGL vključene redkeje, praviloma takrat, ko izbor ustvarjalcev zagotavlja aktualno branje in ostro ter vznemirljivo konfrontacijo« (MGL).

V nadaljevanju izpostavljamo pomen upoštevanja jezikovnih, literarnih in kulturnih stikov pri prevajanju tujih dramskih besedil v slovenščino ter posledično nujnost izostrenega jezikovnega čuta gledališkega lektorja (prim. Vrtačnik 2014: 539) in drugih sodelujočih v uprizoritvenem procesu pri oblikovanju odrskega govora, od česar je med drugim odvisna kakovost uprizoritve. Ta namreč izhaja iz prevedenega besedila, ki je aplicirano na slovensko jezikovno-kulturno izkušnjo.

O jezikovnih analizah dramskih besedil se lahko seznamimo prek zapisov gledaliških lektorjev, ki jih pri prevedenih besedilih najpogosteje »zanima jezik izvirnika /..., osredotočajo pa se na jezikovno strukturo drame« (Vrtačnik 2012: 109). Izpostavimo štiri primere uprizoritev SNG Drama Ljubljana dveh gledaliških lektoric.

- ◆ Majda Križaj (1994: 149) piše o prevodu pogovornega jezika v drami *Change* W. Bauerja, natančneje dunajščine in sanktpołtščine v ljubljansčino in mariborščino, kar sta prevajalki

(T. Tomšič in M. Kranjc) dosegli s pomočjo skladnje in stilističnih prvin, na podlagi katerih se je v okviru odrskega govora oblikoval želeni ritem spontanega/organskega govora; Križajeva (1996: 11–12) pohvali tudi prevod pogovornega jezika v *Seksualni perverziji v Chicagu* D. Mameta, ki ga prevajalec (Z. Duša) oblikuje na ravni leksike, fraz in metaforike, ki so v skladu z izobrazbo oseb, njihovim čustvenim svetom in temperamentom;

- ◆ Tatjana Stanič (1996: 52) primerja prevod drame *Ozri se v gnevnu* J. Osborna iz leta 1958 (M. Golob), ki se je soočal z vpeljavo slenga v dramatiko, kar je rešil z leksiko, manj s skladnjo in besednim redom, medtem ko se prevod iz leta 1996 (D. Dominkuš) že lahko nasloni na zvrstno razčlenjeni in teoretično ozaveščeni moderni jezik, v katerem tujke tipa *fuck off* poudarjajo čustveno prizadetost dramske osebe; Staničeva (2001: 19) uspešnost prevoda *Jeza C. McPhersona* (T. Mahkota) vidi v ohraniti zapletene živosti izvirnika, kar se kaže v skladnji (ponavljanja, redundanca veznikov, ponavljanje stalnih besednih zvez ...), čemur sledi leksika in zavestno kršenje nekaterih slovničnih pravil.

Književni prevajalec naj bi bil sposoben narediti več različic prevoda, nato pa se med »možnimi variantami odločiti za najbolj učinkovito v dočlenih okoliščinah« (Grosman 2004: 79). Šele na podlagi ustreznega prevoda lahko gledališki lektor oblikuje odrski govor, usklajen z uprizoritvenim konceptom, tj. »režiserjeva, dramaturgova zamisel uprizoritve, ki se navadno pripravi pred začetkom vaj« (GTS). V predstavljenih primerih sta lektorici v odrskem govoru nadgradili dramsko besedilo z napotki o ustrejni stavčni intonaciji in ritmu (Križaj 1994) ter z dodatnimi redukcijami samoglasnikov v posameznih besedah (Križaj 1996, Stanič 2001) oz. so gledališki ustvarjalci zaznali zastarelost prevoda in seznanjeni s sodobnejšimi jezikoslovnimi teorijami poskrbeli za ponovno prevajanje besedila (Stanič 1996).

Ti nekoliko starejši primeri² kažejo premike na vsaj dveh področjih: v pojmovanju (1) prevajanja dramskih besedil in (2) oblikovanja odrskega govora. Šumijeva pri nekaterih prevodih dram nasploh še vedno zaznava »duhovno ostalino« oz. »Župančičev sindrom« (Šumi 1986/87: 74); gre za sledenje Župančičevim, tradicionalnim jezikovnim nazorom (prim. Vrtačnik, Tivadar 2015). V okviru oblikovanja odrskega govora pa je Šumijeva pred 30 leti opozarjala na njegovo »zakoreninjeno konservativnost« (Šumi 1986/87: 76), kar je poleg omenjenega Župančičevega vpliva tudi posledica neupoštevanja dejstva, da je slovensko gledališče že od A. T. Linharta prek F. Levstika izkoriščalo jezikovno realnost v svoj prid (prim. Vrtačnik 2014: 539–540) ter da sta pravorečje, ki je del jezikoslovja, in odrski govor, del teatrolonige, ločeni entiteti, ki pa »se po principu interdisciplinarnosti na področju jezika dopolnjujeta« (Vrtačnik, Tivadar 2015: 843). Navedeni primeri sicer kažejo tudi na spremembe v pojmovanju vloge gledališkega lektora, ki je »prevzel vlogo slogovnega oblikovanja odrskega govora z upoštevanjem sodobne jezikovne zavesti« (Vrtačnik 2012: 112). Kako se to kaže danes, predstavljamo v nadaljevanju.

4 OD PREVAJALCA H GLEDALIŠKEMU LEKTORU

Gledališki lektor na razčlembni vaji, »na kateri režiser, dramaturg in drugi sodelavci predstavijo uprizoritveni koncept« (GTS), lahko ustvarjalni ekipi največ doprinese takrat, ko izhaja iz spoznanja, da gre pri dramskem besedilu za t. i. »imaginativni diskurz« (Skubic 2005: 105–129) ter da gre pri literarnem jeziku »za nekakšno nadaljevanje kognitivnega diskurza z drugimi sredstvi – namesto racionalne, pojasnjevalne razgrnitve nam poda ponazorilno zgodbo, posreduje občutenje, doživetje« (prav tam: 107). Tudi prevedoslovje se od strukturalnega usmerja (ob besedilnem in korpusnem) v kognitivno jezikoslovje

(Ožbot 2012: 183). Poleg tega naj se gledališki lektor v funkciji »oblikovalca govora« (Vrtačnik 2012: 110–112) na interdisciplinaren način nasloni na:

- ◆ uprizoritveno dramaturgijo (Turner, Behrndt 2011: 235–267): lektor naj tako kot uprizoritveni dramaturg sodeluje pri zasnovi in raziskovalnih procesih, se zaveda notranje logike predstave, kritično presoja, ali uprizoritev sledi lastni logiki, se ukvarja z načinom, kako se (tudi jezikovni) detajl povezuje s celoto, razmišlja z različnih perspektiv ter tako utrjuje konceptualni okvir, prevzema vlogo (umetniškega) svetovalca, posrednika, soustvarjalca (prav tam: 266–267), skratka, naj sledi besedilnim okoliščinam, to so »okoliščine dogajanja dramskega besedila, npr. kraj, čas, družbeni položaj oseb, čustvena razmerja med njimi« (GTS), in iz njih izhaja pri oblikovanju odrskega govora;
- ◆ kognitivizem, ki poudarja, da je »naravni jezik umeščen oziroma ujet v širši psihološki, sociološki in kulturni kontekst ter da je njegovo zgradbo, zlasti semantično, treba proučevati v okviru tega« (Będkowska Kopczyk 2004: 18), in namesto t. i. idealnega rojenega govorca upošteva govorčev značaj (prav tam: 24–25), v okviru dramskega besedila torej značaj dramske osebe; o kognitivnih temeljih gledališča piše B. McConachie (2013: 3): »Vsaka predstava temelji na človeških zmožnostih ustvarjanja, dojemanja, čustvovanja, spominjanja, predstavljanja in sočustvovanja – kar so vse kognitivne operacije, ki so v zadnjih tridesetih letih ponovno pod drobnogledom znanstvenikov na področjih psihologije, lingvistike, nevroznanosti in drugih.«

V nadaljevanju predstavljamo tujejezični dramski besedili skozi prevajalski proces³ in proces oblikovanja odrskega govora. Gre za besedilo Zinnie Harris *Dlje od najdlje* (2000) prevajalke Alenke

Klabus Vesel in besedilo Anje Hilling Črna žival žalost (2007) prevajalca Jaše Drnovška. Obe sta bili uprizorjeni v MGL: prvo 24. 4. 2012, drugo pa 17. 2. 2013, gledališki lektor pa sem bil avtor tega članka.⁴ Primerjava obeh izvirnikov in prevodov je pokazala, da le intuitivno prevajanje ne bi bilo ustrezeno, pač pa je bilo treba preiti tudi v »reflektirano in nadzorovano prevajanje« (Grosman 2004: 57), saj gre v obeh primerih za jezikovni konstrukt.

4.1 Dlje od najdlje

Dramsko dogajanje se odvija na otoku Tristan da Cunha (Atlantski ocean), katerega prebivalci so zaradi večletne izoliranosti izoblikovali specifično angleščino. Avtorica je nekaj posebnosti te angleščine vključila v svoj jezikovni konstrukt in ustvarila svojevrsten ritem, temelječ predvsem na kratkih stavkih in drugih jezikovnih značilnostih:

- ◆ preprosto izražanje (*Everybody been saying how different you is now. Everyone been saying you is the man we won't recognize, is saying he looks like Francis but isn't Francis, if you were speaking to him, you would never be knowing, is this person is working hard always working hard, doing so well.*),
- ◆ nepravilno tvorjenje časov (*I's seeing Francis. I is found them. I is not wanting to hear it. If Francis is sent you I is not interested in hearing.*),
- ◆ specifično tvorjenje vprašalnih stavkov (*You is wanting a hold? namesto Do you want to hold it?*),
- ◆ opuščanje osebka (*Been waiting. Missed that.*),
- ◆ ponavljanja (*But I am thinking is a shame. Is a shame about the volcano. Is such a shame. Is such a shame about the volcano.*),
- ◆ dodajanje črke h pred besedami, ki se začnejo z vokalom (*H'egg, H'outside world*) ...

T. i. »kulturne vrzeli« oz. »razdalje med izhodiščnim in ciljnim jezikom« (Newmark 2000: 152) so očitne, zato je bilo prevajalsko vprašanje, kot to definira Grosmanova (2004: 69), kako posredovati med kulturno oddaljeno kulturo in kako doseči posebne učinke s spojem tujega avtorja in domačih stilov. Prevajalka je rešitve iskala v slovenskih narečjih: ker je dogajanje vezano na morje, je razmišljala o primorščini, vendar dramske osebe z odročnega otoka niso blizu primorskemu/sredozemskemu temperamentu; nadalje jo je izoliranost govorcev spomnila na Rezijane, vendar izoblikovati jezikovni konstrukt na podlagi le nekaterih jezikovnih značilnosti rezijanščine (podoben princip je imela Harrisova) in ohraniti razumljivost za osrednjeslovensko publiko ne bi bilo ustreznog.

Zato je prevajalka oblikovala lasten jezikovni konstrukt. Tako Grosmanova (2004: 47) kot Ožbotova (2012: 180) pišeta, da gre pri prevajanju za ponovno pisanje besedila oz. da prevod izvirnik gradi na novo, »saj odpira nove možnosti interpretacije izvirnika in ga osvetluje iz novih zornih kotov ter s tem ustvarja iz njega novo besedilo« (prav tam: 33). Le s kršenjem nekaterih slovničnih pravil v slovenščini (npr. nepravilna uporaba časov) bi prevajalka dramske osebe predstavila kot mentalno omejene; glede na izvirnik pa so osebe spretni govorci, njihov govor naraven/organski, s čimer se dosega komunikativnost igre in tekočnost dialogov. Prevajalka je zato rešitve iskala tudi s t. i. principom kompenzacije, tj. nadomeščanjem »slogovno zaznamovanih slovničnih ali skladenjskih struktur, ki se sicer ne dajo neposredno prenesti v ciljni jezik, s pogovornimi /.../ izrazi« (Onič 2008: 143), ohraniti pa je želeta predvsem ritem izvirnika. Jezikovni konstrukt je oblikovala takole:

³ Vprašanja o prevajalskih strategijah sem prevajalcem Alenki Klabus Vesel in Jaši Drnovšku posredoval prek e-pošte, kar hranim v lastnem arhivu, v članku pa izpostavljam le najpomembnejše informacije. Primera izpostavljam zato, ker sta me oba med prevajalskim procesom kot gledališkega lektora predstavljenih uprizoritev povprašala za nekaj nasvetov glede jezikovnih rešitev.

⁴ Izseka uprizoritev, na podlagi katerih si je moč ustvariti slušni vtis, sta dostopna prek <http://www.mgl.si/sl/program/predstave/dlje-od-najdlje/> in <http://www.mgl.si/sl/program/predstave/crna-zival-zalost/>.

- ◆ preprosto, naivno, okorno izražanje (*Vsi pravijo, drugačen da si zadnje čase. Vsi pravijo, da te ni za spoznat, pravijo, zgleda ko Francis, pa ni Francis, se z njim pogovarjaš, pa nikoli ne veš, kar naprej ta človek samo dela, kar naprej gara in gara, zelo je priden.*),
- ◆ odsekana govorica (*Sem čakala. Odtlej, ko je šlo sonce gor. Sem videla tvojo ladjo, že od daleč sem jo. Si nisem dihat upala, ko so bile čeri.*),
- ◆ uporaba osebnega zaimka za predmet, čeprav je ta v istem stavku izražen tudi s polnopravnim besedo (*Kot da je nismo imeli že zadosti nesreče.*),
- ◆ posebna skladnja z glagolom na koncu povedi (*Se spomnim, ko si mi o tistem steklu pravil, da si ga v varžetu imel.*),
- ◆ leksika, označena s stilno-zvrstnimi in časovno-frekvenčnimi kvalifikatorji, npr. pogovorno, neknjižno oz. nižje pogovorno, redko, raba peša ipd., ki pa ni tipično narečna (*nič ne maraj, merkaj se, potlej, najprvo, je že vsa napravljena, prec, se mi dopade, čitanje, varžet, flika, truga*),
- ◆ ponavljanja (*Pa so dobra od pengvina jajca. Jih nismo jedli od pengvina jajc že dolgo dolgo časa.*) ...

Nabor besedja ter psihosocialne poteze dramskih oseb in besedilne okoliščine, kar je predstavila dramaturška analiza, so pri prenosu v odrski govor narekovali nadaljnjo obdelavo zapisa. Vnesli smo nekatere glasovne značilnosti knjižnega in neknjižnega pogovornega jezika (prim. Toporišič 2000: 16–21). Samoglasniški upad smo upoštevali le v posameznih primerih (*Sem si tko želela, da bo blo nekaj posebnega.; Kje maš torbo?; Nisva vedla ...; Sem videl, da dela enako zlo tud tutkaj.; Smo jo rabil cerkev, tovarne pa ne rabmo.*) Ker tovrstno preoblikovanje odrskega govora igralce praviloma vodi v dodatno nesistemsko vnašanje redukcij, bi to v obravnavanem primeru lahko vplivalo na ritem prevoda. Zato smo opustili npr. v pogovornem jeziku pogost samoglasniški upad nenaglašenega deležnika -el in -il (*rekel → reku in videl → vidu*) oz. tip *jasəŋga* ↔ *jasnega* ipd. Da je odrski govor podprt uprizoritveni koncept, kažejo ta dejstva:

- ◆ igralci so usvojili jezikovni konstrukt in dodali kak jezikovni detajl (zlasti v besednjem redu), tako jim je jezik predstavljal orodje, s pomočjo katerega so oblikovali vloge;
- ◆ ena od igralk je prejela Dnevnikovo nagrado za najboljši umetniški dosežek, uprizoritev pa je bila uvrščena na 51. Borštnikovo srečanje (2012);
- ◆ na omenjenem srečanju je neki britanski kritik, seznanjen s škotsko krstno uprizoritvijo obravnavanega besedila, po ogledu slovenske predstave dejal, da ga je le-ta povsem očarala: čeprav ne zna slovensko, je začutil pravi ritem govora in opazil, da so se igralci spojili z jezikom in tako pridobili izjemno izrazno moč.

Da lahko verjamemo kritikovi izjavi, dokazuje nevroznanost. Ritem je prvina, ki je imantna tako glasbi kot jeziku; obe področji si delita nekatere nevronske vire (Armstrong 2015: 120). Nevroznanstvenik D. J. Levitin je s tehnologijo funkcionalne magnetne resonance pokazal, »da sta časovna struktura in koherentnost v glasbi procesirani v enakih možganskih območjih kot jezik« (prav tam: 121).

4.2 Črna žival žalost

Besedilo je tridelno: prvi del je žanrsko blizu sit comu, tj. nezahtevni komediji »s situacijsko in besedno komiko, prepoznavnimi tipi« (GTS), ki dramske osebe predstavi na pikniku sredi gozda; drugi del sestavlja prozni sestavki z miselnim tokom posamezne osebe po pikniku, ki mu sledi uničujoč požar; tretji del vrača (dramsko) teatralnost prvega dela.

Prevajalec se je znašel pred dilemo, kako iz nemščine prevesti izrazito urban pogovorni jezik prvega in tretjega dela drame. Pogovorni jezik je namreč »tesno povezan s procesom prevajanja« (Stanič 2010: 73), poleg tega pa v gledališču »ni še čisto udomačen« (prav tam: 79). Če nemščina pozna enoten urbani pogovorni jezik in predvsem takšnega, ki ni vezan na narečje, pa je treba v slovenščini poseči ali po izrazitem slegu ali narečju, ki sta lokalno zamejena, saj slovenščina nima splošne vseslovenske (nižje)pogovorne

variante (Onič 2008: 146). Ker je prevod naročilo gledališče s pretežno osrednjeslovensko publiko (MGL), se je prevajalec odločil v zapisu posnemati pogovorni jezik, a ne ljubljansčine, zato ni vnašal glasoslovnih redukcij in kratkih nedoločnikov, temveč je rešitve iskal v preprostejši skladnji in pogovornem besedu; tako je sledil dejству, da je literarni prevod pogovornega jezika »predvsem predloga za nadaljnjo obdelavo« (Stanič 2010: 75), in lektorju uprizoritve pustil manevrski prostor pri oblikovanju odrskega govora. Podan je primer dialoga iz prvega dela, ko se osebe v avtu peljejo v gozd na piknik (za puščico je navedena govorna realizacija zapisa):

Miranda: Ustavi. → Ustáv!

Martin: A mora kdo scati. → A móra kdó scàt?

Paul: Na živce mi grejo te srne. → Na žívce mi gréjo té srne.

Martin: Ne bomo zdaj kadili. Če koga scati. To pa lahko. → Ne bómo zdèj kadíl. Če kóga scàt, to pa lahkó.

Oskar: Koliko je še. → Kólk je še?

Jennifer: Ja. Koliko je še. Saj tukaj je tudi lepo. → Ja, kólk je še? Sèj túki je tûd lepó.

Oskar: Kasneje ne bo nič lepše kot tukaj. → Kasnèj ne bo nãč lepš k t túki.

Martin: Še malo. Potrpi. → Še mál potèrp.

Miranda: Ustavi. Sem rekla. → Ustáv, sem rékla.

Paul: Naprej pelji. Jaz sem lačen. → Naprèj pèl, jèz sem láčen.

Jennifer: Glejte ta rdeči hrast. → Glêjte tá rdéč hrášt.

Oskar: Saj ni rdeč. → Sèj ni rdéč.

Odrski govor je rešitve v prevodu nadgradil: ker vsi igralci v obravnavani uprizoritvi prihajajo iz urbanega, mestnega okolja oz. v njem živijo že dlje časa, je bil napotek za oblikovanje govora precej enostaven: na pamet naučeno besedilo podati na čim bolj oseben, privaten način, upoštevajoč idiolekt, tj. »jezikovno-govorne posebnosti nastopajočega« (GTS), pri čemer stopnje glasoslovnih redukcij ali skladnje nismo povsem omejevali oz. smo upoštevali številne predloge posameznih igralcev, smo pa zvesto zasledovali prevajalčev izbor leksike, ki je bil glede na podane

besedilne okoliščine najustreznejši. Pri tem sem kot lektor uprizoritve moral še večjo pozornost kot sicer nameniti osnovnim lastnostim odrskega govora, tj. »razločni izreki« in »ustrezni slišnosti« (GTS), ki sta igralcem na velikem odru MGL težave povzročala zaradi svetovane privatnosti. Zgornji odlomek še kaže, da bi prevod brez glasovnih redukcij ustrezno funkcioniral tudi na območju mariborskega ali koprskega splošnega pogovornega jezika oz. na ostalem jezikovnem območju Slovenije.

Prevajalski problem je bil manjši v drugem delu drame, kjer monološki deli spominjajo na prozo, zato je zapis bližje knjižnemu jeziku. V okviru odrskega govora smo v tem delu torej sledili zborni izreki:

Kombi (Miranda): Miranda se postavi na noge. Ne ve, kako se je to zgodilo, od kod sploh jemlje to moč. Toda zdaj to ni več pomembno. Od tega trenutka upravlja z močmi, ki jih ni prej nikoli poznala, ki nimajo z njo ničesar opraviti. Postavi se na noge. / In sledi toku ognja. / Proti zahodu. / Kombija ne vidi. / Toda vseeno se pomika naprej. / Nihče ji ne sledi. Nihče. Povsem sama je.

5 SKLEP

Prevedena dramska besedila se v slovenskih dramskih gledališčih pogosto uprizarjajo in tako vzpostavljajo medkulturni stik. Ker je prevod drame v ciljni kulturi samostojna entiteta (kot izvirnik v izhodiščni kulturi), je od njegove kakovosti odvisna tudi kakovost odrske uprizoritve. V slovenski kulturi prevajanja dram je nespregledljiv Oton Župančič, ki je s svojim avtoritativnim in tradicionalnim pogledom na jezik vplival tudi na konservativnost odrskega govora.

Tradisionalno jezikoslovje prevodom ni posvečalo večje pozornosti, sodobnejše prevodoslovje pa svetuje, naj se pri prevajanju drame uporabi sodobni jezik in živi govor, a vprašanje je, kako prevesti besedilo iz (bolj) oddaljene kulture in pogovorne oblike jezika. Rešitve ponujajo besediloslovje in analiza diskurza ter kognitivno, besedilno in korpusno jezikoslovje. Ustrezan

prevod, ki je osnova za jezikovno analizo in dramaturško razčleombo, in jezikovni čut sta izhodišče za oblikovanje optimalnega odrskega govora, usklajenega z uprizoritvenim konceptom. Ker je sodobni knjižni jezik teoretično ozaveščen, prevajanje te jezikovne zvrsti načeloma ni posebej težavno, odrski govor te zvrsti pa se praviloma oblikuje s pomočjo kodifikacijskih priročnikov, ki predpisujejo zborno izreko. Bolj specifično je prevajanje pogovornega jezika, saj slovenščina nima enotne pogovorne variante, zato je treba v tovrstnih primerih slediti različnim prevajalskim strategijam.

Dramska besedila naj bodo prevedena tako, da zapis predstavlja izhodišče za oblikovanje odrskega govora. Prevajalec in člani ekipe, ki pripravljajo gledališko uprizoritev, bi se morali zavedati kognitivnih temeljev gledališča. Pri dramskem besedilu gre namreč za imaginativni diskurz in nadaljevanje kognitivnega diskurza, ki skozi zgodbo posreduje občutenje in doživetje. Gledališki lektor pa naj se pri oblikovanju odrskega govora na interdisciplinaren način naslanja še na spoznanja uprizoritvene dramaturgije in kognitivizma, ki poudarja psihološki, sociološki in kulturni kontekst ter upošteva govorčev značaj, tj. značaj dramske osebe.

VIRA

Harris, Zinnie, 2011/12: *Dlje od najdlje [Further than the Furthest Thing]*. Arhiv MGL.

Hilling, Anja, 2012/13: *Črna žival žalost [Schwarzes Tier Traurigkeit]*. Arhiv MGL.

LITERATURA

Armstrong, Paul B., 2015: *Kako se literatura igra z možgani: nevroznanost umetnosti in branja*. [Prevedel I. Žunkovič.] Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Będkowska Kopczyk, Agnieszka, 2004: *Jezikovna podoba negativnih čustev v slovenskem jeziku: kognitivni pristop*. Ljubljana: Študentska založba.

Gledališki terminološki slovar: <<http://bos.zrc-sazu.si/c/term/gledaliski/index.html>>. (Dostop 29. 1. 2016.)

Grosman, Meta, 2004: *Književnost v medkulturnem položaju*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Križaj, Majda, 1994: »Pisál bi radi usi slikarji ...«. Bauer, Wolfgang: *Change*. Gledališki list SNG Drama Ljubljana (sezona 1993/94, št. 8). 149.

Križaj, Majda, 1996: Indiskretni šarm perverzije. Mamet, David: *Seksualna perverzija v Chicago*. Gledališki list SNG Drama Ljubljana (sezona 1996/97, št. 3). 11–12.

McConachie, Bruce, 2013: *Theatre & mind*. Hounds mills [etc.]: Palgrave Macmillan.

Mestnogledališčeljubljansko:<<http://www.mgl.si/sl/o-gledaliscu/usmeritev/>>. (Dostop 14. 1. 2016.)

Onič, Tomaž, 2008: Pogovorni in narečni izrazi v slovenskih dramskih prevodih – soočanje s prevajalskimi zagatami. *Jezikoslovni zapiski* 14/1. 139–150.

Ožbot, Martina, 2012: *Prevodne zgodbe: poskusi z zgodovino in teorijo prevajanja s posebnim ozirom na slovensko-italijanske odnose*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Skubic, Andrej E., 2005: *Obrazi jezika*. Ljubljana: Študentska založba.

Stanič, Tatjana, 1996: Konverzacija brez komunikacije. Osborne, John: *Ozri se v gnevnu*. Gledališki list SNG Drama Ljubljana (sezona 1996/97, št. 1). 51–52.

Stanič, Tatjana, 2001: Pripovedovati svet. McPherson, Conor: *Jez*. Gledališki list SNG Drama Ljubljana (sezona 2000/01, št. 11). 18–19.

Stanič, Tatjana, 2010: Med oči ... Nekaj misli o prevajanju in uprizarjanju pogovornega jezika v gledališču. *Hieronymus* 1–2/4. 73–79.

Šumi, Nada, 1986/87: Prostor jezikovne ustvarjalnosti pri prevajanju za gledališče. *Jezik in slovstvo* 32/2–3. 73–77.

Toporišič, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.

Turner, Cathy, in Behrndt, K. Synne, 2011: *Dramaturgija in predstava*. Ljubljana: 155. zvezek Knjižnice MGL.

Vrtačnik, Martin, 2012: Gledališki lektor – njegova funkcija in namen v sodobnosti. *Jezik in slovstvo* 57/3–4. 101–114.

Vrtačnik, Martin, 2014: Kognitivni pristop k oblikovanju odrskega govora (Ivo Prijatelj: *Totenbirt*). Žbogar, Alenka (ur.): *Recepcija slovenske književnosti. Obdobja* 33. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 537–544.

Vrtačnik, Martin, in Tivadar, Hotimir, 2015: Odrski govor na Slovenskem z vidika pravorečja. Smolej, Mojca (ur.): *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis. Obdobja* 34. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 837–845.

NAČINI RAZUMEVANJA IN KONSTRUIRANJA SLOVENSTVA V ČASU PRVE JUGOSLOVANSKE DRŽAVE (1918–1941) NA PODLAGI ODMEVNIH GLASOV KULTURNIH DELAVCEV

THE WAYS OF PERCEIVING AND CONSTRUCTING SLOVENIАНNESS AT THE TIME OF THE FIRST YUGOSLAVIA (1918–1941)

Prispevek obravnava postopek konstruiranja slovenske identitete v kontekstu unitarističnih tendenc v prvi skupni državi južnih Slovanov v slovenski publicistiki medvojnega obdobja, zlasti v začetku 30-ih let, po uvedbi kraljeve diktature. V tem času vprašanje, ali so Slovenci pleme, ljudstvo ali narod, še ni bilo razrešeno, je pa bilo pomembno za politično prakso. Večina izobražencev se je opredeljevala za nadaljnji razvoj slovenske kulture in oblikovanje lastnega naroda. To mnenje je bilo tudi zasidrano v diskurzu. Župančičeve kozmopolitsko stališče je bilo takrat razumljeno kot zagovarjanje kulturnega zlitra s Hrvati in Srbi in kritizirano.

Ključne besede: kultura, slovenstvo, duh naroda, diskurz, identiteta, izobraženci

Article contains the analysis of the process of the Slovenian national identity construction, in the context of unitary tendencies in the Kingdom of Yugoslavia, in Slovenian journalism during the interwar period, especially at the beginning of the 30-ties, after the setting up of the king's dictatorship. At that time, the issue whether Slovenes should be classified as the tribe, the ethnic group or the nation, wasn't resolved yet, but it was important for political decisions. Most of the intelligentsia members were in favour of the continuous development of Slovenian culture and the formation of their own, Slovenian nation. This point of view was already established in the discourse. The cosmopolitan view, presented by Oton Župančič was understood in this context as defending cultural unification between Slovenians, Croatians and Serbians and criticized.

Key words: Slovenianess, national spirit, discourse, identity, the intelligentsia

Tema konference, *Slovanski jeziki na stičišču kulturn*, me je napotila na novo, zanimivo temo v raziskovanju slovenske publicistike medvojnega obdobja. Zastavila sem si vprašanje, kako se je v zapletenem nizu zagat, povezanih z oblikovanjem nacionalne identitete in soobstojem v eni državi, kjer sobivajo pripadniki različnih jezikovnih skupnosti, različnih kultur in državnih tradicij, predstavljalno pojmovanje narodnosti in njenih temeljev. Kako so Slovenci dojemali to raznolikost v debati o modelih funkcioniranja skupne države južnih Slovanov in kako so se sami opredeljevali.

Osredotočila sem se na začetek tridesetih let, ko je Župančičev članek *Adamič in slovenstvo* (1932) sprožil burno debato na temo narodne identitete. Takratna politična situacija je pripeljala do upora slovenskih izobražencev. Intelektualci, tako imenovani kulturni delavci, so imeli v raznih obdobjih, še posebej pa v začetni fazi postopka nastajanja nove države, pomembno vlogo v konstruiranju narodne identitete. V prvih tednih Države Srbov, Hrvatov in Slovencev so sodelovali v Kulturnem odseku slovenskega Narodnega sveta, ki je predstavljal nadomestno vlado pred izoblikovanjem državne ureditve in se je uradno opredeljeval za

avtonomijo ali unitarizacijo. Pozneje so nadaljevali debato o slovenstvu predvsem v publicistiki. Zato uvodoma zastavljeni vprašanje zahteva tudi kratek vpogled v politično, zgodovinsko in idejno ozadje kulminacijske točke medvojne debate o slovenstvu.

Janko Kos, ki je med drugim raziskoval kulturno zgodovino Slovencev, opisuje oblikovanje duhovne skupnosti v 19. stoletju, v času, ko še ni bila brezvomno opredeljena kot narod: »Nihanje med ljudstvom in narodom se je skozi celo 19. stoletje kazalo v samih pojmih, saj je pojem narod mnogim pomenil isto kot ljudstvo, tako da se je šele polagoma oblikovala ostrejša pomenska razlika« (1996: 84). »Vprašanje, ali so Slovenci narod ali ljudstvo, se je v zaostreni obliki podaljševalo v spor med klerikalizmom in liberalizmom« (prav tam: 85). V tem času je potekala tudi debata o združitvi z drugimi južnimi Slovani. Označevanje Slovencev kot plemena ali naroda je imelo še v medvojnem obdobju z ene strani praktično-političen pomen, z druge pa je dobivalo tudi teoretske razsežnosti. Ivan Cankar je v predavanju *Slovensko ljudstvo in slovenska kultura*, objavljenem leta 1921, ugotavljal, da sta se oba stara slovenska tabora strnjala, da »naše ljudstvo ni kulturno«. Takratni koncept naroda pa je zahteval izoblikovanje kulturno enotne skupnosti, kar je razvidno iz publicistike. Posmehljivo je pisatelj ugotavljal paradoks v razmišljanju politikov o narodu in kulturi: »Stvar je tedaj taka: ljudstvu je kultura tuja, narodu pa je znana samo po imenu in mu je le pretveza za pijano navdušenost. Na tak način visi naša kultura v zraku, živi sama svoje življenje — in kadar nekoč pogine, se nobeno oko ne bo solzilo za njo« (1921: 165). Sam je skušal tudi odgovoriti na vprašanje, kaj je pravzaprav kultura v narodnem kontekstu in jo je definiral kot aktualno stopnjo razvoja skupnosti, ki temelji na zgodovinskih izkušnjah iz različnih področij bivanja (prav tam).

Že leta 1913 se je Cankar v predavanju *Slovenci in Jugoslovani* opredelil za enakopravno in samo politično združevanje jugoslovenskih narodov, ki so bili po njegovem mnenju že izoblikovani:

Kakšno jugoslovansko vprašanje v kulturnem ali celo jezikovnem smislu zame sploh ne eksistira. Morda je kdaj eksistiralo; toda rešeno je bilo takrat, ko se je jugoslovansko pleme razcepilo v četvero narodov s četverim, čisto samostojnim kulturnim življenjem. Po krvi smo si bratje, po jeziku vsaj bratranci — po kulturi, ki je sad večstoletne separatne vzgoje, pa smo si med seboj veliko bolj tuji, nego je tuj naš gorenjski kmet tiolskemu, ali pa goriški viničar furlanskemu.

Cankarjevo mnenje, čeprav odmevno, ni bilo v tem času med splošno uveljavljenimi. Na to nakazujejo odgovori na anketo, objavljeno leta 1912 v 6. številki goriške revije *Veda*. Vprašanja so se nanašala predvsem na temo možnosti jezikovnega združevanja južnih Slovanov. Odgovori slovenskih publicistov, ki so se pojavljali v naslednjih številkah dvomesečnika leta 1913, so bili večinoma pritrdilni, predvsem glede terminologije na področju znanosti.

Meje med posameznimi paraliterarnimi žanri in osebnimi političnimi izjavami so bile včasih zabisane v teku branja. Iskanje konkretnih političnih idej, včasih brez ozira na avtorjeve intence in uporabljeno ironijo, so povzročale, da so bili zaradi svojih izjav nekateri intelektualci kritizirani, napačno razumljeni, njihova misel je bila vzeta iz konteksta, prilagojena situaciji. Cankar se je zaradi konkretnje politične interpretacije tega predavanja, domnevne naklonjenosti politični zvezi jugoslovenskih narodov, znašel v zaporu, kjer je preživel en teden. Zaradi pro jugoslovenskega načina branja Župančičevega članka pa je doživila krizo revija, ki ga je objavila, *Ljubljanski zvon*, avtor pa se je moral soočiti s številnimi kritikami.

Jeseni leta 1918 je pisatelj in prvi načelnik Jugoslovanske demokratske stranke Ivan Tavčar v članku *In necessariis unitas* zavzel stališče, nasprotno Cankarju, opredelil se je za unitarista. Pisal je, da si ne more zamisliti take države, v kateri »bi nastala posebna slovenska, posebna hrvaška in posebna srbska skupina« (Perovšek 1990: 852). Vendar, kot trdi Bogo Grafenauer, Tavčar slovenscine ni imel za jezik, predstavljal mu je »samo narečje enega in istega naroda« (1988: 562). Splošno rečeno, se je uveljavila opredelitev: slo-

vensko-krščanski in jugoslovansko-liberalni tabor. Slednji je zanikal nacionalne individualnosti na osnovi prepričanja, da obstaja v Jugoslaviji samo en, jugoslovanski narod, Srbi, Hrvati in Slovenci pa predstavljajo zgolj »plemena« tega enotnega naroda. Takšno stališče je bilo uradno izraženo že v Vidovdanski ustavi iz leta 1921. Program Narodno-napredne stranke iz leta 1923 je razlikoval med kulturnim narodom (slovenskim) in političnim (jugoslovanskim), podobno kot Cankar v omenjenem predavanju. Slovenska ljudska stranka pa je trdila, da ima Jugoslavija večnacionalni značaj. Komunisti so spočetka podpirali unitarizem in centralizem, v obdobju revolucionarne vneme pa so zagovarjali dezintegracijo jugoslovanske države na samostojne republike. Stališča strank in njihova resnična dejanja so bila odvisna tudi od takratne aktualne politične situacije. To tematiko je obširneje obravnaval Jurij Perovšek (1990), ki trdi, da unitaristična stališča pri Slovencih niso bila priljubljena.

Glavni cilj naroda je bila v tem času ustanovitev lastne države ali vsaj vzpostavitev kulturne avtonomije, še posebej po sklenitvi Versajske mirovne pogodbe. Moderni nacionalizem je bil po Lesliju Bensonu razumljen kot pripadnost določeni politični skupnosti, ki jo povezujejo institucionalne vezi (2011: 17). Slovensko narodno gibanje je bilo po njegovem mnenju usmerjeno predvsem v promoviranje slovenščine v šolstvu in upravi (prav tam: 22). Res je, da je bila slovenizacija šolstva eden prvih korakov, narejenih in uspešno izvedenih v prvih letih Kraljevine SHS. Takrat je potekal tudi intenzivni razvoj kulturnih organizacij na raznih nivojih. V tem obdobju se je v Evropi uveljavil Herderjevski koncept naroda, po katerem je bistvo naroda to, kar ga razlikuje od drugih – jezik (Czerwiński 2005: 55). Kot opozarja Maciej Czerwiński je bil standariziran jezik tudi sredstvo sporazumevanja elit z drugimi elitami in družbo z namenom širitve narodne ideje. Zaradi pojmovanja jezika kot ključnega pogoja obstoja naroda so predlogi zblíževanja s srbohrvaščino/hrvaškosrbščino verjetno povzročali razmišljanje o posledičnem nastanku južnoslovanskega naroda. Mogoče je imelo unitaristično stališče del korenin pri Herderjevem dojemanju Slovenov kot enega naroda, kot tudi v nekaterih zamislih

slovenskega narodnega gibanja iz avstrijske dobe. Ideja o tesnejšem povezovanju s Hrvati je bila namreč živa od leta 1848, ko so bili Slovenci razočarani nad sodelovanjem z nemškimi politiki v državnem zboru Avstro-Ogrske monarhije in to ne samo v liberalnem, ampak tudi v katoliškem taboru proti koncu 19. stoletja. Kulturno zblíževanje je pozneje, ko je nastanek države južnih Slovanov postajal bolj verjeten, povzročilo odpor pri Cankarju in drugih mislecih (trdno stališče glede te problematike sta v medvojnem obdobju predstavila tudi Božo Vodušek in Lojze Ude, kasneje Josip Vidmar). Slovenščina kot samostojni jezik je imela podporo ne samo literarnih ustvarjalcev, ampak tudi znanstvenikov, na primer Matije Murka (Murko 1922), čeprav predvsem s slovenske strani, ne pa tudi s strani Hrvatov ali Srbov. Ervin Dolenc trdi, da je »grob in vsiljiv« način zblíževanja s Hrvati in Srbi že v dvajsetih letih povzročil upad števila navdušencev nad združitvijo med slovenskimi izobraženci (2005: 342). V praksi sodelovanje kulturnikov in ustvarjalcev na institucionalni ravni vse Kraljevine ni potekalo usklajeno in nemoteno.

Po uvedbi kraljeve diktature, ki je še v večji meri podpirala centralizem, je bilo družbeno in kulturno življenje na Slovenskem še bolj okrnjeno. Politične stranke »se niso več smele opredeljevati za verski, bodisi plemenski idejni program, kar je v tedanji politični retoriki pomenilo pač omalovažajoče unitaristični sinonim za *narodni*« (Debeljak 1995: 19). Pro slovenski učitelji so bili prestavljeni na delo v jugoslovanske provincialne šole, cenzura je doletela učbenike (Debeljak 1995: 20). Leta 1931 so po vstopu v vladu slovenski liberalni politiki zagovarjali poenotenje Jugoslovanov (Dolenc 2005: 343). Med intelektualci, ki so se uprli tem tendencam, je bil Josip Vidmar. Osrednja tema javne debate je, še posebej po uvedbi kraljeve diktature, postalo slovenstvo. Janez Gradišnik v uvodu v spomine Rajka Ložarja opisuje širšo situacijo, v kateri je Oton Župančič napisal članek o Adamiču in slovenstvu:

Kraljevo diktaturo iz l. 1929 je l. 1931 zamenjala vladavina z vsiljeno ustavo, ki je bila še zmeraj povsem centralistična. Slovenstvo je bilo povsod preganjano, porajal pa se je tudi odpor. Tako je

France Koblar kot urednik DS¹ v uvodniku prve številke letnika 1930 poudaril zvestobo slovenstvu. Fran Albrecht je ob 50-letnici Ljubljanskega zvona s podnaslovom poudaril, da je to slovenska revija. Josip Vidmar je l. 1932 proti volji založnice, Ti-skovne zadruge, izdal v zbirki Slovenskih poti pozneje sloveč delo »Kulturni problem slovenstva«, ki so mu unitaristi brž očitali »samoslovenstvo«. In prav ta čas je izbral pesnik Oton Župančič, da je v septembriski številki Zvona objavil članek »Adamič in slovenstvo«. (Gradišnik 2001:49.)

Literarni kritik Josip Vidmar je predstavil svoje osebno, s čustvi utemeljeno stališče, v knjigi *Kulturni problem slovenstva*. Priznal je, da piše s subjektivnega vidika, na podlagi svojih razmišljajn in po svoji metodi. Rojakom je očital mlačnost, celo sovraštvo do slovenstva. Javno je zavzel stališče, da čeprav sam izvira iz liberalnega tabora, se ne strinja z njegovimi unitarističnimi pogledi. Označil ga je kot sovražnega slovenstvu in izjavil, da podpira samo svobodomislece, ki ne zavračajo pravice Slovencev do uresničitve narodnih čustev: »strankarsko neopredeljeno in tudi nezaslepljeno slovensko svobodoumno inteligenco, ki je sol tega naroda in pravi izraz njegove kulturne volje« (1995: 6). Odklanjal je argument maloštevilnosti, najtehtnejši razlog za ilirizem. Razmišljal je o raznih definicijah naroda, odklanjal idejo državnega naroda, ki mora biti združen v neodvisni državi, narodnost je bila zanj predvsem kulturna enota. Polemiziral je tudi z idejo naroda kot skupine ljudi, ki jih povezuje materni jezik, in sicer na podlagi raznih primerov iz evropske in azijske zgodovine. Jezik in narodna zavest sta zanj znaka in izraza naroda, ne pa njegovo bistvo. Bistvo pa opisuje kot »posebno duševno strukturo ali poseben duhovni značaj« (prav tam: 15), pri čemer se sklicuje na avtoritete kot Napoleon ali Dostoevski, ali kot »poseben človeški lik, posebna notranja urejenost, poseben človeški osnutek, ki je vtisnjen v vse člane iste narodnosti in ki daje vsemu življenju naroda pečat neke nedvom-

ne, četudi morda neopredeljive lastnosti« (prav tam: 18).²

Možnost zavzetja osebnega stališča je izvirala iz takratnega habitusa intelektualca, utemeljenega v kulturni zgodovini. Kulturniki so se takrat zavzemali za ustvarjanje identitet, zbujanje narodnih čustev, v odzivu na pričakovanja skupnosti spremļjevalcev intelektualnega in političnega dogajanja. V Vidmarjevi knjigi so se pojavile tudi mesijanske ideje: »umetniško-kulturna misija slovenskega naroda«, ki jo je ponovil in dopolnil Lojze Ude, ki se je strinjal z Vidmarjevim razumevanjem vloge kulture v razvoju naroda. Misijo je razumel kot življenje v skladu z določenim etosom: »živeti lepo, sebi zvesto, iz celote človeka živeti« (Ude 1932: 47.) V večini besedil iz tega obdobja, ki sem jih analizirala, se je ponavljala aktivistična vizija kulture, kulture kot narodnega poslanstva. Eshatološke vizije kulture so bile prisotne tako v katoliških kot v marksističnih spisih. Po mnenju Aleša Debeljaka se je Oton Župančič bal, da v teh mesijanskih idejah najde slovenski provincializem veliko mobilizacijske moči (Debeljak 1995: 24). V članku o Adamičevem slovenstvu je hotel opozoriti na nevarnosti tega, po njegovem mnenju preveč ozkega, zornega kota.

Župančič na začetku članka, objavljenega v *Ljubljanskem zvonu*, navaja primer pisatelja Josepha Conrada, rojenega Poljaka, ki je uspešno ustvarjal v angleščini in na ta način pridobil več bralcev (celo njegovega sorodnika). Ta sorodnik, Nace Župančič, postane v članku vzorčni primer razgledanega človeka, ki si je kot mornar širil obzorja ne samo s potovanji, ampak tudi z literaturo. Kozmopolitska drža, ki jo avtor članka vrednoti pozitivno, se je težko prebivala na dan v času, ko je bil članek objavljen. Hkrati je s tem primerom avtor dokazoval, kako lahko poznavanje svetovne literature izbistri človekov um, pogled na svet

¹ Revije Dom in svet.

² Z Vidmarjevimi stališči je med drugimi polemiziral Lojze Ude, v članku *Josip Vidmar: Kulturni problem slovenstva*, objavljenem v brošuri Kriza Ljubljanskega zvona. Knjigo so kritizirali tudi Božidar Borko, France Vodnik in Juš Kozak, marksistično kritiko Vidmarjevega pristopa pa je leta kasneje objavil Edvard Kardelj.

in njegove sodobne probleme. Poleti 1932 je po Sloveniji potoval Luis Adamič, mojster socialnega realizma, takrat je pisal knjigo o Sloveniji *The Native's Return* (1934). Pri Adamiču je Župančič našel vitalizem, protipol pesimizmu francoske ali slovenske kulture. Primerjal je Adamičeve in Duhamelovo analizo ameriškega življenja.

Župančič je v napeto debato o slovenstvu skušal vpeljati širši pogled na slovensko literaturo in kulturno. Dovolil si je kritizirati literarno tradicijo, ji očitati pomanjkanje odprtosti za svež veter, nejasno nakazovanje namesto opisovanja preprostega doživljanja. Adamičeve knjige so bile zanj nekaj »čistega in očiščujočega, svobodnega in osvobajajočega, jasnega, stvarnega, varnega in vodečega« (Župančič 1932: 518). V polemičnem tonu je odgovarjal privržencem tako imenovanega samo-slovenstva:³ »Ko je odrinila barka z Adamičem od Evrope, je pustil za sabo vse, kar veže evropskega in – ojoje joje in prejoj! – slovenskega pisatelja« (prav tam: 516). Župančiča je motila utesnjenost slovenske literature zaradi kritike, ki je po njegovem mnenju ustvarjala navidezno globokoumne kriterije: »Pri nas namreč je puščoba estetska dogma, in dolgočasno pisanje velja za modrost« (prav tam: 516). Želel si je odpreti svet pred slovensko literaturo, da bi nova obzorja zbudila pri ustvarjalcih nasmeh in radovednost.

Ko je Župančič med neposrednim srečanjem Adamiča vprašal po občutku identitete, je ta odgovoril, da se čuti tako Slovenca kot Američana. Ta izjava je Župančiča navdušila in ga prideljala do razmišljanja o narodni identiteti kot večplastnem, bolj subjektivnem in individualnem pojavu, čeprav v odlomkih, ki se nanašajo na idejo narodnega duha razmišlja podobno kot večina publicistov v tem času. Danes bi lahko po Foucaultu rekli, da ga je prevzel takratni diskurz: »Adamič je ostal Slovenec v prvinah svojega duha, v instinktivnem pogonu, v tajnem bistvu, ki daje njegovemu delu posebno barvo in ton.« (Župančič 1932: 519.)

Župančič ni neposredno zagovarjal raztopitve slovenstva v jugoslovanstvu, ampak je kritiziral prekomerno privrženost narodni ideji:

Pri nas so vstali zadnje čase budni stražarji, ki so v silnih skrbeh za to notranje slovenstvo, ki je sploh neizgubljivo /.../ Za tisti veliki strah pa, ki je šel skozi vsako zavedno slovensko srce, ki je mučil vse naše velike ljudi, ker niso mogli zapreti oči pred dejstvom, kako se slovenstvo od zunaj kruši, kako se zožuje območje slovenskega jezika, za ta opravičeni strah so privlekli iz nerazumljenih traktatov tolažbo, češ, da število ni nič, vse da je duh. Kakor da živimo v kakem mističnem kraljestvu duhov. (1932: 519.)

Oprl se je na argument maloštevilnosti, ki ga Vidmar ni imel za odločilnega. Pojem *budni stražarji*, ki je v navedenem odlomku uporabljen ironično, so potem odklonilno citirali kritiki Župančičevega stališča. Stigmatizirano poimenovanje, ki pejorativno opisuje določeno koncepcijo neke družbene skupine oziroma interpretativne skupnosti po Stanleyu Fishu (2002), razkriva perspektivizacijo položaja proizvajalca besedila (Warnke 2009: 127). Za avtorja obravnavanega članka človek ni determiniran z narodnostjo, ampak ga izoblikujejo izkušnje. Opozarjal je, da se slovensko območje nahaja na »oglišču in terišču treh, štirih raznih kultur«. Skliceval se je na večkomponentnost identitete, ki se je izoblikovala v tem prostoru. Pisal je o zgodovinski relativnosti, nizu dogodkov, ki so vplivali na njo. Po njegovem mnenju poskus konstruiranja identitete, določevanja njenе vsebine, pomeni »utesnjevanje« (zoževanje do katolicizma ali naprednjaštva), »kakor da je narodnost srednjeveški ceh« (Župančič 1932: 519), »pristni tir«, ki so ga mnogi poskušali določiti, pa ne obstaja. Pesnik je opozarjal bralce na prisranskost določanja identitete, subjektivnost, na kateri so temeljila taka dejanja: »V ožjem strahu za slovenstvo ga ože in ože potiskajo na tisto deščico, na kateri sami stoje« (prav tam: 519). Hkrati je z navedeno prispolobo naslikal občutek ogroženosti, samosvojosti, na katero so se nanašali strankarski ali širše, politični, interesi.

Res, v tem budnem stražarstvu vidim jaz nevarnost za našo miselnost, da naj se družijo in spašajo in plode naše ideje po nekakem duševnem incestu, ki nas utegne dovesti v osamelost in ozkosrčnost, da se bomo smatrali kakor Izraelci za izvoljeno ljudstvo in vse, kar ni prebilo preizkušnje pred stražarji, za nečisto in zavrženo (prav tam: 520).

Župančič tako pojmovanje označuje kot jalovo, rojeno iz strahopetnosti in precenjevanja samega sebe. Podvrženost narodne ideje svetovnemu nazoru določenih skupin je zbujala odpor tudi na primer pri Francetu Vodniku (1983).

S perspektive posameznika ima lahko identifikacija skozi narodnost poleg svetovnonazorskih tudi čustvene razsežnosti. Tudi Župančič se v prej navedenem odlomku sklicuje na zavedno srce, ki ga prevzemajo narodna čustva. Zavedanje povezanosti z narodom je še bolj izrazito pogojeno s čustvi tudi v Vidmarjevem pogledu na kulturni problem. Čustvene težnje po narodni opredelitvi naj bi izvirale iz negotovosti, ki povzroča občutek ogroženosti (zunanje ali notranje, temelječe na izkoreninjenju, spremembji starega reda), iz potrebe po pripadanju skupini, premaganju lastne smrti z dolgim trajanjem naroda. Te razloge je našel Miroslav Hroch kot najpogosteje pri raziskovalcih nacionalizma, ki se sprašujejo tudi po njegovi psihološki in emocionalni vsebini (2003: 114). Hroch je narod opisoval kot proizvod emocionalne in kulturne manipulacije; nacionalizem je v tem, po avtorjevem mnenju vplivnem pristopu kulturni konstrukt, ki s svojim delovanjem teži k emocionalni mobilizaciji ljudske psihe in uporablja za ta namen šege, rituale in simbole (prav tam: 115). S tega vidika so izredno zanimivi eseji vplivnih pisateljev, literarnih kritikov in publicistov, ker s pomočjo retorično in pogosto polemično zaznamovanih besedil izvajajo čustveni odnos v bralcu, konfrontacijo z lastnimi občutki in nenehomu tudi zavzetje lastnega mnenja. Včasih opisujejo čustveno plat zavezosti narodu.

Župančič ni trdil, da slovenstvo ne obstaja, ampak ga je dojemal kot živi organizem: »slovenstvo reagira na vplive po svoji vitalnosti« (1932: 519), ki se razvija mimo poskusov konstrukcije, vsebu-

je pa tudi prvine, ki so nekoč prevevale ta prostor z raznoraznih smeri. Razmišljal je tudi o tistih Slovencih, ki so razpršeni po svetu, o njihovih doživljjanjih v raznolikih situacijah. Pomen vsakodnevnega življenja pri oblikovanju naroda se je v znanstvenih obravnavah pojavil pozneje, med drugim pri Tomu Edensorju v kontekstu popularne kulture ali pri Michaelu Billigu kot »banalni nacionalizem«.

Župančič je v prej navedenem odlomku o pomenu maloštevilnosti naroda ironiziral, razbijal idejo duha naroda. Izrazil je upor proti zasidranju pojma duha v diskurzu in ponavljanju tega pojma kot argumenta v prid zagovornikom enotnosti in avtonomije, zato je med drugim sprožil burne debate. Hkrati je naznanjal krhkost, meglenost ideje, prevzete iz nemškega idealizma, protirazsvetljenstva, ki se je umestila v publicistični diskurz in se je tam medbesedilno uveljavila, kar je lahko povzročalo tudi pomensko nejasnost, spremembe pomena in učinkovanja ideje v odvisnosti od konteksta. V istem besedilu in tudi v drugih spisih pa je Župančič zagovarjal svoje pojmovanje »notranjega« slovenstva.

Na Župančičev članek so se v polemičnem tonu odzvali: Ferdo Kozak, Fran Albrecht, Stanko Leben in Josip Vidmar, vendar založba *Tiskovna zadruga* ni dovolila objave polemičnih člankov v oktobrski številki *Ljubljanskega zvona*, za nameček pa je preprečila tudi natis Lebbove knjige z naslovom *Problem slovenske vzgoje*. Albrecht je odstopil s položaja urednika revije, prav tako so revijo zapustili nekateri drugi sodelavci. Istega leta so objavili brošuro *Kriza Ljubljanskega zvona*, v začetku leta 1933 pa ustvarili novo revijo, *Sodobnost* (Debeljak 1995: 33). Župančičeve misli so bile v kritikah poenostavljljane, narodnost je bila v njih predstavljana kot metafizični in hkrati politični konstrukt. »V času krčevite obrambe slovenske samobitnosti so tako premišljanja morala zbuditi občutek, da pesnik tej obrambi nasprotuje, in izzvati jezne odzive, ki jih res ni manjkalo« (Gradišnik 2001: 49). Podobno te odzive interpretira tudi A. Debeljak, Župančič je po njegovem mnenju »razkril svoj prislovični opportunizem, ki ga je maskiral s pojmom splošnega liberalnega *svetovljanstva*, kakršnega pa je bilo v

razmerah tedanje diktature beograjskega dvora pač zelo težko razumeti drugače kot le sprevrženo obliko *jugoslovenarstva* (1995: 23).

Avtorji esejev, objavljenih v knjigi *Kriza Ljubljanskega zvona*, so poudarjali svojo privrženost narodu, angažiranost za kulturni problem, kar je bilo dojemano kot pogoj za pravico za zavzetje stališča in izražanje mnenja. Njihova razmišljanja so se nanašala predvsem na problem *kulturnega slovenstva*, ki je eden ključnih pojmov medvojne publicistike, modalni okvir debate o identiteti. Beseda kultura je prisotna predvsem v različnih povezavah z besedo narod ali slovenstvo, kot: slovensko/naše kulturno življenje, narodno-kulturne vrednote, kulturna zavednost. Stanko Leben je predlagal, da naj bi se »življenje naroda povzpelo na kulturno stopnjo« (1932: 21). Kulturni narod je zanj narod, ki se lahko sam definira. Avtor je razkril svoj evolucijski pogled na kulturo, ki je bil prisoten tudi pri drugih publicistih. Fran Albrecht je trdil, da se »v duhovni kulti manifestirajo duhovne sile kakega naroda« (1931: 1). Kulturno delo je imelo po njegovem mnenju narodno-povezovalno moč kljub idejno-političnim delitvam. Lojze Ude je opisoval narod kot jezikovno-kulturni individuum, takšna definicija je bila po njegovem mnenju splošno sprejeta v svetu. Kulturna neodvisnost je bil zanj posebni duhovni značaj naroda. Uporabil je pojme kot: *narodna kulturotvornost, kulturno stanje naroda* (1932).

Kultura se je pojavljala v analiziranih besedilih večinoma kot deontološki pojem, leksikalizirani namen, kot ga definira Hermanns (Topczewska 2012). Opisovana je bila ne kot značilnost naroda, ampak zahteva, cilj stremljenj, ki ima politični značaj, brani narod pred izginotjem v unitaristični državi. Tega tipa leksemi ne samo imenujejo pojave, stvari, ampak tudi določajo, kaj z njimi storiti. Publicisti so skušali nagovarjati bralce, da bi sodelovali pri ustvarjanju skupne in enotne kulture, da bi preprečili razpad povezav na narodni ravni v soočenju z državnim centralizmom. V raznih besedilih se ponavlja osnovni argumentacijski topos, ki se nanaša na pojem kultura. Spada med posebne, specializirane topose, ki so pogojeni s kontekstom, kot

jih je definiral Martin Wengeler (2003, 2007). Funkcionalna v določenem zgodovinskem kontekstu: unitaristične ogroženosti. Topos, ki je na srednjem nivoju abstraktnosti, lahko opišemo takole: da bi narod lahko preživel in se razviljal v okviru skupne, večnarodne države, mora imeti enotno kulturo.

Ideja narodnega duha, ki je povezana z afirmirano držo, je bila globoko zakoreninjena v diskurzu, čeprav pogosto ni bila neposredno izražena, definirana. Nahaja se v globlji besedilni strukturi, zato jo lahko opredelimo kot osnovno semantično figuro diskurza (Warnke 2009: 140), torej miselno figuro, ki poudarja način perspektivizacije določenih stvari in z njimi povezanih dejanj v skupini besedil. Gre za tipično tradicijo sporočanja, ki velja za določeni diskurz. Retorična viza in torek pozitivno vrednoti kulturo, ki služi naru in podcenjuje drugačne drže.

Časopisje je odigravalo večjo vlogo pri konstruiranju zamišljene skupnosti (po Benedictu Andersonu) kot so se tega zavedali v tem obdobju avtorji člankov, esejev. Intenzivnost narodnostnih čustev je bila povezana z razvojem založništva v slovenskem jeziku. Slovenstvo se pojavlja v besedilih kot ideja, vrednota, s katero se vsi strinjajo, dokler ni točno določena njena vsebina, kot piše Chaim Perelman o pojmih, ki izražajo vzvišene ideje (2004: 41). Poskusi konkretiziranja te skupne vrednote s strani mislecev, ki so se opredeljevali za določene politične ideje, so v teh zgodovinskih okoliščinah vodili v nesporazume. Romantični, populistični diskurz, temelječ na ideji narodnega duha, ni bil zmožen zaobjeti in opisati večplastnosti sobivanja različnih jezikovnih in kulturnih skupin v eni, centralistično urejeni državi. Vodil je v razpotre: moramo biti ali Slovenci ali Jugoslovani. Potez debate na temo slovenstva in jugoslovanstva je bil seveda pogojen tudi z dogajanjem v sosednjih državah, nacionalističnimi tendencami, ki so se tam razvijale.

LITERATURA

- Albrecht, Fran (ur.), 1932: *Kriza Ljubljanskega zvona*. Ljubljana: Kritika. 1–7.
- Benson, Leslie, 2011: *Jugosławia. Historia w zarysie*. [Prevedla Barbara Gutowska-Nowak.] Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Cankar, Ivan, 1921: Slovensko ljudstvo in slovenska kultura. *Dom in svet* 34/7–9. 163–166, 213–216.
- Cankar, Ivan, 1913: *Slovenci in Jugoslovani*: <https://sl.wikisource.org/wiki/Predavanja_in_%C4%8Dlanki#Slovenci_in_Jugoslovani> (Dostop 13. 11. 2015.)
- Czerwiński, Maciej, 2005: *Język, ideologia, naród. Polityka językowa w Chorwacji a język mediów*. Kraków: Wydawnictwo Scriptum.
- Debeljak, Aleš, 1995: Konec slovenstva? Ne, hvala! Vidmar, Josip, *Kulturni problem slovenstva*. Ljubljana: Cankarjeva založba. 3–38.
- Dolenc, Ervin, 2005: Kulturni problem slovenstva. Fischer, Jasna (ur.): *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjenja Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*. Ljubljana: Mladinska knjiga, Inštitut za novejšo zgodovino. 342–346.
- Fish, Stanley, 2002: *Interpretacja, retoryka, polityka: eseje wybrane*. [Prevedel Krzysztof Abrysiewski.] Kraków: Universitas.
- Grafenauer, Bogo, 1988: Vprašanje kulturne avtonomije 1918. *Zgodovinski časopis* 42/4. 561–569.
- Hroch, Miroslav, 2003: *Małe narody Europy*. [Prevedla Grażyna Pańko.] Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich.
- Kos, Janko, 1996: *Duhovna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska Matica.
- Leben, Stanko, 1932: Izkrivljena podoba. Albrecht, Fran (ur.): *Kriza Ljubljanskega zvona*. Ljubljana: Kritika. 18–25.
- Murko, Matija, 1922: Slovenski jezik v Jugoslaviji. *Ljubljanski zvon* 42/6. 385–395.
- Parelman, Chaim, 2004: *Imperium retoryki. Retoryka i argumentacja*. [Prevedel Mieczysław Chomicz.] Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Perovšek, Jurij, 1990: Kulturnopolitični koncepti jugoslovanskega unitarizma pri Slovencih v letih 1918–1929. *Sodobnost* 38/8–9. 849–857.
- Topczewska, Urszula, 2012: Kognition-Emotion-Volition. Fritz Hermanns' Beitrag zur linguistischen Diskursanalyse. *Zeitschrift des Verbandes Polnischer Germanisten* 4/2012. 386–398.
- Ude, Lojze, 1932: Josip Vidmar: Kulturni problem slovenstva. Albrecht, Fran (ur.): *Kriza Ljubljanskega zvona*. Ljubljana: Kritika. 32–53.
- Vidmar, Josip, 1995: *Kulturni problem slovenstva*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Vodnik, France, 1983: *Dialektika in metafizika slovenstva*. Celje: Mohorjeva družba.
- Warnke, Ingo, in Spitzmüller, Jürgen, 2009: Wielopoziomowa lingwistyczna analiza dyskursu – DIMEAN. *Tekst i dyskurs – Text und diskurs* 2. 123–147.
- Wengeler, Martin, 2003: *Topos und Diskurs: Begründung einer argumentationsanalytischen Methode und ihre Anwendung auf den Migrationsdiskurs (1960–1985)*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Wengeler, Martin, 2007: Topos und Diskurs – Möglichkeiten und Grenzen der topologischen Analyse gesellschaftlicher Debatten. Warnke, Ingo (ur.): *Diskurslinguistik nach Foucault. Theorie und Gegenstände (Linguistik – Impulse & Trends 25)*. Berlin/New York: Walter de Gruyter. 165–186.
- Župančič, Oton, 1932: Adamič in slovenstvo. *Ljubljanski zvon* 52/8. 513–520.

NESNOVNA KULTURNA DEDIŠČINA KOČEVSKIH NEMCEV: VČERAJ IN DANES, MED STARO IN NOVIMI DOMOVINAMI

INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE OF GOTTSCHEE GERMANS: IN TIMES PAST AND TODAY, BETWEEN OLD HOMELAND AND NEW HOMELANDS

V prispevku želim na podlagi raziskave, opravljene med Kočevarji v ZDA, Kanadi, Avstriji, Nemčiji in Sloveniji, predstaviti ali oz. kateri elementi kočevarske nesnovne kulturne dediščine so se ohranili in so pomembni za življenje Kočevarjev v diaspori. Posvečam se rabi kočevarskega narečja, ohranjanju različnih (tradicionalnih) šeg in navad in poznavanju kočevarske kulturne dediščine. Ugotavljam, da za obstoj diaspore ni pomembno natančno sledenje starim tradicijam iz domovine, pač pa predvsem njena sposobnost poustvarjanja kulture in tradicij (skozi ritualne prakse) v novih domovinah, pri čemer se sčasoma vloga nosilca tradicij prenese z družine na društvo.

Ključne besede: kočevski Nemci/Kočevarji, nesnovna kulturna dediščina, diaspora, ritual, izseljenstvo

Based on a research carried out among Gottscheers living in the USA, Canada, Austria, Germany and Slovenia the article presents, which elements of the Gottscheer intangible cultural heritage are being preserved and are of importance for life of the Gottscheers in diaspora. The article focuses on the use of Gottscheer dialect, maintenance of the various (traditional) customs and traditions and knowledge of the Gottscheer cultural heritage. The article concludes that the survival of the diaspora depends not on the exact maintenance of the old traditions originating from the old homeland, but above all on its ability to recreate culture and traditions (through ritual practices) in new homelands, whereat over time a role of the tradition bearer transfers from families to associations.

Key words: Gottschee Germans/Gottscopers, intangible cultural heritage, diaspora, ritual, emigration

1 UVOD

Kočevska¹ med slovenskimi pokrajinami izstopa zaradi svoje posebne – pogosto tragične zgodovine. V tridesetih letih 14. stoletja so Ortenburžani s svojih posestev z vzhodne Tirolske in Koroske začeli iz gospodarskih razlogov tja naseljevati svoje podložne kmete. Na Kočevskem se je zato oblikovalo zanimivo mešano jezikovno območje,

ki je obstajalo 600 let. Dve kulturi – slovenska in nemška² – sta tam soobstajali in se (deloma) prepletali do pojava nacizma v tridesetih letih 20. stoletja in odselitve kočevskih Nemcev (Kočevarjev) v letih 1941/42. V izpraznjene kočevarske vasi in domove so se po 2. svetovni vojni naselili novi priseljenci iz drugih slovenskih regij.

1 Zizrazom »Kočevska« imenujem območje nekdanje nemške poselitve oz. nemško jezikovno območje na Kočevskem, ki je po Ferencu »obsegalo približno 800 kvadratnih kilometrov. Na severu je segalo od Suhe krajine in dolenskih obronkov nad Krko, na jugu pa do pobočij nad Kolpo. Na vzhodu je mejilo na zahodna pobočja nad Črmošnjiško dolino in zahodna pobočja Kočevskega Roga nad Belo krajino, na zahodu pa na zahodna pobočja Travljanske gore nad Dragarsko planoto« (Ferenc 2005: 19–20).

2 V prispevku bom uporabljala poimenovanje »Slovenec« in »Nemec«, ki se bosta nanašali na slovensko oz. nemško govoreče prebivalce

Kočevska tudi danes ostaja stičišče kultur. Poleg peščice Kočevarjev, ki se med vojno niso izselili, je na tem območju tradicionalno prisotna še romska skupnost in nekatere novodobne priseljenske skupnosti (Hrvati, Srbi). Vsako leto se na obisk vrača vse več izseljenih kočevskih Nemcev in njihovih potomcev, ki iščejo svoje korenine (gl. Moric 2014). Še več: kulturne prvne s tega območja so se razširile po svetu, saj se poleg Slovenije ohraňajo tudi v ZDA, Kanadi, Avstriji in Nemčiji, kamor so se Kočevarji izselili.

Z nastankom modernih nacionalnih držav v 19. stoletju so se nacionalizirale tudi nacionalne zgodovine, ki v veliki meri še danes kot enoto preučevanja razumejo predvsem večinski narod nacionalne države (gre za t. i. metodološki nacionalizem, o katerem gl. npr. Wimmer in Glick Schiller 2002). Nacionalizacija zgodovine (gl. Štih 2006) in drugih družboslovnih oz. humanističnih disciplin, tudi jezikoslovja (gl. Hladnik 2009), je povzročila, da so bili Nemci na Slovenskem (med njimi Kočevarji) predvsem po drugi svetovni vojni malodane pozabljeni. Znanost se je posvečala samo tistem, kar je bilo razumljeno kot »etnično slovensko« in na tej poziciji večinoma ostaja še danes. Dosedanje raziskave slovenskega izseljenstva (npr. Čebulj Sajko 1999, 2000; Drnovšek 1991, 1998, 2002; Koprivec 2013; Lukšič-Hacin 1999, 2006; Mikola 2005; Repič 2006, 2010a, 2010b, 2013; Žigon 1998, 2001; idr.) so se osredotočale zgolj na izseljene Slovence in zaobšle (sočasno) odhajanje pripadnikov drugih etničnih skupin, ki so živele na območju današnje Slovenije, med njimi tudi Nemcev (ter Italijanov, Madžarov, Judov). Kočevske Nemce v Sloveniji je z zgodovinskega vidika raziskovalo kar nekaj avtorjev (gl. npr. Drnovšek 2007; Ferenc 1994, 2005, 2007; Ferenc idr. 2002; Troha 2004;

Makarovič 2005, 2008; idr.), vendar celostne študije izseljenih Kočevarjev iz politološkega, antropološkega ali sociološkega vidika, ki bi prinesla spoznanje o tem, kaj se je z njimi zgodilo po vojni in kako živijo danes, nimamo. Identiteto današnjih Kočevarjev so, poleg avtorice tega prispevka (Moric 2007; 2010; 2011; 2014), deloma raziskovali še Sandra Blum (2011), Karl-Markus Gauß (2011), Georg Marschnig (2011) in Bobbi Thomason (2010). Z namenom premostiti opisani »raziskovalni deficit« sem se odločila izvesti raziskavo, katere del je tudi pričujoči prispevek, ki sem jo poimenovala »Ohranjanje identitet Kočevarjev« (v nadaljevanju OIK).³ Raziskava, ki sem jo izvedla med Kočevarji v ZDA, Kanadi, Avstriji, Nemčiji in Sloveniji med leti 2007 in 2015, temelji na kombinaciji kvantitativnih in kvalitativnih metod raziskovanja.⁴ Uporabila sem zaporedni pojasnjevalni načrt triangulacije (Lobe 2006: 66). To pomeni, da sem študijo začela z zbiranjem in analizo kvantitativnih podatkov (anketni vprašalnik, ki ga je rešilo 166 Kočevarjev iz Slovenije, Avstrije, Nemčije, Kanade in ZDA) in jo nadaljevala z zbiranjem in analizo kvalitativnih podatkov, pri čemer sem zaradi razseljenosti Kočevarjev po vsem svetu uporabila etnografsko metodo raziskovanja na več krajin t. i. *multi-sited ethnography* (gl. npr. Marcus 1995; Falzon 2009). Zbrala sem 62 življenjskih zgodb in refleksij Kočevarjev iz zgoraj naštetih držav, se udeležila vsaj 10 prireditev doma in v tujini in obiskala več kočevarskih društev in posameznikov iz vsega sveta. V fazi interpretacije rezultatov sem pridobljene podatke združila, kvalitativni rezultati pa so mi pomagali pri razlagi kvantitativnih rezultatov (gl. Lobe 2006: 66), torej predvsem takrat, ko se mi je porajalo vprašanje »Zakaj?«, na katerega kvantitativni podatki ne morejo dati odgovora.

območja Republike Slovenije (v našem primeru pokrajine Kočevske) v vseh časovnih obdobjih, tudi pred 19. stoletjem, ko na tem območju narodnih identifikacij/opredelitev, v smislu kot jih poznamo danes, praktično ni bilo. Omenjena izraza uporabljam ob zavedanju njune pomanjkljivosti, izključno zaradi poenostavitev zapisa - v izogib dolgim opredelitvam kot sta »nemško govoreči prebivalec« in »slovensko/slovansko govoreči prebivalec«, ki navsezadnje tudi nista čisto točni, saj so bili prebivalci t. i. nekdanjih »nemških jezikovnih otokov« običajno vsaj dvojezični (več o tem glej in Judson 2006).

³ Raziskavo OIK sem izvedla v okviru doktorskega študija na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani. V prispevku se posvečam zgolj ohranjanju kočevarske nesnovne kulturne dediščine, čeprav sem preučevala različne segmente njihove identitete npr. narodna pripadnost, odnos do domovine itd.

⁴ Več o obeh raziskovalnih metodah in njunem kombiniranju glej npr. v Netanda 2012 ali Kogovšek 2005.

V prispevku bom na podlagi raziskave OIK pokazala, katere kulturne značilnosti nekdanjega nemškega jezikovnega območja na Kočevskem (ki vsebujejo tudi nekatere slovenske kulturne prvine): kočevarski dialekt, šege in navade, noša itd., so se po preselitvi obdržale med Kočevarji v diaspori. *Ugotavljam, da za obstoj diaspore ni pomembno natančno sledenje starim tradicijam iz domovine, pač pa predvsem njena sposobnost poustvarjanja kulture in tradicij (skozi ritualne prakse) v novih domovinah, pri čemer se sčasoma vloga nosilca tradicij prenese z družine na društvo.*

2 ZGODOVINSKI ORIS NASTANKA KOČEVARSKE DIASPORE

Kočevarje v Avstriji, Nemčiji, ZDA in Kanadi lahko opredelimo kot diasporo. Diaspora je »narodnostna ali verska skupnost, ki živi raztresena na ozemlju druge narodnosti ali vere« (Bajec in drugi 1994: 136), oz. na najmanj dveh lokacijah izven izvorne domovine (Buttler 2001: 192). Nastanek diaspore lahko vključuje tako prisilne kot prostovoljne razloge za odseljevanje z izvornega ozemlja (Cohen 2008: 16; Van Hear 1998: 47), bistven element njene identitete pa je ohranjanje spomina na »izgubljeno domovino« (Safran 1991: 83–84; Cohen 2008: 16). Pomembna lastnost diaspore je tudi dolgotrajno ohranjanje lastne identitete, ki se razlikuje od identitete »družbe gostiteljice« (Brubaker 2005: 5–6; Cohen 2008: 16.) Kim D. Buttler (2001: 192) pa dodaja še zgodovinsko-časovno dimenzijo diaspore, tj. njen obstoj skozi najmanj dve generaciji. Pričujoči prispevek se navedenim karakteristikam diaspore zaradi prostorske omejitve ne posveča, pač pa se osredotoča predvsem na sposobnost (kočevarske) diaspore za poustvarjanje kulture v novih okoljih (gl. Agnew 2005: 4).

Usodo kočevskih Nemcev so, kot vsako diasporo, zaznamovale migracije. V tridesetih letih 14. stoletja so jih Ortenburžani v t. i. srednjeveški rovtarski kolonizaciji iz gospodarskih razlogov začeli naseljevati na območje Kočevske⁵ iz vzhodne Tirolske in Koroške (Ferenc 2005: 14; Ferenc in Repe 2004: 148). Sezonske migracije so bile med Kočevarji prisotne že od leta 1492, ko je avstrijski cesar Friderik III. prebivalcem Kočevske podelil pravico krošnjarjenja⁶ (Ferenc 1993: 20–21). Kar polovica kočevarskih moških se je do konca tridesetih let 20. stoletja preživljala s prodajo lesnih izdelkov, sadja, tekstila in loterijskih igric od vrat do vrat po vsej Evropi. Zdoma so bili po več mesecov ali celo več let (Ferenc 2005: 47). Konec 19. in v začetku 20. stoletja so se predvsem iz ekonomskih, pa tudi političnih razlogov začeli Kočevarji seliti v ZDA in Kanado, zaradi česar je v letih 1880–1921 število prebivalstva na Kočevskem stalno upadalo (Drnovšek 2005: 15). Pred drugo svetovno vojno je bilo v ZDA celo več Kočevarov kot na Kočevskem (Ferenc 1993: 27). V večjih ameriških mestih (New York, Cleveland) so nastajale strnjene kočevarske skupnosti. Po razpadu Avstro-Ogrske in nastanku nove jugoslovanske države se je nekoč privilegiran položaj Nemcev poslabšal. Kratenje manjšinskih pravic Kočevarjem je (med drugim) povzročilo, da so le-ti v tridesetih letih množično postajali pristaši nacizma (gl. Biber 1966). Po priključitvi Kočevske k Italiji leta 1941 so bili razočarani, zato je večina podlegla nacistični propagandi, ki jo je širilo kočevarsko vodstvo, in se v letih 1941–1942 odselila na novo naselitveno območje ob Savi in Sotli, od koder je okupator izgnal slovensko prebivalstvo.⁷ Kot razloge za preselitev Ferenc navaja: močno propagando (s strani od nacistov zavedenega kočevarskega vodstva), željo po boljši zemlji in množnostih preživetja, strah pred osamelostjo sredi slovenskega prebivalstva in strah pred prisilno preselitvijo na Sicilijo ali celo v Afriko (Ferenc 1993: 31–37). Po vojni se je začel množični beg

5 Kočevsko območje je bilo (delno) poseljeno že v prazgodovini (glej npr. Mantuani 1924–1925; Simonič 1939: 45; Velušček 2011). Okoli 30 naselij je bilo poseljenih že pred prihodom Kočevarjev v 14. stoletju, preostalo kočevsko ozemlje pa so začeli naseljevati še Nemci (Simonič 1971: 6–8; Ferenc 1993: 19; Ferenc 2005: 31–32; prim Rus 1939).

6 Več o krošnjarjenju Kočevarjev glej npr. v Drnovšek 2007 in Simonič 1971: 28–30.

7 O izgonu Slovencev iz Posavja in Obsotelja glej npr. Ferenc 1968, Simikič 2000, Šetinc 1993, Repe 2010.

kočevskih Nemcev iz Posavja in Obsotelja. Tiste, ki jim ni uspelo pobegniti čez mejo v Avstrijo, so oblasti v skladu s prepričanjem o kolektivni nemški krivdi za drugo svetovno vojno (gl. Judt 1992) izgnale, zaprle v taborišča ali usmrtille (gl. Mikola 2007). Kočevarji so leta po vojni preživeli v begunskih taboriščih v Avstriji (gl. Stieber 1999), kjer so družine, ki si novih domovanj niso uredile v Avstriji in Nemčiji, čakale na dovoljenja za preselitev v Ameriko. Pred preselitvijo marca 1941 je na Kočevskem živilo 12.498 kočevskih Nemcev (Ferenc 1993: 31). Po tem letu pa jih je v Sloveniji ostalo največ 600 (Ferenc 2005: 269). Aktivne kočevarske skupnosti so danes v ZDA (New York, Cleveland), Kanadi (Kitchener, Toronto), Avstriji (Gradec, Celovec) in v Sloveniji.

3 NESNOVNA KULTURNA DEDIŠČINA KOČEVSKIH NEMCEV

V prispevku me bo, kot že rečeno, zanimalo, katere elemente Kočevarji danes dojemajo in ohranjajo kot del svoje nesnovne kulturne dediščine. Nesnovno oz. živo kulturno dediščino bomo razumeli kot jo razlaga Unesco, in sicer kot: »prakse, predstavitve, izraze, znanja, veščine in z njimi povezana orodja, predmete, izdelke in kulturne prostore, ki jih skupnosti, skupine in včasih tudi posamezniki prepoznavajo kot del svoje kulturne dediščine« (cit. v Židov 2012: 5). Skupnosti in skupine to dediščino, ki se prenaša iz generacije v generacijo, »nenehno poustvarjajo kot odziv na svoje okolje, naravo in zgodovino«, saj jim zagotavlja »občutek za identiteto in neprekinjenost s prejšnjimi generacijami« (cit. v Židov 2012: 5). David Lowenthal (2006: 79) dediščino široko opiše kot: »vse, za kar smatramo, da nam je bilo posredovano iz preteklosti«. Dediščina je bistven del posameznikove in kolektivne identitete. Kljub temu, da se sestavine dediščine s časom spreminjajo pa »je navezanost, ki jo reflektirajo, univerzalna« (Lowenthal 2006: 79). Dediščina povezuje tiste, ki si jo delijo, tj. pripadnike neke družine, skupnosti ali naroda (Lowenthal 2003: 2), in jih hkrati razločuje od »drugih«, ki tem družbenim organizacijam ne pripadajo. V tem smislu nas bodo v prispevku zanimali kulturni elementi kot

so: narečje, noša, glasba, ples, hrana, šege in nавade oz. tiste prvine, ki označujejo »kulturne razlike in podobnosti« (gl. Repič 2010a: 125), po katerih se Kočevarji v diaspori (samo)razločujejo od drugih etničnih skupin in ki (hkrati) povezujejo člane njihove skupnosti.

Za izseljensko kulturo je značilno, da kljub temu, da izhaja iz matične kulture, sčasoma »dobiva vse več razpoznavnih avtentičnih značilnosti, deloma značilnih za izseljenstvo nasploh in deloma za posamezno izseljensko skupnost« (Žitnik 2005: 107). Na primeru Kočevarjev ugotavljam, da se nesnovna kulturna dediščina, ki izhaja iz matične skupnosti, v diasporičnih skupnostih ne izgublja (v celoti), ampak se prilagaja okolju in času, v katerih te skupnosti živijo, saj: 1) izseljenci tudi v okolju priselitve ohranijo elemente kulturne dediščine iz matične skupnosti, ki so zanje uporabni in smiselni, 2) pri čemer (nekatere) elemente preoblikujejo ali spreminjajo, da bi jih naredili uporabne življenju v okolju priselitve, tudi z dodajanjem povsem novih elementov, ki z izvorno kulturo nimajo nič skupnega, a se v izseljenski skupnosti čez čas začnejo dojemati kot tradicionalni, 3) in opuščajo tiste elemente kulturne dediščine, ki jim v novem okolju ne koristijo in jih ne morejo smiselno uporabiti.

Izkazalo se je, da se nesnovna kulturna dediščina oz. tradicionalne prakse med Kočevarji v izseljenstvu iz domene družine sčasoma prenesejo v domeno društva. Kateri elementi kulturne dediščine se ohranjajo in na kakšen način postane močno odvisno od aktivnosti društva in od okolja, v katerem le-ta delujejo.

3.1 Elementi, ki se (deloma) ohranjajo

V stoletjih bivanja na Kočevskem so se v kočevarski ljudski kulturi prepletali kulturni elementi, ki so jih Kočevarji v 14. stoletju prinesli s Koroške in Tirolske, elementi, ki so jih našli pri slovenskem prebivalstvu, in elementi, ki so se pod vplivom krajine in posebnih življenjskih okoliščin na novo oblikovali tekom stoletij (Lackner Kundegreber 1995, 82; prim. Stanonik 2004, 279). Po izselitvi

s Kočevske leta 1941/42 se je zgodba ponovila. V kočevarskih skupnostih po svetu so se obdržali nekateri elementi, prineseni s Kočevske, ki so se obogatili z elementi iz novih okolij.

3.1.1 Narečje/kočevarščina

Prvi element, ki se je obdržal iz časa kolonizacije, je kočevarsko narečje oz. kočevarščina (Göttsche-abarisch).⁸ Kočevarščina je obdržala mnogo prvin srednjeveških jezikov iz koroško-tirolske mejne regije, od koder Kočevarji izhajajo (Kranzmayer v Petschauer 1984: 193) in hkrati ponotranjila nekatere elemente slovenskega jezika (Müller 2014: 34).⁹ Kočevarščino na območju Kočevske v Sloveniji *Unescov atlas ogroženih jezikov sveta* uvršča v skupino »kritično ogroženih jezikov« (Mosley 2010), kar pomeni, da jo poznajo samo še prasti starši in se je v vsakdanjem življenju več ne uporablja (UNESCO Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages 2003: 8–10). V raziskavi OIK sem ugotovila, da umestitev Kočevarščine v skupino »kritično ogroženih jezikov« resda velja za območje Slovenije, medtem ko bi narečje v ZDA in Kanadi lahko uvrstili v kategorijo »zelo ogroženih« jezikov, kamor sodijo jeziki/narečja, ki jih govoriti le še generacija starih staršev in starejše generacije, generacija staršev pa narečje razume, a ga z otroki ne govoriti, raba narečja je torej omejena predvsem na formalne priložnosti in na prireditve, kjer se srečajo starejši člani skupnosti (UNESCO Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages 2003: 8–10). Ker sem ohranjanje kočevarskega narečja obširno obravnavala drugod (gl. Moric 2010 in 2011), na tem mestu kratko povzemam zgolj nekatere, za prispevek relevantne, ugotovitve.

K opuščanju rabe narečja so prispevali različni dejavniki. Lahko bi rekli, da so se Kočevarji v vseh državah jezikovno asimilirali, saj so jeziki držav, v katerih živijo, nadomestili kočevarsko narečje. K temu so pripomogli:

- 1) mešani zakoni,
- 2) majhne možnosti za javno rabo narečja, ki je bilo od nekdaj omejeno na zelo majhen krog ljudi,
- 3) razseljenost Kočevarjev po svetu in nestrnjena poselitev znotraj posameznih držav,
- 4) dejstvo, da se narečja nikoli ni poučevalo v šolah oz. se (je) od devetdesetih let 20. stoletja pouk izvaja(l), a zgolj občasno,
- 5) strah pred izkazovanjem nemškega porekla (predvsem v Sloveniji po vojni) in
- 6) negativen odnos nekaterih Kočevarjev do lastnega narečja, katerega na račun »bolj uporabne« nemščine že pred preselitvijo s Kočevske svojih otrok niso učili (Moric 2010).

Danes se narečje največ uporablja v ZDA, kjer je hkrati največ mlajših govorcev (do 50 let). Razlog, da se je najbolj obdržalo prav v ZDA je, da tam živi največ Kočevarjev, torej tudi največ govorcev. V ameriških mestih so že v 70. letih 19. stoletja nastajale kočevarske skupnosti, kjer so se priseljeni, ki niso znali angleško, sporazumevali v kočevarščini, ki se je prenašala tudi na tiste, ki niso bili rojeni na Kočevskem (Hutter 2003). Dodatna razloga sta še dolgoletna strnjena poselitev (npr. v Ridgewoodu, New York) in pa »tujost« v novem okolju, ki je Kočevarje v ZDA in Kanadi povezala bolj kot avstrijske in nemške Kočevarje, ki so se v »bolj domačem« germanskem okolju

8 Danes so pogoste razprave o tem, ali je kočevarščina nemški dialekt ali samostojen jezik. Sama sledim mnenju Kočevarice in jezikoslovke prof. Doris Debenjak (2007; 2009; 2010), ki je v najini večkratni korespondenci kočevarščino vedno imenovala narečje, prav tako večina (avstrijskih) raziskovalcev (prim. npr. Tschinkel 1908). Zmedo je povzročila Unescova študija, ki se imenuje »Unescov atlas ogroženih jezikov sveta«, ki med ogrožene jezike uvršča tudi narečja. Ob »površnem« branju se namreč podatek, ki ga ta atlas navaja, in sicer da je Kočevarščina »bavarsko narečje« (podčrtala A. M.) (Mosley 2010) lahko spregleda. V prid opredeljevanju kočevarščine kot narečja govoriti tudi dejstvo, da se le-te ni nikoli zapisovalo in da se je na Kočevskem pred drugo svetovno vojno kot uradni in šolski učni jezik uporabljalo knjižno nemščino.

9 Prisotnost slovenskih besed v kočevarskem narečju je popisal že Tschinkel v svojem delu Grammatik der Gottscheer Mundart iz leta 1908 (Tschinkel 1908; prim. Marolt 1939 in Hutter 1994, ii). Müller (2014: 34–36) navaja, da je 10 odstotkov kočevarskih besed na p-/b- < b-/p- v Tschinklovem slovarju slovenskega izvora. Slovenski izvor imajo tudi nekateri kočevarski priimki, kar je posledica »mešanih zakonov oziroma asimilacije slovenskih družin v kočevarskem okolju«, saj so kočevarščino prevzemali tudi Slovenci (Müller 2014: 36).

asimilirali v večji meri (Moric 2010). Narečje ima za mlajše generacije Kočevarjev predvsem nostalgičen pomen. Ko ga slišijo, se spominjajo svojega otroštva in (umrlih) sorodnikov. Čeprav ga mnogi opisujejo kot »balzam za ušesa«, je med njimi večinoma prisotno mnenje, da je učenje srednjeveškega »jezika« nesmiselno.

3.1.2 Noša

Po ugotovitvah Marie Lackner Kundegraber (1995: 79–80 in Kundegraber 1991a), naj bi se elementi srednjeveške tradicije najbolj opazno ohranili v ženski praznični noši. Srajčna obleka Kočevaric je ohranila kroj iz časa gotike, rokavi so po srednjeveško prečno nagubani, kroj jope pa izhaja iz baročne mode. Od 19. stoletja, ko so moški staro nošo opustili (v začetku 20. stoletja so jim sledile tudi ženske), so jo oblekli le priložnostno, npr. ob praznovanju 600-letnice Kočevske leta 1930 (Kundegraber 1991a: 27 in Kundegraber 1991b: 118). Kočevarska »staro« oz. praznično nošo¹⁰ najpogosteje vidimo na prireditvah kočevarskih društev v Avstriji, kjer se skupina celovškega kočevarskega društva vsako leto udeleži parade noš na beljakem sejmu – *Villacher Kirchtag* in v ZDA na prireditvah *Gottsheer Volksfest in Steuben Parade*. V Sloveniji pripadnostno kostumiranje med Kočevarji do leta 2015, ko so v Turističnem društvu pod Srebotnikom sešili več starih noš, ki jih od tedaj uporabljajo pri svojih plesnih nastopih, ni bilo izraziteje prisotno. Etnolog Bojan Knific ugotavlja, da ljudje kot oblačilno dediščino lahko razumejo »kar koli, kar je z oblačenjem mogoče povezati do današnjega trenutka« (Knific 2010: 19), kar v povezavi s pripadnostnim kostumiranjem današnjih Kočevarjev pomeni, da kot oblačilno dediščino dojemajo ne le »najstarejše« ali »najpristnejše« oblačilne prakse, pač pa tudi tiste, ki so novejšega da-

tuma. V Avstriji in v ZDA ženske in moški bolj kot staro kočevarsko nošo nosijo avstrijsko. Predvsem pri ženskah je priljubljen t. i. dirndl. Herbert iz Avstrije (prva generacija, OIK) meni, da zato, ker je stara noša težje dostopna. Narejena je iz posebnih materialov in po naročilu, zaradi česar je dražja od avstrijske. Martha iz ZDA (prva generacija, OIK), pa pravi, da je kočevarska noša starodavna opera, primerna le za parade, »Dirndl, ki smo ga poznavali že na Kočevskem, pa je lepa obleka, ki se jo lahko nosi kadarkoli in skoraj povsod, nikoli ni iz mode.« Dirndl hkrati vsaj deloma simbolizira tudi pripadnost (stari) Avstriji. Na Kočevskem so leta 1935, v času, ko so se nacionalistična gibanja že dodobra razširila, v spomin na izvor s Koroške in Tirolske in da bi poudarili »svojo posebnost tudi navzven« uvedli novo žensko nošo s karirastim krilom, »dirndl bluzo« s širokim nagubanim ovratnikom, temnim predpasnikom in pletenim trikotnim ogrinjalom (Kundegraber 1991a: 27). Pomen pripadnostnega kostumiranja, ki torej simbolizira pripadnost neki skupini, se lahko spreminja v odvisnosti od družbeno-politične realnosti. V nekem času in kraju (npr. na Kočevskem v tridesetih letih 20. stoletja¹¹) je lahko njegov pomen političen, v drugem kontekstu (v kočevarskih skupnostih danes) pa predvsem nostalgičen. Sodobni folklorizem, kamor umeščamo tudi pojav pripadnostnega kostumiranja (Knific 2008: 22–23), ima namreč po Mariji Stanonik (1990: 26) zunanjjo perspektivo, ki je lahko »propagandno-politična ali komercialno-turistična« in notranjo perspektivo, ki med drugim »streže potrebam ljudi po /.../ nostalgiji za izgubljeno domačo tradicijo ali poskusom, da se še živa domačijska tradicija nadaljuje v drugačni obliku /.../ in ne navsezadnje /.../ občutku nacionalnega in lokalpatriotskega ponosa« (Stanonik 1990: 26). Za sodobno pripadnostno kostumiranje je značilno izpostavljanje določenih prvin prete-

10 Etnolog Bojan Knific sicer namesto izraza narodna noša, ki implicira na kostumiranje narodne skupine, uvaja uporabo pojma »pripadnostno kostumiranje« »kot oznaka za oblačenje kostumov, s katerimi nosilci hote ali nehote izražajo/pokažejo pripadnost /.../ predstavnim skupnostim«, ki so »povezane z etnično ali s prostorsko identifikacijo ter se zgledujejo po nekdanjih oblačilnih oblikah« (Knific 2008: 22–23). Pripadnostni kostum je torej tisto, kar ljudje dojemajo kot »narodno nošo«.

11 Najbolj očiten primer politično orientiranega pripadnostnega kostumiranja opisuje John Tschinkel. Leta 1941 je na Kočevskem sodeloval v enoti Nemške mladeži, oblečen kot drugi »v obvezno belo srajcu z dolgimi rokavi, kratke črne hlače in bele dokolenke. Črn pas, pripet na črn jermen čez prsi in ramo. Na glavi črna kapa z rjavim klukastim križem spredaj, na levi roki pa trak s svastiko, pripet z varnostnimi sponkami« (Tschinkel 2010: 278).

klosti, s katerim se ustvarja nacionalna simbolika (Knific 2008: 60), s katero se pripadniki skupine identificirajo v sedanjosti.

3.1.3 Pesem, glasba

Ljudska pesem je imela na Kočevskem v 19. stoletju velik pomen, kar je bilo, po mnenju Lackner Kundgraberjeve (1995: 80), najbrž posledica dejstva, da ljudje takrat niso imeli veliko glasbenih instrumentov. Tako kot v narečju in noši, se je tudi v kočevarski ljudski pesmi ohranilo mnogo srednjeveških prvin, pa tudi povezav s slovenskimi pesmimi (Lackner Kundgraber 1995: 80–81; Marolt 1939). Čeprav so moški krošnjarili po nemških deželah, visokonemške pesmi na Kočevskem v 19. stoletju niso bile zelo prisotne, zaradi česar raziskovalci (Lackner Kundgraber 1995: 80; Marolt 1939, 185) sklepajo, da so izročilo ohranjale predvsem ženske, ki so ostajale na kočevskih domovih.

Če je bilo na Kočevskem v 19. stoletju malo instrumentov, pa so se ti dodobra razširili v prvi polovici 20. stoletja, ko je mnogo vasi že imelo lastno godbo, mesto Kočevje pa glasbeno šolo. V 30. letih 20. stoletja je bila pri moških zelo priljubljena harmonika, pri ženskah in dekletih pa citre (Martha, ZDA, OIK). Ljubezen do harmonike oz. narodnozabavne glasbe je med avstrijskimi in ameriškimi Kočevarji prisotna še danes. N obenovo večje praznovanje ne mine brez te glasbe prav tako ne brez ljudske pesmi.

Oče je hotel, da se naučim igrati harmoniko!! /.../
Mislim, da je moj oče menil, da so harmonikarji pri dekletih zelo priljubljeni. Morda je bilo tako na Kočevskem v tridesetih letih 20. stoletja, ne pa v New Yorku v sedemdesetih. Ko sem odrasčal, sem slišal veliko Oberkrainer [narodnozabavne/gorenjske; op. A. M.] glasbe. Ta glasba je bila mojemu očetu vedno najljubša, bodisi na ploščah, kasetah ali zgoščenkah. Za kočevarske ljudske pesmi nisem slišal, dokler se nisem kot odrasel udeležil Kočevarskega piknika.

(James, druga generacija, ZDA.)

Kočevarska ljudska pesem ima danes velik simboličen pomen za kočevarske skupnosti v vseh državah, saj mnogim Kočevarjem predstavlja zadnji stik z njihovim izginjajočim narečjem. Nastopi

kočevarskih pevskih zborov so vedno zelo čustveni in nostalgični. »Petje povezuje ljudi z jezikom, zemljo, spomini. Je skoraj sveto« (Martha, ZDA, OIK). Poleg kočevarskih pesmi kočevarski zbori pojejo tudi nemške pesmi (npr. *Tannenbaum*), nekateri starejši Kočevarji pa še vedno znajo zapeti tudi kakšno slovensko ljudsko pesem.

V New Yorku sta aktivna dva mlajša kočevarska glasbenika druge oz. tretje generacije, ki tudi pojeta v kočevarsčini. Werner Sommer, je izdal zgoščenko nekoliko posodobljenih kočevarskih pesmi, ki jim je dodal glasbeno podlago, z naslovom *Gottsheer Volkslieder*. Drugi avtor, Hermann Stampfeli, pa je zbirko pesmi v kočevarsčini spisal in uglasbil sam. Ko se je v sedemdesetih letih prvič zaljubil, se mu je, kot pravi, zdelo naravno, da svoja čustva izrazi v kočevarskem narečju, v katerem se je družina doma pogovarjala (Hermann, druga generacija, ZDA, OIK).

3.1.4 Ples

Kočevarska društva iz ZDA in Kanade imajo običajno svoje plesne skupine. Ples poudarjajo zlasti v društvu *Alpine Club* iz Kitchenerja, kjer plesna skupina *Alpine Dancers* vsako leto priredi več plesnih prireditev, na katere povabijo tudi plesalce nemških klubov iz Kitchenerja (Anne, prva generacija, ZDA, OIK). Kočevarske plesne skupine v ZDA in Kanadi plešejo predvsem avstrijske in nemške plese, saj na Kočevskem posebnih plesov, kot pravi Ludwig Kren (2007), praktično ni bilo in so jih verjetno prinesli kasneje iz Koroške. Temu primerni so tudi pripadnostni kostumi – predvsem avstrijski, ki jih plesalci nosijo. Martha je razložila, zakaj je tako:

Otroška skupina na Volksfestu izgleda zelo avstrijska, vendar imajo mladi težave pri ločevanju med avstrijskimi in kočevarskimi tradicijami. Tudi sama jih ne želim vedno opozarjati na razlike, iz vsaj dveh razlogov. Prvič /.../ ne želim uničiti njihovega pristnega navdušenja in jih morda celo odvrniti od vsega tega. Drugič, Avstriji imajo danes veliko bolj pisana oblačila in tradicije, kot smo jih imeli nekoč na Kočevskem, in ki so bila temnih barv in preprosta; tako kot je sedaj, je bolj zabavno. In, veliko stvari, ki jih mladi tukaj počnejo, je avstrijskih, ker so njihovi starši, preden so prišli v

Ameriko, nekaj let živel v povojni Avstriji in tudi sami sprejeli mnoge od teh tradicij.
(Martha, prva generacija, ZDA, OIK.)

Martha dodaja, da so kljub prevzemu avstrijske plesne tradicije, prisotna tudi prizadevanja, da bi našli in ohranili stare(jše) plese (Martha, prva generacija, ZDA, OIK).

3.1.5 Hrana

Prepletanje slovenske, kočevarske in avstrijske kulture je zlasti opazno v pripravi jedi. »Tradicionalna kočevarska hrana« je zelo pomembna predvsem v ZDA in Kanadi. Na socialnem omrežju *Facebook* si ženske izmenjujejo recepte in napotke za pripravo »tradicionalnih« jedi, kot so: *ausgezogene Knödel* (štruklji iz vlečenega testa), jabolčni štrudelj, krompirjev štrudelj, sličnici cmoki, velikonočna fila, pobolica, krofi itd. Kočevarske kuharske knjige so prodajne uspešnice. V letih po prihodu v ZDA so kočevarske ženske množično naročale slovensko kuharsko knjigo, ki jo je izdalo slovensko društvo iz Chicaga. Martha (prva generacija, ZDA, OIK) meni, da zato, ker so recepti podobni oz. enaki, kočevarskih kuharskih knjig pa v tistem času še ni bilo. Skoraj vsaka kočevarska gospodinja v New Yorku ima svoj izvod te slovenske kuharice. Na obiskuprieni izmed njih sem imela priložnost poskusiti odlično »slovensko« orehovo potico, pripravljeno po receptu iz te knjige. Pri jedeh, poleg mešanja, prihaja tudi do prevzemanja elementov iz okolja priselitve in ustvarjanja novih tradicij. Na prireditvi *Gottsheer Volksfest* v New Yorku poleg zelja in pečenic npr. »tradicionalno« strežejo sendvič z govedino, ki so ga prevzeli od Američanov. »Razumevanje našega in drugega« je namreč, kot ugotavlja Mirjam Milharčič-Hladnik (2010: 54), »odvisno od konteksta«, mnogo je »različnih trditev o avtentičnosti, okusi so umišljeni, simboli pa se neprestano re-interpretirajo v dinamičnih kontekstih«. Hrana, tako kot ostali predstavljeni elementi nesnovne dediščine, zlasti pesem, vzbuja nostalгиjo pri Kočevarjih vseh generacij. Vonj in okus jedi člane diaspore spominjata na izgubljeno preteklost in na staro domovino in celo povzročata hrepenenje po krajih in času, ki jih posamezniki (npr. mlajše generacije) sploh niso doživeli (Holtzman 2006: 367).

S hrano povezane družinske prakse pogosto postanejo pravcati rituali. Hrana je pomemben del tako društvenih kot tudi družinskih srečanj ob prireditvah in praznikih (božič, velika noč) ali kar tako, ki utrjujejo pripadnost (etnični) skupini.

3.2 Elementi, ki se opuščajo

Naravna in kulturna dediščina se povezujeta. Kulturne prakse se oblikujejo v nekem določenem (naravnem) okolju, v skladu z iz prostora izhajajočimi možnostmi in njegovimi naravnimi in kulturnimi karakteristikami (naravnimi danostmi, urbanizacijo, načinom življenja itd.).

Zgleda, da je veliko Kočevarjev imelo 'poletne domove'. Naš je bil 60 milj vzhodno od New Yorka na Long Islandu. Na tej zemlji sem videl starega očeta in njegovo drugo ženo (iz Poloma) delati na polju. Z naglavno ruto v stilu babuške na glavi so ona in drugi člani družine z rokami negovali aker zelenjave. Njihova domačnost z zemljo je bila očitna. Opazil si lahko posebno ljubezen do kumaric, paradižnikov, repe in fižola.

(James, druga generacija, ZDA.)

Način življenja Kočevarjev, ki so bili na Kočevskem predvsem kmetje, se je po preselitvi bistveno spremenil. Postali so meščani in se zaposlili v podjetjih ali pri zasebnikih. Opustili so stare kmečke prakse oz. tiste elemente nesnovne kulturne dediščine, ki so bili smiseln v vaškem okolju, v mestnem pa več ne. Navade in opravila, vezani na vaško okolje iz časa pred drugo svetovno vojno (košnja trave, priprava kurjave, gojenje zelenjave itd.), so se nekaj časa ohranili v družinah, ki so živele na podeželju ali so, kot Jamesova družina iz zgornjega navedka, tam imele počitniške hišice, nato pa so jih večinoma opustili, čeprav nekateri mlajši mestni Kočevarji na vrtovih še danes pridelujejo manjše količine zelenjave.

Analiza v anketi zastavljenega vprašanja o poznavanju kočevarske nesnovne kulturne dediščine oz. o poznavanju nekaterih predvojnih etnoloških značilnosti Kočevske je pokazala, da njihovo poznavanje upada. Večina (80,1 %) anketirancev je sicer poznala vsaj eno značilnost, zelo malo pa je takih, ki poznajo več oz. vse naštete elemente. 19,9 %

ni poznalo ničesar od navedenega. Poznavanje kulturne dediščine med mlajšimi po vojni rojenimi kočevarskimi generacijami je dosti manjše kot pri prvi generaciji, rojeni na Kočevskem. Največ (60 %) anketiranih pozna različne skupinske opravke, sledijo ljudska zdravila, psovke, otroške izštevanke ter zbadljivke med vaščani in vasmi (31,5 %). Nekateri so navedli, da poznajo tudi druge elemente kulturne dediščine: kočevarske pesmi, otroške molitve, krošnjarjenje, pregovore, kočevarsko nošo, kuharske recepte, obrede pri mrtvih, pripovedke, sejme, materialno dediščino – cerkve in kapelice itd. Večina (77,9 %) respondentov nesnovno kulturno dediščino pozna iz pripovedovanja starejših sorodnikov: staršev, starih staršev ali drugih Kočevarjev, dobra polovica pa (tudi) iz lastne izkušnje, saj se je z njo srečala v družini ali v društvih, in iz literature.

Preverila sem tudi, ali se različne kočevarske navade ohranjajo v kočevarskih družinah. 88,6 % sodelujočih v družini ohranja vsaj eno navado, 11,4 % pa nobene. Tri navade ali več ohranja 54 % sodelujočih. Prevladuje branje kočevarskih časopisov oz. literature, sledi petje kočevarskih pesmi, ohranjanje različnih (prazničnih) šeg, peka »pobelice« in peka »žiplinka«. Med različnimi prazničnimi šegami sodelujoči največkrat omenjajo pripravo tradicionalnih jedi, kot je »fila« ob veliki noči. Ohranjanje navad med prvo in mlajšimi generacijami se ne razlikuje bistveno, kar pomeni, da tudi mlajše generacije sledijo nekaterim tradicijam. Dejstvo, da je branje kočevarskih časopisov zelo razširjeno, opozarja na vlogo tega medija pri prenosu znanja o starih šegah in navadah na generacije Kočevarjev, rojene po preselitvi, ki teh praks niso neposredno izkusile.

3.3 Nove in stare tradicije v ritualnih praksah

Vsek prostor je družbeno in kulturno determiniran, zato so takšne tudi ritualne prakse, ki se na tem prostoru odvijajo. Zaradi tega se kočevarske ritualne prakse v ZDA in Evropi med seboj razlikujejo (Moric 2014: 97). Na kakšen način in kateri običaji se ohranjajo ali na novo izumljajo je torej odvisno (tudi) od okolja, v ka-

terem skupnost živi. Na Kočevarskih srečanjih in praznovanjih v ZDA in Kanadi se predvsem veliko pleše in zabava, medtem ko so v Avstriji praznovanja zlasti religiozne narave (gl. Thomason 2010: 160–161). Avstrijski Kočevarji so krščanske rituale, ki so bili v stari domovini del vsakdana, ohranili v večji meri kot ameriški. To se odraža v izvedbi Kulturnega tedna, ki ga Kočevarji iz Celovca vsako leto praznujejo na gradu Krasztowitz. Osrednji dogodek je žegnanska nedelja s procesijo s kipom Marije z zaščitnim plaščem (*Schutzmantelmaddona*), zaščitnice Kočevarjev. Nekakšno simbolično romanje, ki so bila na Kočevskem zelo popularna, je tudi vsakoletno srečanje Kočevarjev pri cerkvici *Gedenkstätte* v Gradcu. Procesiji in bogoslužju sledi kosilo v bližnji restavraciji (Moric 2014: 97). Predvsem v ZDA in Kanadi pa je opazno tudi prevzemanje nemških, avstrijskih in ameriških tradicij, ki z izvorno kulturo nimajo nič skupnega, a se jih v izseljenski skupnosti čez čas začne dojemati kot tradicionalne. Ni nenavadno, da (mlajši) ameriški Kočevarji kot nekaj »kočevarskega« namesto starih navad in običajev iz domovine, pojmujejo novejše tradicije, ki so se razvile v okolju, kjer živijo oz. so odrasčali. Zanje je kočevarska tradicija, da se vsako leto srečajo na pikniku *Gottsheer Volksfest* v New Yorku ali na *Oktoberfestu* v Kitchenerju, da jejo pečenice in piyejo pivo, da občasno zaplešejo ob harmoniki ali poslušajo kočevarske pesmi, da grejo streljat v strelski klub, da vsako leto izberejo miss Kočevarjev itd. Tradicije so se torej prilagodile okolju, v katerem kočevarske skupnosti živijo, stare navade, ki so bile v rabi na Kočevskem, za kohezivnost skupnosti nimajo bistvenega pomena. Napak bi bilo trditi, da kočevarska dediščina tone v pozabo. Namesto tega lahko rečemo, da prav z lastno transformacijo v skladu z okolji in časom, v katerih se ohranja, zagotavlja kontinuiteto skupnosti.

3.4 Prenos »izobraževanja« o kulturni dediščini z družine na društvo

Kočevarji v diaspori pridobijo znanja o kulturni dediščini in različnih šegah in navadah v okviru

primarne družine pa tudi, zaradi umiranja starejših družinskih članov, ki so se s kulturno dediščino srečali na Kočevskem, (čedalje bolj) v društvih oz. v različnih sekcijah znotraj društva. Analiza anketnih vprašalnikov je pokazala, da obstaja povezava med članstvom v društvih in ohranjanjem starih navad v družinah. Kočevarske navade v svojih družinah v večji meri ohranajo tisti anketiranci, ki so člani kočevarskih društev, saj 70,3 % le-teh ohranja vsaj eno navado. Med tistimi, ki niso v nobenem društvu, je največ (29,7 %) takih, ki v svojih družinah ne ohranajo nobene navade. Statistično značilno je, da osebe, ki so članice več društev, ohranajo več navad. Prav tako je s poznavanjem kočevarske kulturne dediščine. Anketirani člani društev v večji meri poznajo različne običaje, medtem ko je med nečlani največ (38,7 %) takih, ki ne poznajo nobenega običaja. Društva so za seznanjanje s kulturno dediščino pomembna tudi zato, ker zaradi travmatičnih izkušenj nekateri starši na otroke teh znanj niso prenašali. Torej je edina možnost za posameznike, ki se z dediščino niso srečali doma, da se z njo seznanijo prek društev in njihovih aktivnosti.

4 ZAKLJUČEK

V prispevku sem želela na primeru Kočevarjev pokazati, da se kulturne prvine, ki skupaj s svojimi nosilci (diasporičnimi skupnostmi) potujejo iz enega okolja v drugo, v stiku z drugimi kulturnimi spremenljavo ali celo opuščajo, kar pa ne vpliva negativno na obstoj diaspore. Kočevarji so v 14. stoletju na Kočevsko prinesli nekatere elemente iz svoje prvotne domovine – Koroške in Tirolske. Nekateri od njih so se obdržali, drugi zaradi prilagoditve novemu okolju in njegovim naravnim danostim opustili oz. spremenili, tretji pa v sobivanju s slovenskim prebivalstvom pridobili. Stoletja kasneje, ko so si Kočevarji morali poiskati nove domovine izven Kočevske, se je zgodba ponovila. Stare, predvsem z delom na podeželju povezane prakse iz Kočevske, se zaradi mestnega načina življenja več ne uporabljajo. Prav tako se zaradi omejenih možnosti rabe opušča kočevarsko narečje. Še vedno pa je prisotno npr. petje kočevarskih pesmi in priprava kočevarskih jedi, ki je »uporabno« tudi v novih

okoljih. Nesnovna kočevarska kulturna dediščina se v diaspori ne izgublja (v celoti), ampak se je prilagodila okolju in času, v katerih kočevarske skupnosti živijo. To je razvidno iz uvajanja povsem novih tradicij, povezanih z novim okoljem, ki izvorno kulturo nimajo nič skupnega, a se v izseljenški skupnosti čez čas (skozi ritualne prakse) začnejo dojemati kot tradicionalni, njihovo »izvajanje« pa je običajno v domeni društva. Ohranjanje kulturne dediščine oz. tradicionalnih praks v izseljenstvu se z družine sčasoma prenese na društva. Kateri elementi kulturne dediščine se ohranajo, opuščajo, spreminjačo ali dodajajo in na kakšen način, postane močno odvisno od aktivnosti društev in od družbenega okolja, v katerem le-ta delujejo.

VIRI

Debenjak, Doris, 2007: Korespondenca prek elektronske pošte z avtorico. 23.–29. avgust.

Debenjak, Doris, 2009: Korespondenca prek elektronske pošte z avtorico. 30. april.

Debenjak, Doris, 2010: Korespondenca prek elektronske pošte z avtorico. 8. januar.

Hutter, Martha, 2003: What To Do About Our Old Language. *Winter Jahresbrief / Newsletter 2003, Gottscheer Relief Association*. Dostopno prek: <<http://www.gottsheenewyork.org/oldlanguage.html>>. (5. september 2015.)

Kren, Ludwig, 2007: Intervju z avtorico. 15. avgust.

LITERATURA

Cohen, Robin, 2008: *Global diasporas: An introduction, Second edition*. London in New York: Routledge.

Čebulj Sajko, Breda, 1999: *Etnologija in izseljenstvo: Slovenci po svetu kot predmet etnoloških raziskav v letih 1926–1993*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.

- Čebulj Sajko, Breda, 2000: *Razpotja izseljenecv: Razdvojena identiteta avstralskih Slovencev*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Drnovšek, Marjan, 1991: *Pot slovenskih izseljenecv na tuje: od Ljubljane do Ellis Islanda – Otoka solza v New Yorku: 1880–1924*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Drnovšek, Marjan, 1998: *Usodna privlačnost Amerike: pričevanja izseljencev o prvih stikih z novim svetom*. Ljubljana: Nova revija.
- Drnovšek, Marjan, 2002: Mobilnost Slovencev in regionalizem. *Zgodovinski časopis* 56/3–4. 259–276.
- Drnovšek, Marjan, 2005: Izseljevanje Kočevarjev v Združene države Amerike. *Dve domovini* 21. 7–34.
- Drnovšek, Marjan, 2007: Podoba kočevskih in belokranjskih krošnjarjev v očeh javnosti do začetka 20. stoletja. *Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino* 55. 387–404.
- Falzon, Mark-Anthony, 2009: Introduction: Multi-sited ethnography: theory, praxis and locality in Contemporary research. Falzon, Mark-Anthony (ur.): *Multi-sited ethnography: theory, praxis and locality in Contemporary research*. Surrey in Burlington: Ashgate. 1–24.
- Ferenc, Mitja, 1993: *Kočevska: izgubljena kulturna dediščina kočevskih Nemcev*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo – Zavod Republike Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine.
- Ferenc, Mitja, 2005: *Kočevska – pusta in prazna: nemško jezikovno območje na Kočevskem po odselitvi Nemcev*. Ljubljana: Modrijan.
- Ferenc, Mitja, 2007: *Nekdanji nemški jezikovni otok na Kočevskem*. Kočevje: Pokrajinski muzej Kočevje.
- Ferenc, Mitja in Božo Repe, 2004: Nemška manjšina v Sloveniji med obema vojnoma. Nećak, Dušan, Boris Jesih, Božo Repe, Ksenija Škrilec in Peter Vodopivec (ur.): *Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete. 147–160.
- Ferenc, Mitja, Zupan, Gojko in Bradavž, Mateja, 2002: *Pokopališča in nagrobniki kočevskih Nemcev*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.
- Ferenc, Tone, 1968: *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945*. Maribor: Obzorja.
- Gauß, Karl-Markus, 2011: Ein virtueller Dorfplatz. Ferenc, Mitja in Joachim Hösler (ur.): *Spurenreise in der Gottschee: Deutschsprachige Siedler in Slowenien*. Potsdam: Deutsches Kulturforum östliches Europa. 147–156.
- Hladnik, Miran, 2009: *Slovenski zgodovinski roman*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Holtzman, Jon D., 2006: Food and Memory. *Annual Review of Anthropology* 35. 361–378.
- Hutter, Martha, 1994: *Gottsheerisch: an introduction to the language of the gottschee Germans*. Souvenir of The Gottscheer Treffen New York 2006. New York: Gottscheer Relief Assoc.
- Judson, Pieter M., 2006: *Guardians of the nation: activists on the language frontiers of imperial Austria*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Judit, Tony, 1992: The Past Is Another Country: Myth and Memory in Postwar Europe. *Daedalus* 121/4. 83–118.
- Knific, Bojan, 2008: »Ko v nošo se odenem...«: Vprašanja pripadnostnega kostumiranja s posebnim pogledom na kostumiranje narodno-zabavnih ansamblov. Ljubljana: Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva.
- Knific, Bojan, 2010: *Folklorenikom s(m)o vzeli noše: kostumiranje folkloarnih skupin - med historično pričevalnostjo in istovetnostjo*. Ljubljana: Založba ZRC.

- Kogovšek, Tina, 2005: Zanesljivost in veljavnost v kvalitativnem in kvantitativnem raziskovanju. *Teorija in praksa* 42/1. 256–278.
- Koprivec, Daša, 2013: *Dedičina aleksandrink in spomininjihovih potomcev*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Kundegraber, Maria, 1991a: *Razvoj kočevske noše: razstava v Likovnem salonu Kočevje in Slovenskem šolskem muzeju v Ljubljani, Kočevje in Ljubljana, februar - marec 1991*. Kočevje: Muzej Kočevje.
- Kundegraber, Maria, 1991b: Die deutsche Sprachinsel Gottschee im 19. Jahrhundert = Kočevje – nemškijezikovni otok v 19. stoletju. *Etnolog: glasnik Slovenskega etnografskega muzeja* 1/1991. 82-120. Dostopno prek: <<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-OBYOYTDV>>. (5. september 2015.)
- Lackner Kundegraber, Maria, 1995: Etnografske posebnosti v nekdanjem Kočevskem nemškem jezikovnem otoku. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 43/3. 76–84.
- Lobe, Bojana, 2006: Združevanje kvalitativnih in kvantitativnih metod – stara praksa v novi preobliki? *Družboslovne razprave* XXII/53. 55–73.
- Lowenthal, David, 2003: *The Heritage Crusade and the Spoils of History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lowenthal, David, 2006: Natural and Cultural Heritage. Lowenthal, David in Kenneth Olwig (ur.): *The Nature of Cultural Heritage, and the Culture of Natural Heritage*. 79–90.
- Lukšič-Hacin, Marina, 1999: *Multikulturalizem in migracije*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Lukšič-Hacin, Marina, 2006: *Spet doma?: povratne migracije med politiko, prakso in teorijo*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Makarovič, Marija, 2005: Črmošnjiško-poljanska dolina in njeni ljudje. Kočevarji staroselci in Slovenci iz preteklosti v sedanjost. Ljubljana: Založba ZRC.
- Makarovič, Marija, 2008: *Resnice posameznikov: po življenjskih pripovedih Kočevarjev staroselcev in Slovencev s Kočevskega*. Ljubljana: Društvo Kočevarjev staroselcev.
- Mantuani, Josip, 1924–1925: Prazgodovinska gomila na Kočevskem. *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo*. 9–16.
- Marolt, France, 1939: Slovenske prvine v kočevski ljudski pesmi. Mačkovšek, Janko (ur.): *Kočevski zbornik: Razprave o Kočevski in njenih ljudeh*. Ljubljana: Vodstvo Družbe sv. Cirila in Metoda. 175–320.
- Marcus, George E., 1995: Ethnography in/of the World System: The emergence of multi-sited ethnography. *Annual Review of Anthropology* 24. 95–117.
- Marschnig, Georg, 2011: Diaspora online – Gottscheer Selbstdarstellungen im weltweiten Netz. Ferenc, Mitja in Joachim Hösler (ur.): *Spurenreise in der Gottschee: Deutschsprachige Siedler in Slowenien*. Potsdam: Deutsches Kulturforum östliches Europa. 157–174.
- Mikola, Maša, 2005: Živeti med kulturami: od avstralskih Slovencev do slovenskih Avstralcev. Ljubljana: Založba ZRC.
- Mikola, Milko, 2007: *Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje Republike Slovenije.
- Milharčič-Hladnik, Mirjam, 2010: Hrana in spomin v kontekstu migracij. *Dve domovini* 31. 51–63.
- Moric, Anja, 2007: *Usoda Kočevskih Nemcev: Ohranjanje identitete Kočevskih Nemcev*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (Diplomsko delo).
- Moric, Anja, 2010: Ohranjanje kočevarščine, narečja kočevskih Nemcev, v Sloveniji, Avstriji, Nemčiji, Kanadi in ZDA. *Razprave in gradivo* 61. 92–119.

- Moric, Anja, 2011: The maintenance of Gottscheerisch, the dialect of Gottschee Germans in Slovenia, Austria, Germany, Canada and the USA. *Europa ethnica: Nationalitätenfragen: = questions ethniques:=problems of nationalities* 68/1/2. 21–31.
- Moric, Anja, 2014: Domovina globoko v srcu: Kočevski Nemci v diaspori. *Etnolog: glasnik Slovenskega etnografskega muzeja* 24. 81–104.
- Mosley, Christopher (ur.), 2010: *Atlas of the World's Languages in Danger, 3rd edn.* Paris: UNESCO Publishing. Dostopno prek: <<http://www.unesco.org/culture/en/endangeredlanguages/atlas>>. (5. september 2015.)
- Müller, Jakob (ur.), 2014: *Kočevar ima samo eno domovino / Götscheabar hot ali ion Hoimöt.* Grosuplje: Kulturno društvo sv. Mihaela.
- Netanda, Rendani Sipho, 2012: Mixed methods-triangulation war: hidden challenges to their conceptual survival. *Journal of applied global research* 5/14. 45–55.
- Petschauer, Erich, 1984: »Das Jahrhundertbuch«: *Gottschee and its People Through the Centuries.* New York: Gottscheer Relief Association.
- Repe, Božo, 2010: Izgon: (Usoda slovenskih izgnancev med leti 1941–1945). Štih, Peter in Bojan Balkovec (ur.): *Migracije in slovenski prostor od antike do danes.* Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije. 245–256.
- Repič, Jaka, 2006: »Po sledovih korenin«: *Transnacionalne migracije med Argentino in Evropo.* Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani (Zupaničeva knjižnica 19).
- Repič, Jaka, 2010a: Ambivalent identities emerging in transnational migrations between Argentina and Slovenia. *Dve domovini* 31. 121–134.
- Repič, Jaka, 2010b: Konstrukcija prostora in kraja pri transnacionalnih migracijah med Argentino in Slovenijo. Mencej, Mirjam in Dan Podjed (ur.): *Ustvarjanje prostorov.* Ljubljana: Filozofska fakulteta. 162–188.
- Repič, Jaka, 2013: Prazniki, socialni spomin in oblikovanje slovenske skupnosti v Argentini. Jezernik, Božidar (ur.): *Politika praznovanja: Prazniki in oblikovanje skupnosti na Slovenskem.* 153–172.
- Rus, Jože, 1939: Jedro kočevskega vprašanja: zgodovina, sedanjost in bodočnost kočevskega gospodarstva in njegovih prirodnih in socialnih podlag. Mačkovšek, Janko (ur.): *Kočevski zbornik: razprave o Kočevski in njenih ljudeh.* Ljubljana: Družba sv. Cirila in Metoda. 131–173.
- Simikič, Alenka, 2000: Ponemčiti so jih hoteli. *Etnolog* 10. 255–282.
- Simonič, Ivan, 1939: Zgodovina kočevskega ozemlja. Mačkovšek, Janko (ur.): *Kočevski zbornik: razprave o Kočevski in njenih ljudeh.* Ljubljana: Družba sv. Cirila in Metoda. 45–130.
- Simonič, Ivan, 1971: Zgodovina mesta Kočevja in Kočevske. Kotar, Herman in drugi (ur.): *500 let mesta Kočevje.* Kočevje: Skupščina občine Kočevje. 5–51.
- Stanonik, Marija, 1990: O folklorizmu na splošno. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 30/1–4. 20–41.
- Stanonik, Marija, 2004: Kočevarska slovstvena folklora: primerjava in slovenske vzporednice. Florjančič, Alojzij Pavel in Marija Stanonik (ur.): *Kočevarska folklora: v šegah, navadah, pravljicah, povedkah, legendah in drugih folklornih izročilih = Gottscheer Volkstum: in Sitte, Brauch, Märchen, Sagen, Legenden und anderen volkstümlichen Überlieferungen.* Ljubljana: Založba ZRC. 229–280.
- Stieber, Gabriela, 1999: 80 Jahre Gottscheer Vereinswesen in Graz. Gottscheer Landsmannschaft in Graz (ur.): *Festschrift: 80 Jahre Gottscheer Landsmannschaft in Graz: ...den Landsleuten zu helfen.* Gradec: Gottscheer Landsmannschaft in Graz. 35–69.
- Šetinc, Franc (ur.), 1993: *Izgnanci.* Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije.

- Štih, Peter, 2006: Miti in stereotipi v podobi starejše slovenske nacionalne zgodovine. Ferenc, Mitja in Branka Petkovšek (ur.): *Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino: Zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Kranj, 19. – 21. oktober 2006*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije. 25–48.
- Šumi, Irena, 2000: *Kultura, etničnost, mejnost: konstrukcije različnosti v antropološki presoji*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU in Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Thomason, Bobbi, 2010: *Memories of Gottsche: A narrated history of fidelity and fragility*. CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Troha, Zdravko, 2004: *Kočevski Nemci – partizani*. Ljubljana: Slovensko kočevarsko društvo Peter Kosler.
- Tschinkel, Hans, 1908: *Grammatik der Gottscheer Mundart*. Halle: M. Niemeyer.
- Tschinkel, John, 2010: *Zvonovi so umolknili*. Ljubljana: Modrijan.
- UNESCO Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages, 2003: *Language Vitality and Endangerment*. Document submitted to the International Expert Meeting on UNESCO Programme Safeguarding of Endangered Languages. Dostopno prek: <<http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00120-EN.pdf>>. (3. september 2015.)
- Van Hear, Nicholas, 1998: *New diasporas: The mass exodus, dispersal and regrouping of migrant communities*. London: UCL Press.
- Velušček, Anton, 2011: *Spaha*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Wimmer, Andreas in Nina Glick Schiller, 2002: Methodological nationalism and beyond: nation-state building, migration and the social sciences. *Global Networks* 2/4. 301–334.
- Židov, Nena, 2012: Predgovor. Jerin, Anja, Adela Pukl in Nena Židov (ur.): *Priročnik o nesnovni kulturni dediščini*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej. 5–6.
- Žigon, Zvone, 1998: *Otroci dveh domovin: slovenstvo v Južni Ameriki*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Žigon, Zvone, 2001: *Iz spomina v prihodnost: slovenska politična emigracija v Argentini*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Žitnik, Janja, 2005: Kulturno življenje v izseljenstvu: koncept kompleksne obravnave. *Dve domovini* 21. 105–124.

RECEPCIJA EVROPSKIH AVTORIC V SLOVENSKIH LITERARNIH DELIH OD ZAČETKA 19. STOLETJA DO LETA 1918

RECEPTION OF EUROPEAN FEMALE AUTHORS IN SLOVENIAN LITERARY WORKS FROM THE BEGINNING OF THE 19TH CENTURY UNTIL 1918

Literarni stiki so v preteklosti imeli ključno vlogo pri razvoju slovenske književnosti. Med tujimi avtorji, ki so navedeni v slovenskih literarnih zgodovinah in po katerih naj bi se zgledovali slovenski pisatelji, skoraj ne zasledimo ženskih predstavnic. Kljub temu je raziskava pokazala, da so bile evropske avtorice dobro sprejete med slovenskimi pisatelji in pisateljicami. To potrjujejo citati in imena tujih avtoric ter naslovi njihovih del v slovenskih literarnih delih. Čeprav neposrednega literarnega vpliva teh avtoric ne moremo dokazati, lahko dopuščamo možnost, da so se slovenski avtorji in avtorice navdihovali ob branju njihovih del, saj o tem pričajo konkretni dokazi. To je nedvomno pustilo sledi tudi v ustvarjalnem duhu slovenskih avtorjev in avtoric ter posledično v slovenski literaturi, kar dokazuje njen tesno povezanost z evropskimi literarnimi tokovi.

Ključne besede: literarna recepcija, pisateljice, intertekstualnost, literarni vplivi, slovenska književnost

Literary connections played a pivotal role in the development of the Slovenian literature. However, among foreign authors in Slovenian literary histories who inspired Slovenian authors, female authors are barely mentioned. On the contrary, the research has demonstrated that numerous European women writers were received by Slovenian writers. In fact, quotations, titles of literary works and names of women writers have been found in Slovenian literary works. Even though a direct literary influence of these women writers cannot be proved, it can be presumed that Slovenian authors got inspired by reading their works. All this has presumably left some important traces in the artistic genius of Slovenian writers and therefore in Slovenian literature.

Key words: literary reception, women writers, intertextuality, literary influences, Slovenian literature

1 UVOD

Poseben razvoj slovenske literature kot »male« literature je bil pogosto utemeljen z njenimi stiki in odvisnostjo od tujih literatur. Marko Juvan pa v svojem članku *Slovenski kulturni sindrom* v nacionalni in primerjalni literarni zgodovini ugotavlja, da ta pojavnost ni izključna posebnost slovenske književnosti, saj naj bi bil slovenski kulturni sindrom le »ena od variantnih uresničitev evropskega kulturnega nacionalizma« (2008b: 15), ki je v 19. stoletju vplival na številne druge nacionalne predliterarne sisteme predvsem t. i. »nedržavnih«

narodov (prav tam: 10). Iz te ideološke matrice pa izhajata tudi nacionalna in primerjalna literarna zgodovina (prav tam: 15). Juvan se sklicuje tudi na literarna zgodovinarja Antona Ocvirka in Janka Kosa, ki sta slovensko književnost interpretirala v okviru evropskega in mednarodnega konteksta ter poudarjala pomen zunanjih vplivov, predvsem zahodnega kanona, za njen razvoj (prav tam: 13–14, 17). Ocvirk in Kos sta namreč ugotovila, da so se slovenski avtorji do 19. stoletja opirali predvsem na nemško literaturo in šele na začetku 19.

stoletja so se začeli zavestno približevati tudi ostalim evropskim literaturam, ki so pustile svoj pečat v slovenski književnosti. Tako Ocvirk kot Kos navajata številne tuge avtorje, po katerih naj bi se zgledovali slovenski pisatelji, vendar med njimi skoraj ne zasledimo ženskih predstavnic (Badalič 2014: 27–28, 147–148).¹ Kljub temu je raziskava pokazala, da so bile evropske avtorice dobro sprejeti med slovenskimi pisatelji in pisateljicami, saj na to kažejo razni citati in imena tujih avtoric ter naslovi njihovih del v slovenskih literarnih delih. Nekateri slovenski avtorji in avtorice so bili celo obtoženi plagiatorstva del tujih avtoric že v času svojega življenja. Čeprav neposrednega literarnega vpliva teh avtoric ne moremo dokazati, lahko dopuščamo možnost, da so se slovenski avtorji in avtorice navdihovali ob branju njihovih del, saj o tem pričajo eksplisitni dokazi, kot so članki in recenzije del v časopisu, zapiski in komentarji v beležnicah ali dnevnikih slovenskih ustvarjalcev in ustvarjalk, diskusije v njihovi korespondenci, slovenski prevodi tujih literarnih del ter razne medbesedilne povezave. Metodološko bo zato prispevek sledil teoriji intertekstualnosti.

2 INTERTEKSTUALNOST

Intertekstualnost oziroma medbesedilnost je lastnost besedil, da vsebujejo elemente in strukture že obstoječih tekstov in kodov oziroma da z njimi vzpostavlajo implicitne ali eksplisitne odnose; označuje tudi vso tisto pojavnost, ki nastaja pri takšni interakciji med besedili, med njihovimi avtorji in bralci – na sinhroni ali diahroni (razvojni) osi, med žanrskimi prostorskimi (regionalnimi, narodnojezikovnimi itd.) in slojnimi razmejitvami »univerzuma diskurzov« (Juvan 1990: 21). V zgodovini književnosti je bilo že večkrat rečeno, da je bilo že vse napisano in da se novejša dela vedno navezujejo na svoje predhodnike. Za Julio Kristeve, ki je ena izmed prvih teoretičark o intertekstualnosti, je tekst permutacija tekstov, saj se v njegovem prostoru križajo in nevtralizirajo številne izjave, vzete iz drugih tekstov (Juvan 2000: 9).

Kristeva označi tekst tudi kot mozaik citatov, v katerem se preoblikujejo drugi teksti: »Vsak tekst se gradi kot mozaik citatov, vsak tekst je absorpcija in transformacija drugega teksta. Na mesto pojma intersubjektivnost stopa pojem intertekstualnost, pesniški jezik pa je treba brati vsaj kot dvojen« (Kristeva, nav. po Juvan 2000: 9). V slovenskih literarnih delih se ta mozaik kaže na različne načine: pri izbiri žanra, tematike, motivov, topike, imen junakov, citatov in parafraz. Pri tem pa velja omeniti tudi razmerje med vplivom in intertekstualnostjo. Vpliv naj bi bil predvsem binaren, osredotočen na avtorje in avtorstvo ter naj bi temeljil na časovnem in vzročno-posledičnem zaporedju, medtem ko naj bi intertekstualnost zmanjšala vlogo avtorja, razpustila meje med teksti in med znotrajbesedilnim in zunajbesedilnim svetom ter uveljavila pluralnost (Juvan 2000: 71–72). O vplivu določenega dela na avtorja je tako težko govoriti, saj na avtorja vplivajo tudi kultura, tradicija, kulturni spomin, skratka vse konvencije, ki so rezultat večdimenzionalne intertekstualne semioze (Juvan 2008a: 61).

3 VZOREC SENTIMENTALNEGA ROMANA

Katarina Bogataj-Gradišnik je že v delu *Sentimentalni roman* opozorila na recepcijo tujih avtoric na Slovenskem, saj meni, da so slovenske pisateljice v 19. stoletju prevzele vzorec Pamele po romanu *Pamela ali nagrajena krepost* Paula Richardsona iz 18. stoletja. Ta vzorec naj bi se v 19. stoletju v evropskih deželah pomešal z drugimi tipi romana in doživel več preobrazb: najpomembnejša je junakinjina izobraženost in s tem njena samostojnost (Bogataj-Gradišnik 1989: 30) Med drugim naj bi ta vzorec prevzela tudi romana *Jane Eyre* Charlotte Brontë in *Le Marquis de Villemer* George Sand, po katerih naj bi se zgledovale tudi naše avtorice. Katarina Bogataj-Gradišnik trdi, da je težko ugotoviti, koliko sta ti dve različici vplivali na dela slovenskih pisateljic, saj je bilo veliko prepletanj med domačimi in tujimi vplivi, predvsem

pa je prihajalo veliko vplivov od nemških avtoric. Miran Hladnik pa poudarja, da je slovenski ženski roman sprejemal predvsem nemški pripovedni vzorec – najverjetneje po vzoru pisateljice Eugenie Marlitt, saj sta bili Luiza Pesjak in Pavlina Pajk obtoženi plagiatorstva njenih del že v času svojega življenja (Hladnik 1981: 291). Razmerje med nemško avtorico in Pavlino Pajk je osvetlila tudi Katja Mihurko Poniž v svoji študiji o romanu *Arabela Pavline Pajk*.

4 GEORGE SAND

Francoska pisateljica George Sand (1804–1876) je nedvomno pozela veliko zanimanja med slovenskimi ustvarjalci, saj so jo ti večkrat omenjali in citirali v svojih literarnih delih. Njena recepcija je najbolj opazna pri Pavlini Pajk in Josipu Jurčiču, saj je v njunih besedilih mogoče najti številne medbesedilne povezave z opusom francoske avtorice. Pavlina Pajk je francosko avtorico, njeno življenje in delo, prvič predstavila slovenskim bralcem v nekrologu, objavljenem v *Zori* leta 1876. To je spodbudilo podrobnejšo analizo² del obeh avtoric, ki je pokazala, da je poleg sledenju vzorca sentimentalnega romana med obema opusoma mogoče najti razne medbesedilne povezave, kot so podobni motivi, dogajalni prostor, imena junakov in junakinj ter podobno besedišče. Medbesedilne povezave se kažejo predvsem v parih *Le marquis de Villemer* (1860), *Slučaji usode* (1897) in *Blagodejna zvezdica* (1881); *La petite Fadette* (1849) in *Judita* (1896) ter *François le Champi* (1847) in *Najdenec* (1894).

George Sand sta poznala tudi Josip Jurčič in Josip Stritar. Njena dela naj bi vplivala predvsem na Jurčičeve *Lepo Vido* (1877) (Pogačnik 1988: 81–83), saj je Jurčič strogo obsojal motiv zakonske nezvestobe, ki ga je našel v delih francoske pisateljice (Mihurko Poniž in Badalič 2012: 85):

/.../ če izvira prelomljene zvestobe do moža ali zaročene žene iz fizične nenasitenosti, kakor se to zgodi pri ženskah Don Juanih, ktere nam riše

George Sand, ki mečejo kot ožete pomaranče može za vrstjo od sebe in frče od čebele od cvetke do cvetke, nikdar site. To nam ne dopade. Francozci imajo komedije iz te teme; Mi moramo imeti tragedije, tragičen konec. (Jurčič 1953: 338.)

V dvanajstem poglavju *Rokovnjačev* (1881), ki jih je dokončal Janko Kersnik po Jurčičevi smrti, pa najdemo citat iz predgovora romana *François le Champi* (1850) francoske avtorice: »Če dam kmeta tako govoriti, kakor mi govorimo, potem nastane fabulna stvar, katerej se morajo dati ideje, ki jih nema« (Jurčič 1967: 167). Josip Stritar, ki je bil velik podpornik sentimentalnega romana, pa je v svojem delu *Zona* (1876) in recenziji slovenskega prevoda *Župnika Wakefieldskija* George Sand postavil za vzor slovenskim avtorjem (Badalič 2014: 161).

5 CITATI, PARAFRAZE, NASLOVI DEL IN IMENA EVROPSKIH AVTORIC V SLOVENSKIH LITERARNIH DELIH

Imena in dela evropskih avtoric so bila večkrat omenjena v slovenskih literarnih delih, ki so bila objavljena do leta 1918. Poleg tega so se slovenski avtorji in avtorice v svojih delih včasih posluževali tudi njihovih citatov ali pa so jih parafrazirali. Ime nemške pisateljice Eugenie Marlitt (1825–1887) tako najdemo med drugim tudi v delu *Sama svoja* Frana Govekarja, v *Pismih in Študentkah* Zofke Kveder ter *Ciklamnu* Janka Kersnika in v raznih delih Ivana Cankarja (Mihurko Poniž 2011: 73–74).

Josip Stritar poleg George Sand omeni v *Zoni* tudi francosko pisateljico švicarskega izvora Germaine de Staël (1766–1817), tako da primerja svojo nenaklonjenost do Madame de Staël s sovražnostjo Napoleona Bonaparteja do avtorice, čeprav prizna, da je kljub temu prebral njeni deli *De l' Allemagne* (1813) in *Corinne* (1807) (Stritar 1955: 335). Roman *Corinne ou l' Italie* je bil omenjen tudi v

kratki zgodbi Valentina Koruna – *Na Žovneku*, objavljeni v *Ljubljanskem zvonu* leta 1913. Pri-povedovalec poudari, da junakinja zgodbe drži v rokah sveže objavljeni roman *Corinne*, ki ga že drugič z zanimanjem prebira (Korun 1913: 23).

Švedska pisateljica Selma Lagerlöf (1858–1940) je parafrazirana v kratki zgodbi Milana Puglja – *Magda* (1907), v kateri glavna junakinja Ana pri-poveduje zgodbo o mladem in bogatem Otonu Jugu, v katerega je bila zaljubljena, in kurtizano Magdo. Ko Ano prevzame zla slutnja, izreče sle-deče besede:

Švedska pisateljica Selma Lagerlöfova pravi na ne-kem mestu, da čutijo mlati, nedolžni in nesrečni ljudje, vse težke dogodke že takrat, ko se jim približujejo. In jaz sem bila takrat mlada in nedolžna in nesrečna, in menda je bil to vzrok, da sem sluti-la v svojih sanjah in mislih, nekaj temnega in zelo tragičnega. (Pugelj 1907: 429.)

Roman *Aus guter Familie* (1895) nemške pisate-ljice Gabriele Reuter (1859–1941) je omenjen v *Študentkah* (1900) Zofke Kveder (Mihurko Poniž 2003: 76). Roman je najbrž vplival tudi na druge zgodbe Zofke Kveder, saj je v njih mogoče najti podobne motive (Mihurko Poniž 2003: 116).

Roman *Graf von Benjowsky* (1865) avtorice Luise Mühlbach (1814–1873) je omenjen v noveli *Milan* (1891) anonimnega avtorja: pripovedovalec opo-zarja, da roman spada med junakovo najljubše čtivo, ki kaže na njegovo nagnjenje k sanjaštvu in ga celo spravi v jok (Fr. d.P. Ž-ć. 1891: 2). Ivan Tavčar je na začetek svoje zgodbe *Soror Pija* (1879) pripisal ci-tat avstrijske pisateljice Ade Christen (1839–1901), ki odseva nesrečno usodo glavne junakinje: »Die Welt ist so gross – Leicht kann sich verbergen ein glückloses Weib« (Leon 1897: 88).³

Janez Trdina v svojem avtobiografskem delu *Moje življenje* (1905/1906) piše, da je prebral vsa dela av-

strijske pisateljice Caroline Pichler (1769–1843). Po njegovem mnenju je avtorica spadala med naj-boljše avstrijsko-nemške pisateljice: njen slog se mu zdi poetičen, jezik pa lep in naraven; najbolj pa so ga zanimali njeni historični romani. Dodaja tudi, da mu je avtorica »ostala mila dušna prijate-ljica« (Trdina 1905/1906: 655).

Nemško-baltiška avtorica Laura Marholm (1854–1928) je bila večkrat deležna pozornosti v slovenskem časopisu, predvsem v tržaški *Sloven-ki*, zaradi svojih proti-feminističnih zamisli (Badalič 2014: 167). Zofka Kveder je na začetku svoje zbirke kratkih zgodb *Misterij žene* (1900) zapisala citat iz njenega dela *Das Buch der Frauen* (1895), ki si ga je izbrala kot moto svoje zbirke, čeprav v nasprotju z njo Laura Marholm ni veljala za napredno avtorico (Kveder 2005: 503):

Das Weib hat kein eigenes Schicksal. Es kann es nicht haben, denn es kann nicht allein sein. Es kann auch nicht Schicksal werden, nicht direkt, nicht durch dass, was es veranlasst. Je mehr Weib es ist, je reicher veranlagt es ist, desto mehr wird der Mann, der es nimmt als sein, sein Schicksal durch das, was er selber ist als Mann und durch das, was er ihm zu geben hat, als Mann. (Kveder 2005: 7.)⁴

6 DOMNEVEN VPLIV EVROPSKIH AVTORIC NA SLOVENSKE AVTORJE IN AVTORICE: PODOBNOSTI MED TUJIMI IN SLOVENSKIMI LITERARNIMI DELI

Evropske avtorice so domnevno tudi navdihovale slovenske avtorje in avtorice. V slovenskih literar-nih delih je mogoče zaznati njihov vpliv predvsem v podobnostih na nivoju vsebine. Nekateri sloven-ski avtorji so bili obtoženi tujih vplivov že v času svojega življenja. Urednik *Ljubljanskega zvona*

³ V prevodu se citat glasi: »Svet je tako velik – nesrečna ženska se lahko brez težav skrije.«

⁴ V prevodu se citat glasi: »Ženska nima lastne usode. Ne more je imeti, ker ne more biti sama. Prav tako ne more postati usoda, ne neposredno ne tako, da bi s svojim delovanjem storila kaj usodnega. Bolj kot je ženska, bolj kot je bogato s tem obdarjena, tembolj postaja moški, ki si jo jemlje za svojo, s tem, kar je on sam kot moški in kar ji kot moški lahko daje, njena usoda« (Kveder 2005: 503).

Viktor Bežek se je že leta 1897 dotaknil vprašanja tujih vplivov na slovenske avtorje v svojem članku o plagiatorstvu, v katerem je našel nekaj primerov domnevnih podobnosti med tujimi in slovenskimi literarnimi deli. Med njimi sta bili tudi pesmi Simona Gregorčiča in Antona Aškerca.

Gregorčičeva oda *Človeka nikar!* (1877) je bila označena kot prevod neke pesmi avstrijske avtorice Betty Paoli (1814–1894), vendar Bežek ni navedel izvirnega naslova pesmi (Bežek 1897: 294). Šele France Koblar, ki je raziskoval Gregorčičeve življenje in delo, je *Človeka nikar!* označil kot vzprednico pesmi *Wenn ich dereinst entrückt dem Lebenslande* iz zbirke *Neue Gedichte* (1850) (Koblar 1962: 401), vendar je na obtožbe proti Gregorčiču odgovoril, da obstaja bistvena razlika med vidikom slovenskega pesnika in avstrijske pesnice: Gregorčičev pesimizem naj bi izhajal iz krščanskega idealizma, medtem ko pesimizem Betty Paoli sploh ne temelji na verskem občutku (Koblar 1962: 220).

Bežek se je v svojem članku dotaknil tudi *Delavčeve pesmi o premogu* (1897) Antona Aškerca. Pesem naj bi bila po mnenju nekega E. L. sumljivo soredna pesmi premogarjev italijanske avtorice Ade Negri (1870–1945), vendar je Bežek branil Aškerca s trditvijo, da »utegneta dva, ki proučujeta eno in isto življenje ali isto družabno gibanje, priti do podobnih rezultatov« (Bežek 1897: 350). Aškerc se je v svojih pismih Franu Govekarju tudi sam branil očitkov: italijansko pisateljico naj bi sicer poznal iz nemške revije *Neue Zeit*, vendar njegovo znanje italijanštine ni bilo dovolj dobro za branje njenih pesmi v originalu (Govekar 1912a: 246). Tone Smolej ugotavlja, da Aškerc res ni bral pozicije Ade Negri v italijanščini, čeprav naj bi poznal njeno delo zaradi recenzije zbirke *Tempeste* (1896), objavljene v *Neue Zeit*. Recenzija je namreč vključevala prevedene odlomke, med drugimi tudi odlomek pesmi *L'incendio della miniera*, ki naj bi vplivala na Aškerca (Smolej 2007: 123).

Primera iz Bežkovega članka nista izjemi, saj je podobnosti med tujimi in slovenskimi besedili mogoče najti tudi pri drugih avtoricah in avtorjih. Največ medbesedilnih povezav smo našli med deli George Sand in Pavline Pajk, o čemer smo pisali

že na začetku. Vsebinske podobnosti pa je opaziti tudi med nekaterimi slovenskimi deli in deli češke avtorice Božene Němcove (1820?–1862), ki je bila na Slovenskem poznana predvsem radi dela *Babica* (*Babička*, 1855) in *Českých pravljic* (*Národní báchorky a pověsti*, 1845). Trdnih dokazov o njenem vplivu na slovenske avtorje in avtorice ni. Kljub temu lahko podobnosti na vsebinskem nivoju najdemo v pesmi z naslovom *Babica* Luize Pesjak, ki je bila v *Kresu* objavljena leta 1883. Babica v pesmi Luize Pesjak hrepeni po vnučku, ki ga sploh še ni videla. Domišla si, kako bi skupaj preživila vse štiri letne čase, predvsem božič. Babica v češkem delu pa dejansko živi sanje babice v pesmi Luize Pesjak, saj preživila z vnuki vse letne čase, posebno radost pa ji predstavlja ravno božični prazniki. Domneven vpliv je Božena Němcová imela tudi na Josipino Turnograjsko. Sabina Žnidaršič Žagar namreč opozarja na morebiten vpliv pravljic češke avtorice na njen povest *Rožmanova Lenčica* (1853), ki

predstavlja posebnost v njenem (poznanem) proznom opusu, saj se v njem avtorica prvič loteva predelave ljudske teme. Povest je podnaslovila 'po narodni pripovedki'. Povest predstavlja (verjetno) prehod v njenem zanimanju, ki je do sedaj veljalo predvsem temam iz slovanske zgodovine, k ljudskemu. Morda gre pri tem videti tudi vplive češke pisateljice Božene Němcove, ki je v pesnitzah in predelavah objavljala motive čeških in slovaških pravljic, in ki je bila tedaj tudi pri nas dobro poznana. (Žnidaršič Žagar 2009: 130.)

Fran Govekar pa je opozoril na domneven vpliv pravljic Božene Němcove na Frana Levstika. V recenziji slovenskega prevoda čeških pravljic piše, da pravljica *O třech zakletých psích* v osrednjem delu zelo spominja na Levstikovega *Martina Krpana* (1858) (Govekar 1912b: 317). Govekar je s tem najbrž mislil na motiv kralja, ki obljubi hčer tistemu, ki bo premagal pošast in rešil kraljestvo. Ta motiv je v pravljicah zelo razširjen, zato je težko trditi, da ga je Levstik našel ravno pri Němcovi.

Vsebinske podobnosti so opazne tudi med deli francoske avtorice Sophie Cottin (1770–1807) in Pavline Pajk, na kar je opozorila že Katarina Bogataj-Gradišnik. Junakinja *Slučajev usode* (1897) Pavline Pajk, Malvina, je domnevno ime-

novana po istoimenski junakinji iz romana *Malvina* (1800) Sophie Cottin. Deli imata skupnih tudi veliko drugih podobnih motivov (gl. Mihurko in Badalič 2012: 85). Medbesedilne povezave je mogoče najti tudi med romanoma *Claire d' Albe* (1798) in *Dušne borbe* (1896). Obe deli pripovedujeta zgodbo o mladi, lepi in krepstni ženski, ki se poroči s starejšim moškim zaradi očetove želje. Mirno zakonsko življenje je pretreseno, ko se pojavi možev mlajši sorodnik, v katerega se junakinja zaljubi, nato pa se v imenu kreposti bori proti svojim čustvom. Omemb Sophie Cottin sicer nismo našli v nobenem slovenskem literarnem delu ali korespondenci, vendar lahko zaradi recepcije njenih del v knjižničnih katalogih (gl. Badalič 2014) domnevamo, da je bila avtorica med slovenskimi bralci dobro poznana.

Katarina Bogataj-Gradišnik je označila tudi angleško pisateljico Charlotte Brontë (1816–1855) kot verjetno vzornico slovenskim avtoricam in avtorjem. Njen roman *Jane Eyre* (1847) in njegova gledališka priredba *Die Waise von Lowood* (1853) nemške avtorice Charlotte Birch-Pfeiffer (1800–1868) sta bila dobro sprejeta med slovenskim občinstvom. Podobnosti z romanom so vidne predvsem v delih *Blagodejna zvezdica* (1881), *Mačeha* (1882) in *Slučaji usode* Pavline Pajk ter v *Beatinem dnevniku* Luize Pesjak (Bogataj-Gradišnik 1984: 142). Motiv nore ženske na podstrešju, znan ravno iz romana *Jane Eyre*, najdemo tudi v *Arabeli* Pavline Pajk (Mihurko Poniž 2011: 76).

Dela Pavline Pajk, predvsem *Roka in srce* ter *Planinskaidila*, in *Beatinem dnevniku* Luize Pesjaksobila večkrat obtožena tudi posnemanjaliterarnega opusa Eugenie Marlitt (Mihurko Poniž 2011: 72–75). Povezava med opusoma Pavline Pajk in nemške pisateljice pa naj bi bila le domnevna, saj imena Marlittove ni bilo mogoče najti niti v delu niti v korespondenci slovenske pisateljice (Mihurko Poniž 2011: 75). Podobnosti naj bi izhajale predvsem iz žanrskih konvencij; podobni motivi, na primer motiv nore ženske na podstrešju, pa bi lahko izhajali tudi iz del drugih evropskih pisateljic, kot sta že prej omenjeni Charlotte Brontë in George Sand, zato ne moremo z gotovostjo trditi, da je na slovensko pisateljico vplivala zgolj nemška avtorica (Mihurko Poniž 2011: 76, 78).

Podobno velja za Luizo Pesjak. Kljub obsežni slovenski recepciji Eugenie Marlitt, je njeno ime največkrat povezano z manjvredno literaturo najverjetneje zaradi razvrednotenja njenega dela v Nemčiji v osemdesetih letih 19. stoletja (Mihurko Poniž 2011: 71–74).

Pomemben primer medbesedilnosti je tudi otroška pesem *L'hirondelle* (Lastovica), najverjetneje delo francoske avtorice Adélaïde de Montgolfier (1789–1880), ki jo je Luiza Pesjak vključila v svoj *Beatin dnevnik* (1887). Pesjakova je pesem ohranila v francoskem jeziku, vendar jo je na duhovit način priredila tako, da je ustrezala kontekstu svoje zgodbe, pri tem pa je ohranila refren. Avtorica je torej črpala navdih tudi iz francoske književnosti in ne samo iz nemške, česar je bila večkrat obtožena.

7 DOMNEVEN VPLIV GRŠKE METRIKE NA SLOVENSKO POEZIJO

Franc Omerza je v svojem članku o vplivu grških pesnikov na metriko Franceta Prešerna, predvsem na njegovo pesem *Nezakonska mati* (1843), ugotovil, da je Prešeren iskal navdih tudi pri starogrški poeziji, čeprav je dotlej veljalo, da je pesnik bral izključno latinske klasike. Omerza je zato primerjal metriko iz poezije grške pesnice Korine (6. st. pr. n. št.) in Prešernove poezije ter ugotovil številne podobnosti. Tej metriki naj bi sledile tudi nekatere druge Prešernove pesmi, kot so *Zdravilo ljubezni*, *Ženska zvestoba*, *Pevcu* itd., kar naj bi kazalo na splošnejši grški vpliv (Omerza 1916: 218–219).

Podnaslov o pesmi *Odaspominu Franca Plemelna* (1852) je anonimni avtor zapisal, da je napisana v metriki grške pesnice Sapfo (P. Š. 1852: 244). Sapfo (6./7. st. pr. n. št.) je bila omenjena tudi v dveh literarnih delih Josipa Stritarja: *Klara* (1880) in *Apostrof. Ljubezen* (1876). France Prešeren pa omenja grško pesnico v pesmi, ki jo je posvetil Luizi Pesjak v nemškem jeziku – *An eine junge Dichterin* (*Mladi pesnici*, 1844). Prešeren v pesmi svetuje Pesjakovi, naj se pridruži bratovščini pesnice Sapfo, le če čuti nagnjenje do pisa-

nja pesmi: »Fühlst du Begeist'rung dir den Busen schwellen, / Vom inner'n Gott zum Dichten dich getrieben, / Dann ist dir wahrlich keine Wahl geblieben, / Du musst dich Sapphos Gilde zugesellen« (Prešeren 1844: 211).⁵

8 SKLEP

Že konec 19. stoletja se je v slovenskem časopisu pojavilo vprašanje o domnevnih podobnostih med slovenskimi in tujimi literarnimi deli. Poleg avtorjev, ki naj bi vplivali na slovenske avtorje, so bile omenjene tudi avtorice. Slovenski avtorji in avtorice so tuje pisateljice omenjali, parafrazirali in citirali v svojih delih ter beležkah, kar kaže na njihovo pomembno vlogo pri nastajanju novega slovenskega literarnega dela. Eksplizitni dokazi, kot so citati George Sand, Laure Marholm, Madame de Staël ali parafraza Selme Lagerlöf, ki so bili vključeni v slovenska besedila, osvetljujejo pomen medkulturnih stikov in posledično literarnih vplivov na slovensko književnost. Čeprav je bilo v nekatera slovenska besedila vključeno le ime tuje avtorice ali naslov njenega dela, je to pomenljiv podatek, saj ta omemba gotovo ni bila naključna. V primeru, ko ime tuje avtorice ali naslov njenega dela v slovenskem besedilu nista navedena, je težko dokazati njen literarni vpliv. Med besedili Pavline Pajk in Luize Pesjak ter besedili George Sand, Eugenie Marlitt, Charlotte Brontë, Sophie Cottin in Madame Riccoboni je sicer veliko medbesedilnih povezav, vendar tujega vpliva na slovenske avtorice ni mogoče potrditi, ker nimamo eksplizitnih dokazov. Pri preučevanju literarnih vplivov je treba upoštevati tudi dejstvo, da so avtorice največkrat sledile žanru sentimentalnega romana, v katerem so se razvili podobni motivi, ki so se nato razširili na razne konce Evrope in jih je zato mogoče najti v številnih delih.

Stiki slovenskih avtorjev in avtoric s tujimi avtoricami in njihovimi literarnimi deli, ki so bili sicer posredni, so nedvomno pustili sledi v

ustvarjalnem duhu slovenskih avtorjev in avtoric ter posledično tudi v slovenski literaturi. Medbesedilne povezave in omembe tujih avtoric ter njihovih del v slovenskih delih dokazujejo, da je bila slovenska književnost tesno povezana z evropskimi literarnimi tokovi, iz katerih je črpała zamisli in jih preoblikovala v skladu s sodobno slovensko kulturo.

VIRI

Fr. d. P. Ž-ć, 1891: Milan. *Slovenski narod* 12. 2.

Jurčič, Josip, 1967: *Zbrano delo*. Ljubljana: DZS.

Jurčič, Josip, 1953: *Zbrano delo* V. Ljubljana: DZS.

Korun, Valentin, 1913: Na Žovneku. *Ljubljanski zvon* 1. 22–26.

Kveder, Zofka, 2005: *Zbrano delo. Prva knjiga*. Katja Mihurko Poniž (ur.). Maribor: Litera.

Leon, Emil, 1879: Soror Pija. *Ljubljanski zvon* 6.

Pesjak, Luiza, 1887: *Beatin dnevnik*. Novo mesto: J. Krajec.

P. Š., 1852: Oda spominu Franca Plemelna. *Slovenska bčela* 30. 244.

Prešeren, France, 1844: An eine junge Dichterin. *Carniola* 53. 211.

Pugelj, Milan, 1907: Magda. *Ljubljanski zvon* 5, 6, 7. 283–288, 364–369, 426–432.

Stritar, Josip, 1955: *Zbrano delo. Šesta knjiga*. Ljubljana: DZS.

5

V prevodu Otona Župančiča se pesem glasi: »Če v prsih Bog navdušenje ti neti, / če sla te nezadržna k petju tira, / tedaj ti res odvzeta je izbira / v krdelo moraš Sapfino hiteti.«

LITERATURA

- Badalič, Tanja, 2014: *Reception of European women writers in Slovenian multicultural territory of the 19th century until the end of the first World War*. Disertacija. Nova Gorica.
- Badalič, Tanja, 2013: Intertextuality in the literary work of the Slovenian woman writer Pavlina Pajk. Mihaila, Ramona (ur.): *Transnational identities of women writers in the Austro-Hungarian Empire*. New York: Addleton Academic Publishers. 117–128.
- Bežek, Viktor, 1897: Plagiatovstvo. *Ljubljanski zvon* 5, 6. 291–295; 349–357.
- Bogataj-Gradišnik, Katarina, 1989: Ženski roman v evropskem sentimentalizmu in v slovenski literaturi 19. stoletja. *Primerjalna književnost* 12. 23–41.
- Bogataj-Gradišnik, Katarina, 1984: *Sentimentalni roman*. Ljubljana: DZS.
- Govekar, Fran, 1912a: Iz spominov Antona Aškerca. *Slovan* 8. 243–248.
- Govekar Fran, 1912b. Češke pravljice. *Slovan* 10. 317.
- Hladnik, Miran, 1981: Slovenski ženski roman v 19. stoletju. *Slavistična revija* 3. 259–296.
- Juvan, Marko, 2008a: *History and Poetics of Intertextuality*. West Lafayette (Indiana): Purdue University Press.
- Juvan, Marko, 2008b: »Slovenski kulturni sindrom« v nacionalni in primerjalni literarni vedi. *Slavistična revija* 1. 1–17.
- Juvan, Marko, 2000: *Intertekstualnost*. Ljubljana: DZS. (Literarni leksikon 45).
- Juvan, Marko, 1990: *Imaginarij Krsta v slovenski literaturi: Medbesedilnost recepcije*. Ljubljana: Literatura.
- Koblar, France, 1962: *Simon Gregorčič: njegov čas, življenje in delo*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Kos, Janko, 2001: *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Mihurko Poniž, Katja in Badalič, Tanja, 2012: French Female Authors in 19th-century Slovenian Territory. Leduc, Guyonne (ur.): *Les rôles transfrontaliers joués par les femmes dans la construction de l'Europe*. Paris: L'Harmattan. 77–96.
- Mihurko Poniž, Katja, 2011: Trivialno in/ali sentimentalno? Pavline Pajk Arabela: študija prima. *Slavistična revija* 1. 65–82.
- Mihurko Poniž, Katja, 2003: *Drzno drugačna: Zofka Kveder in podobe ženskosti*. Ljubljana: Delta.
- Ocvirk, Anton, 1975: *Teorija primerjalne literarne zgodovine*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Omerza, Franc, 1916: Prešernova Nezakonska mati. *Dom in svet* 7/8. 217–219.
- Pogačnik, Jože, 1988: *Slovenska Lepa Vida ali hoja za rožo čudotvorno*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Smolej, Tone, 2007: *Slovenska recepcija Émila Zolaja (1880–1945)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Žnidaršič Žagar, Sabina, 2009: *Vstop Slovenk v literarni prostor. Okoliščine, v katerih so prve slovenske pisateljice, od Fany Hausmann do Zofke Kveder, (lahko) vstopile v slovenski literarni prostor*. Ljubljana: Pedagoški inštitut. <http://www.pei.si/UserFilesUpload/file/zalozba/Znanstvena-Porocila/17_09_vstop_slovenk_v_literarni_prostor.pdf>. (Dostop 19. 5. 2015.)

ГРАД И ГРАДСКО ПРОСТРАНСТВО В БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА ОТ ПЪРВАТА ПОЛОВИНА XX ВЕК

CITY AND URBAN SPACE IN THE BULGARIAN LITERATURE OF THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

Обект на изследване в моя доклад са литературните проекции на града и градските пространства в българската белетристика от първата половина на 20 век. Разглеждам градското пространство в качеството му пресечна точка между социалните, културните, психическите и душевните аспекти на човешкия живот, както и конфликтите, които се пораждат в следствие на тези пресичания в полето на художествения текст. Също така се опитвам да посоча други пространства на човешкия живот, с които градът влиза в конфликт, както и да посоча най-общите характеристики на тези идейни противоборства.

Ключови думи: българска литература, белетристика, град, пространства

This paper focuses on the literary projections of the city and the urban spaces in Bulgarian fiction from the first half of the XX century. I examine the urban spatiality in its capacity of intersection between social, cultural mental and psychological aspects of human life, as well as the conflicts consequently arising. In my research I make a preview of the urban motives, their functions and depictions implemented in the main literary trends of that period. I'm also trying to point out other spaces of the human life, which are in antithetic to the polis, and to describe the main features of that conflict.

Key words: Bulgarian literature, fiction, city, spaces

Погледнато от литературно-историческа гледна точка, едва ли има по-плодотворно време за българската литература от първата половина на XX век. Този период художествено слово бележи своя най-голям разцвет. В условия на бум на жанрове и течения само за няколко десетилетия то съзрява и успява да приюти в себе почти всички значими достижения на европейската литература от XIX и XX век. Жанровото и тематично разнообразие наистина е огромно (в българската литература се развиват и разгръщат почти всички литературни течения на XX век – реализъм, историческа проза, индивидуализъм, символизъм, экспресионизъм, дадаизъм и футуризъм,

диаболозим). И именно това жанрово море се оказва плодотворна среда за създаването на силен и ясно изразен корпус от произведения, свързани по един ли друг начин с пространството на града, които се превръщат в силно изразена линия в българската литература на XX век. В настоящия тест ще се опитам да направя кратък обзор на някои от водещите мотиви в проекциите на града, но ще се фокусирам предимно върху кратките белетристични жанрове. Това стесняване на изследваното поле е продиктувано от факта, че проявленията на града в българската лирика са доста по-популярни и проучени, в сравнения с тези в прозата, както и от предпоставката, че в полето на късия разказ

динамиката и еволюцията на градските мотиви е, по моему, най-добре очертана.

Трябва още от самото началото да се направи уговорката, че литературата с типични градски теми, сюжети и мизансцен винаги остава на второ място по популярност. От една страна това се дължи на идеологическата обстановка след 44-та година, когато така наречените „буржоазна“ образност се е превърнала в тема табу, както и на факта, че традиционно върховете в българската белетристика са произведения извънградска насоченост – достатъчно е да споменем имената на двамата ни може би най-даровити майстори на разказа – Йордан Йовков и Елин Пелин – безспорно автори, вълнуващи се от душата на селския човек, неговия бит, недокосната от цивилизацията природа и тн. Това обаче не означава, че успоредно с традиционно силния разказ, възпиващ българското село, не върви и една паралелна и много силна традиция на градската литература, снабдена със свои специфични характеристики, които се разполагат както в утвърдения канон, така и полето на литературните експерименти и авангард. Литература, поставена в сърцето на големия град, с герои от нов градски и повечето случаи западен тип, със светоусещане, отворено към външния свят, и със специфични изразни средства.

Един преглед на литературата с градски мотиви няма как да не започне с творчеството на Иван Вазов. Необходимостта за това е породена, първо от хронологичната предпоставка, че творчеството на автора е поставено на прага на междуевковието, както и от факта, че в богатите по обем съчинения на Вазов ни най-малко не липсват произведения, които, без особени притеснения, бихме могли да назовем градска проза. Дори и в най-големите си произведения – романите „Под Игото“ и „Нова Земя“, авторът полага сюжетното случване в рамките на малък град, който се превръща в прототип на българския възрожденски град от периода непосредствено преди и след Освобождението. И наистина в тези две свои произведения Вазов рисува

една пъстра картина на малкия, еснафски български град, но акцентът тук не пада върху градското пространство. Бяла Черква е пространство, застинало някъде между селото и града, подвластно на възрожденските и патриархални норми, така че няма как да причислим романа „Под Игото“ към типично градската проза. Ситуацията с „Нова Земя“ е до известна степен различна и там градската среда е по-силно представена, особено чрез описанията на следосвобожденско Русе, но отново фокусът не попада директно върху урбанистичното пространство. Пластичните описания на градовете не са разгърнати и кипящият в тях живот остава встрани от романовия фокус. Като изключим нахвърляните в писмото на руския граф Марузин щрихи, Русе има само едно запомнящо се описание:

Русе се грамадеше с причудливи форми по височината и откряваше в звездното небе начупени сиси, силует, на острен свисок издания – имеющи вид сега на колосални градежи – и пресечени от гранитните минарета, тук-там из тая тъмна грамада личаха редки, закъснели светлини. (Вазов 1977: 78.)

Този поглед към нощното Русе обаче е външен и функционира като пейзажно описание, а не като картина от градския живот. При посрещането на Княз Дондуков пък акцентът е поставен върху празничното настроение и украсата и отново същинският облик на „малката Виена“ остава на заден план. Характерен е и моментът, когато чичото на Найден Стремски ненадейно пристига и той му показва околностите на града, а центърът дори не е споменат. За романа „Нова земя“ сякаш градското не успява да се обособи като пространство, а остава предимно на ниво декор, който само да подплатява действието. Иако се доверим на Мишел Дъо Серто, който в книгата си „Изобретяване на всекидневието“ извежда твърдението, че „пространството е място в практика“ (Certeau 1984: 118), ще трябва да направим заключението, че в романа „Нова земя“ градът не успява да се обособи като пространство, в което взаимодействват

различни социални и културни елементи, и остава само на равнището на художествен топос, на място, което само приютива действието.

Фокусът в този обзор ще бъде поставен върху сборниците с разкази на автора от края на XIX и началото на XX век, тъй като те изobilстват с произведения, поставени в типично градска среда, с нови градски герои и теми, до голяма степен различни от тези в останалата част на вазовото творчество. Тези произведения несъмнено отстъпват по популярност на останалата част на автора.

Става дума за разказите, писани през деветдесетте година на XIX век и в началото на следващия. Симптоматични са дори заглавията на сборниците, в които са побрани тези разкази – „Драски и Шарки. Очерзи из столичния живот” и „Утро в Банки”. В разказите, подбрани в тези сборници, както и в тези, писани до смъртта на Вазов през 21-ва година и излизали в периодичния печат, виждаме автора в една нетипична за него светлина. Широтата на прозаическото действие дълбочината на персонажите е заменена от щрихиране на мигновението, от вглеждане в конкретната случка и използването на типизирани герои, които трябва да поведат сюжетното действие в определена посока. Сякаш в разказите, посветени на столичния живот, авторът се е опитал да улови забързания дух града. Въпреки това в тези разкази на Вазов се усеща едно по-различно различно разбиране за темпото на живот. Голяма част от тези кратки прозаически произведения са по-скоро ситуацияни и се разгръщат само в рамките на една конкретна случка, за да изведат определено послания, най-често под формата на социална сатира, осмираща новосъздадения градски елит. Тук ключова роля играе авторовият глас. Той в повечето случаи остава третоличен, но в определени произведения границата между всевиждащото око на обективния и фикционален разказвач и този, характерен за репортажното писане, се размива и на преден план излиза личността на самия автор.

В началото на века градското общество до голяма степен е било възприемано не като органична част от българската демография. На градския човек било гледано като на нещо, което днес бихме определили с думата „парвеню”, като на преоблечен селянин, който е побързал да забрави произхода си, но все още не е успял да се изгради като типичен градски човек, затова в критичните очи на Вазов той буди основно насмешка.

И така в разглеждани разкази на Вазов могат да се проследят две основни нишки – от една страна е опити да се опише живота в новосформирания столичен град, а от друга – неприкритото намерение този социален пласт да се подложи на разобличителна сатира. Отношението на Вазов към новосформирания градски елит е критично, но за разлика от Тодор Влайков, който се фокусира върху трагизма в съдбата на малкия човек, попаднал в града против волята си, то за Вазов основното оръжие е иронията.

Вазов е може би първият автор, който прави опит да погледне града отвътре и до известна степен да се отгласне от установените социалнокритични щампи. В своите произведения той прави своеобразен разрез на това пространство, щрихрайки измеренията на всички негови социални групи – бедността в градската периферия, богатството на новосъздадения икономически и политически елит, суетата на интелигенцията. В голямата част от произведенията си обаче Вазов се обляга на стереотипа и героите му функционират повече като събирателни образи на дадена класа, на които до известна степен липсват индивидуалност и психологическа подплата. Това е данък, който плащат всички кратки прозаически текстове от началото на миналия век, особено тези, които се фокусират върху социалната критика, а и вазовото творчество исторически се намира на първото, преходно стъпало, след което започва типично градската литература, независимо дали тя ще бъде насочена към психологизма, или ще следва експерименталните търсения на

авангардите от двайсетте години. В този духа Искра Панова находчиво отбелязва:

Вазов е закърмен с литературата на един по-ранен стадий, преди мощното и развитие във втората половина на века. Но художникът е прав, когато се държи в рамките на органичното гражданско отношение към света, напусне ли го, атакува ли психологията фронтално, резултатите са по правило по-слаби. (Панова 1988: 44.)

И това няма как да бъде иначе, една млада литература като българската от началото на XX век, трябва да извърви своя естествен път на развитие, в който директни скокове са невъзможни, за да стигне го възприемането на града като сложен социален и психологически конструкт, приютил богата палитра от индивидуалности.

Литературната ситуация през първата четвърт на XX век обаче става изключително динамична и творческите търсения на авторите бързо се разширяват към нови хоризонти. Социалнокритичната постановка, характерна за писатели като Вазов, Стаматов и Владиков, не след дълго се оказва недостатъчна да изчерпи многообразието от процеси, протичащи в градската среда, в началото на 20-те години към нея започва да се гледа по-различен начин. С утвърждаването на авангардните течения градът се превръща в централен литературен топос, само в рамките на едно десетилетие излизат множество прозаически книги и сборници, насочени преди всички към урбанистичното пространство. Достатъчно е да споменем имената на Владимир Полянов, Георги Райчев, Светослав Минков, Николай Райнов и ще си дадем сметка, че през двайсетте години се оформя силна вълна от произведения, които бихме могли да наречен градска литература. Творческите търсения на тези автори, утвърдили се по-късно като канонични представители на българската литература, са разнородни, но те заедно формират една доста пълна карта нашия литературен град. Трябва да се отбележи, че то това време градът вече

е напълно приет като топос от българската лирика. Модернизът, символизът и експресионизът са го припознали като един от своите домове и като отправна точка за своите душевни търсения. Свидетелство за това са думите на критика Иван Радославов, писани на страниците на списание „Наш живот” още през 1912 година:

Измежду другите влияния едно от най-определящите върху развитието на модерната поезия и на модерното изкуство изобщо е, безспорно - влиянието на града, и то на новия град, града на Рембо и Верхарн, а не този на Виктор Юго. (Радославов 1912: „Наш живот” год. 5/7–8.)

Съвсем естествено идва и времето, в което прозаиците също започват да припознават града като сложно, разнолико и нееднопластово пространство, което не служи единствено като художествена трибуна за отправяне на социални критики. Тогава и героите, обитаващи града, претърпяват еволюция, която ги превръща в психологически подплатени персонажи от нов тип. Опозицията град-село до известна степен започва да губи своите потенции, познати от първите две десетилетия на века и въпреки че трудно би могло да се говори за нейното пълно отмиране, успоредно започва да се формира и усещане за опозиции между града и останалите пространства (по-малкия град, покрайнините на града, пътя, влака и дн). На литературно ниво полисът започва да се възприема и като превъплъщение на цивилизационните и технически достижения и по този начин природата, а не толкова селото като социална единица, започва да функционира като негова противоположност. Показателно в това отношение е творчеството на Чавдар Мутафов и в частност романът му „Дилетант” (1926) .

Пространството на природата е чуждо на главния герой, различно от това на града, но той се опитва да намери утеша в него. Дилетантът решава да напусне града, за да „познае природата”. По този начин се

противопоставят двата топоса, снабдени с толкова голяма смислова натовареност в романа на Мутафов, а и в целия български модернизъм като цяло. Тяхната същност надхвърля чисто пространствените си измерения и приема формата на смислово и символно натоварени концепти. Природата в романа „Дилетант” е всичко, което градът не е. Трябва да се отбележи също, че към двете пространства се реферира по възможно най-огрубения начин, без за тях да се дават каквито и да е пояснения. Подобно чисто концептуално противопоставяне на идеите за двете пространства е характерно много повече за поезията на модернизма и такава чисто смислова оголеност се наблюдава много по-рядко в прозата.

Дилетантът решава да „познае природата“ и единственият начин да направи това е да напусне града, защото в неговия свят двете не могат да съществуват паралелно. Различността на тези пространства е категорично изведена в текста – градът носи в себе си делничната баналност, той е подвластен на „нещата“. Той се мъчи безуспешно да мимикира природата, основен символ на това в романа е паркът, но опитът остава напълно безуспешен и може да събуди само „отвращение пред цивилизаторския подвиг на балсамировачите“. Нито един от заместителите, които му предлага градът, не може да засити нуждата на Дилетанта от досег с първичното. Той напуска града, напуска зоната на човешкото, социалното, отдалечава се от „жестокото животно“, което се „бори с пространството заради човека“, и се отправя да търси първичността на природата.

За един друг автор от разглеждания период природата като антипод на града обаче почти не съществува. В своя единствен сборник с експресионистична проза „Камъните говорят“ Димитър Хаджилиев претворява града като художествена реалност едва ли не без алтернатива. Напълно придържайки се към духа на експресионизма, той вижда града като каменен демон, който приkleща хората и им носи само засилени до краен предел

негативни преживявани. Градът е мястото, където се случват всички злини, което генерира всички злини. Пространство, в което липсва всяка лична свобода, където те отвеждат въпреки волята ти и не може да те очаква нищо друго, освен страдание. Топосът се превръща в проявление на санкциониращата с крайна жестокост власт, която смазва индивида. В разказа „Камъните говорят“, който дава заглавието на целия сборник и по този начин се превръща в програмно произведение, внушението на автора е повече от праволинейно – за попадналия в ръцете на града, представен като метонимия на властта, няма никаква надежда. Той бива забравен, изличен от лицето на света. Градът е мястото, което отнема синовете от майките им, там властват единствено „сивите шинели“, а ако тя отиде да потърси рожбата си, я очакват само оловни куршуми.

За Хаджилиев са характерни тягостни, но в същото време лиризирани описания на града, които напълно прилягат на експресионистичните поетически текстове от периода. Авторът свободно внася в белетристиката си символиката на поезията. Голямо впечатление прави кулата. Тя се превръща в атрибут на града и има за цел да наложи усещането за пълната отделеност на това пространството от хората. Градът губи антропоморфните си черти и се превръща в място, където властват ужасът и мъката. „Сивите шинели“ също нямат човешки характеристики, те са демоничните същества, които владеят града и неговите подземни тъмници. Политическите и социални препратки с тази символна система могат да бъдат правени лесно. Всякакви съмнения около намеренията на автора да подложи на жестока критика мракобесната в неговите очи тогавашна власт, се разсейват в края на разказа, когато писателят решава да постави един кръвожаден гигант на златен трон.

Градът обаче не е тема и мизансцен само за авангардните и експериментирани със словото автори. Диаболистичната проза също го припознава като свой топос. Разказите на

Владимир Полянов и Георги Райчев представят нов поглед към градското пространство като аrena на мрачно и мистериозно слушване, но и като сцена, в която героите разиграват драматичния спектакъл на своите психически девиации. При тези автори в много по-малка степен може да се говори за социална типизация и критика, а творческата устременост се насочва преди всичко към художествени цели. Сюжетното действие се усложнява, ясно отчетлив е стремежът читателския интерес да се печели не по силата на злободневната сатира, морални изводи или трагизъм, а чрез увлекательно повествование и неочекван край. Това води до обогатяване на палитрата от теми. Градът в творчеството на авторите, които сме свикнали да причисляваме към вълната на диаболизма, преживява своеобразна трансформация, която дори бихме могли да определим като следващо еволюционно стъпало. Урбанистичното пространство скъсва окончателно със своята еднопластовост, превръща се в органична среда на сюжета и представа да бъде първопричината за неговата поява. С други думи градът престава да функционира като обект, чийто характеристики се извеждат чрез типизирани герои, а се превръща в мизансцен, в своеобразен хабитат, в който се разгръща пълнокръвен градски живот.

Един от новите и важни мотиви, които белетристичната вълна от 20-те години привнася в писането за града, е разбирането, че полисът е съвкупност от анонимни индивидуалности. В разбирането, че всеки предмет, човек или образ в града има своите точно определени измерения, които го отличават от всички останали. Няма двама минувачи с едно и също лице, два автомобила с една и съща посока, два трамвая с едни и същи пътници. Всички обекти, поставени в рамките на града обаче, споделят една неизменна характеристика – те са анонимни. Всички останали културно-социални пространства (семейството, рода, селото, дома) разчитат за своето изграждане на познаването, на знанието за това кой е другият, какъв е и каква съдба носи, на това че всеки е някой. В

града е точно обратното – там всеки може да бъде никой. Полисът мултилицира до такава степен разнообразието на идентичностите, че в крайна сметка те губят уникалността си и се превръщат в неразличим фон от еднакви в своята различност обекти. Автори като Райчев, Полянов, Минков, Райнов и др. разглеждат града като екзистенциален карнавал, в който всеки участник носи своя външен облик, своята маска, зад която крие истинската си същност (безспорни примери за това са разказите „Мрежата на дъжда“, „Двойник“, „Незнайният“, „Безумие“, „Карнавал“ и др.)

Друг важен мотив, който се утвърждава в градската белетристика през 20-те години и става неизменна нейна характеристика оттам насетне, са нетипизираните и психологически пълнокръвните женски образи. Това е пряко следствие от обществената еволюция и стремежа жените да напуснат санкциониращата власт на патриархалното. Доказателство за тези процеси в най-голяма степен личи в думите на един течен своеобразен отрицател. През 1925 г. Найден Шейтанов помества в „Златорог“ следните редове:

Градовете, но особено столицата, наметват европейската одежда сред патриархална още местност. Преобразеният народен поминък налага промени в досегашния изглед и живота на града. По всички улици никнат високи здания с опростена външност. Тъй горе-доли се е градили преди стотина години сред кърджалиите и през богомилските движения в десети век. Сякаш се готвят нови храмове за новия бог на времето. Друг става семайният и общественият ни живот. Българката напушта досегашния затворен живот и се ширя из улици, съборища, канцеларии и по сцената. Чувства се как тя ферментира в новата европейска култура, която схваща предимно като рай от права. Новият живот бучи в изкуствения гмеж на градските улици и гори в червения фенер на кабаретата. (Шейтанов 1925: Златорог год. 5/4.)

Отражение на тези процеси откриваме например в произведенията „Страх“,

„Карнавал”, „Лина”. Женските персонажи не само се изравняват по художествена натовареност с мъжките, но се превръщат в богати индивидуалности, които търсят своята социална и индивидуална независимост, които търсят своето щастие. В произведенията от периода това дирене най-честно води до трагичен край на личната съдба, което илюстрира невъзможната в тогавашния момент женска еманципация. Независимо от това обаче художественото претворяване на тези процеси си остава важен етап от нашата белетристика.

Следващ етап в развитието на женските образи, а и на градската литература като цяло, бележи творческото на Константин Константинов. Едва ли е случайно, че той достига върховете в своята психологическа проза боравейки именно с женски персонажи, поставени в абсолютния център на произведенията „Седем часа заранта”, „Хотел Ниагара”, „Една Нощ”, „Любов” и др. Успоредно с това в творчеството му, подобно на усещането за анонимност в големия град, което той сякаш наследява от диаболистите, се разгръща още един нов мотив за българската литература, който ще намери своето място и произведенията на Емилиян Станев и Павел Вежинов, дори и в късните работи на Светослав Минков. Става дума за психологическите измерения на градското ежедневие. Тук градът губи карнавалната си приповдигнатост, която откриваме в творческото на Райчев или Райнов например, и се превръща във вместилище на повторяемостта, на едно-и-същото, което приклечва героите и ги води към трагични психически състояния. При героите от разкази като „Хотел „Ниагара”, „Ден по ден”, „През стената”, „По булеварда”, „Седем часът заранта” се наблюдава екзистенциално пропукване. Сепване, което им позволява да прозрат монотонността на ежедневието и да го отхвърлят. Това най-често се случва само на емоционално ниво. Отказът от монотонното живееене обаче може да има и истински последствия за героите, реализирани чрез фактическо заминаване, чрез неуспешен опит за заминаване (който

обаче става причина за трайни промени на емоционално ниво) или чрез самоубийство, в качеството му на най-радикалния израз на желанието да напуснеш дадено пространство.

Този кратък и не особено изчерпателен обзор далече не може да претендира, че обглежда всички проявления и трансформации, които претъпква градското пространство в белетристиката. Едно е сигурно обаче – през първата половина на XX век литературните проекции на града се обособяват като линия в българската литература и претъпяват значително развитие. Динамичните социални промени от началото на века формират нова демографска карта на българската общественост, което няма как да не намери своето отражение в белетристиката. Към този факт трябва да прибавим и съзряването и утвърждаването на българските творци и интелигенция, които несъмнено усещат, че се намират в началото на век, над който ще властва град. През първата половина на XX век българската белетристика чертае една изключително интересна и непрестанно обогатяваща се карта на градското. От еднопластово и почти колажно пространство, служещо за социална сатира и морална дидактика, градът преминава през различни метаморфози, които следват естетическите и обществени промени, и постепенно обогатява литературните си проекции, за да се превърне накрая в напълно функциониращ литературен конструкт.

БИБЛИОГРАФИЯ

Вазов, Иван 1956: Събрани съчинения в двадесет тома. Т. 7. Драски и шарки. С.

Вазов, Иван 1956: Събрани съчинения в двадесет тома. Т.9. Утро в Банки – разкази. Спомени. С.

Вазов, Иван 1977: Събрани съчинения в двадесет и два тома. Т. 14. Нова земя. С.

Мутафов, Чавдар 1926: Дилетант. С.

Панова, Искра 1988: Вазов, Елин Пелин,
Йовков - майстори на разказа. С.

Радославов, Иван 1912: Градът. Сп. „Наш
живот“ 12/8.

Хаджилиев 1929: Хаджилиев, Димитър.
Камъните говорят. С.

Шейтанов 1925: Шейтанов, Найден.
Преображението на България. Сп. Златогор
25/4. 181-186.

Certeau, Michael de 1984: The Practice of Every-
day Life. В.

ТЯЛО И ТЕЛЕСНОСТ В ЕКРАНИЗАЦИИТЕ ПО РОМАНА НА Л.Н. ТОЛСТОЙ „АНА КАРЕНИНА“. ЕСТЕТИЧЕСКИ РАКУРСИ

BODY AND CORPOREALITY IN ADAPTATIONS OF THE NOVEL “ANA KARENINA” BY LEO TOLSTOY. AESTHETIC ASPECTS

След възникването си в края на XIX век филмовото изкуство като никое друго постепенно, но все по-съвършено съумява да онагледи обществените мнения и нагласи относно представите за добро / зло, морал / разват, красиво / грозно и т. н. през различни периоди и да ги съизмери със своето време. Разчупването на сексуалните стереотипи през XX – XXI век и рефлексите на личността както сама по себе си, така и положена в по-ширака хомогенна или хетерогенна конфигурация (семейство, приятелски и професионален кръг, град...) намират израз в екранизацията по романа на Лев Толстой „Ана Каренина“, които попадат във фокуса на доклада. Въпросите за цензураната, неприкосновеността на класиката и половите поведенчески механизми са сред темите, разгърнати в текста.

Ключови думи: Толстой, екранизации, Ана Каренина, сексуалност, телесност

After its emergence at the end of the 19th century the art of filming like no other, gradually, but more and more elaborately manages to represent the public opinion on questions like good/evil, morale/immorality, beauty/ugliness, etc. within the context of different periods. Breaking of taboos and stereotypes of sexuality in the 20th and 21st centuries and the reflexes of a personality alone, as well as within a larger homogenous or heterogeneous social contexts (family, friends, professional circles, towns or cities...) are displayed in the screen versions, based on Lev Tolstoy's novel "Anna Karenina", and are the center of this presentation. Censorship, sanctity of classics and gender- motivated behavioral mechanisms are among the topics, unfolded in the text.

Key words: Tolstoy, adaptations, Anna Karenina, sexuality, bodily nature

Художественият гений на Толстой подтиква и провокира към саморефлексии и размисъл върху екзистенциални въпроси, пряко обвързани с човешкото битуване, предпоставките за действията на индивида и ролята му във хода на историята. Отвореността на идеите, разгърнати в романа „Ана Каренина“, го правят особено продуктивен материал, удобен за проблематизиране на актуални теми, обвързвачи представите за добро / зло, морал / разват, красиво / грозно и т. н. Уникалните характеристи, богатата душевност, вътрешните борби в героите на Лев Николаевич привличат

интереса на възприемателите и спомагат за самоотъждествяването на зрителите с тях. Виктор Шкловски отбелязва наблюдението, че Толстой въвежда изменящия се характер и създава понятието за диалектиката на душата. Именно детайлното разгръщане на индивидуалните черти, тяхната мобилност и неповторимост са сред елементите, които правят романите на автора популярни сред кинотворците. Душевните, а не телесните реакции и конвулсии са значещи при разгръщането на екранните образи.

Не е изненадващ фактът, че „Ана Каренина“ е претворявана трийсет и два пъти на големия и на малкия еcran. В своето изследване ще спра вниманието си на една редуцирана извадка от екранизациите на романа, даваща експлицитна представа за кинематографическите техники и стратегии в представянето на образа на Каренина, естетическите ракурси и причините текстът да привлича вниманието на социума. Филмите позволяват да се наблюдава промяната на половите поведенчески модели от началото на XX в. до днес, като смяната на перспективите ще бъде отбелязана на базата на екранизациите на режисьорите Клерънс Браун (1935), Жулиен Дювивие (1948), Александър Захръ (1967), Бърнард Роуз (1997), Сергей Соловьев (2009) и тази на Джо Райт (2012).

Любовта на Ана преминава пределите на езика, културата и времето. Тя вълнува със същата сила, с която е превличала първите читатели на романа. Неподправената енigmатичност в нейния образ етърсеният ефект във филмовите адаптации. Телесното експлицира харктера на индивида и отличителните му черти. При изобразяването на Ана в киното се наблюга не на достоверно и плътно придръжане към представата на Толстой, а на малките индивидуални характеристики, изявяващи спецификата в темперамента на героинята. Камерата се спира на погледа, изпълнен със светлина и живот, грацията и движението на тялото, костюмите, предпочитаните цветове, мимиките (гримасите) и т. н.

Въпреки идеите за „чисто кино“¹ през първите години на XX в. и тенденциите за „авторско кино“ през 60-те, когато се засилва индивидуалната интерпретация и ролята на въображението във филмите, традиционните сюжети винаги са имали място на экрана. Те се преповтарят непрекъснато през

годините, именно защото в тях са заложени универсални идеи и вечни ценности. И едно необходимо допълнение: режисьорите, посегнали към класически произведения, залагат на кинематографични средства, които „авторското кино“ смята за ненужни. Сред тях са детайлното изобразяване на героите, динамиката на действието, включването на известни имена в актьорския състав и др. В екранизациите, обект на настоящето изследване, главната женска роля (може би само с изключение на тази от 2009 г.) е поверена на известно име – Грета Гарбо, Вивиан Лий, Татяна Самойлова, Софи Марсо, Татяна Дубрич и Кийра Найтли. Актрисите добавят богата пластична (психофизическа) нюансираност към литературния образ, като в повечето случаи се наблюдава отместване от художествените проекции на Ана в романа. Езикът на тялото, изразителността на лицето изграждат самостоятелен пласт, чрез който се въздейства върху възприятията на аудиторията. Стихията на киното внася съвсем различна атмосфера в действието, променя отношенията между основните персонажи, привнася различни нюанси при мотивацията на техните постъпки и се задълбочава в чувствата на героите.² Поведението на главната героиня коренно се различава през годините. Режисьорите преминават през политически и социално обагрени идеи през драматични душевни противоречия до експонирането ѝ като красива и повърхностна аристократка. С разгръщането на водещите персонажи и отношенията им в различните адаптации се съзира промяната на обществените нагласи и отражението на съвременните явления. Трябва да се има предвид твърдението, че „условие за всяка култура може да се посочи, че тя трябва да представи един приемлив вариант за природата на човешкото тяло, неговите функции и отношения, в които може то да влезе“ (Личев 2000: 107). Чрез действията

1 Тази концепция се налага от авангардистите и отрича наратива и използването на литературни произведения за основа на кинотворбата.

2 Повечето екранизации на „Ана Каренина“ се залага именно на мелодраматичността.

на героите се обговарят въпросите за ролята на семейството, морала, повика на пътта и т. н. В своето произведение Толстой представя „човешкото тяло като неуправлявана и опасна „желаеща“ машина, която по никакъв начин трябва да бъде насочвана и контролирана от инструкциите на ума и / или от душата“ (LeBlanc 2009: 99). В първите екранизации тялото умело бива контролирано, застъпена е идеята, че дълбоките чувства са водещи при действията на героите, а силната жажда на тялото за физически удоволствия е сильно туширана. Във филмите на Клерънс Браун и Жулиен Дювивие физическите контакти са ограничени, липсват споделени интимни мигове и разголени сцени между персонажите. Кинолентите се открояват със своите пуритнички нагласи, потвърждение на това твърдение е и отсъствието на проблема за незаконното дете. Интимната връзка между Ана и Вронски е представена чрез думи, погледи и състояния, а любовта им е със сильно трагически оттенъци. Стремежът към еманципация, бунтът срещу социума и изразената сексуалност са теми, които не вълнуват остро обществото през първата половина на XX в. В адаптацията от 1935 г. с участието на Грета Гарбо акцентно място заемат дълбоките терзания между дълга към семейството (Серьожа) и чувствата към Вронски. Нагледен пример е епизодът, в който Алексей посещава Каренина в градините на домай и я моли да напусне съпруга си. Огорчен от нейния отговор, Вронски си тръгва, Ана го последва, но в същото време Сергей я вика от противоположната страна. Градината е изобразена като лабиринт (тунели), който е в синхрон с безпътицата в душата на героинята. Каренина е на кръстопът и се колебае накъде да поеме. Филмите през първата половина на века имат по-скоро дидактическо послание и не залагат на пряката провокация.

„Женският въпрос“ намира съвсем различен отзук през 60-те години. Въпреки тоталитарните ограничения в Русия в екранизация на Александър Захри се акцентира върху бунта срещу фалшивия морал и неуспешния опит да се излезе от

рамките на общоприетите представи. Не се избягва от темата за сладострастието, но липсва магията на физическия досег, силната любов, специфичната аура около двама влюбени. С други думи, актьорите не представят достатъчно убедително мотивите, които ги карат да прекрачат обществените порядки. Напрежението, витаещо около персонажите, е пресъздадено посредством музикален фон, който е в съзвучие с действието и емоционалните им състояния и бързо сменящи се кадри и ракурси. Един от епизодите в романа, изпълнен със силно сугестивно внушение, е първият танц на Ана и Вронски. В екранизацията на Захри сцената е лишена от септивност и страсть. Единственото живописно и въздействащо решение е контрастът на черната рокля на Ана (Татяна Самойлова) и обграждащите ги двойки, при които белият нюанс е основен. В адаптацията превес взима идеята за семейството и негативните последици от разрушаването на семейните устои.

Ана Каренина е с високо обществено положение, майка, но преди всичко жена със сила потребност от любов. Изборът на героинята е обоснован от емоционалната нужда и стремежът към щастие, докато в образа на Вронски е заложена идеята за животинската страсть. През 90-те години на миналия век сексуалността не е тема табу, дори започва усилено да се употребява за привличането на зрителския интерес. Тялото вече не среща ограниченията на социалните предразсъдъци, а сексуалността се приема като част от проявленията му. Екранизациите усилено се акцентира върху жестовете на тялото, за да се пресъздадат емоциите на Ана. Във филма на Бърnard Роуз от 1997 г. се наблюга на чувствеността и еманципацията на Каренина (Софи Марсо). Тялото е обект на открыти желания, а физическата близост е тази, която води до промяна на светогледа у героите. Първичното не е само имагинерна представа, а вкоренено в индивидуалните черти на персонажите.

Докато в екранизацията на Захри от 1968

г. се наблюдава известна сдържаност на емоциите, то в следващата руска екранизация – на Соловьев от 2009 г. силните чувства са експлицитно изведени на преден план. Любовта, омразата, нравствените терзания, истериите, резките промени на настроението преобладават в образа на Ана (Татяна Дубрич). Вихрушка от емоции, в която идеята кое е добро и правилно губят ясно очертание.

В част от съвременните адаптации на класически произведения се открояват и ироничен привкус, разрушаване „на утвърдената скала на стиловете и жанровете, съчетаването им с ексцентриката и профанацията, установяването на фамилиарния тон в общуването между творец и зрител“ (Найденова 2010: 19). Пример за сближаването на жанрове и утвърдените визии е екранизацията на Джо Райт от 2012 г. Във филма е въведено театралното пространство, което препраща към сценичния спектакъл, играта и разграничението с реалността. Проблематизирането на сексуалността и тялото са сред централните теми в постмодернистичните произведения. Ана на Райт – Кийра Найлси, изгражда връзката си с Вронски предимно върху еротичната основа. Първичното взима връх над разума и желанията на тялото не могат да бъдат отхвърлени пренебрежително с ръка. Във филма красотата, романтиката и страстта се преплитат с лудостта, болката и ревността.

Следвайки идеята за полиморфизма в изкуството и извеждането на езика на тялото, неговите нужди и преодоляване, ще си позволя малко отклонение. Отличителен пример на изброените характеристики е писателя на Олег Шишkin „Ана Каренина II“, за която пише Владимир Катаев в книгата си „Игра с отломъци“. В предговора на драматургичното произведение Шишкин прави следното уточнение: „Толстой е създал „Ана Каренина“ като произведение не само за трагичната любов, но и за новия морал, породен от парния влак и телеграфа“ (Катаев 2006: 166). В писателя Ана не умира след опита за самоубийство, но губи дясната

си ръка и левите си крак и око. Тя се връща при Каренин, като действието се върти около обезобразеното тяло на героинята. Тук е разгърната идеята за идеята за моралното назидание, а срамът получава и телесно отражение. Финалът е кинопрожекция на „Пристигането на влака на гара Съюта“ на братя Люмиер. Пристигане, бележещо идването на новите ценности и порядки. В писателя се залага на противопоставянето между обезобразеното тяло и душевната същност на Ана.

Както бе отбелязано по-рано, малките детайли във филмите са натоварени с особено значение при изобразяването на телесността. В свое изследване Андрю Травърс се спира на очите в „Ана Каренина“ и заложения смисъл на тяхната употреба. Травърс извежда тезата, че Толстой използва очите като способ за разкрасяване на героинята, като те дават пряк достъп до вълнуващите я емоции. Светлината и въодушевлението на погледа на Каренина препращат към вихъра от емоции в нейната душа и ѝ придават жизнено важно интерактивно присъствие, което я отличава от останалите. По същия начин очите на героинята в екранизациите са сред елементите, които допринасят за абсолютизиране на образа. Във филмовите ленти особено внимание се отделя на първата среща между Ана и Вронски и първия съдбиносен поглед между тях. Единствено Соловьев представя сцената пренебрежително. Актьорите бързо се разминават и засичат погледите си за миг. Особено продуктивни и оригинални са решенията на Клерънс Браун и Бърнард Роуз, при които първоначално зрителят вижда лицето на Ана, забулено от пàра. Кадрите са дълги и проследяват постепенното проясняване на чертите ѝ. Меродавно е и хрумването на Жулиен Дювивие да обгради красивото лице в рамката на заскражения прозорец. Чрез очите персонажите общуват без думи, погледът, търсещ другия, следящ действията му, изпълнен със светлина и игричество, са елементи, говорещи експлицитно за стремежите на тялото и необходимостта от взаимност в любовното чувство. Докато

действията на тялото биват обуздавани от обществените норми и волята на индивида, то очите са пътят към скритите желания. И все пак не трябва да забравяме, че сред индивидуалните характеристики на Ана е невъзможността ѝ да подчинява действията на волята си, а „цялото ѝ същество сякаш бе преизпълнено с нещо, което въпреки волята ѝ проличаваше ту в блъскавия поглед, ту в усмивката“ (Толстой 1956, т. 8).

В екранизациите се наблюга на грацията на тялото, неговата красота и жизненост. В романа Ана е обрисувана с „пълни рамене и гърди“, характеристика, която не е взета под внимание. Естетическите разбирания за красиво тяло се сменят през годините, женската пищност отстъпва място на по-фината и деликатна фигура. Движението на актьорите, разположението им в кадъра, взаимоотношенията им един с друг са подчертани чрез символно натоварените костюми. Те спомагат за разкриването на индивидуалните черти. По думите на Бела Балаж, „всеки характер трябва да бъде типизиран и по отношение на облеклото в киното. В киното ние съдим изключително по външността, а тъй като тя няма думи, които да ни дават указания, всеки характер трябва да носи на себе си своите символи, иначе няма да разберем значението на неговите действия“ (Балаж 1988: 62). Ана и Вронски винаги се различават от обкръжението им по своето облекло. Същото може да се каже и за Каренин, като при него дрехите са в противоположен ракурс. Преобладаващи са кафявите и тъмните нюанси, докато при Каренина цветовата гама се сменя – от черно, през приказно бяло по време на пребиваването в Европа, до мрачни тонове, говорещи за емоционалното настроение на героинята, озовала се отново сред силно критикуващо и неприемащо я руско общество. Не може да не се отчете и старанието на кинематографистите да пресъздадат ако ли не автентична атмосфера, то силно въздействаща. Отличителна е сценографията, костюмите и фотографията в продукциите с участието на Грета Гарбо, Вивиан Лий, Софи Марсо и Кийра Найтли. В

тях се отделя голямо внимание на интериора и детайлите, като всеки кадър е изпълнен с пищността на руското дворянство от XIX в.

В романа „Ана Каренина“ Толстой изгражда един жив образ, като ни го показва чрез постепенно въвеждане на индивидуалните черти на героинята, чрез нейните жестове и действия, презочите на Вронски, Китии Левин. Авторът изтъква важността на общуването и физическите контакти за характеризирането на персонажите. Тази същностна черта може спокойно да бъде съотнесена към техниките на кинематографистите при представянето на действащите лица. В изброените екранизации не външните черти са водещи, а стремежът да се пресъздаде отношението на Каренина към околните, разбиранията ѝ за любовта и цялостното ѝ поведение. Според Шопенхауер изпитанията на тялото са изпитания на волята. Филмовите ленти се спират на премеждията на характерите и реакциите им спрямо реалността и различните им разбирания за семейството, първичните желания, доброто и лошото. Основният нравствено-психологически проблем е обвързан с любовта в нейните различни измерения. Режисьорите обглеждат стресовите ситуации, в които попадат героите на границата между моралните ценности и греха и мотивациите на персонажите на сред хаоса. Социалните внушения са ясно изнесени, декларативни. Действията на Ана са обосновани по различни начини във филмите, но резултатът винаги е невъзможността на личното щастие и бягството от фалша на обществените норми. Единственият изход в екранизациите е открит в смъртта.

БИБЛИОГРАФИЯ

Толстой, Л.Н. 1956: Събрани съчинения в 14 тома. Том 8. Ана Каренина. Прев. от руски Георги Жечев. С.

Балаж, Б. 1988: Избрани произведения. С.

Ждан, В. 1976: Въведение в естетиката на киното. С.

Катаев, В. 2006: Игра с отломъци. С.

LeBlanc, R. 2009: Slavic sins of the flesh. Food, sex and carnal appetite in Nineteenth Century.

Личев, В. 2000: Циничното или играта на власт и удоволствие. С.

Найденова, В. 2010: Съвременният киносвят. С.

Шкловски, В. 1988: Художествената проза. Размисли и разбори. С.

Шопенхауер, А. 2008: Съчинения. Т. 1.

Travers, A. 1999: The Nazi Eye Code of Falling in Love: Bright Eyes, Black Heart, Crazed Haze in: Theory, Culture and Society: Love and Eroticism. London.

СОВРЕМЕННАЯ БЕЛОРУССКАЯ ПОЭЗИЯ: ОТ ФОЛЬКЛОРА ДО ПОСТМОДЕРНИЗМА (НА ПРИМЕРЕ ТВОРЧЕСТВА АЛЕСЯ РЯЗАНОВА)

THE MODERN BELARUSIAN POETRY: FROM FOLKLORE TO POSTMODERNISM (ON THE CASE OF ALES' RYAZANOV'S CREATIVITY)

Алесь Рязанов является одним из самых ярких представителей современной белорусской литературы. Его путь – это путь непрерывного творческого поиска. Его поэзия отличается философским и эстетическим универсализмом, тесной связью личного, национального и общечеловеческого. Также для поэзии Рязанова характерно стремление к малым формам. В белорусской литературе Алесь Рязанов стал основателем таких новых форм, как версет, вершаказ, пунктир, квантема, злёс, зном. Некоторые из них являются индивидуально-авторской формой; некоторые – переосмыслиением того, что было создано ранее.

Ключевые слова: Алесь Рязанов, беларусская литература, современная поэзия, новые поэтические формы

Ales' Ryazanov is one of the brightest representatives of the modern Belarusian literature, who in the creativity rose to tops of world poetry. Ales' Ryazanov's way in literature is a way of incessant creative searches. His poetry differs the philosophical and esthetic universalism, close connection personal, national and universal, aspiration to small forms. Ales' Ryazanov became the founder of such new poetic forms in the Belarusian literature as verset, vershakaz, punktir, kvantema, zl'os, znom. Some of them are the individual author's forms, some of them are the reconsideration of that already was created earlier.

Key words: Ales' Ryazanov, belarusian literature, modern poetry, new poetic forms.

Творчество Алеся Рязанова – одно из наиболее ярких и неординарных явлений в современной белорусской литературе. Его произведения переведены на несколько десятков языков и изданы отдельными книгами за рубежом.

Так, в 1996 году вышла его книга «Страшный суд» на болгарском языке; в 1997-м – «Завоеватели» на польском; в 2008-м – «Охота в райской долине» на литовском. В 2002 году увидела свет книга-билингв «Ганноверские пунктиры», а в 2003-м с книгой Wortdichte поэт дебютировал как немецкоязычный автор. Сам Алесь Рязанов также выступает в роли переводчика с русского, литовского, латышского, грузинского, болгарского, сербского, чешского, английского и немецкого

языков. Среди его переводов на белорусский язык – поэзия Велемира Хлебникова, хайку Мацуо Басё, комедия Шекспира «Сон в летнюю ночь».

Алесь Рязанов является лауреатом Государственной премии БССР имени Янки Купалы (1990) за книгу «Острие стрелы» и лауреатом Литературной премии имени Иоганна Готфрид Гердера (2003). В качестве иностранного стипендиата жил и работал в Финляндии, Швеции, Словении, Германии, Австрии. За выдающийся вклад в развитие белорусского языка и культуры, а также плодотворное содействие межкультурному диалогу в 2010 году ему было присвоено

звание почетного доктора Европейского гуманитарного университета. За участие в международном литературном конкурсе «Встреча двух миров» Рязанов награждён дипломом ЮНЕСКО.

Родился Алесь Степанович Рязанов 5 декабря 1947 года в деревне Селец Березовского района Брестской области. Там же в 1966 году окончил среднюю школу и поступил на филологический факультет Белорусского государственного университета, но в 1969 году был исключен по политическим мотивам. После был переведен в Брестский государственный институт, который закончил в 1970-м.

Первые стихотворения Рязанова были опубликованы еще в 1961 году, когда автор был школьником. А уже в 1966 году о нем заговорили как о многообещающем авторе, «что вырастет в силу, которая нам [белорусской литературе – Т.М.] теперь наиболее нужна» (Геніюш 2005; 79). В 1970 году в серии «Первый сборник поэта» выходит его книга поэзии «Возрождение». Но было бы опрометчиво думать, что путь в литературу поэта с «ненадежной биографией» был простым и гладким. Сборник прошел тщательную «художественную доработку», в результате чего ряд произведений был изменен, и далеко не в лучшую сторону. Но самым ярким свидетельством сказанного выше является тот факт, что было изменено даже название книги: с «Адрачэнне» на «Адраджэнне» (т.е. с «Отречение» на «Возрождение»). Позже, в одном из интервью, сам Алесь Степанович говорил, что изначальное название как раз декларировал его позицию: отречение от всего того, что ему не нравилось, заставлялоходить по кругу, ограничивало желание думать, понимать, но издательство посчитало, что это излишне рискованное заявление.

В 1970-е годы выходит еще два сборника поэзии Рязанова – «Навсегда» (1974) и «Координаты бытия» (1976). В 1980-е – «Путь–360» (1981) и «Острие стрелы» (1988). Рубеж 1970-х и 1980-х годов стал переломным

моментом – этапом переосмысливания автором литературной традиции и напряженный поиск новых путей в искусстве. Именно в это время Рязанов заявляет о себе как о поэте-новаторе, поэте-экспериментаторе. Своим творчеством он стремился доказать возможность не придерживаться в поэзии каких-либо канонов или законов, а изобретать формы самому, переосмысливая то, что было создано до него.

Стоит отметить, что новаторство рязановской поэтики проявлялось не только в синтактическом плане (оригинальность ритмико-интонационных схем, звукописи, рифмовка), но и в семантическом (неординарное поэтическое мышление, нехарактерные для того времени темы и образы). В конце 1970-х такие эксперименты с формой и содержанием воспринимались как поэтический авангардизм и оценивались критиками, читателями и коллегами по перу неоднозначно. Каждый новый сборник вызывал активную полемику и целую амплитудумнений: от восхищения и одобрения до непонимания и неприятия. Но уже в 1980-х критики восхищались неординарным стилем и новыми формами поэтического текста, характерными для творчества Алеся Рязанова. Причем еще за несколько лет до этого на собрании секции поэзии Союза писателей БССР творчество Рязанова было названо «надуманным, искусственным и вычурным», а самому автору советовали вместо поиска новых форм и средств выражения, вернуться к традиционным, основанным на реалистической почве произведениям.

В 1990 году Рязанов становится лауреатом Государственной премии БССР имени Янки Купалы. А к середине 1990-х выходят еще два сборника его поэзии: «В городе правит Рогволод» (1992) и «Охота в райской долине» (1995). Анализ этих сборников позволяет говорить о сформировавшейся к этому времени целостной эстетической системе поэта: появляются и приобретают завершенное жанровое оформление практически все основные индивидуально

-авторские формы поэтического текста – пунктиры, квантемы, вершаказы, версеты, зномы.

Первые пунктиры – краткие, в среднем 4–6 строк, поэтические тексты, чем-то напоминающие японские хокку или танка – появились в творчестве Рязанова еще в 1970-х. Что касается синтаксики пунктиров, они могут представлять собой как рифмованный силлабо-тонический текст, так и верлибрый. Содержание может быть раскрыто через причинно-следственные связи (на практике выражается в виде бессоюзных сложноподчиненных предложений); последовательное изложение мысли (одно или несколько повествовательных предложений); могут быть усилены восклицанием в последней строке); риторического вопроса (чаще – в первой или последней строках пунктира); незавершенности мысли (многоточие); синтаксического параллелизма. В рамках одного пунктира может наблюдаться синтез нескольких приемов.

Со слов самого поэта, пунктиры – это наблюдение, мысль, образ; то, что привлекло внимание в окружающем мире. Образная лаконичность, емкость содержания и точность поэтического высказывания, а также описание состояния природы (а иногда и персонификация ее), как одна из популярных тем, приближают пунктиры не только к классической японской поэзии, но и к национальной белорусской фольклорной традиции.

*Цвіці!..
Абняла
яблыню завіруха.*

*Сцірае зіма
алфавіты:
напамяць
ведае верш рака.*

*Світае:
выходзяць*

*бярозы з лесу,
ўваходзяць
яліны ў лес.*

Пунктиры олицетворяют собой стремление к минимализму, но при этом демонстрируют разнообразие и богатство приемов и средств создания образности. Важная роль отводится здесь читателю, ведь пунктиры не создают целостный, законченный образ. Скорее, они дают импульс художественному воображению реципиента, провоцируют акт сотворчества и предлагают, замкнуть текст собой, стать тем, кем он и должен быть – центром произведения.

Результатом поиска новых форм и экспериментов над пунктирами становятся квантемы. Композиционно эти произведения приближаются к прозаическому тексту, однако активное использование Рязановым звукописи для создания образности демонстрирует высокий уровень поэтичности. От пунктиров квантемы отличаются и на визуальном уровне: в них практически отсутствуют знаки препинания и заглавные буквы. Как правило, последняя строка квантемы интонационно более выделена, что делает ее своеобразным итогом, выводом всего произведения, а также придает тексту композиционную завершенность. При этом квантемы в еще большей степени провоцируют читателя на сотворчество, оставляя ему право самому «разгадать» замысел творца и «увидеть» сокрытые образы. Основным элементом текстовой организации в квантемах становится аллитерация, ассонанс, ритм и интонация.

*без роду продак
моліца агонь
птах
накідае
попел*

*руіны запаруишаюца
рунь
уваскрашае руны
неба блізка*

Первые квантемы встретили крайне негативную реакцию большинства критиков. Их называли «временным хобби», «продуктом одноразового использования», «рахитичным существом, выращенным в колбе» (Вітка 1984; 6). Но в это же время известный и авторитетный литературовед Янка Шпаковский (научный сотрудник Института литературы имени Янки Купалы АН БССР) пишет, что именно квантемы могут дать точное представление о новом, неординарном взгляде на мир и ярком индивидуальном стиле Алекса Рязанова, а о самой поэтической форме говорит следующее: «Таких жанровых форм еще не знала наша поэзия, они впервые изобретены и разработаны Рязановым. Название их происходит от слова «квант», которым в науке обозначают определенную порцию лучевой энергии, момент количества движения и других величин в микросистемах. Таким названием поэт подчеркивает специфику своих произведений – излучение ассоциаций, их сгущение и многозначность» (Шпакоўскі 1980; 4).

Современем квантема, выросшая из пунктира, становится основой для появления новой формы в творчестве Алекса Рязанова – злёса. В белорусском языке, это название практически идентично существительному с предлогом «з лёса» (из судьбы). Визуально злёсы похожи на квантемы: отсутствие заглавных букв, практически полное отсутствие знаков препинания (однако в некоторых из них все же встречаются тире, двоеточия, вопросительный и восклицательный знаки, что было характерно для пунктиров), основной элемент текстовой организации – звукопись. Но по ряду признаков – появление лирического героя, наличие сюжета, более высокая степень детализации и конкретики при раскрытии образов – злёсы приближаются к верлибрам, стихотворениям в прозе. Также,

в отличие от квантем, практически каждая злёса имеет название.

Показательно, что в изданной в 2011 году книге «И после заново начать» собраны под одной обложкой именно квантемы, злёсы и стихотворения. И именно в такой последовательности. Возможно, Рязанов сам воспринимает данную форму поэтического текста как нечто пограничное между первым и третьим.

Нередко новые формы в поэзии А. Рязанова причисляют к верлибрам или называют их разновидностью. Сама форма верлибра в чистом виде встречается как в самых первых, так и в последующих сборниках поэта. И более того, Рязанов – автор нескольких верлибральных поэм, но считать все возникшие новоформы только разновидностью верлибра ошибочно. Тем более что такое явление, как «поэзия в прозе», давно перешагнуло за рамки классического верлибра. Сравнив, например, основные черты верлибра и версе, можно сказать, к верлибральным жанрам можно отнести квантемы, пунктиры и злёсы, а к версейным – версеты (включая поэмы в прозе) и вершаказы. Для верлибра характерна и важна разбивка стихотворения на чередующиеся поэтические строки как однотипные интонационно-смысловые единства, тогда как версе в структурном плане ближе к «теории абзаца». Однако стоит отметить, что рязановские версеты, которые будут рассмотрены дальше, очень часто сочетают в себе черты как верлибра, так и версе, с которым созвучны по названию.

Версеты – это целостные, логически завершенные произведения, в которых присутствуют традиционные составляющие сюжета: экспозиция, завязка, кульминация, развязка. Наверное, именно эта форма больше других соответствует определению «поэзия в прозе» (своебразный короткий поэтический мини-рассказ), позволяет говорить о ее жанровом синкретизме. Для версетов характерны такие синтаксические приемы создания образности как синтаксический

параллелизм, синтаксическая анафора. Для многих характерно наличие концевого предложения-вывода, но его функция отличается от подобного ему в пунктирах. Это не подведение итога всего произведения, не мораль, а своего рода смысловая доминанта, призывающая читателя к дальнейшим рассуждениям. Важную роль в версете играет заглавие, чаще всего представляющее собой слово-ключ, вокруг которого формируется текст.

Версеты богаты аллюзиями, образами-символами и образами-знаками. Широко используются такие приемы как градация, парадокс. По своей сути, версет – короткое повествование, общий смысл которого понятен практически каждому, но за внешней простотой, композиционной логичностью и завершенностью практически всегда скрывается глубинный смысл и недосказанность, что роднит некоторые из них с притчами или преданиями.

Второй версейной формой в творчестве А. Рязанова стали вершаказы («верш» (стихотворение) + «казаць» (говорить), т.е. в дословном переводе на русский язык – «стихосказы»). Данная форма ужеочно вошла в контекст национальной литературы. В вершаказах автор стремится проникнуть и выявить тайные значения слов, вынесенных в заглавие, которое по своей значимости не просто сравнимо с заглавием версетов, но превосходит его. Более того, эти заглавия достаточно часто совпадают. Для творчества Рязанова вообще характерен повтор тем, образов в произведениях разных форм, что позволяет взглянуть на них с иного ракурса, акцентировать внимание на новых, еще не раскрытых аспектах, деталях. По своей синтаксике образы в вершаказах близки к концептам, где произведение – семантическое поле, раскрывающее значение этого концепта. Главная роль в вершаказах отдана звукописи: части слов в тексте повторяют сочетание звуков слова-заголовка, уточняют, раскрывают и дополняют его значение. Очень часто рядом встречаются слова, которые не

являются однокоренными, по крайней мере, в современном языке, но контекстуально они становятся не простоозвучными друг другу, но и заставляют задуматься о наличии в них единого древнего корня.

Дождж

Дождж даўгажданы, доўгажаданы. Ён «доіца» з неба і дагаджае аможылкам руні, дрэвам, усёй зямлі – ён іхні заўсёдны добраахвотны даўжнік...

Рунь

...Рунь – руны зямлі, карункі грунту. Яна зялёная, але ў яе нутры ляжыць залатое руно.

Горад

Горад горды і высакародны: ён стаіць на высокім месцы – на ўзгорку, на грудзе і, адгароджваючыся ад навакольнага вяжамі і сцяною, не адлучаеца ад яго, а вылучаеца з яго – як яго цэнтр, сярэдзіна, сарцавіна.

Зброя

На зброі зазубрины, аднак вызвоньвае ў ёй старадаўніе – “зубринае” – высакародства бронзы.

«Игра со звуком», которую Рязанов начал еще в квантемах, в вершаказах достигает вершин мастерства. Поэт использует прямое и инверсивное зозвучие слов и их частей, обращается для этого не только к лексемам белорусского языка, но и ставит рядом лексемы разных языков, тем самым максимально полно раскрывая образ, который становится доминантной рифмой; вводит его не только в национальный, но и в общечеловеческий контекст. В вершаказах содержание и звучание так тесно сплетены друг с другом, что иногда это становится серьезной преградой для перевода произведений на другие языки, но делает их шедеврами современной белорусской поэзии.

Описанная выше и проиллюстрированная примерами фонетическая организация вершакозов роднит их с такими фольклорными текстами, как, например, заговоры и заклинания, в которых «игре со звуком» или корнями слов отводилась важная роль. С другой стороны, версеты и вершакозы (в большей степени) перекликаются с традицией классической европейской литературы Dinggedicht (стихотворение о предмете, о вещи; «на предмет»), восходящей к древнему жанру надписи. При этом понятие «Ding» в немецком языке существенного отличается от понятия «вещь» в русском и, прежде всего, философской емкостью, смысловой объемностью.

Говоря о новых формах, введенных Алесем Рязановым в белорусскую литературу, стоит упомянуть также зномы, но с оговоркой, что к поэтической форме они отнесены в большей степени из-за того, что так их классифицирует сам поэт. По своей структуре зномы слишком неоднородны и не обладают в полной степени тем набором ключевых внутренних законов, как пунктиры, квантемы, злёсы, версеты и вершакозы. Некоторые зномы строятся на звукописи, как вершакозы или квантемы; некоторые – на синтаксическом параллелизме или синтаксической анафоре, приближаясь, с формальной точки зрения, к версетам. Именно зномы, из всех рассмотренных форм, демонстрируют наиболее тесную связь с прозой.

В аннотации к сборнику зномов «Сумма невозможностей» (2009) эта поэтическая форма названа ведой (сакральным знанием), в котором поэзия кристаллизируется в выводы (Разанаў 2009; 2). Поэзия, творчество, произведение, текст, поэт, человек – вот основные темы, которые затрагиваются в зномах. Т.е. можно говорить, что поэзия в них с уровня синтаксики перемещается на уровень семантики, становясь едва ли не центральным образом зномов.

Также важно отметить, что все рассмотренные выше поэтические формы имеют четко

проработанную и отшлифованную структуру, свой набор жанрово-стилевых черт, свои ключевые внутренние законы и текстообразующие принципы, которым поэт неумолимо следует, выбирая для своего произведения ту или иную форму. Более того, часть из этих форм воплотилась уже не только в творчестве Рязанова, но и в творчестве поэтов, пришедших в белорусскую литературу после него.

Рязанова нередко называют представителем постмодернизма в белорусской литературе. Однако многие исследователи сходятся в том, что творчество поэта, его поиски форм и других средств поэтической выразительности стали для белорусского литературного контекста своеобразным заполнением существующих пробелов и тем самым недостающим звеном между поэтами периода соцреализма и теми, кто сегодня работает в русле поэтики постмодернизма.

Для Алеся Рязанова создание новых форм не было самоцелью, и его творчество не замыкается только в них: параллельно с новаторскими он создает и классические с формальной точки зрения произведения. Но неординарность мировоззрения, эрудированность, интеллектуализм, высокий творческий потенциал и неугасающее желание превзойти утвержденные границы – все это привело к тому, что его творчество с самого начала выбивалось из общелитературного процесса. Но в итоге эти же факторы сделали поэзию Алеся Рязанова не только значительной вехой национальной литературы, но и важной частью европейского культурного контекста.

Библиография

Вітка, В. 1984: Традыцыйя, пошук, эксперимент. Літаратура і мастацтва, 27.01.1984, 5–7.

Геніющ, Л. 2005: Каб вы ведалі: з эпісталлярнай спадчыны (1945–1983). Мінск.

Разанаў, А. 2009: Сума немагчымасцяў. Мінск.

Разанаў, А. 2010: Воплескі даланёю адной.
Пункціры. Мінск.

Шпакоўскі, Я. 1980: Квантэмы Алеся Разанава.
Маяк коммунизма, 09.04.1980, 4.

ОПЫТ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ЛИТЕРАТУРНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ АНАЛИТИЧЕСКОЙ ПСИХОЛОГИИ К. Г. ЮНГА (НА ПРИМЕРЕ ПОВЕСТИ В. КОРОТКЕВИЧА «ДЗІКАЕ ПАЛЯВАННЕ КАРАЛЯ СТАХА»)

EXPERIENCE IN THE INTERPRETATION OF LITERARY WORKS FROM THE PERSPECTIVE OF ANALYTICAL PSYCHOLOGY OF C. G. JUNG (ON THE CASE OF V. KARATKEVICH'S NOVEL »WILD HUNT OF KING STAKH»)

Национальный исторический роман выступает одним из инструментов формирования национального менталитета. Владимир Короткевич является первым автором исторических романов в Беларуси. Данная работа демонстрирует потенциал применения элементов методики психоаналитического искусствоведения, ориентированного на концептуальные положения аналитической психологии К. Г. Юнга и его последователей на примере исторической повести-детектива В. С. Короткевича «Дзікае паляванне каралаля Стакха». Инструменты анализа из смежных с литературой дисциплин существенно расширяют арсенал литературоведа и открывают новое поле для художественного прочтения произведений.

Ключевые слова: Владимир Короткевич, белорусский исторический роман, психология, К. Г. Юнг

A historical novel in the national literature is one of the tools of forming mentality of the nation. Vladimir Karatkevich was the first historical novel writer in Belarus. This work demonstrates the potential of applying the elements of psychoanalytic techniques of art, based on the conceptual aspects of analytical psychology of C. G. Jung and his followers as an example of V. Karatkevich's historical detective novel »Wild hunt of king Stakh». Tools from related disciplines of literature greatly expanding the analysis arsenal of literary and opening a new field for reading works of art.

Key words: Vladimir Karatkevich, belarusian historical novel, psychology, C. G. Jung

БИОГРАФИЯ АВТОРА

Владимир Семенович Короткевич – классик белорусской литературы и одна из наиболее ярких персон середины XX века в белорусском литературном пространстве. Родился в 1930 году в Орше, умер в 1984 году в Минске. Известен как многогранный и талантливый автор: прозаик, поэт, драматург, эссеист, публицист, сценарист, фольклорист, литературовед-историк. С ранних лет отличался энциклопедическим складом ума.

С вынужденным перерывом, связанным с эвакуацией вглубь России во время Второй мировой войны, окончил школу в Орше.

С 1949 по 1954 учился на русском отделении филологического факультета КГУ имени Шевченко в Киеве. Там же в 1955 году сдал кандидатский минимум и начал писать диссертацию об освободительном восстании 1863 года на территории Беларуси, Польши

и Литвы, из которой впоследствии вырос роман «Каласы пад сярпом Тваім», ставший вершинным произведением автора и целой вехой в белорусской литературе.

В 1956-1960 годах учился на Высших литературных курсах и курсах сценарного мастерства в Институте кинематографии в Москве.

Работал школьным учителем в Украине и Беларуси, сценаристом, в том числе и для экранизаций собственных произведений. Входил в Союз писателей Беларуси. Награжден орденом Дружбы народов, литературной премией СП БССР имени Ивана Мележа и государственной премией БССР имени Якуба Коласа.

Был женат, детей не имел. Умер после длительной болезни в 1984 году. [1]

ТВОРЧЕСТВО

Творчество Короткевича оказало огромное влияние как на литературный процесс в Беларуси, так и на многие культурно-социальные сферы страны.

Среди всех достижений автора особенно ценна его разработка исторической тематики в своих произведениях. Короткевич стал создателем белорусского исторического романа. Он мастерски сумел передать характер и дух ушедших эпох, согласовав его со скрупулезно подобранными этапами белорусской национальной истории. Короткевич, подобно Вальтеру Скотту, открыл для всего мира и даже для собственного народа ранее неизвестные вещи – о том, кто такие белорусы, как они жили до сегодняшнего дня, во что верили и за что боролись.

Короткевич плодотворно использовал свои знания и опыт всемирной литературы, но в то же время оставался исключительно национальным белорусским писателем, с собственным узнаваемым стилем,

нерушимыми темами и сильными образами.

Произведения Короткевича проникнуты любовью к Беларуси и своему народу, глубокими философскими рассуждениями, прояснении национальной идентичности нации, гуманизмом и патриотизмом.

«Дзікае паляванне карала Стака» – историко-мистический детектив-повесть Короткевича, опубликованная в 1964 году.

Детектив – довольно закрытый жанр с четкими рамками. Безусловно, Короткевич был знаком с каноном и вполне очевидно обращался к хорошо известному эталону – «Собаке Баскервилей» Артура Конан Дойля.

Время действия произведения – конец 19 века, место действия – глухая затерянная местность М-ской губернии. Повествование ведется от лица главного героя – Андрея Белорецкого.

Главный герой повести – молодой этнограф-фольклорист Андрей Белорецкий попадает на место действия случайно – он заблудился ночью на болотах и прорвался через трясину к имению. В имении под названием «Болотные Ялины» живет с немногочисленной прислугой последняя из рода Яновских – Надея. И по ее собственному признанию, жить ей осталось совсем недолго, так как над родом довлеет проклятие. Подтверждением этому служит появление призраков – Голубой Женщины, Малого Человека и Дикой охоты, причем именно охота представляет наибольшую угрозу для Яновской.

Андрей Белорецкий остается в имении и решает распутать этот мистический клубок в одиночку, так как призвать на помощь внешние силы он не может – круговая порука, коррупция и глушь надежно запечатывают выход любым мольбам о помощи во внешний мир.

Вместе с читателем главный герой знакомится с историей рода Яновских, в том числе с легендой о короле Стаке, которого вероломно

убил далекий предок Надежды Яновской.

«Земную», а вовсе не мистическую сущность Дикой охоты Белорецкий, как и Холмс у Конан Дойля, подмечает буквально в первую же встречу с ночными всадниками. Леденящая душу процессия беззвучно движется по болотам, но при ближайшем рассмотрении оказывается, что «призраки» старательно огибают трясину и передвигаются по сухим тропкам. В ходе расследования Белорецкий постепенно вскрывает истинную сущность Дикой охоты и мотивы преступлений главного злодея.

Злодеем оказывается пан Дубатолк, опекун и самый близкий друг Надеи Яновской. Алчность и воспаленная фантазия богатого помещика подсказали ему поистине дьявольский способ завладеть родовым имением Яновских. По разработанному им плану появился отряд убийц, набранный из местной обедневшей шляхты. Банда использует «средневековые» костюмы и старинные подковы, чтобы создать впечатление отмщения из глубины веков.

Благодаря Белорецкому и его помощникам, план Дубатолка терпит крах. Разгадав тайну Дикой охоты, главный герой с помощниками устраивает засаду на банду убийц. Тут, как и в произведении Дойля, пули из револьвера окончательно развеивают первобытный ужас, который наводили призраки на всю округу Болотных Ялин. Злодеи убиты, некоторые захвачены в плен.

Смерть главного злодея, как и в «Собаке Баскервилей», происходит на болоте.

К концу произведения выясняется и подлинная сущность двух куда как более безвредных призраков – Голубой Женщины и Малого Человека. Последний оказывается убогим братом управляющего имением, а Голубой Женщиной оказывается сама Яновская, которая из-за расстройства психики стала страдать сомнамбулизмом.

В финале произведения автор мастерски

оформил желанный и так сильно контрастирующий со всем кошмаром, творившимся на протяжении повести, хэппи-энд. Белорецкий и Яновская покидают «Болотные Ялины» рука об руку.

АНАЛИЗ С ПРИМЕНЕНИЕМ ТЕОРИИ АНАЛИТИЧЕСКОЙ ПСИХОЛОГИИ

Весьма продуктивным подходом к анализу повести может оказаться использование концепций аналитической психологии Карла Густава Юнга и его последователей, что позволит вскрыть новые смысловые пласти произведения.

В основе учения К.Г. Юнга лежит концепция архетипов, мощных и универсальных психологических структур, которые содержаться в коллективном и индивидуальном бессознательном. Одним из таких архетипов является самость. Это центр, трудно достижимая цель движения психики, архетип равновесия, гармонии и целостности. Движение к самости Юнг называл индивидуацией и считал его главным в жизни и развитии любой личности. [2]

В свете концепции архетипов одна из доминантных сюжетных линий повести – история взаимоотношений Яновской и Белорецкого – может прочитываться как закономерное стремление угнетенной личности к преодолению барьеров на пути к обретению самости, что влечет за собой смещение целого ряда устоявшихся элементов интерпретации произведения.

ПРОБЛЕМА ГЛАВНОГО ГЕРОЯ ПОВЕСТИ

Прежде всего, это касается проблемы главного героя повести. Белорецкий, несомненно, «двигатель» и основное действующее лицо истории: именно его точка зрения составляет глубинную структуру композиции – его

глазами видит читатель, его мысли становятся мерилом для оценки происходящего в Болотных Ялинах.

В то же время, изначальные мотивы деятельности Белорецкого не дают оснований для убежденности в прямой заинтересованности героя в распутывании ситуации с Дикой охотой: он специфически относится к дворянству и шляхте, ему непонятны и противны имение и окрестности, а знаменитая «рационализаторская» позиция Белорецкого наводит на мысль, что он скорее выбрал бы более безопасный для себя вид помощи Яновской, чем тот, которым в итоге воспользовался.

Вспыхнувшие чувства к героине также не могут выступать для героя изначальным побудительным мотивом к действию – Андрей влюбится в Надежду значительно позже, а в первые свои встречи с ней делится с читателями вовсе не любовными мыслями, отмечая, что Яновская бледна, некрасива и заморена.

цитата из произведения

«Небарака, д'ябальскі непрыгожая», - з жалем падумаў я і апусціў вочы. [3]

Конец цитаты

Так, по причине недостаточной аргументации мотивации действий Белорецкого у читателя может возникнуть ощущение некоторой натянутости, являющейся результатом искусственного принуждения героя к действию со стороны автора.

Если же рассмотреть обозначенную ситуацию в категориях теории архетипов Юнга, то обозначенные противоречия снимаются: пара Надея–Андрей выступают как один герой, который одновременно существует в двух образах повести. При этом Белорецкий – не главный герой и даже, в трансцендентном понимании, не личность и не человек. Он – воплощенный, одушевленный **анимус** Надеи

Яновской, которая и есть главная героиня произведения.

Анима и анимус – условно женский и мужской архетипы – живут и действуют на бессознательном уровне.

Анима является собой воплощение эмоций, чувств, переживаний, рефлексии и направлена вовнутрь.

Анимус олицетворяет жесткие принципиальные, энергичные усилия, направленные вовне.

В ситуации равновесия и осознания, оба этих архетипа гармонично помогают человеку идти по пути индивидуации к обретению собственного я. В случае же, когда равновесие нарушено и утеряна (либо подавлена) связь с одним из этих архетипов, личность переживает кризисные состояния. А если человек к тому же не может осознать и принять такие сложные древние процессы своей психики, то результатом становятся серьезные душевные расстройства и неврозы, яркие симптомы чего мы и наблюдаем у Яновской: суеверность, закрытость от мира, кошмарные сны, сомнамбулизм, истощение, депрессия.

Однако, подобно загнанному в угол зверю, который находит в себе силы для яростной схватки, человеческая психика способна активизировать механизм защиты для спасения себя и своего носителя. Появление Белорецкого-анимуса в самый критический момент, когда Яновская уже была готова совершить самоубийство или окончательно лишиться рассудка, прямо свидетельствует об активизации функций сопротивления и самоисцеления в ее угнетенной психике. Ее подавленный анимус, решительная и предприимчивая жизненная сила, воплощен в фигуре Белорецкого, который суть одна из частей личности самой Яновской.

Энергия, скрытая в архетипах, поистине

огромна. Показательно, что все смертельные опасности, которым подвергается Белорецкий в своей борьбе с Дикой охотой, поразительно легко преодолеваются: буквально из ниоткуда ему на помощь приходят силы высочайшей концентрации. Белорецкий выходит победителем из самых сложных ситуаций. Гиперболизированная, часто идущая вразрез с логикой жизни непримиримая позиция Белорецкого, который во что бы то ни стало хочет вывести «всю чертовщину на чистую воду», есть не что иное, как выражение чаяний и надежд самой Яновской.

Индивидуация – долгий и сложный процесс, первый этап которого заключается в прохождении ритуала инициации–сепарации личности от привычного мира детства и переход в действительную реальность, полную ответственности и опасности.

Примечательно, что в физическом ракурсе художественного мира произведения автор четко обозначает возраст Яновской: она вступает в совершеннолетие. Подобная деталь существенна для фабулы повести. Но активизация психических процессов в душе Яновской накануне совершеннолетия говорит еще и о ее потребности в инициации.

Как отмечает Юнг и его последователи, основная проблема индустриального общества в том, что у индивидов нет как таковых учителей и старейшин, способных подсказать, поддержать и направить человека к новым и совершенно необходимым жизненным этапам индивидуации, в частности, к инициации–сепарации. [4]

Короткевич помещает свою героиню даже не в условия города, где хоть и отсутствуют старейшины, но явлен более или менее значительный уровень социальных связей, а в болотную глушь, где вряд ли найдется кто-то, способный провести обряд инициации для девушки, подверженной угнетению недоброжелателей. В таких ситуациях психика вынуждена действовать самостоятельно, используя бессознательный опыт предыдущих

поколений.

Грядущее восемнадцатилетние пугает Яновскую, но не столько потому, что этот год, согласно проклятию, окажется последним в ее жизни, сколько по причине нарастания ощущения потребности в инициации. Это ощущение амбивалентно: с одной стороны, Надея не хочется покидать привычное, защищенное от всех невзгод внешнего мира пространство детства, с другой стороны, она чувствует остройшую необходимость в этом, так как зона комфорта, за которую она цепляется, уже давно не несет в себе ни безопасности, ни покоя – родители мертвы, экономка и дворецкий стари, управляющий лжив, а Дикая охота напоминает о себе еженощно. Белорецкий, анимус Яновской, не случайно материализуется в Болотных Ялинах накануне совершеннолетия геройни. Он, воплощенная энергия психики Яновской, поддерживает Надею и проводит инициацию для ее нуждающейся души.

По замыслу автора и по иронии судьбы повести, определенным образом в ритуале оказывается задействован и главный злодей, Дубатолк. На славянских землях, как и во многих культурах мира, при инициации девочек присутствовал ритуал, связанный с переодеванием, который символизировал переход девочки в мир взрослых женщин. [5]

Сам того не зная, Дубатолк расписался в своем поражении ровно тогда, когда принес в подарок Яновской красивый средневековый женский костюм. Яновская приняла подарок и сразу же, на балу в честь своего совершеннолетия, переоделась в него, выполнив тем самым древнейшую формулу инициации.

Цитата из текста

«Калі Свеціловіч скончыў - я павярнуўся і... стаў ашаломлены. Надзея Яноўская стаяла і слухала нас. Але гэта была не яна, гэта была мара, лясны дух, казачная здань. Яна была ў сярэдневяковай жаночай вопратцы: сукня, на якую пайшло пяцьдзесят

*лекцыя ў залацістага варшанскага атласа, паверх
яе другая, белая з блакітнымі, адліваючымі
срэбрам, разводамі і шматлікімі разрузамі на
рукавах і падоле. Была карапеўна-лебедзь, уладарка
буришынавага палаца, словам, чорт ведае што,
толькі не даўняе брыдкае качанё». [3]*

Конец цитаты

Именно с этого момента прослеживается сближение Белорецкого с Яновской. Вместе с ритуалом инициации запустился процесс принятия собственной сильной сущности – анимуса. Анимус же в лице Белорецкого получил отклик и призыв к активным действиям, которые, как мы уже знаем, увенчались полным успехом.

В заключение хотелось бы отметить особый символизм названий в повести. Имя главной героини прямо говорит о чувстве, которое не покидает человека даже на пороге смерти – надежде. В христианской традиции Андреем зовут апостола, который первым последовал за Христом.

Название имения Болотные Ялины тоже выглядит неслучайным – образ болота отсылает нас к таким понятиям, как упадок и застой. Про смертельное дно многочисленных омутов Короткевич упоминает прямо – через сцену гибели отца Яновской. Надее готовят такую же участь – смертельное погружение в болото. Однако стоит отметить, что в аналитической психологии образ болота восходит к образу водоема, который может трактоваться как бессознательное человека.

Надея сама совершает погружение в ужасающий омут своего бессознательного, где сталкивается с экзистенциальным страхом, воплощенным в образе Дикой охоты.

Образ черных всадников при всей содержащейся угрозе, в свете юнгианской теории, может быть истолкован амбивалентно: с одной стороны, он ужасает личность и отпугивает ее от следованию пути, с другой – является собой воплощение рока, раз за разом

возвращающейся необходимости преодолеть барьеры на пути к обретению целостности. Выйдя живой и преображенной из этого погружения, Надея воссоединяется со своим анимусом. Последствия таких психических преобразований выражены в сюжетном пространстве повести целым рядом изменений в судьбе геройни: в финале произведения она обретает мужа и физически покидает свою номинальную зону комфорта, которая в итоге чуть не обернулась для нее смертельной ловушкой.

РЕЗЮМЕ

Само по себе использование положений аналитической психологии значительно расширит инструментарий исследователя. Применение концепции архетипов Юнга в анализе литературных произведений, как показывает вышеупомянутый пример, может значительно расширить рамки восприятия художественного текста, а также открыть совершенно новую перспективу. Задействуя в литературном анализе психологические концепции, исследователь может вскрыть новые стороны уже известных поступков героев произведения и точнее очертить их неочевидные или нелогичные действия. Особое внимание при использовании положений глубинной психологии стоит обращать на символный ряд художественного текста, который сам по себе может стать объектом анализа при данном подходе.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. Т. 4. Кадэты — Ляшчэні / Беларус Энцыкл.; Рэдкал.; Г.П.Пашкоў (галоўны рэд.) і інш.; Маст. Э.Э.Жакевіч. — Mn.: БелЭн, 1997. — с. 111 — 112.

Архетип и символ / К.Г. Юнг. — M.: Эксмо, 1991. — с. 153.

Дзікае паляванне караля Стаха / У.С.
Караткевіч – Мінск.: Мастацкая літаратура,
1994. — с. 12, 26.

Под тенью Сатурна / Д. Холліс. – М.: Когіто
-Центр, 2005. — с. 35.

Быт и нравы Древней Руси / В.В. Долгов. – М.:
Яуза, Эксмо, 2007. — с. 4.

PREDSTAVITEV AVTORIC IN AVTORJEV

Dr. Ana Toroš je docentka na Fakulteti za humanistiko in znanstvena sodelavka v Raziskovalnem centru za humanistiko Univerze v Novi Gorici. Njeno raziskovalno in pedagoško delo je usmerjeno na literaturo, ki nastaja ob slovensko-italijanski meji. V tem okviru je leta 2011 izšla njena znanstvena monografija *Podoba Trsta in Tržaškega v slovenski in italijanski poeziji prve polovice 20. stoletja*, za katero je prejela nagrado Urada Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu. Leta 2014 je izšla njena druga znanstvena monografija *O zemlja sladka: kamen, zrno, sok. Alojz Gradnik ter romanski in germanski svet*, za katero je prejela nagrado Občine Brda.

Dr. Ana Toroš is an Assistant Professor at the School of Humanities and a research fellow at the Research Centre for Humanities (University of Nova Gorica). Her main research and teaching domain is literature along the border between Slovenia and Italy. In 2011 she brought out a monograph ("The Image of Trieste and its surroundings in the Slovenian and Italian Poetry of the first half of the 20th Century") and received an award by the Republic of Slovenia Government's Office for Slovenians Abroad. In 2014 she published her second monograph on the Slovenian poet and translator Alojz Gradnik and his connections to the Romanic and Germanic worlds and received the Brda municipality award.

Dr. Maja Melinc Mlekuž je diplomirala iz slovenščine in sociologije kulture na Filozofski fakulteti v Ljubljani in tam v juliju 2015 tudi doktorirala. Njeno strokovno zanimanje je osrediščeno na didaktiko književnosti, empirično pedagoško raziskovanje in zlasti na pouk slovenščine v šolah s slovenskim učnim jezikom v Italiji. Na Državnem izobraževalnem zavodu s slovenskim učnim jezikom Trubar-Gregorčič v Gorici (Italija) poučuje slovenščino in zgodovino. Od štud. leta 2008/2009 naprej sodeluje s Fakulteto za humanistiko Univerze v Novi Gorici, najprej kot lektorica za slovenščino kot drugi/tuji jezik, od štud. leta 2012/2013 pa kot asistentka za slovensko književnost.

Dr. Maja Melinc Mlekuž graduated in Slovenian language and sociology of culture at the Faculty of Arts in Ljubljana. In July 2015 she also received her PhD. Her professional interest is centered on the didactics of literature, empirical educational research and in particular on the teaching of Slovene in schools with Slovenian teaching language in Italy. She teaches Slovene and History at the state educational institution with Slovenian teaching language Trubar-Gregorčič in Gorizia (Italy). She has been cooperating with the Faculty for Humanities from Nova Gorica since the school year 2008/2009, first as a language editor for Slovene as a second/foreign language and since 2012/2013 as an assistant for Slovenian Literature.

Svetlana Kmecová je študirala slovaški in angleški jezik in književnost na Filozofski fakulteti Univerze Komenskega v Bratislavi. V okviru študija slovaščine se je začela ukvarjati tudi s slovenščino, iz katere je prevedla in objavila več kratkih zgodb, esejev in roman Draga Jančarja *Stavitel'* (Graditelj, 2007). Trenutno je doktorandka Oddelka za slavistiko Filozofske fakultete Univerze Komenskega v Bratislavi, kjer tudi uči slovenščino. Ukvarja se s slovaško in slovensko frazeologijo, zlasti s podobo ženske. Udeležila se je več znanstvenih konferenc doma in v tujini. Objavlja članke s področja frazeologije.

Svetlana Kmecová studied Slovak and English languages and literatures at the Faculty of Arts, Comenius University, Bratislava. This is when she became interested in the Slovene language, from which she translated and published several short stories, essays and Drago Jančar's novel *Stavitel'* (The Builder, 2007). Currently she is doing her PhD. at the Department of Slavic Studies, Faculty of Arts, Comenius University, Bratislava, where she teaches Slovene. She deals with Slovak and Slovene phraseologies, especially with the image of a woman. She regularly participates in phraseological conferences in Slovakia and abroad. She published several articles concerning Slovak and Slovene phraseologies.

Veronika Šoster je diplomirala iz komparativistike in bohemistike na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, kjer trenutno zaključuje magistrski študij Primerjalne književnosti in literarne teorije. V okviru študija se ukvarja s sodobno poezijo, v zadnjem času pa objavlja literarne kritike v nekaterih večjih slovenskih medijih, kot so *Literatura*, *Pogledi*, *radio ARS*, *airBeletrina*, *Koridor*. Piše tudi avtorsko poezijo, ki jo objavlja v raznih literarnih revijah.

Veronika Šoster graduated from comparative literature and Czech studies at University of Ljubljana, Faculty of Arts, where she currently continues her master's degree in comparative literature and literary theory. She mostly researches modern poetry, and lately her literary reviews have been published in some of the major Slovenian media, such as *Literatura*, *Pogledi*, *radio ARS*, *airBeletrina*, *Koridor*. She also writes her own poetry and publishes it in some of the Slovenian magazines.

Martin Vrtačnik, univerzitetni diplomirani slovenist, je gledališki lektor v Mestnem gledališču ljubljanskem. V okviru doktorskega študija Humanistika in družboslovje na ljubljanski Filozofski fakulteti na interdisciplinaren način povezuje slovenistiko (kognitivno jezikoslovje) in teatrologijo (praktično dramaturgijo) ter podaja smernice za oblikovanje optimalnega odrskega govora, temelječega na sodobni jezikovni zavesti. Prispevke je objavil v *Jeziku in slovstvu* ter *Obdobjih*.

Martin Vrtačnik graduated in Slovenian studies; he works as a theatre speech consultant at Ljubljana City Theatre. In his PhD research in Humanities and Social Sciences at the Faculty of Arts (Ljubljana) he is bringing together Slovenian studies (cognitive linguistics) and theatre studies (practical dramaturgy) in an interdisciplinary way, as well as setting guidelines for the formulation of the optimal stage speech, based on contemporary linguistic consciousness. His publications include the articles in journals *Jezik in slovstvo* and *Obdobja*.

Marta Cmiel-Bažant je z odliko magistrirala na Inštitutu za južno in zahodno slavistiko Univerze v Varšavi. V magistrski nalogi je primerjala izbrane slovanske parafraze Sofoklejeve Antigone iz druge polovice 20. stoletja. V okviru doktorskega študija na domači univerzi pripravlja doktorsko disertacijo na temo slovenske literarne kritike v medvojnem obdobju (1918–1941). Hkrati vodi univerzitetne vaje s področja slovenske književnosti in kulture. Je soavtorica knjige *Poljaki v Sloveniji*.

Marta Cmiel-Bažant has been awarded Master of Arts degree in the Institute of Western and Southern Slavonic Studies with distinction. The theme of her thesis was: *Selected modern Slavonic paraphrases of Sophocles' „Antigone” from the second half of the 20th century*. The subject of the research she conducts as doctoral candidate at home university is Slovenian literary criticism in the interwar

period (1918–1941). Concurrently, she teaches classes in the field of Literature and Culture of Slovenia. She's co-author of the book "Poles in Slovenia".

Anja Moric je leta 2007 diplomirala na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani, smer politologija. Trenutno na omenjeni fakulteti pripravlja doktorat na temo iz Slovenije izseljenih Nemcev, poleg tega zaključuje tudi študij etnologije in kulturne antropologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Je avtorica večih znanstvenih člankov o kočevarskih Nemcih. O tej temi je predavala na simpozijih in konferencah v Sloveniji in v tujini. V začetku leta 2016 je pod vodstvom Anje Moric začel delovati tudi *Zavod Putscherle, center za raziskovanje, kulturo in ohranjanje kulturne dediščine*, ki že pripravlja prve projekte na področju interpretacije kočevarske dediščine.

Anja Moric graduated in 2007 from the University of Ljubljana's Faculty of Social Sciences with a degree in Political Science. At present she is working on a doctorate at the same faculty on the topic of Germans who emigrated from Slovenia, a topic on which she has published several academic articles and lectured at symposia and conferences in Slovenia and abroad. She also studies Cultural Anthropology at the University of Ljubljana's Faculty of Arts. In 2016 under the lead of Anja Moric *Putscherle Institute, Centre for Research, Culture and Cultural Heritage Preservation* became operational, which is already preparing its first projects in the field of the Gottscheer heritage interpretation.

Dr. Tanja Badalič je asistentka z doktoratom za področje svetovne književnosti na Fakulteti za humanistiko Univerze v Novi Gorici. Njeno raziskovalno področje vključuje avtorice, žensko literaturo, literarno recepcijo, ekokritiko, etično in ekološko funkcijo književnosti ter reprezentacije ne-človeškega sveta v književnosti.

Dr. Tanja Badalič is an Assistant with PhD at the School of Humanities at the University of Nova Gorica, Slovenia. Her teaching domain is world literature, while her main research interests are women writers, women's literature, literary reception, ecocriticism, ethical and ecological function of literature as well as representations of non-human world in literature.

Александър Христов Христов е роден в София, България през 1986. Завърши специалност „Българска филология” в Софийски Университет „Св. Климент Охридски”, където завърша и магистърска степен в специалността „Литературата – творческо писане”. Понастоящем е докторант в същия университет с дисертационна тема „Пространствата на града в българската белетристика от първата половина на 20 век”. Научните му интереси са в полето на българската литературна история и съвременната българска литература. Работи и като преводач на художествена литература. Негови разкази са печелили национални литературни награди и са превеждани на английски и хърватски език.

Aleksandar Hristov Hristov was born in Sofia, Bulgaria in 1986. He graduated from Sofia University "St. Kliment Ohridski" where he studied Bulgarian language and literature. He has a Master's degree in Creative Writing. At the moment he is PhD student in the same university, his dissertation theme is "The urban spaces in Bulgarian literature from the first half of XX-th century". His fields of interest are Bulgarian literary history and contemporary literature. He also works as a translator of fiction. His

short stories won some of the Bulgarian national literature prizes. He has short stories translated in English and Croatian.

Константина Пунева родена в София, България през 1987 г. Тя е бакалавър по „Българска филология“ и магистър по „Литература, кино и визуална култура“ в СУ „Св. Климент Охридски“. В момента е докторант по „Руска класическа литература (XIX век)“. Темата на дисертацията ѝ е „Л. Н. Толстой като екранен сюжет: литературна и кинопоетика“. Сферите на научни интереси на Пунева са в областта на руската литература, визуалната култура, киното и социологията. Има участия в научни конференции в България, Русия и Унгария.

Konstantina Puneva was born in Sofia, Bulgaria in 1987. She has bachelor's degree in Bulgarian language and literature and master's degree in Literature, Film and Visual Culture from "St. Kliment Ohridski" Sofia University. At the moment she is PhD student in Russian classical literature at the same university. The title of her thesis is "*Leo Tolstoy as a screen plot: poetics of literature and film*". Her fields of interest are Russian literature, visual culture, film and sociology. She has participated in conferences in Bulgaria, Russia and Hungary.

Татьяна Муравьева, Закончила Белорусский государственный университет (филологический факультет) и аспирантуру там же. Текущее место учебы – Ягеллонский университет в Кракове (факультет полонистики, магистратура). Сфера научных исследований – современная белорусская и польская поэзия. Более 10 публикаций. Организатор и участник международных и республиканских научных конференций. Одна из основных публикаций: 'New Forms In The Modern Belarusian Poetry: Verset, Vershakaz, Znom, Kvantem, Punktir, Złos (on Ales' Ryazanov's creativity example)' (junOST – 1st Swiss Conference for Students of Slavic Studies, University of Basel, April 26–28 2012).

Tatsiana Murauyova, Graduated from Belarusian State University (Philological Faculty) and also completed postgraduate studies. Current study is MA-program at the Faculty of Polish Studies at Jagiellonian University in Krakow. Theme of scientific research is modern Belarusian and Polish poetry and new forms in it. More than 10 published articles. Organization and participation the International and Republican scientific conferences. One of the main publication is 'New Forms In The Modern Belarusian Poetry: Verset, Vershakaz, Znom, Kvantem, Punktir, Złos (on Ales' Ryazanov's creativity example)' (junOST – 1st Swiss Conference for Students of Slavic Studies, University of Basel, April 26–28 2012).

Юрий Белов, Окончил филологический факультет Гомельского Государственного Университета имени Франциска Скорины. Текущее место обучения - магистратура в Ягеллонском Университете в Кракове на факультете полонистики. Тема научной работы - Русский исторический роман и историческая проза Владимира Короткевича (компаративистика). Научные интересы - историческая проза в национальных литературах Беларуси, Польши, Украины и всех славянских народов.

Yury Bialou, Graduated from Gomel State University named of Francisk Skorina (Philological Faculty). Current study is MA-program at the Faculty of Polish Studies at Jagiellonian University in Krakow. Theme of scientific research is Russian historical novels and historical prose of Vladimir Karatkevich (comparative analysis). Research interests - a historical prose in the national literature of Belarus, Poland, Ukraine and all slavonic peoples.

